New Israel Fund
הקרן החדשה לישראל
الصندوق الجديد لإسرائيل

שתיל شتيل
Shatil

[40×40]

משנים מציאות تغيير الواقع
Changing Reality

40×40
משנים מציאות تغيير الواقع
Changing Reality

סטוריטלינג אסטרטגי: הילה ארזי-חטאב
راوية القصة بشكل استراتيجي: هيلاه أرزي خطاب

תחקיר וכתיבה: לב ארן, אודי ארנון,
מיכל גידניאן, יואב טובול, תחיה סלע,
יעל שרייבר, אלנה צ'רביצ'ניה

بحث وكتابة: ليف اران، أودي أرنون، ميخال
غيدنيان، يواف طوبول، تحياه سيلاع، ياعيل شريبر،
ألينه تشرفيتشنيه

הפקה מכל הלב: מיכל גידניאן ורוני שור
انتاج من القلب: ميخال غيدنيان وروني شور

עיצוב והפקה: סטודיו רה-לבנט
تصميم: ستوديو ريه ليفانط

עריכת לשון (עברית): שני נוי
تدقيق لغوي (بالعبرية): شاني نوي

תרגום לערבית: ד"ר רובא סמעאן,
גלוקל- תרגום ופתרונות תוכן.

ترجمة للعربية: د. رىب سمعان، غلوقل ترجمة
وحلول مضمون

תוכן עניינים

מבוא

דמוקרטיה זה לכולם

אסתי שושן 16
ג׳אבר עסאקלה 19
ישי מנוחין 22
סופי סוסנוב-הדר 25
אורי קול 28

לראות את הקול

חיים בר יעקב 34
מרינה זמסקי 37
שולה קשת 40
נגיסט מנגשה 42
פתחי מרשוד 45
לילי בן עמי 48
יוסי אוחנה 51

גיאוגרפיה של אי שיוויון

נג׳מה עבאס 56
יוהן אטלן 58
טובי פנסטר 60
ויויאן סילבר 62
אמל אלסאנע 65
נדיה טטרנקו 67

כאן בונים: קהילה

עוואד אבו פריח 72
אבנר עמיאל 75
תג מאיר 77
רחל שפירו 80
גילעד סוויט 83

לייצר מקום, לעצב מרחב

ערן בן ימיני 88
פורום הדיור הציבורי 91
מעיגל אלהואשלה 93
אלונה ורדי 96
שהירה שלבי 98
יוסי סעידוב 101

השינוי מתחיל מבפנים

חנאן אלסאנע 106
נבילה אספניולי 109
פנינה פויפר 112
נתנאל שלר 115

צדק צדק נרדוף

לרה צינמן 120
אמתי קורן 123
יופי תירוש 125
איציק דסה 127
סוזן וייס 130
מנדי לייטון-בלישה 132
שרי ריבקין 135

فهرس المحتويات

مقدّمة

الديمقراطية حق للجميع

إستي شوشان 140
جبار عساقلة 143
يشاي مينوحين 146
صوفي سوسانوف -هدار 149
أوري كول 152

للصوت شكلٌ أيضًا

حاييم بار يعقوف 158
مرينا زامسكي 161
شولا كيشت 164
نيغيست مينغيشا 166
فتحي مرشود 169
ليلي بن عامي 172
يوسي أوحاناج 175

غرافيا اللامساواة

نجمة عباس 180
يوهان أطلان 182
طوبي فنستر 184
ڤيڤيان سيلڤر 186
أمل الصانع 189
نادية تيترانكو 191

مجتمع محلي قيد البناء

عواد أبو فريح 196
أفنير عميئيل 199
تاغ ميئير، أمل لا إرهاب 201
راحيل شابيرو 204
جلعاد سڤيت 206

خْلق مكان، تصميم حيّز

عيران بن يميني 212
منتدى الإسكان العام 214
معيقل الهواشلة 217
ألونا فاردي 220
شهيرة شلبي 222
يوسي سعيدوڤ 224

التغيير يبدأ من الداخل

حنان الصانع 230
نبيلة إسبنيولي 233
پنينا پويفر 236
نتانئيل شيلر 239

سنسعى دومًا لتحقيق العدالة

لارا تسينمان 244
أميتاي كورن 247
يوفي تيروش 249
إيتسيك داسا 251
سوزان ڤايس 254
ميندي ليطون-بليشه 256
ساري ريفكين 259

בשנת 1982, כשלוש שנים לאחר הקמתה, מקבלת הקרן החדשה לישראל החלטה משנת-מציאות: כדי לחזק חברה אזרחית לא די במתן מענקים ובפילנתרופיה מסורתית, צריך אף ללוות ולסייע לארגונים ולהתארגנויות כך שיוכלו לממש את משימתם.

עד אותו זמן כמעט ולא פעלו בארץ ארגוני סינגור ומחאה, התארגנויות קהילתיות-מקומיות, ארגונים בחברה הערבית, ארגונים לחיים משותפים וארגוני זכויות ודמוקרטיה.

איך מקימים עמותה, ומה צריך לקרות כדי שתשגשג? איך מגייסים כספים? איך מתארגנים כקהילה נגד עוולות שמתרחשות בשכונה, בעיר או במדינה כולה? איך מתרגמים צרכים שעולים מהשטח להצעות לשינוי מדיניות? איך הופכים מכאלה שהחוק מפלה אותם, לשותפים ממשיים בהליכי חקיקה? מה תפקידה של התקשורת בשינוי חברתי? כיצד מבקרים את הממשלה וכיצד עובדים לצידה? ואיך משנים את יחסי הכוח בחברה? כל אלה הם צרכים ושאלות שעומדים בבסיס קיומה של חברה אזרחית במדינה דמוקרטית, ולאלה נדרש בדחיפות מענה איכותי ומקצועי.

ואז - שתיל.

ביסודיות ובתשוקה, באופן מתוכנן אך גם ספונטני, החל שתיל לפעול כדי להנביט אסטרטגיות לשינוי חברתי, כשהוא ניזון מהידע והניסיון בזירה הבינלאומית, לומד ומייצר גם ניסיון מקומי. מאז, כבר 40 שנה, שתיל מייעץ, מלווה ומכשיר ארגונים; דואג לבניית תשתיות לטובת החברה האזרחית, מחבר בין ארגונים ושחקנים בשדה השינוי החברתי, בונה כח משותף ומלווה ארגונים במהלכי שינוי מדיניות. ברטרוספקטיבה ניתן לומר בגאווה: החברה האזרחית בישראל ותנועת השינוי החברתי צמחו והתפתחו לא מעט הודות להשקעה של שתיל בעבודת שטח ולמענקי הקרן החדשה לישראל.

*

אנו חוגגים ארבעה עשורים. העשור הראשון בחיי שתיל, הוקדש לזריעת הזרעים, ולהצמחת כוחות ראשונים. שתיל פיתח פעילות ייחודית וענפה בליווי ובסיוע לארגוני ה-Grass Roots, שכשמם כן הם: התארגנויות שמדמות לעשב שמכה שורשים באדמת המקום ופועלות ברמה המקומית והקהילתית: בגליל ובנגב, בשכונות ובערים. לצד זאת סייע שתיל להשרשת תפיסת הסינגור כתפיסה ארגונית/קהילתית: חיזוק תפקידה המשמעותי של החברה האזרחית בביקורת על הממשלה והשמעת הקול הציבורי. העשור הראשון היה אם כן העשור של הפיתוח - פיתוח רעיוני, מושגי ותפיסתי, פיתוח האסטרטגיות המרכזיות של שתיל, "תרגום" של דרכי פעולה מהגלובלי ללוקאלי, ופיתוח ובניית הארגון, לרבות הקמתו של סניף בחיפה, בנוסף למטה הארגון בירושלים. העשור הראשון התווה את הבסיס לעשורים הבאים.

בתחילת העשור השני הגיע גל העלייה מברית המועצות לשעבר, והעלייה מאתיופיה. שתיל השקיע לא מעט בחיבור שבין העולים לחברה הישראלית וחיבר את אותם עולים שלא ממש

הכירו חברה אזרחית חופשית, לארגונים, לפעילות חברתית ולהשפעה על שדה המדיניות. היה לנו תפקיד משמעותי במאבק לטובת המשפחות של יוצאי אתיופיה, אל מול קשיי קליטה, גזענות, תנאי דיור באתרי הקרוונים. העלייה הרוסית הציבה אתגר במיוחד בנושא דיור, חינוך ותעסוקה. שתיל ליווה את העולים גם בקשיי הקליטה וגם בדרישות אל מול המדינה והרשויות. סניף דרום של שתיל, בבאר שבע, נוסד ב-1994 ופתח עשייה רבת שנים הנמשכת עד היום ומלווה את האוכלוסייה הבדואית ואת כלל תושבי הנגב בדרכם להכרה, צדק ותיקון. בעשור הזה גם עוצבו ונבנו מספר "קואליציות" ששתיל ריכז: קבוצות לפעולה משותפת של ארגונים ושחקנים בחברה האזרחית, על מנת להשפיע על מדיניות וחקיקה אל מול זירת הכנסת והממשלה. הקואליציה לחופש המידע והקואליציה לזכויות נפגעי עבירה הן רק שתי דוגמאות לכך.

בשנות האלפיים – העשור השלישי – שתיל צמח ופיתח פרויקטים, מראש פינה דרך באקה אל גרבייה ולוד, מה שאפשר קירבה לשטח, מענה לצרכים והרחבת הפעילות לערים מעורבות וליישובי הפריפריה. שתיל היה גורם מוביל בשנים אלה בזירת השינוי החברתי בישראל ונגע באנשים רבים, קהילות וארגונים, סביב תחומי עניין מגוונים. המרכז לשינוי מדיניות בשתיל יוסד רשמית והפך להיות מוקד לזירת הסינגור וההשפעה של החברה האזרחית על שדה המדיניות. בעשור השלישי, לפני עשרים שנה בדיוק החל שתיל לנהל את תוכנית עמיתי אברט, תוכנית מלגות, שלימים תחבר בין מאות סטודנטים לבין עשרות רבות של ארגונים לשינוי חברתי שנהנו והפיקו תועלת מהתמחות העמיתים. מתוך אמונה בצורך להצמיח כוחות חדשים ולתעל צעירים לאקטיביזם, היווה שתיל, החל משנות התשעים ועד היום, חממה לסטודנטים לעבודה קהילתית, לייעוץ ארגוני, לסוציולוגיה ולתקשורת וליווה את התמחויות הסטודנטים. תכנית העמיתים יחד עם ההשקעה המרובה בפיתוח דור של סטודנטים עם מודעות וידע חברתיים-קהילתיים, הניבו דור של אקטיביסטים, נשות ואנשי מקצוע בעלי תודעה חברתית מפותחת.

אם עד לעשור השלישי עסק שתיל בהצמחה של מאות ארגונים חדשים, כדי ליצור חברה אזרחית שוקקת ומלבלבת – משימה שללא ספק נחלה הצלחה – הרי שבעשור הרביעי ועד לעצם היום הזה, המושג "אימפקט" הוא מושג המפתח. הזרעים שנזרעו בעבר נמדדים היום ביכולת שלהם להניב פירות: להשפיע על מדיניות, ליצור קהילה, להביא לשינוי ולשגשג. גם תפקיד שתיל השתנה ומתמקד כיום בליווי הארגונים להשגת שינוי משמעותי בשדה, בבניית אסטרטגיה וניהול שותפויות, בניהול נכון של פרויקטים ובמדידה והערכה של תשואה חברתית. לא עוד כלים להישרדות, אלא פעולות שיקדמו קיימות והשפעה ארוכת טווח של הארגון.

המחאה החברתית בישרה את העשור הרביעי: עשור של אקטיביזם, של קהילתיות, של טכנולוגיה, רשתות חברתיות וכלים דיגיטליים, ושל גלובליזציה ומקומיות שמתחרות ביניהן על הבכורה. העשור הרביעי הסתיים בקול תרועה רמה של מגפת

הקורונה, שמשפיעה כמובן על העולם כולו אך גם על ממדים כלכליים וארגוניים בחברה הישראלית ובחברה האזרחית בפרט. בישראל של 2022 יחסי יהודים ערבים בישראל נמצאים במצב שבירירי מתמיד, הסדר שלום עם הפלסטינים אינו נראה באופק, הפערים הכלכליים מתגברים והמרחב הדמוקרטי מצטמצם. שתיל מסייע לארגונים להתמודד עם עולם של חוסר וודאות והיעדר יציבות, נוכח אתגרי השעה. בצד זאת הוא מעודד מקצועיות, גמישות וגם תקווה והתחדשות כחלק מאותו סדר עולמי חדש שמשפיע גם על ארגוני השינוי החברתי.

*

במהלך ארבעת העשורים האחרונים שתיל סייע וליווה מאות יוזמות, ארגונים ואלפי אנשים. הקטלוג שלפנינו מאגד את הסיפורים של מקצתם: ארבעים מחוללי ומחוללות שינוי חברתי, ששתיל "נגע בהם" ושהם נגעו בו. תמצאו ביניהם שותפים לדרך, מנהלות ומנהלי ארגונים, יזמים ואקטיביסטיות, מנהיגים ומנהיגות, מייסדי תנועות, ארגונים וקהילות, סטרטאפיסטים חברתיים, חולמים ואנשי חזון. הם קיבלו ייעוץ, הכשרה וליווי משתיל, לקחו חלק פעיל בקואליציות ובפורומים ששתיל ריכז, מיעוטם עבד בשתיל בעבר, ואחרים שינו מדיניות ויזמו חקיקה. בזכותם – ובזכות עוד רבים ורבות אחרים שלא יכולנו לספר את סיפורם במסמך אחד, ואף לא בעשרה כרכים – ישראל של היום טובה יותר, שוויונית יותר וצודקת יותר. הם מקור לאופטימיות והוכחה ליכולת האדירה של בני האדם ליצור, לחלום ולשנות.

הסיפורים של מחוללי ומחוללות השינוי משתרגים ב"סיפור" של שתיל, דרך עולמות התוכן והעשייה שלנו: צדק חברתי, הכרה ותיקון; שמירה על זכויות האדם והבטחת אופייה הדמוקרטי של המדינה; זהות ומגדר; חיים משותפים וגאוגרפיה של אי שוויון. 40 מחוללי השינוי מספקים רק הצצה להיקף העשייה, לעושר הסוגיות ולתרומה האדירה שהייתה לשתיל בקידום החברה הישראלית על שלל גווניה וקהילותיה. העשייה והתרומה הזו לא היו יכולות להתרחש אלמלא המחויבות וההשקעה האינסופית של חברי וחברות צוות שתיל לדורותיהם, חברי וראשי ועדת שתיל והוועד המנהל של הקרן ועוד רבים אחרים שתרמו בהתנדבות את מיטב יכולותיהם וזמנם.

זכות גדולה נפלה בחלקי, להוביל את שתיל בשנתו הארבעים ולתרום את מה שביכולתי לעשייה המשמעותית הזו.

שינוי חברתי הוא מהלך ארוך טווח, יודע כל מי ששותף למלאכה. מה שהחל לפני שנתיים יסתיים עוד עשור, מה שהחל לפני עשרים שנה נושא פירות רק עכשיו. מה שמתחיל מחר – יבשיל רק בעוד שלוש שנים. מהם האתגרים שניצבים בפני החברה האזרחית היום ומה הם יהיו בעוד חמש או עשר שנים? מי תקים את הסטרטאפ החברתי הבא? מי ישמור על הדמוקרטיה בעידן של הסתה ופייק ניוז? מי ידאג לקורת גג ולזכויות של פליטים ומהגרים בעולם גלובלי רווי גזענות ומלחמות? היכן יתחולל ה-metoo# הבא? השורשים העמוקים שביססנו הם הכוח המניע שלנו, אך מה אנחנו מאחלים לעצמנו לעתיד, כיצד יתפתחו ענפי העץ? כדי לחולל שינוי צריך פעמים להסתכן, לעשות את מה שנראה בלתי אפשרי, להתעקש ולחזור ולהתעקש, לחלום ולהאמין ואולי אף לשלם מחיר. התקווה שלנו היא להושיט יד ולתת כתף לכל אותם חולמים: להוסיף ולפתח עשייה ויצירה נוכח הצרכים המשתנים והמתחדשים, לתמוך בכוחות השינוי ולהוות חממה ובית גידול לאור צרכים הולכים וגוברים אל מול עולם חדש שמתהווה. כך, עם המבט קדימה והתקווה שבלב.

חישבו על זולתכם.
אסתר סיוון

1982. بعد مرور نحو ثلاث سنوات على تأسيسه، يتخذ الصندوق الجديد لإسرائيل قرارًا مفصليًا: لتعزيز المجتمع المدني، لا يكفي تقديم منح ودعم مادي تقليدي، يجب أيضًا مرافقة ومساعدة المنظمات والتنظيمات على تحقيق رسالتهم.

حتى ذلك الحين، لم نكن تنشط في البلاد تقريبًا منظمات مرافعة واحتجاج، تنظيمات جماهيرية-محلية، منظمات في المجتمع العربي، منظمات للحياة المشتركة ومنظمات للحقوق والديمقراطية.

فكيف تقام جمعية، وما العمل لكي تزدهر؟ كيف تُجنّد الأموال؟ كيف يتم تنظيم مجتمع محلي لمناهضة الظلم الممارس في حي أو مدينة أو في الدولة كلّها؟ كيف تُحول الاحتياجات القائمة في الحقل إلى مقترحات لتغيير السياسات؟ كيف نتحوّل من مجموعة تعاني من التمييز في القوانين إلى شركاء حقيقيين في سيرورات تشريعية؟ ما دور الإعلام في التغيير المجتمعي وكيف نغيّر علاقات القوة في المجتمع. شكّلت هذه الأسئلة والاحتياجات ركيزة لنشوء مجتمع مدني في دولة ديمقراطية، والتي تطلّبت حلًا نوعيًا ومهنيًا طارئًا.

هنا، تأسّس شتيل.

بمهنية وشغف، وبعفوية وتخطيط مسبق، بدأ مركز شتيل بالعمل من أجل بلورة استراتيجيات للتغيير المجتمعي، مستندًا إلى المعرفة والخبرة المتوفرة دوليًا، إلى جانب اكتساب وخلق تجربة محلية أيضًا. منذ ذلك الحين، وطيلة 40 عامًا، يقدم مركز شتيل الاستشارة والمرافقة والتوجيه للمنظمات؛ يسعى لإقامة بنى تحتية من أجل المجتمع المدني، يشكّل حلقة وصل بين المنظمات واللاعبين المختلفين في مجال التغيير المجتمعي، يبني قوة مشتركة ويرافق المنظمات في سيرورات تغيير السياسات. بنظرة إلى الخلف، يمكننا القول بكل فخر واعتزاز إنّ الفضل في نمو وتطور المجتمع المدني في إسرائيل وحركة التغيير المجتمعي يعود إلى حد كبير إلى الجهود التي استثمرها مركز شتيل في العمل الميداني وإلى مِنح الصندوق الجديد لإسرائيل.

*

نحتفل الآن بمرور 4 عقود. العقد الأول في حياة شتيل كان مكرّسًا لزرع البذور وإنبات القوى الأولى. كان لدور شتيل دور مميز ومتشعّب في مرافقة ودعم منظمات الـ – Grass Roots، وهي اسم على مسمّى: تنظيمات تشبه العشب الذي يضرب جذوره في الأرض، وتنشط على المستويين المحلي والجماهيري: في الجليل والنقب، في الأحياء والمدن، في المجتمع العربي وبشكل عام. ساهم مركز شتيل أيضًا في تعميم وترسيخ مفهوم المرافعة كتوجّه تنظيمي/جماهيري: تعزيز الدور المهم للمجتمع المدني في نقد الحكومة وإسماع صوت الجمهور. كان العقد الأول مكرّسًا حقًا للتطوير: تطوير فكري ومفاهيمي، تطوير الاستراتيجيات الرئيسية لشتيل، "ترجمة" سبل العمل من السياق العالمي إلى المحلي، وتطوير وبناء المنظمة، بما في ذلك إقامة فرع حيفا، بالإضافة إلى مقر المنظمة في القدس. وضع العقد الأول القاعدة الأساسية للعقود التالية.

تزامن مطلع العقد الثاني مع موجة الهجرة من الاتحاد السوفييتي سابقًا، والهجرة من إثيوبيا في عملية سولومون. بذل مركز شتيل جهودًا حثيثة في التشبيك بين القادمين الجدد والمجتمع الإسرائيلي وشجّع على تداخل هؤلاء القادمين الذين لم يألفوا مجتمعًا مدنيًا حقيقيًا، في المنظمات، في النشاط الاجتماعي وفي مساعي التأثير على مجال السياسات. كان لنا دور رئيسي في النضال من أجل العائلات في مجتمع القادمين من إثيوبيا لمواجهة

صعوبات الاستيعاب، العنصرية وظروف الإسكان في مجمعات الكرافانات. شكّلت الهجرة الروسيّة تحديًا شائكًا في مجالات الإسكان، التعليم والعمل على وجه التحديد. رافق مركز شتيل القادمين الجدد لمواجهة صعوبات الاستيعاب وفي تقديم مطالبهم للدولة والسلطات. افتتح فرع شتيل في بئر السبع في سنة 1994، وكانت تلك بداية لنشاط متعدد السنوات ما زال قائمًا حتى الآن، بحيث يرافق المركز السكان البدو وجميع سكان النقب في مساعيهم لنيل الاعتراف وتحقيق العدالة وإصلاح الظلم. في هذا العقد، طوّرت وأقيمت أيضًا عدة "ائتلافات" بقيادة مركز شتيل: مجموعات عمل مشتركة تضم منظمات ولاعبين من المجتمع المدني، وذلك للتأثير على السياسات والتشريعات أمام الكنيست والحكومة. ونخص بالذكر ائتلاف حرية المعلومات والائتلاف من أجل حقوق ضحايا الجرائم.

منذ مطلع الألفية الثالثة – أي في العقد الثالث – سار مركز شتيل خطوة إلى الأمام وبادر لتطوير مشاريع من روش-بينا في الشمال مرورًا بباقة الغربية واللد، الأمر الذي أتاح له المجال للتقرب من الحقل، تلبية الاحتياجات وتوسيع نطاق الأنشطة لتصل إلى المدن المختلطة وبلدات الضواحي. كان شتيل في تلك السنوات رائدًا في مجال التغيير المجتمعي في البلاد وكان له تأثير على عدد كبير من الناس، المجتمعات المحلية والمنظمات، في مختلف مجالات الاهتمام. أقيم في شتيل رسميًا مركز لتغيير السياسات، وأصبح عنوانًا رئيسيًا في مجال المرافعة وتأثير المجتمع المدني على مجالات السياسات. في العقد الثالث، قبل عشرين عامًا بالضبط، بدأ شتيل بإدارة برنامج زملاء إيبرت، وهو برنامج منح، والذي شكل لاحقًا حلقة وصل بين مئات الطلاب وعدد كبير من منظمات المجتمع المدني التي استفادت من تخصصات الطلاب. إيمانًا منا بضرورة تنمية قوى جديدة وتوجيه الشباب نحو مجال النشاطية، شكّل مركز شتيل، منذ التسعينات وإلى يومنا هذا، دفيئة لطلاب العمل الجماهيري، الاستشارة التنظيمية، علم الاجتماع والإعلام، ورافق الطلاب في تخصصاتهم. إلى جانب الاستثمار الكبير للنهوض بجيل ذي وعي ومعرفة اجتماعيين-جماهيريين، ولّد برنامج الزمالة جيلًا من النشطاء المتمرّسين، كل في مجاله، ذوي وعي اجتماعي متطور.

وبينما كرّس شتيل العقد الثالث لتطوير مئات المنظمات الجديدة، فلخلق مجتمع مدني فعال ومزدهر– وهي بلا أدنى شك مهمّة ناجحة، يتمحور العقد الرابع حول مصطلح "الأثر"، باعتباره مصطلحًا رئيسيًا. جودة البذور التي زرعت في الماضي تقيّم حاليا وفقًا لقدراتها على الإثمار: التأثير على السياسات، خلق مجتمع محليّ، تحقيق التغيير والازدهار. دور شتيل تغير أيضًا، ويتمحور حاليًا حول مرافقة المنظمات لتحقيق تغيير حقيقي في الحقل، بناء الاستراتيجيات وإدارة الشراكات، الإدارة السليمة للمشاريع وقياس وتقييم العائد الاجتماعي. لا مكان بعد الآن لأدوات الصمود، إنما لأنشطة تعزز استدامة المنظمة وأثرها على المدى البعيد.

بشّر الاحتجاج الاجتماعي بالعقد الرابع: عقد غني بالنشاطية، بتعزيز المجتمعات المحلية، بالتكنولوجيا، بشبكات التواصل الاجتماعي والوسائل الرقمية، بالعولمة والنزعات المحلية التي تتنافس فيما بينها على الصدارة. انتهى العقد الرابع بجلبة جائحة كورونا والتي تؤثر بالطبع على العالم أجمع، ولكن أيضًا على مناخٍ اقتصادية وتنظيمية في المجتمع الإسرائيلي بشكل عام وفي المجتمع المدني بشكل خاص. العلاقات بين العرب واليهود في إسرائيل في سنة 2022 هشّة أكثر من أي وقت مضى، واتفاقية السلام مع الفلسطينيين لا تلوح في الأفق، الفجوات الاقتصادية آخذة في التعمق

والحيز الديمقراطي آخذ في التقلص. يساعد شتيل المنظمات على مواجهة حالة من عدم اليقين وعدم الاستقرار، في ظل التحديات الحالية. ولكنه مع ذلك يشجع على المهنية، المرونة، التشبث بالأمل والتجدد في إطار النظام العالمي الجديد الذي يؤثر على منظمات التغيير المجتمعي.

*

على مدار العقود الأربعة الماضية، ساعد ورافق مركز شتيل مئات المبادرات والمنظمات وآلاف الأشخاص. يقدّم لكم هذا الكتيّب الذي نضعه بين أيديكم قصصًا لبعض هؤلاء: 40 صانع وصانعة تغيير مجتمعي كان لشتيل أثر عليهم، وأثروا هم بدورهم علينا أيضًا. ستجدون بينهم رفاق درب، مديرات ومديري منظمات، مبادرين وناشطات، قادة وقائدات، مؤسّسي حركات ومنظمات ومجتمعات محلية، مؤسّسس شركات ناشئة لخدمة المجتمع، أشخاص مع أحلام ورؤى مختلفة. تلقوا الاستشارة والتأهيل والمرافقة من شتيل، شاركوا بشكل فعال في ائتلافات ومنتديات ركّزناها في شتيل، عمل البعض منهم في شتيل سابقًا، وساهم آخرون في تغيير سياسات وبادروا إلى تشريعات. بفضلهم- وبفضل العديدين والعديدات الذين لم نتمكن من سرد قصصهم في ورقة واحدة، وربما لن تكفينا عشرات الأوراق لذلك- فإنّ حال إسرائيل اليوم أفضل بكثير، بحيث أنها أكثر مساواة وعدلًا. إنهم مصدر للتفاؤل وخير دليل على قدرة الإنسان على أن ينتج ويحلم ويغيّر.

قصص صناع وصانعات التغيير تتمازج مع "قصة" شتيل، عن طريق مجالات اهتمامنا ومجالات عملنا المشتركة: العدالة الاجتماعية، الاعتراف وإصلاح الظلم؛ حماية حقوق الإنسان والحفاظ على الطابع الديمقراطي للدولة؛ الهوية والجندر؛ الحياة المشتركة واللامساواة الحيّزية. يقدم لنا صنّاع وصانعات التغيير الأربعون "نبذة" عن نطاق نشاطهم، عن تعدد وتنوع القضايا التي يعالجونها وعن المساهمة الكبيرة لشتيل في النهوض بالمجتمع الإسرائيلي على مختلف أطيافه. هذا النشاط وهذه المساهمة ما كانا سيتحققان بدون التزام وتفاني أعضاء وعضوات طاقم شتيل على مر الأجيال، أعضاء ورؤساء الهيئة الإدارية لشتيل والهيئة الإدارية للصندوق الجديد لإسرائيل والعديدين غيرهم الذين كرسوا وقتهم ليقدموا طوعيًا أفضل ما لديهم من قدرات.

إنّه لشرف عظيم لي أن أدير مركز شتيل في عامه الأربعين وأن أساهم قدر استطاعتي في هذا النشاط المهم.

التغيير المجتمعي هو سيرورة طويلة الأجل، وكل من يشاركنا هذا الشغف يعرف ذلك. ما بدأ قبل سنتين سينتهي بعد عقد، وما بدأ قبل عقدين، ها هو يحمل ثماره الآن. ما سيبدأ غدًا، سينضج بعد ثلاث سنوات. ما هي التحديات التي تواجه المجتمع المدني اليوم وما هي التحديات التي تنتظره بعد خمس أو عشر سنوات؟ من تلك التي ستقيم الشركة الناشئة القادمة لخدمة المجتمع؟ من سيحافظ على الديمقراطية في عصر التحريض والأخبار الكاذبة؟ من سيهتم بتوفير مأوى وتحصيل حقوق اللاجئين والمهاجرين في عالم مليء بالعنصرية والحروب؟ أين ستبدأ حملة #metoo القادمة؟ جذورنا المترسخة هي قوتنا الدافعة، ولكن ماذا نتمنى لأنفسنا في المستقبل؟ كيف ستنمو فروع الشجرة؟ لخلق التغيير، نضطر أحيانًا للمخاطرة، للقيام بما يبدو لنا مستحيلًا، الإصرار مرة تلو الأخرى. علينا أن نحلم ونؤمن وأن ندفع الثمن أيضًا. أملنا هو مد يد المساعدة لكل هؤلاء الحالمين: متابعة تطوير الأنشطة على ضوء الاحتياجات المتغيرة والمتجددة، دعم قوى التغيير وتوفير دفيئة وبيت حاضن على ضوء الاحتياجات المتزايدة في عالم جديد قيد التكوّن. سنفعل ذلك وأنظارنا موجّهة نحو المستقبل وقلوبنا مفعمة بالأمل.

فكرّوا بغيركم.
استر سيفان

1.

דמוקרטיה
זה לכולם

01 - 05 / 40

אסתי שושן

מייסדת תנועת ״נבחרות״ - נשים חרדיות לייצוג שוויון וקולי״ וקמפיין המאבק ״לא נבחרות, לא בוחרות״, למען ייצוג נשים חרדיות בכנסת ובמוקדי קבלת החלטות.

א. שושן. ככה חתמתי במשך שנים על הטורים שכתבתי בעיתונות החרדית. א. אסתי. א. אישה. א. אף אחד. העורך שלי אמר: "אם את רוצה שייקחו אותך ברצינות עדיף שלא יידעו שאת אישה", ואז זה היה נראה לי בסדר, הגיוני – כאישה, כחרדית, כמזרחית שלמדה במוסדות אשכנזיים התרגלתי ללכת בתלם, להוריד את הראש. לשמוח אם מישהו בכלל מתעניין במה שיש לי לומר. בהמשך גיליתי עוד נשים שחלקו איתי את מקומן בעיתון תחת זהות גברית. הצנזור של הנשיות הצטרף לצנזור של דעות כאלו או אחרות. הבנתי, במעורפל עדיין, שאני משרתת איזה מעגל סגור של דעות שמותר להביע על ידי גורמים שמותר להם להתבטא.

זה התחדד סביב פרשת בית הספר החרדי "בית יעקב" בעמנואל והפרדת התלמידות על בסיס עדתי. לא באופן תיאורטי או מופשט – הפרדה של ממש באמצעות קיר. אשכנזיות מימין, מזרחיות משמאל. זאת הייתה נקודת התעוררות עבורי. כשצפיתי בהורים הולכים למאסר רק כי הם רצו שהבנות שלהם, שדומות לבת שלי, שדומות גם לי, ילכו ללמוד במוסד חינוכי ראוי. השתמשתי בכלים שלי – מילים, רעיונות – כדי לבטא את התסכול והתמיהה. אבל כל מה שכתבתי על הנושא הזה נגנז, נזרקתי מכל פורום חרדי שניסיתי להתייחס בו לסוגיה. הישרתי מבט למציאות ואמרתי: **די עם הריצוי, ההסתתרות, הגבלת הנושאים שאני יכולה להעלות על סדר היום.**

ב־2012 ישבתי עם כמה חברות ודיברנו על הבחירות שמתקרבות. אמרתי להן שדי. שאנחנו צריכות לעשות משהו. הן שאלו אותי חצי בצחוק: 'מה, תקימי מפלגה?'. אף אחת לא העלתה בדעתה את האופציה ההגיונית שנוצב ברשימה קיימת, אותה טריטוריה גברית סגורה, מוכרזת ומגודרת.

לא היה לי מושג מה אני הולכת לעשות, מה שידעתי זה שאני במחנק. הגעתי הביתה ופתחתי עמוד פייסבוק עם השם: 'לא נבחרות - לא בוחרות'. בכל זאת, קופירייטרית. כתבתי שנשים צריכות להצביע למפלגות שכוללות אותן. נשמע בסיסי, נכון? זה גרם ללא מעט גבות להתרומם, חלקן בחמלה מפורשת עליי, שמא "נטרפה דעתי עליי", או לחילופין ב"מסכן בעלה" המיתולוגי. יצאו נגדי ונגד הנשים שהצטרפו למהלך הזה בצורה נמוכה. קראו לנו מתייוונות ועוכרות ישראל. היה רב שקרא לנו סכיזופרניות ושלח אותנו לטיפול פסיכיאטרי. היו אחרים שפסקו שהבעלים שלנו צריכים לגרש אותנו ולהוציא אותנו ללא הכתובה, כמו שעושים עם בוגדות. ואנחנו? תלינו פשקווילים בלילות וחילקנו עלונים ברחובות החרדיים, אפילו בלב הקסבה של בני־ברק.

כאן, לרשתות החברתיות הייתה השפעה עצומה. נשים פרסמו דברים בעילום שם, גם אני, וככה יצרתי חברויות והצלחתי לחבר נקודות. אי אפשר להפריז בחשיבות הרגע הזה, שבו את מבינה שאת לא מטורפת, שיש עוד כמוך. שהבדידות שלך נבעה מהפחד של אחרות להשמיע קול. הרשתות נתנו לי שליטה במינון החשיפה. השלתי מעל עצמי את שכבות הפחד בקצב שהתאים לי. זה היה הבסיס להקמת עמותת "נבחרות".

לאורך הדרך היו המון הישגים. יש כמובן את אלו ה"קולנועיים", הזוהרים, שמצטלמים טוב, כמו הבג"צ שהורה לאגודת ישראל לשנות את התקנון שמדיר נשים, ובעקבותיו ההודעה של האגודה שתעשה זאת. או הרגע בוועדת האו"ם כשהיו"ר דיברה לראשונה על הנושא ודרשה מנציגי המדינה לבדוק איך המצב מסתדר עם השאיפות הדמוקרטיות של ישראל, בזמן שאין אפילו הצדקה הלכתית להדרה הזו. היה גם את פרויקט "מעורבות" שהפגיש לראשונה נשים חרדיות עם סוגיות פוליטיות וציבוריות כשלצידו התעורר גל ראשון של נשים חרדיות שרצו בבחירות לרשויות מקומיות ברחבי הארץ. אבל הרגעים הגדולים של היום-יום הם כשאני יושבת במעגלים עם נשים חרדיות ושומעת את עצמי של לפני כמה שנים, יודעת שכשהייתי בגילן לא היה לי איפה לשטוח את המחשבות והשאלות. נשים עם תפיסות פמיניסטיות מוצקות ועם אומץ שאני יכולה רק לחלום עליו, מספרות לי שב-2015, בזמן שחשבתי שאני לא מגיעה לאף אחת, הן היו בסמינר, קראו כתבה שלי והתעוררו. מתוך המרחב הבטוח שיצרנו, נשים חרדיות יכולות לדבר ולצאת לפעולה, שזה תמיד הדגש, אבל גם עצם הדיבור הוא מעשה גדול.

שתיל נכנסו לתמונה בערך שנתיים לתוך הפעילות, כשהבנתי שכדי שהתנועה הזו תגדל צריך לפתוח עמותה. הקמת "נבחרות" חייבה אותי להתמודד עם הבירוקרטיה השנואה עליי. זה התחיל מעצם האפשרות

לסיעור מוחות כדי להבין אסטרטגית, במובן הגבוה, הרואה למרחוק, מה זה אומר לפתוח עמותה. זה הניע אותי ביתר חדות אל התכל'ס. גם בהמשך, בשלב גיוס המשאבים – נושא שלא הייתה לי שום היכרות איתו – יועצת בשם אלינור סייעה לנו עם הגשת הבקשות הראשונות ועם ההתמצאות בבסיס הידע הקריטי הזה. אופן השמעת הקול הציבורי שלנו התחדד בעזרת שתיל, שגם חיברו אותנו לעוד ארגונים: "נבחרות" שייכת לפורום המאבק בהדרת נשים של שתיל. העזרה והחיבורים האלו אפשרו לנו להתבטא בעניין שלא דובר ולא יוצג עד שנכנסנו אליו.

ג'אבר עסאקלה

פועל ופעל לקידום חברה דמוקרטית, משותפת, שוויונית באופן מהותי ומלא ללא עליונות של קבוצה אחת על חשבון האחרת; כמנהיג סטודנטיאלי, כפעיל פוליטי, כמוביל ומנהל תוכניות וארגונים בחברה האזרחית ולאחרונה כחבר כנסת.

זה היה יום אביב קר, ה-30 למרץ 1976, היום שבו הוכרזה שביתה כללית של החברה הערבית במחאה על הפקעת אדמות באזור בקעת סח'נין. הממשלה הפעילה את כל זרועותיה למנוע את השביתה ולהכשיל אותה. צעירים רבים יצאו למרכזי היישובים לשכנע את מי שמתכוון לצאת לעבודה לשבות. במג'אר יצאו שני אחי עם כעשרים נערים נוספים למשימת השכנוע, ברקע ידיעות על כניסה של המשטרה וכוחות צבא לישובים הסמוכים – דיר חנא, עראבה וסח'נין – והתנגשויות עם התושבים. דובר על מאות עצורים ועשרות פצועים. אני השקפתי מרחוק על מה שקורה במרכז מג'אר. דקות ספורות אחרי שהצעירים עמדו ברחוב הגיעו ניידות משטרה ועצרו את כולם. בסוף היום התבהרה התמונה: 6 אזרחים הרוגים, מאות פצועים ואלפי עצורים. היום הזה, יום האדמה, נחרת בי, כמו גם לוויות ההרוגים, שבהן השתתפתי בעראבה ובסח'נין.

אני אקפוץ קצת בזמן. 1982. בין משחקי המונדיאל באיטליה ובין הדיווחים בעקבות מלחמת לבנון הראשונה, עבדתי כפועל בניין בירושלים – סמוך להר הצופים. מפעם לפעם, יותר ויותר עם הזמן, הייתי עולה ברגל לאוניברסיטה להשתתף בהפגנות נגד המלחמה שהתקיימו בקמפוס ביוזמת תנועת השמאל "קמפו"ס" וועד הסטודנטים הערבים. התחברתי לסטודנטים ולפעילות הסטודנטיאלית וידעתי מה הצעד הבא שלי, נרשמתי לאוניברסיטה והפכתי עוד

לפני תחילת הלימודים לחלק מהחיים והפעילות הסטודנטיאליים.

בזמן ששימשתי כראש ועד הסטודנטים הערבים בירושלים, ממשלת שמיר – בדחיפת ראשי הימין הסטודנטיאלי – החליטה על שכר לימוד שונה לסטודנטים ששירתו בצבא וכאלו שלא. אבחנה שהיא דרך מכובסת לומר שערבים ישלמו יותר על השכלה. גם ככה המון חסמים עומדים בפני ערבי שרוצה לרכוש השכלה – שפה, מרחק גיאוגרפי ותרבותי – ועכשיו גם שכר לימוד דיפרנציאלי. התלבטנו איך להגיב לחוסר השוויון הזה – שביתה של הסטודנטים הערבים? מאמרי ביקורת ודעה בעיתונות דוברת הערבית? החלטנו בוועד שננסה ללכת דווקא על שיתוף. אמנם הנפגעים המידיים של החלטה כזאת הם הערבים, אבל **כל מי שחי במדינה שמצמצמת את השוויון האזרחי, גם הוא נפגע**. זאת הייתה העמדה וממנה יצאנו לרכז כוחות: גייסנו חברי כנסת מכל המפלגות, עיתונאים ואנשי תקשורת, אנשי אקדמיה – חוקרים וחוקרות שהשתתפו איתנו בהפגנות. אפילו ראשי האוניברסיטאות התגייסו בתקיפות למאמץ. זה היה חד מאוד, ממוקד מאוד, קול צעקה גורף ושיתופי כל כך, שתוך שבוע ההחלטה בוטלה.

הכוח של הביחד במאבק הזה היה ברור ומעודד, הוא מנחה אותי בדרך מאז. לימים קידמתי את התפיסה הזאת כחבר כנסת מטעם חד"ש וקודם לכן גם כמנכ"ל עמותת "סיכוי", ב-"די לכיבוש!" ובעוד מרחבים שתבעו שוויון תוך שותפות, אבל אני אתעכב רגע על העבודה עם ובשתיל בנושאים האלה.

בעקבות השבר העצום שנוצר ביחסי יהודים-ערבים סביב האינתיפאדה, אספנו יחד קבוצה של מנהיגים ערבים ויהודים והובלנו איתם בשתיל תהליך של דיאלוג במשך ארבע וחצי שנים. קראנו לזה "פרויקט המשפיענים". גם ההתמדה היא הישג, ארבע וחצי שנים זה הון של זמן. גם העובדה שהמשפיענים הסכימו, בסופו של דבר, על 90% מהנושאים במחלוקת (נשארו כמובן סוגיות הליבה – חוק השבות וזכות השיבה). אבל ההישג הגדול בעיני הוא שהמושג "חברה משותפת" תפס בכל מורכבותו וכוחו. השתמע בבירור שהקונפליקט לא נפתר, אבל נוכל יחד לקדם נושאים שבהסכמה ולהמשיך להתווכח על סוגיות הליבה.

שתי יוזמות שקידמנו ב**שתיל**, עסקו בחתירה הזו לשוויון – לא רק תודעתית ומלמטה, אלא ממש בפני החוק. הראשונה – חוק חינוך חינם לגילאי 3–4, שלא יושם בחברה הערבית. בכל מיני טיעונים: שאין אנשי מקצוע מתאימים, שאין מבנים שעומדים בתקנים או שאין גוף מפעיל חוקי. במסגרת קואליציה של ארגונים בשיתוף עם ועדת החינוך לגיל הרך של הכנסת בראשות תמר גוז'נסקי, יצרנו מצב שבו שלושת התנאים מולאו. תוך 3–4 שנים נפתחו כ-1000 גני טרום חובה והיום כ-90% מהילדים הערבים זוכים לחינוך חינם כבר מטרום חובה (מלבד אוכלוסיית גילאי 3–4 בנגב, שם אלפים מהם מנושלי הכרה עד עצם היום הזה). זה נשמע קצר ומהיר אבל זה היה מאמץ מרתוני עיקש של שבע שנים.

היוזמה השנייה הייתה שינוי החקיקה ביחס למס רכוש ולמעשה ביטול המס. בעצם בגלל

שרוב הקרקעות בשימוש יהודים שייכות למדינה, ההחלה של מס הרכוש ביחס לקרקעות היה מוכוון לערבים והם היוו 80% מהנישומים שחויבו בו בפועל. בשנת 99' נקבע בתיקון החוק ששיעור המס ירד מ-2.5% משווי הקרקע ל-0%, מה שהציל אלפי אזרחים שהיו בחובות עצומים. זה היה סופו של מאבק נוסף בן 7 שנים.

אלה היו שני שינויים עם השלכות דרמטיות כי בחברה הערבית התפתחה באמצעותם תחושת מסוגלות מבוססת. אנשים חוו את עצמם – חלקם לראשונה – כמי שיודעים לעבוד על ולקדם את הדברים שדרושים להם כאזרחים. אני חושב שהדבר המשמעותי ביותר בתהליכים האלה היה ששתיל האמין בכוח של הקהילה והיה מוכן לבנות כוח בשטח. שתיל לא עשה במקום, אלא בנה קבוצה חזקה של אנשים בעלי מיומנויות שנתנו אמון בנו, במטרה ובתהליך של שנים. שתיל איפשר ואת זריעת הזרעים של השינויים האלה ותמך בהם עד שהתבססו והתייצבו; נתן אפשרות, ידע, וגיבוי שהעצימו אזרחים עד שלקחו אחריות על מצבם. בעיני זה היה העניין עצמו. לא רק פתרון הסוגיות היווה מטרה, אלא ההעצמה של אזרחים הייתה הדבר הגדול והיא נושאת פירות גם היום.

ישי מנוחין

פועל לקידום אחריות אזרחית דמוקרטית המבוססת על ערכים וידע, כיום כמנהל התוכניות של "מזון" בישראל וכמנהל ההוצאה האידיאולוגית "ספרי נובמבר", וקודם לכן כמנכ"ל הועד הציבורי נגד עינויים, יו"ר אמנסטי ישראל, מנהל מכון שפינוזה בירושלים ודובר תנועת יש גבול.

ישבתי על פסגת הר בין לבנון וסוריה, השקפתי על דמשק והקשבתי לחדשות בטרנזיסטור ישן. ראש הממשלה, מנחם בגין, הסביר לכתב, ודרכו למאזינים, את מטרת המלחמה: "סדר חדש ללבנון". הגברתי את עוצמת הקול והקשבתי. המלחמה נועדה לשנות את פני לבנון – השליטה תהיה בידי הנוצרים, בעלי בריתנו. אי השקט שחשתי כשיצאתי למלחמה התגבר. התגייסתי להגן על אזרחי ישראל – הורי, משפחתי, חברי. לא התגייסתי על מנת ליצור סדר חדש במדינה אחרת ולא כדי להשתתף במלחמת "ברירה". מדינה דמוקרטית מסכנת את אזרחיה ואזרחי מדינות אחרות רק כשאין מוצא אחר, רק לשם הגנה, ולא יוצאת למלחמות "ברירה" – מלחמות שניתן להימנע מהן.

אם המדינה יוצאת למלחמת "ברירה" – מה לגבי כאזרח בדמוקרטיה? האם גם לי יש ברירה? בעיני רוחי עלה רגע קטן מהפנימייה שבה למדתי – הכפר הירוק. המנהל הניח בפנינו את השאלה האם ללכת לגדנ"ע בהינתן שהתלמידים הערבים בשכבה לא יכולים להצטרף – האם לקבל את החלטת משרד החינוך כמחייבת? האם לציית לה? אז החלטנו, 300–400 תלמידי הכפר, שלא. שאם לא כל התלמידים יכולים לצאת לגדנ"ע – אף אחד מאתנו לא יצא. ואכן, מאז לא השתתפנו באימוני הגדנ"ע. שמעתי את דברי ראש הממשלה בגין ברדיו והחלטתי שחובתי הדמוקרטית היא דווקא לא לקחת עוד חלק במלחמת הברירה שממשלת ישראל יזמה. הודעתי למפקדיי על כך ואכן, כשהגיע צו 8 נוסף סירבתי לשרת ונשלחתי למאסר בכלא צבאי.

מאז מלחמת לבנון הראשונה התחלתי לבחון את אחריותה של המדינה, מחויבויותיה הדמוקרטיות, ואת מחויבויות האזרח לערכים הדמוקרטיים ולחוק. **מתי המעשה האחראי אזרחית ומוסרית הוא לציית ומתי לא?** מה המתאם בין התביעה של המדינה מהאזרח לציית לחוק ובין המחויבויות של רשויות המדינה לחוק ולמערכת הערכים שלה הוא אמור לתת ביטוי? האם המדינה עצמה פועלת על-פי הערכים הדמוקרטיים ומצייתת לחוקיה, כישות? בחנתי את המתח הזה כפעיל ב"יש גבול", ב"שלום עכשיו", ב"וועד הציבורי נגד עינויים", ב"אוקספם" ו"באמנסטי", בפרסומי "ספרי נובמבר", ההוצאה שהקמתי יחד עם רעייתי, ובעבודת הדוקטורט שכתבתי. היום אני בוחן אותו כמנהל התוכניות בישראל של "מזון" בנושא ביטחון תזונתי ועוני. למשל, עד לאחרונה, לפני שהצלחנו להביא את חברי הכנסת להכניס לבסיס התקציב מימון לביטחון תזונתי בפעם הראשונה , 97% מתקציבי הביטחון התזונתי הגיעו מתרומות ומנדבנים. לפי הביטוח הלאומי למעלה מ-500,000 משפחות תלויות בגמילות חסדים. למעלה מחצי מיליון משפחות! האם האחריות שלנו כאזרחים היא לקבל את המצב כפי שהוא – לקבל את העובדה שיש עניים שקופים ורעבים רבים כל כך – או לפעול לשינויו? עכשיו, מרגע שחוקק חוק התקציב, בזכות שיתוף פעולה של 15 ארגונים – המדינה לקחה על עצמה התחייבות לטפל בחלק קטן ממשפחות אלה. מה לגבי כל השאר? המדינה, כמדינה דמוקרטית, מחויבת לדאוג לכל רעביה, מחויבות הממומשת רק באופן מזערי. כעת אנו פועלים יחדיו כדי שהמדינה תגדיל את השקעותיה במיגור חוסר הביטחון התזונתי והעוני.

גם בעת עבודתי ב"**שתיל**" עסקתי בסוגיית חובות המדינה וזכויות האזרח בנוגע לידע שהמדינה אוספת מאתנו ובאמצעות מיסינו – כיצד מידע זה חיוני עבור כל אזרח שותף במדינה דמוקרטית כדי לקבל החלטות מושכלות ומודעות, ולממש את כל זכאויותיו. אזרח שמחויב לנקוט עמדה מבוססת ולפעול מתוכה, מוכרח להיחשף למידע אמין וחופשי על פעולת הרשויות. היום זה נראה מובן מאליו שהידע שייך לנו, גם אם הוא מאוגם על ידי הרשויות, אבל כמו הרבה דברים מובנים מאליהם, ההבנה הזאת הייתה כרוכה במאבק ארוך. בעצם עד למועד חקיקת חוק חופש המידע, ב-1998, כשאדם פנה לרשות ציבורית לקבל מידע, הוא נדרש להוכיח את זיקתו למידע הזה ואת זכאותו לו. בעבר, למשל, בית המשפט העליון דן בשאלה: "האם משרד החינוך יכול להסתיר את ציוני המיצ"ב בבית הספר של הבת שלי?" היום זה מידע נגיש לכול.

בישראל, קידום חוק חופש המידע היה תקוע שנים רבות. שתיל שכר את שירותי כדי להניע אותו. הקמנו קואליציה רופפת, עם שותפים רבים ברמות שונות של מחויבויות לפעול, מעל 100 ארגונים שהמכנה המשותף היחיד ביניהם היה האמונה בכך שחופש המידע הוא אחת מזכויות האדם הבסיסיות.

הקואליציה לחופש מידע, מעצם ריבוי ושונות השותפים בה, היוותה כוח. אם היה צריך להפעיל לחץ פוליטי על שר המשפטים או על חבר כנסת, לקדם מסיבת עיתונאים, או לדחוק להקמת ועדה – פנייה של קואליציה של ארגונים הייתה אפקטיבית הרבה יותר מפנייה של אדם או ארגון יחיד. כדי לקדם את חקיקת החוק, למדנו יחדיו על חוקי חופש מידע בארצות אחרות ובחנו את הדקויות של הנושא בשוודיה ובארה"ב, ייעצנו וליווינו את הארגונים במאמציהם לתבוע מידע מהרשויות ושיתפנו בניצחונות הקטנים של השותפים בעלון שיצא בקביעות (טרם עידן הניוזלטר האינטרנטי...). הריבוי הוא כוח, גם אם צריך לנתב ולתחזק אותו בעדינות ובזהירות כדי שיתממש לטובה.

פרט להעברת חוק חופש המידע ב-1998 ויישומו, ההצלחה הגדולה של עבודת הקואליציה הייתה העובדה שכשעבר החוק כל הארגונים בקואליציה ראו בו הישג שלהם. מבחינתי כפעיל חברתי, ומבחינת "שתיל" כשולחי, עשינו את שלנו. מה שחשוב זה לא האגו הארגוני והקרדיט האישי, אלא השינוי האזרחי שנעשה: השיפור הלא יאמן ביכולתם של תושבים בארץ לממש את אזרחותם ואת זכאויותיהם באמצעות גישה לידע נגיש ואמין יותר.

סופי סוסונוב-הדר

פועלת לקידום מעורבות אזרחית של דוברי רוסית בישראל בתהליכי קידום חברה משותפת ושוויונית. לשעבר מנכ"לית ארגון "מורשתנו" ושותפה לייסוד אתר רלוונט אינפו.

כבת למשפחה קווקזית-מסורתית, כמי שגדלה במרחב סובייטי שהדף כל ניסיון לשינוי והעניש בחומרה כל בעל דעה חורגת, למדתי בעיקר לקבל את מה שיש כעובדה; להוריד את הראש, להצניע לכת, לא לשאול, לא להטיל ספק. טעימה ראשונה מהזכות לשאול ולערער על מוסכמות חברתיות, קיבלתי בארץ. כך למשל, בראיון קבלה לתוכנית מנהיגות באוניברסיטה, שמטרתה הצמחת מנהיגים מהפריפריה, שאלו אותי איך אני מרגישה ביחס לזה שהגעתי מהעיר עכו ולמדתי בבית ספר מקיף. הרי אם הייתי גרה בתל אביב לדוגמה הייתי יכולה לבחור בין מספר בתי ספר עיוניים כי היית תלמידה מצטיינת. הקשבתי לשאלה הזו בפה פעור, לא הנחתי שבערים אחרות המצב נראה אחרת. התחלתי לתהות על הסללה של אוכלוסיות העולים שמגיעות לערים פריפריאליות. בעקבות זה עלו בי שאלות וספקות נוספים ואיתם תחושה גוברת והולכת של רצון לשנות.

הצטרפתי ל"מורשתנו", עמותה שמטרתה לקדם חברה פלורליסטית בישראל בדגש על הצרכים של הקהילה דוברת הרוסית. המיקוד באוכלוסייה הזו נוגע לייחוד שלה; המעתק הלא יאמן מהוויה טוטליטרית לדמוקרטיה, הצורך להקים חיים שלמים מחדש במדינה אחרת – אנשים לא מתפנים לפתח תודעה אזרחית, לקרוא מצע, ללכת להפגנות או לשאול שאלות, הם עסוקים בלשרוד. מורשתנו מעודדת שאילת שאלות, ביקורתיות, לקיחת אחריות אזרחית על

ידי חיזוק קהילה אקטיביסטית דוברת רוסית, העלאת מודעות לנושאים חברתיים הנמצאים על סדר היום וגם – קידום תהליך השלום והדו-קיום על ידי עידוד ההיכרות בין עולים דוברי רוסית לבין האוכלוסייה הערבית והפלסטינית.

כדי ליצור היכרות כזו השתמשנו דווקא ביתרון השפה הרוסית. יש לא מעט אנשים מהחברה הערבית שרכשו השכלה אקדמית במדינות ברית המועצות לשעבר וכך למדו את השפה הרוסית, חלקם נישאו לדוברות רוסית ויצרו משפחות מעורבות שבהן השפה הרוסית והערבית מתקיימות זו לצד זו. ארגנו טיולים לרמאללה, לבית לחם ולחברון, ותמיד האוטובוסים היו מלאים עד אפס מקום עם רשימות המתנה. בתחילת מפגש עם פעילים פלסטינים שמציגים את עצמם ברוסית, הקהל נדהם וזה ייצר קרבה באופן מידי. בבית לחם הוקם מרכז למדע ותרבות רוסית ובו ספרייה כדי שהילדים לא יאבדו את השפה. לטובת האירוע ארגנו מבצע איסוף ספרים ברוסית מכל המדינה, אפילו עלינו לרדיו רקע, ביקשנו לתרום ספרים דרך נקודות איסוף בכל המדינה.

הקמנו פורום לנשים אקטיביסטיות דוברות רוסית המתכנס מדי שנה בכנס שנתי שמתמקד בכל פעם בנושא רלוונטי אחר – תעסוקה, מיצוי זכויות, אלימות נגד נשים ועוד. מדובר בפרויקט שזכה לשיתוף פעולה מצד עיריית תל אביב ושגרירות ארצות הברית שתרמה כספים לקיומו. בנוסף, הוקמו קורסי העצמה לנשים דוברות רוסית ומיזם ליגת נשים שמתמקד ביצירת מרחב לבניית שיתופי פעולה בין נשים המגיעות מתחומים מקצועיים שונים.

אתר רלוונט אינפו – פרי שיתוף פעולה בין מורשתנו, שתיל והמטה למאבק בגזענות הוקם כדי להנגיש מקורות מידע מגוונים ומהימנים בשפה הרוסית על הסוגיות הפוליטיות והחברתיות במדינה. ריכזתי את הפרויקט ועבדתי יחד עם רינה, אינדה, לנה ואילנית משתיל על גיבוש אסטרטגיית פעולה, איתור ופיתוח תכנים. שתיל והמטה למאבק בגזענות גייסו כסף לפיתוח הפלטפורמה וכך הוקם האתר. נכתבו תכנים מקוריים רבים ואף תורגמו תכנים ממקורות ישראלים דוברי עברית וגם ממקורות בינלאומיים ולאט לאט התחלנו לקבל את ההכרה – התחילו לפנות אלינו מהעיתונאות הכתובה דוברת רוסית, ערוץ 9 ואתרים אחרים ביקשו לשתף חלק מהכתבות שלנו על בסיס קבוע, אט אט הפכנו לפורטל פופולארי בקרב דוברי רוסית בישראל, גרמניה, ארצות הברית ורוסיה. פרסמנו תכנים בנושאים רבים וביניהם גם על תהליך הבחירות, הדרכים לבחירת המפלגה – איך לקרוא מצע הבחירות כדי לייצר מרחב דעות מגוון ולאפשר לאזרחים מרקע רוסי לממש את אזרחותם באופן מגוון, מודע ומעמיק יותר.

שתיל תמיד היוו עבורי קרקע מאפשרת, בין אם כשותפים בפרויקט ובין אם כמקור לידע ולכלים מקצועיים חיוניים לכל מי שנכנסת לתפקיד ניהולי בכיר בעמותה. קורס מנכ"לים היה מקום בטוח ואמין להתייעץ עם עמיתים, להתנסות בכלים ולבסס תחושת מסוגלות בתפקיד החדש. בנוסף, הוובינרים והקורסים

(למשל זה שעוסק בעבודה מול מצלמה) מטפחים את הביטחון ואת המסוגלות האישית. ובוודאי הליווי האישי מאינדה שבו זכיתי להקשבה, הכוונה והסתכלות על המתרחש מפרספקטיבה אחרת. הכלים והתשתיות האלה עזרו לי להמשיך ולקדם יוזמות בהיקפים הולכים וגדלים כדי להגיע לכמה שיותר דוברי ודוברות רוסית בישראל ולהנגיש עבורם את הידע והמידע שיעוררו בהם רצון לשאול שאלות, לערער על הנחות היסוד, לא לחשוש לנקוט עמדה ולפעול אזרחית למען עתיד טוב יותר.

אורי קול

מנכ"ל "מחזקים" וממקימי "פייק רפורטר" - ארגונים המבקשים לעצור את האלימות ולקדם שיח המבוסס על צדק, שוויון ודמוקרטיה במרחב הווירטואלי.

מעולם לא הייתי אדם פוליטי. כן קראתי עיתון, כן הייתי מודע, אבל אפשר לומר שהייתי די מנומנם. ילד טוב רמת אביב, ג'ובניק. אחרי שהשתחררתי התחיל מבצע "צוק איתן" והרגשתי איזה אי שקט. החברים שלי נלחמו בעזה ומשהו היה לא מדויק. היה לי צורך – חריג למדי אז – לבטא את העמדה שלי, והצטרפתי לאיזו הפגנה שהתארגנה נגד המלחמה. היינו 50 מפגינים בכיכר הבימה, כשמסביבנו עשרות שוטרים שנאלצו להגן עלינו מעשרות אנשי ימין קיצוני, שהגיעו והבטיחו להרוג אותנו במכות כי העמדה שלנו לא באה להם טוב בלהט המבצע. באותו רגע, נשמעה בפעם הראשונה אזעקת "צבע אדום" בתל אביב. הקווים שהיו בינינו התפזרו ברגע אחד. כולם התערבבו זה בזה, כולם רצו לכל הכיוונים, והיינו כולנו יחד. אחרי זמן קצר האזעקה פסקה ושקט מוחלט נשמע. תוך כמה שניות, כמו בהצגה, הכול חזר לסדר המקורי שלו. השוטרים, המפגינים משמאל, המפגינים מימין וכיכר הבימה. בתוך זה יש לנו גם אויב משותף, החמאס, שרוצה להרוג את כולם. בערב ההוא, האבסורדי, הבנתי שלקרוא עיתונים זה לא מספיק. שמודעות זה נחמד, אבל זה לא לקחת אחריות – לא על הזכות להביע דעה, לא על העתיד של המדינה ולא על הקשר בין השניים. הבנתי שאי אפשר עוד לעמוד מהצד ולשתוק.

קצת אחר כך, נתקלתי בקבוצת פייסבוק בשם "מחזקים" שאיגדה אקטיביסטים כדי לפעול לטובת מחנה השמאל. אחרי שנים

של שהייה מצמצמת באופוזיציה, השמאל היה מפורק וחבול. זה היה חמש שנים לתוך תקופת שלטון נתניהו, העיתון הנפוץ היה "ישראל היום" ששימש כקול הימין, שווק בחינם כניטרלי ויצר סדר יום מדיר. אנשי שמאל רבים, כמוני, היו רדומים פוליטית או מפוחדים, וקולם כמעט לא נשמע. שקט תקשורתי. הקבוצה הזאת, "מחזקים", יצרה התאגדות מחודשת של אנשי השמאל, עוררה רצון להחזיר את המפה הפוליטית לשוויון בין הצדדים ולקדם אפשרות להביע דעות נוספות על מה שנעשה בארץ. **נוצרה תחושה שאם נתאגד דרך הרשת, יהיה אפשר לחזק אחד את השני**, לתת מקום לשמאל להביע את עמדתו, ולקדם תקשורת מאוזנת יותר בארץ. לימים עברתי לנהל את הקבוצה. "מחזקים", נכון לעכשיו, כוללת דף פייסבוק עם מעל מאה אלף עוקבים, שמגיע לשני מיליון צופים בחודש, חשבון טיקטוק עם מעל 2.5 מיליון צפיות, וחשבונות אינסטגרם וטוויטר עם אלפי עוקבים. אנחנו שמחים להיות המקום ברשת שבו נאבקים בהסתה ובגזענות, ובו מקדמים צדק חברתי וזכויות אדם, ואת הזכות לחיות בקרב מגוון דעות.

בעקבות הפעילות ב-"מחזקים", והניסיונות ליצור קהילת רשת איכותית ומשפיעה, התחלתי להיכנס עמוק יותר אל עולם הרשתות החברתיות – כיכר העיר החדשה. ב-2020 התחלתי להבין שהזירה ברשת לא מנוהלת על ידי ימין, שמאל או אפילו המדינה, אלא על ידי תאגידים חזקים ששולטים במתרחש, ללא אג'נדה אידיאולוגית, אלא כלכלית. הרשתות מעוניינות בשיח מסית ואלים, מכיוון שזה מה שיוצר טראפיק ונוכחות ברשת. הבנתי שכדי לקדם שיח ליברלי ודמוקרטי, ולוודא שיש פחות שיח גזעני ואלים, אני צריך ליצור מאזן כוח חדש. רציתי לשנות את חוקי המשחק. זה היה בתקופת המחאות בבלפור. אספתי קבוצת חוקרים עצמאית שתבדוק את ההסתה, הקונספירציות, והאלימות שיש כלפי המפגינים והתחלנו בפרויקט שנקרא – פייק רפורטר. מערכת מחקר המונים שמאפשרת לכל הקהל להשתתף במאבק נגד פעילות זדונית ברשת. יצרתי קשרים עם אנשי טכנולוגיה הן מהמגזר הפרטי והן הציבורי, ויצרנו ממשק נוח לשימוש של כל אדם. באמצעותו מי שנתקל בקבוצה או בשיח של אלימות יכול לדווח, וצוות החוקרים עוברים ובודקים באופן קפדני כל מקרה. ככה אנחנו יכולים לשמור על אנשים שהופקרו ברשת ע"י המדינה וע"י בעלי הכוח, וסובלים מאלימות במרחב הווירטואלי. אנשים אלימים מרוויחים מהמרחב הפרוץ של הרשת, ואנחנו רוצים לנקות את הזירה, ליצור רשת חופשית באמת – שהיא לא מגרש המשחקים של בעלי הכוח – אלא במה של ממש גם לקהל דמוקרטי וליברלי. בתקופת "שומר החומות", לדוגמא, חשפנו מעל מאה קבוצות טלגרם שבהן התארגנו עבריינים כדי לבצע לינצ'ים בערבים. קבוצות עם שמות כמו "מוות לערבים", "יהודים נוקמים" "רמלה לוד למלחמה" ועוד כל מיני. היו דברים שהצלחנו לעצור בזמן, והיו דברים, כמו הלינצ' בבת-ים, שנתנו למשטרה התרעה אך לצערנו היא לא התקבלה. סגרנו מעל מאה קבוצות כאלה, הורדנו אלפי חשבונות מזויפים אלימים וחשפנו שישה מבצעים זרים לפגיעה בדמוקרטיה כאן.

הרשתות החברתיות הן כר פורה לשיח גזעני ורדוד, לקונספירציות, לאלימות – ושם אני רוצה לעשות את השינוי.

שתיל הם אלה שנתנו את התמיכה והכוחות שהפכו אותי לאקטיביסט שאני היום. אנשי ונשות שתיל עשו הכול כדי שהעשייה שלנו תוכל לקרות ולצאת לפועל; כשהתחלתי את הפעילות כל מה שהיה זה קבוצת פייסבוק. התחברתי למירנה משתיל, שעזרה להפוך את קבוצת הפייסבוק לארגון של ממש – עם תכנית שנתית, תקציב, וצוות ניהולי. יחד עם שתיל פתחתי את עמותת "מחזקים" והם אלו שבהמשך נתנו לנו את הכלים לגדול ולהתפתח; מהכשרות בנושאי גיוס משאבים, חיבור ועידוד שיתופי פעולה עם ארגונים דומים, ויוזמות ציבוריות חשובות שבהן השתתפתי כאקטיביסט. שתיל הם הקרקע שסופגת את המהלומות בשבילנו, והם מחזיקים בעמדה סמלית חשובה עבורי, כארגון דגל שמקדם את הערכים שעליהם אני נלחם –ליברליזם, פתיחות, דמוקרטיה ושוויון. צריך הרבה אומץ לתמוך בפעולות פרו אקטיביות, שמחזירות את הכוח לרבים, כך שאפשר יהיה להפוך את הג'ונגל שיש ברשת ובחברה למקום טוב יותר, מקום שבו אזרחים יכולים להיות מוגנים ולהשמיע את קולם.

2.

לראות את
הקול

חיים בר יעקב

מנהיג מאבק מחוסרי הדיור בבאר שבע ומקים ״התנועה לחיים בכבוד״ - סיוע לנפגעי משכנתאות.

את הקרב הראשון על הבית ניהלתי כילד בן 11. בחופש הגדול הגעתי מתוניס לשכונה ד' צפון בבאר שבע, מצויד בעברית רעועה, בתיק קטן ובהרבה חששות. שלושה שבועות אחר כך, עם תחילת שנת הלימודים, כבר נשלחתי משם. ציידי ראשים עברו בין העולים החדשים בשכונה והבהירו שילד שלא ילך לישיבה – דינו שיתפקר, יצא לתרבות רעה ויושמד. זה לא השאיר להורים שלי ולי הרבה ברירה – הלכתי לפנימייה. בהמשך ברחתי ממנה שוב ושוב ושוב. חשבתי: "אולי אגיע לגיהינום, אולי אין לי ככה חלק בעולם הבא, אבל לפחות יהיה לי קצת זמן בבית".

עם השחרור מהצבא למדתי באוניברסיטת בן גוריון. הצטרפתי לתוכנית שכללה מגורים בשכונות הקשות יותר בבאר שבע. את הדירה שלי הפכתי לסוג של לשכת סיוע לתושבים, שהיו מגיעים לנסח מכתבים לרשויות ולתרגם מסמכים. בשלב מסוים באו המון לייעוץ ורציתי להגיש להם תה, קפה. בכל זאת – אנשים מבוגרים. ביקשתי מהאוניברסיטה מיחם ונאמר לי שאין לזה תקציב. למה כן היה תקציב? לארח את ליז טיילור. היא הייתה בחבר הנאמנים של האוניברסיטה ורצו להראות לה איזה פרויקטים חברתיים נהדרים עושים בשכונות המצוקה. כינסנו את התושבים והחלטנו למנוע ממנה את הכניסה. הפעולה זכתה לכותרות. במעריב נכתב בעמוד הראשון: "הצלמים רודפים אחרי ליז טיילור ובשכונת המצוקה לא נותנים לה להיכנס". התושבים לא הרגישו כמו מוצגים בגן חיות

וזה היה רב ערך, אבל על הדרך האוניברסיטה זרקה אותי מהתוכנית ומהדירה. למדתי שיש תג מחיר למחאה ושיש איזו חכמת מעשה למעורבות חברתית ולהשמעת קול שאני עוד צריך לפענח.

בשנות ה-90' רציתי לרכוש דירה. אלה היו ימי העלייה מברית המועצות ומצאתי את עצמי עם מחירי דירות מאמירים ומשכנתא לא מספיקה. הבנתי שהקושי שלי לא ייחודי. התאספנו כמה חבר'ה מהשכונות והיה לנו יעד ברור – למצוא פתרון למצוקת הדיור. פנינו לשתיל והקמנו את צל"ש (צעירים למען שוויון). קרלוס ופרופ' רוני קאופמן ייעצו לנו והקמנו מאהל מחאה. במקביל – עוד מאהלים צצו ברחבי הארץ. תוך כדי המאבק פנו אלינו מעמידר ואמרו: "קחו דירה, צאו מהאוהל". אבל אנחנו, רצינו את הזכות לצאת ממעגל המצוקה, ומהתיוג המוחלש שהיה אז לדיור ציבורי. רצינו לרכוש בית בכספנו. במסגרת המאבק התחברנו לבדואים, והקמנו מאהל משותף. 3 חודשים של חסימות כבישים, הפגנות, כיסוי תקשורתי וביקורים של רבין – ולזמן מה, המדיניות השתנתה; המשכנתאות גדלו והוקצו קרקעות לעמותות של אזרחים שזקוקים למגורים. קנינו קרקע כעמותה וקיפלנו את האוהל.

בינתיים, והשנה היא כבר 2004, עברתי גירושין. את הדירה השארתי לגרושתי ולילד, ובלי קשר, חוויתי התמוטטות כלכלית. ביקשתי סיוע זמני בדיור עבורי, עבור אשתי השנייה, ועבור שלושת ילדינו, עד שאתאושש. לצד קיצוץ אורכי ורוחבי של התקציבים, הקריטריונים הוחמרו והמדינה מכרה דירות מהדיור הציבורי. נאמר לי שאין איך לסייע לי. נותרתי חסר אפשרויות. בלית ברירה פלשתי לדירת עמידר פנויה שעמדה בסמוך. אחר צוהריים אחד, בתום 30 יום מרגע שנכנסנו, אספתי את הילדים מהגן ועל המדרכה הם זיהו את החפצים שלהם זרוקים ליד הפח. בדירה עצמה עמדו שוטרים וקבלני הוצאה לפועל. הסתובבנו והלכנו משם, בעצם – לשום מקום חלופי. **מתוך חוסר המוצא הזה הקמנו את המאהל השני. התחלנו כמשפחה אחת ונעשינו בסופו של דבר 150. התחלנו ערב אחד, נשארנו 9 חודשים.**

במאהל התמודדנו עם אתגרים פיסיים, נפשיים וחברתיים: היינו חשופים ברחוב, בחום ובקור, ללא חיבור למים או לחשמל, הקבוצה הייתה מורכבת גם מנשים וילדים, והיה כעס, תסכול וייאוש. התמקמנו בלב באר שבע, מול משרדי הממשלה והייתי נחוש להגיע לתוצאות. בליווי של שירה מ**שתיל** בנינו כוח של הקבוצה ולמדתי להיות מנהיג שהוא פעם גנן, פעם מפיק ופעם עובד סוציאלי. בשמירות בלילה, שירה ואני תכננו פעולות ישירות לא אלימות. בשיחות בסלון המאולתר חשבנו איך לגייס משפיענים ואנשי רוח. שמוליק הכין אותי לשיחות לובי, ושירה ואני העברנו הדרכות לקבוצות ולבני נוער, שבכלל לא ידעו שיש כזה דבר מצוקת דיור ואחריות ממשלה.

זאת הייתה פצצה מתקתקת והרשויות איימו בפירוק והוציאו לנו צווי פינוי. השתמשנו ברעיונות יצירתיים ובכעס של האנשים ויצרנו משבר שסוקר בתקשורת, וטלטל את משרד השיכון עד שהשר הרצוג התערב

והציע פתרונות. עמידר רצתה למכור דירות, ובסוף הן ניתנו ל-150 משפחות מהמאהל. תקנים במשרד השיכון שונו ושיפרו את מצב הדיירים ובעיקר- בנינו את הכוח של הקהילה. בעזרת **שתיל** למדתי שצריך לגשת למאבק חברתי בצורה מקצועית. לגייס את התסכול של האנשים למקום בונה ולחשוב אסטרטגית על כל המאבק, התמקצעתי בהעברת מסרים, יישמתי תהליכי קבלת החלטות והצלחתי לייצר מחויבות של הפעילים. עשיתי קורס לובינג של שתיל והשתמשתי בכלים כדי להשפיע על מדיניות.

בתום המאבק, אספתי את הפעילים והקמנו את "התנועה לחיים בכבוד" – גם כאן קיבלנו ייעוץ משתיל. העמותה כללה אנשים שהמאבק הפך אותם לפעילים, שלימדנו אותם לקחת את הניסיון שלהם ולהפוך אותו לכלי פעולה כדי לפתור בעיות. בפועל, מנענו מאות פינויים של אנשים המתקשים בהחזר משכנתאות והגדלנו את מעגל הכוח. מצדי – מינפתי את האקטיביזם, את מה שלמדתי מהשטח, לעורכות דין המשלבת בין הראיה החברתית לבין הראיה הפרטנית. אז נכון, בעיית הדיור לא נפתרה אבל אני פוגש חברים שהיו בתנועה ונפעם מהאופן שבו הם מבינים את כללי המשחק הדמוקרטי עכשיו. המאבק חולל שינוי תודעתי והם מעורבים בתהליכי שינוי אחרים.

מרינה זמסקי

המקימה ומנהלת הפורום למען משפחות העולים - עמותה הפועלת למען קידום והנגשת זכויות עולים מתוך תפיסה של רגישות תרבותית.

שנת 1997. יום הפתיחה של מרכז למידה לילדי קהילת עולי אתיופיה בחיפה. בלי ספק המרכז הכי משוכלל בארץ. אני כלת השמחה, העובדת הסוציאלית, ועולה חדשה בעצמה, שהגתה ובנתה את המרכז. כולם הגיעו, עובדות המרכז, מתנדבים, אורחים מכובדים; כולם חוץ מ... הילדים שאותם המרכז אמור לשרת. אפילו לא ילד אחד. איזו דממה נבוכה... ושאלות: מה קרה? למה לא באו? עברתי בית-בית לבדוק. התשובה שקיבלתי מחברי הקהילה הייתה אחת: "הקמתם מרכז קהילתי לילדים, אצלנו מרכז כזה הוא מקום של מבוגרים. לשם באים להתייעץ, שם מבקשים עזרה. ילדים אולי באים ללמוד ולשחק בו, אבל זה מרכז שלנו, של הקהילה". חלקם הוסיפו: "אנחנו רוצים שיהיה לנו מפתח למרכז, כמו שיש לך". זה היה השיעור הראשון והמכונן שלי בנושא רגישות תרבותית, למדתי ש**אי אפשר להניח צרכים, רצונות ואופן התנהלות של חברה ותרבות מסוימת. אי אפשר לטפל "מלמעלה", אי אפשר להתעלם מההקשר הייחודי תרבותית של כל קהילה.**

השיעור הבא שלי כבר היה ב-1998, הקמתי בחיפה את הסניף הראשון של עמותת ידיד. זה היה קונספט חדש שבו יועצי מיצוי הזכויות של הפונים היו מתנדבים שבעצמם סבלו בעבר מבעיות מול המוסדות השונים. כמו שהפונים באו מקהילות שונות, כך גם המתנדבים, ושוב גיליתי, שעבודה נכונה בסביבה רב תרבותית זה לא רק ערך אלא גם כוח.

השיעור הבא ברגישות תרבותית פגש אותי במלחמת לבנון השנייה. בזמני חירום אוכלוסיית העולים הפכה לחוליה החלשה, הבלתי קיימת של מערכת הרווחה הישראלית בזמן חירום. ישראל הפריטה את עצמה, מי שטיפל בעולים בצפון היו עמותות שונות, אנשים טובים. לא היו לה רשתות תמיכה, וגם לא קשרים במקומות הנכונים. בהיעדר קריטריונים להנגשת מזון, ציוד היגיינה ומשחקים למקלטים, מי שהיה הכי מקושר, קיבל הכי הרבה. והעולים, שרק הגיעו, לא קיבלו אפילו שאריות. היו סיפורים נוראיים על אנשים בגיל השלישי שלא היו להם חיתולי מבוגרים להחלפה, ביחידות לטיפול בטראומה בצפון לא היה אפילו פסיכולוג אחד דובר רוסית.

ברגע ההוא שתיל היו אלה שעשו את המיפוי של הכוחות המקצועיים שקיימים בקהילה "הרוסית" בצפון, כולן נשים: פסיכולוגיות, עובדות סוציאליות, פסיכיאטריות, נשות חינוך. מה שאיחד אותנו היה שאנחנו גם מכירות את הקהילה, וגם מוכרות ע"י הממסד הישראלי בתחומים שלנו. הבנו שהקול המקצועי שלנו לא יישמע אם לא נתארגן. פתחי, אינדה ולב עזרו לנו להתארגן כעמותה – הפורום למען משפחות עולים. גילינו שהממסד היה צמא לגוף דובר רוסית שהוא גם וגם – גם מחובר לקהילה, אבל גם מבין את הערכים ואופני הפעולה של הממסד. נכנסנו באופן רשמי לוועדת ההיגוי של "הגוף המתכלל" של משרד ראש הממשלה, שעסק בשיקום הצפון אחרי המלחמה. רשויות מקומיות הזמינו את השירותים שלנו, וועדת שמיד לבדיקת מצבם של ילדים ונוער בסיכון התייעצה איתנו. היה ברור כמה הנגשת שירותי מדינה לקהילת העולים וצמצום פערים בין-תרבותיים היא קריטית.

מרגע שהתאגדנו והתארגנו – יכולנו גם ללמד על רגישות תרבותית שנדרשת בהתמודדות עם הצרכים של קהילות העולים. הביטוי המובהק והמפחיד של הפערים הבין-תרבותיים הוא כישלון שירותי הרווחה והוצאת ילדים מהבית. זה היה הנושא הכי חם בתקשורת בשפה הרוסית באותו זמן. משפחות שנראות נורמטיביות, מצאו עצמן נאבקות נגד הוצאת ילדיהן מהבית על ידי שירותי הרווחה. בכנסת, בתקשורת וגם ברחוב התנהל מאבק בין שירותי הרווחה שרואים בעצמם גוף הצלה, לבין ההורים, חברי הכנסת דוברי הרוסית והתקשורת הרוסית שלא מבינים מי בדיוק הנשים בעלות המקצוע המפוקפק (עו"סיות...) שיכולות לקבוע מי הורה מספיק טוב עבור ילדיו.

בעמדת הגם וגם, למדתי לעודד רגישות תרבותית בקרב עובדים סוציאליים ברווחה, ובמקביל להיות המנגישה של שירותי הרווחה בקרב העולים, שפשוט פוחדים מהעובדות הסוציאליות, גם מאלה שאינן קשורות לתחום ילדים בסיכון. מתוך חשש שאפילו פנייה לקבלת שי לחג מהרווחה היא בעצם תחילתה של מגלשה תלולה שבסופה את תתחנני בפני עובדת סוציאלית זו או אחרת שאת אמא מספיק טובה.

ובחרנו לכוון גבוה. פנינו לשר הרווחה, אמרנו: רק הדרג הפוליטי במשרד יכול להושיב את אנשי המשרד יחד עם העמותות למפגש

חשיבה של שווים. שר הרווחה דאז, יצחק הרצוג, הרים את הכפפה. שתי תוצאות מדהימות מאותו מפגש: הראשונה, אנחנו, בשותפות עם משרד הרווחה, הרמנו פרויקט ארצי להנגשת שירותי רווחה לקהילת העולים, שכלל הכשרות ארוכות בעשר לשכות רווחה ברחבי הארץ בנושא רגישות תרבותית ועשרות סדנאות לעולים למיצוי זכויות בשירותי הרווחה. השנייה, הקמנו פורום ארגוני עולים לצד סמנכ"ל משרד הרווחה מוטי וינטר, שבמשך 3 שנים דן בפתרונות רגישים תרבותית לבעיות סוציאליות באוכלוסיית דוברי הרוסית. התחלנו כקבוצה דוברת רוסית, אבל הצטרפו אלינו בהמשך נציגות של קהילות אחרות.

בנינו הסכמות לגבי איך צריכה להיראות הרפורמה של משרד הרווחה בתחום העולים. זעזענו את צמרת המשרד עם עוד ועוד מקרים פרטניים של הוצאה מיותרת של ילדים מהבית, שיכולה היתה להימנע אם העובדות והעובדים היו בקשר עם העמותות הקהילתיות, והיו מקבלים ארגז כלים לעבודה עם הקהילה דוברת הרוסית.

לא כולם ראו בעין יפה את המצב שבו חברה אזרחית מתוך הפריפריה החברתית מלמדת את נציגי הממסד איך עובדים עם הקהילה, אבל לרגע לא שכחתי את ראשית דרכי עם הקהילה האתיופית, וידעתי, שאחרי ההתנגדות תגיע גם התובנה, שארגז הכלים של העו"סים היה חסר עד שהגענו בתחום העבודה עם עולים. משרד הרווחה כבר לא התבייש להגיד שיש פערים. כך הפעילות שלנו למען דוברי רוסית הביאה תועלת גם למען כל הקהילות בעלות מאפיינים תרבותיים מובהקים במדינה.

מבחינתי **שתיל** הוא צמח מטפס, בהתחלה פונים אליו באיזה עניין מקומי, ואחר כך מבינים שהוא יכול לעזור בעוד עניין, ומפעם לפעם את רואה את הגובה והרוחב של הארגון, גם בהשתלמויות, גם בליווי קואליציות, גם בגיוס משאבים, גם בייעוץ פרטני. שתיל הוא גם צמח שמסייע לארגונים לטפס, ועבורנו – כדי לקדם ברגישות תרבותית את מיצוי הזכויות של כלל האזרחים המוחלשים בישראל, הטיפול בעולים היה רק השלב הראשון.

שולה קשת

פמיניסטית מזרחית, יוזמת פרויקטים המצליבים סוגיות של מגדר, אתניות, זהות, מרחב והדרה מרובה. המנכ"לית וממקימותיה של תנועת "אחותי - למען נשים בישראל".

נולדתי בישראל, צאצאית למשפחת אנוסי משהד שבאיראן. גדלתי, התחנכתי, ואני עדיין פועלת ומתגוררת בדרום תל אביב. אני נפגשת עם נשים רבות ומגוונות בכל רחבי הארץ ונוכחת שוב ושוב שמשתתפות רבות מציגות את האימהות הפרטיות שלהן כמודל לפמיניזם מזרחי ולסולידריות בין נשים. אני מזדהה איתן. סבתי חנה קלתי (יעקובוב) ז"ל הקימה עוד בשנות החמישים של המאה שעברה, יחד עם חברתה בת שבע גדליהו ז"ל, את "בית האמהות" של קהילת אנוסי משהד. אליהן הצטרפו עשרות מתנדבות בנות הקהילה ויחד הן הקימו עמותה, גייסו כספים מחברי הקהילה בארץ ובחו"ל, הקימו קרן הלוואות ללא ריבית לנזקקות ולנזקקים ורכשו שלושה מבנים סמוכים בשכונת שבזי בדרום תל אביב, שבהם שיכנו את "בית האימהות". לימים, אמי, מזל קשי ז"ל, שהייתה אחות במקצועה, הייתה פעילה בבית האימהות ואף התנדבה בערבים לטפל ולחסן תושבות ותושבים בבתיהן בדרום תל אביב.

במסגרת פעילותי החברתית המורחבת, אני מקפידה לחבר בין נשים, אנשים וקהילות, וכן בין יוצרות ויוצרים ומפעלים שונים מהפריפריה הגיאוגרפית והתרבותית של ישראל. במסגרת תנועת "אחותי" ייסדנו התארגנויות אזרחיות כמו קואליציית "לבי במזרח", התארגנות "כוח לקהילה", "לא נחמדות – לא נחמדים", "דרום תל אביב נגד הגירוש", מטה המאבק לפינוי התחנה המרכזית, ההוצאה לאור "אחותי" ועוד.

כאקטיביסטית ופעילה למען זכויות אדם, אני פועלת בין השאר לקידום מאבקים ציבוריים ומשפטיים ארוכים המתמקדים בפינוי התחנה המרכזית החדשה, בשיקום השכונות, בקידום הדיור הציבורי, בדיור בהישג יד ובמאבק בעוני. אני וחברותי למאבקים פועלות להכרה בזכויות הדיור של תושבות ותושבים ונגד פינוי בשכונות אבו כביר, גבעת עמל, כפר שלם, שכונת הארגזים, יפו, ועוד – במסגרת כוח לקהילה, התארגנות משותפת של תושבות ותושבי השכונות הדרומיות של תל אביב-יפו המאגדת אוכלוסיות ותיקות, חדשות, מבקשות מקלט ומהגרות עבודה.

אנו פועלות ללא לאות למען עתיד טוב יותר לשכונות, מזה שמתכננים עבורן, ולמען התושבים הוותיקים שזכויותיהם נרמסות תחת גלגלי הג'נטריפיקציה הכוחניים, בכלל זה מאבקי תושבות ותושבים נגד גירוש, נגד עקירתם מביתם או דחיקתם משכונות מגוריהם, ובעד שיקום חסרות וחסרי בית ושורדות זנות, ומציאת פתרונות ההולמים את צורכיהן בתוך הקהילה. **סולידריות ושיתופי פעולה בין הקהילות השונות הם נר לרגלינו והבסיס לשינוי המיוחל שעוד יבוא.**

אני מאמינה בכל לבי ומתוך ניסיוני ששינוי אמיתי בא מהשטח. זו גם המהות המרכזית של תנועת "אחותי". בעקביות ובנחישות, הצלחנו להנכיח את ניסיון החיים, נקודות המבט והרעיונות המעשיים של פמיניסטיות מקהילות של צבע ששברו את המונופול של נשים לבנות, בנות מעמד הביניים והמעמד הגבוה מה"מרכז". כיום הן שותפות שוות לניסוח הגדרותיו ויעדיו של המאבק הפמיניסטי ולאופני ניהולו. תנועת "אחותי" הצליחה לייצר מרחב פמיניסטי אלטרנטיבי שמושתת על מגמות פמיניסטיות עולמיות, וכך הפכה, לראשונה בישראל, לתנועה פמיניסטית מגוונת שרואה עצמה כבית פוליטי לכלל הנשים בחברה, נשים שקהילותיהן נתונות תחת מגוון דיכויים סוציו-אקונומיים ופוליטיים, ורואות בפמיניזם מהפכה פוליטית-חברתית רחבה שיעדיה אינם רק ניהול מאבקים למען פריצת תקרת הזכוכית המקצועית, שנשים מקבוצות הגמוניות הן הנהנות הראשיות מהם, אלא להילחם למען סוגיות המשפיעות באופן ישיר על חיי כולנו.

שתיל ידע להתאים לנו את התמיכה שלה היינו זקוקות, וקיבלנו מהארגון סיוע, למשל, בעבודה מול כלי התקשורת, בהדרכתה של שלומית, במסגרת המאבק "דרום תל אביב נגד הגירוש" שהובלנו. או למשל במאבק הבלתי נגמר שלנו על פינוי התחנה המרכזית החדשה, אלה עזרה ועוזרת לנו לחבר את הזרועות השונות של המאבק העצום הזה. היא שותפת אמת.

ככה עושות מהפכה פמיניסטית מזרחית. ככה עושות תיקון עולם. המשימה לא קלה, היא דורשת תעצומות נפש, אמונה, מחויבות, סולידריות והרבה אחוות אחיות אמיתית.

נגיסט מנגשה

פועלת לקידום זכויותיהם של יוצאי אתיופיה בארץ ובעולם. מייסדת עמותת "פידל" (א־ב באמהרית) לחינוך ושילוב חברתי של יוצאי אתיופיה.

"הבת שלי תהיה קרן ולא זנב", ככה אבא שלי היה עונה לכל מי שאמר לו להניח בצד את ההשקעה בלימודים שלי ולהתחיל להתעסק במה שחשוב באמת – לחתן אותי. גדלתי באתיופיה, בבית שבו החינוך והלימודים היו מרכזיים מאוד. ההורים שלי שלחו אותי לבית הספר ובהמשך לאוניברסיטה בתקופה שבה לא היה מקובל שילדות ונערות יהודיות ילכו ללמוד בכלל. שם צברתי שאלות וידע שאפשרו לי להתבונן בעולם נכון ולימים – להתערב כדי לשנות.

השיעור הגדול הראשון שלמדתי היה כסטודנטית לעבודה סוציאלית בשנה ב'. הגעתי לוולו שבצפון אתיופיה. אזור הררי, מוכה בצורת ורעב: 250,000 מתים כתוצאה מרעב כבד. כנראה יותר. התפקיד שלנו היה לסייע לרופאים ולאחיות להשאיר בחיים תינוקות שרק נולדו. סיפור האסון עורר מהומה ברחבי המדינה והמלך היילה סילסי היה אמור להגיע לביקור. ערב הביקור שלו הגיעו נציגי הממשל וחילקו לכל התושבים בגדים להתכסות בהם. עברתי בין כל מי שיכולתי וביקשתי שלא ילבשו אותם עדיין. חששתי שהמלך יתרשם שמצב התושבים טוב יותר ממה שהוא במציאות. הבנתי שלא תמיד השלטונות רוצים בטובת התושבים.

השיעור הבא כבר היה כשעליתי ארצה. הגעתי עם אחת עשרה שנות ותק כעובדת סוציאלית, חיפשתי עבודה בתחום שלי. הביטו בי בתימהון והציעו לי לעבוד במפעל שוקולד של

"עלית". הבנתי שאני חייבת לחזור ללימודים כדי להתאקלם בארץ. באותה תקופה היה סטודנט אחד אתיופי בכל האוניברסיטה, אני הייתי השנייה. הלימודים היו מאתגרים גם בגלל הקושי שלי בשפה העברית, אבל בעיקר בגלל הבדידות. היו ימים בלימודים שבהם לא דיברתי עם אף אחד מהבוקר ועד הערב, יום לימודים שלם. חוץ משיעור בבדידות, למדתי גם על דעות קדומות וסטראוטיפים וכמה קשה לפרק אותם, בפרט בעבודה עם אוכלוסיות ותיקות.

שיעור נוסף וחשוב למדתי כשעבדתי ב**שתיל**, בתקופת "מבצע שלמה". עולים מאתיופיה הגיעו בכמויות והיה משבר רציני בקהילה. קליטת העלייה לא תוכננה מראש ונוצרה כצורך דחוף. ברחבי הארץ הוקמו אתרי קרוואנים שבחלקם לא היה מענה בסיסי לצרכים של העולים, בין אם זה חינוך, תחבורה, או אפילו מכולת. עיקר העבודה שלנו היה לארגן את הקהילה, להעביר השתלמויות ולתת ידע וכלים לעולים להתמודדות יומיומית עם המציאות הישראלית. כתבנו מסמכים בשפה האמהרית שפרטו והסבירו את זכויותיהם. למדתי כמה חשוב לפתח מנהיגות שתוביל את העולים החדשים מתוך הקהילה.

במסגרת הלימודים במנדל התוודעתי עוד ועוד לקשיים של תלמידים יוצאי אתיופיה מול מערכת החינוך. בני הקהילה רוכזו בשכונות מצוקה שסבלו מדלות משאבים, למדו בבתי ספר לבני עניים, בשכונות מצוקה, ולא זכו למורים מהשורה הראשונה ובמשאבים כספיים. ההורים עסקו בהישרדות כלכלית ולרוב לא הייתה אפשרות למעורבות בבתי הספר. כמה מפגשים עם מורים ומנהלים לא יצאו לי מהראש. במקרה אחד ראיתי איך מורה משפילה ילד יוצא אתיופיה לפני כל הכיתה בגלל מעשה שובבות שעשה. במקרה שני מנהלת בית ספר תיארה תלמיד "בעייתי" לדבריה, שמשפיל מבט כשהיא מדברת איתו ולעולם לא מסתכל לה בעיניים. ניסיתי להסביר לה את ההבדלים התרבותיים אך זה רק הרגיז אותה יותר בטענה שהיא "צריכה פירוש רש"י עם התלמידים האלה".

עוד ועוד מקרים מהסוג זה גרמו לי להבין את החשיבות בהשמה של מגשרים חינוכיים חברתיים לילדים יוצאי אתיופיה במערכת החינוך. מתוך ההבנה הזו הוקמה עמותת "פידל" לחינוך ושילוב חברתי של יוצאי אתיופיה. פרויקט הדגל שלנו בעמותה הוא פרויקט המגשרים החברתיים חינוכיים יוצאי אתיופיה. תפקידם הוא לגשר בין ההורים, הילדים ובית הספר ובכך להעצים את הקהילה ולסייע להם להיות שותפים בפתרון הבעיות של התלמידים. ההתמודדות של המגשרים לא קלה, בתור עולים בעצמם הם חוו את קשיי הקליטה על בשרם. ולמרות זאת הפכו לסוכני שינוי חברתי, ואף התקדמו משם ללימודים גבוהים. הם הצליחו לבנות מערך תמיכה לתלמידים, לעקוב אחר המצב הלימודי שלהם, לגייס את ההורים וליצור שיתופי פעולה פוריים בתוך בית הספר. לתכנית המגשרים הייתה השפעה אדירה על מערכת החינוך, בדגש ובאמונה שניתן להביא שינוי באמצעות שילוב של כוחות פנימיים מהקהילה וחיצוניים לה.

הארגון היחיד שהרים את הכפפה וסייע לעולים הרבים שעלו ארצה בתקופה ההיא היה שתיל. הם עזרו לנו לארגן את הקהילה, להעביר השתלמויות, נתנו לנו ידע, כלים וליווי מקצועי. בהמשך – בשלב ההקמה של פידל – שתיל היו מעורבים וייעצו בכל תחום שצריך; סייעו בהקמת התשתית הארגונית, יצירת קשרים עם משרדי הממשלה, גיוס כספים, ליווי בתחום המדיניות ובתהליכים אסטרטגיים. שתיל בעיקר היו עבורנו כתובת לכל שאלה או קושי בדרך והיוו אוזן קשבת ומקור לתמיכה. שתיל חרשו והפכו את הקרקע עבור יצירת השינוי שהיה נחוץ כל כך בקרב יוצאי אתיופיה בישראל, כך שיכולנו בפידל להמשיך לטפח ולהצמיח את הקהילה.

פתחי מרשוד

יועץ ומלווה ארגוני זכויות אדם, זכויות נשים ושינוי חברתי - בחברה הפלסטינית בפרט ובמדינה בכלל. קידם פרויקטים של אבהות אחרת. פיתח, העצים וניהל את הסניף הצפוני של שתיל.

כנער התחלתי להיות פעיל באופן יותר פוליטי במסגרת נוער המפלגה הקומוניסטית בכפר שלי מזרעה, בעיקר בפעילויות של תרבות וקהילה. אז, בתחילת שנות ה-70, זה היה אסור. אבא שלי נלקח לחקירות בגלל הפעולות שלי. הוא תמיד ביקש ממני להתרחק מהאש הזאת, אבל לא כל כך הצלחתי. העניין הוא שאת הרצון להיות בעמדה של עזרה לזולת ואת הגאווה בעמדה הזאת, קיבלתי ממנו, מאבא שלי. סיפור החיים הקשה שלו מיקם אותו מגיל צעיר כמפרנס וכאדם שצריך להקדיש את חייו לאחרים. לפני שאביו, סבא שלי, נרצח בשנת 36, הוא הוחתם על מסמך שמוסר את כל האדמות של המשפחה. ב-48 אבא איבד גם את אמא שלו, שנדרסה על ידי רכב צבאי. באותה השנה הוא התגייס לצד הלוחמים הפלסטיניים ונעצר למשך שלוש שנים, עד שקיבל חנינה מהנציב הבריטי. המחירים הכבדים שאבי שילם היו כרוכים בהקמת המדינה הזאת ובחברה העברית בה.

כסטודנט באוניברסיטת חיפה הייתי פעיל בוועד הסטודנטים הערבים, מתוך התפיסה שסטודנט חייב כחלק ממסע הלמידה שלו גם לגעת בחיים עצמם, ולקחת אחריות על הסביבה. העיקרון הזה הופך להיות חזק כשאתה חלק מקהילה מופלית לרעה.

עבורי, המאזן שבין להיות אזרח לבין להיות פלסטיני, תמיד התנדנד. זאת אולי גם הסיבה שאחת הגאוות הגדולות שלי היא העובדה שהצלחתי להיות חלק משמעותי

בבניית חברה אזרחית פלסטינית, שיכולתי לייעץ לארגונים חברתיים שקמו בחברה הערבית, לעזור להם לצמוח ולהשפיע. זה תמיד היה שילוב בין המקצועי והאישי. היו לי יחסי אמון קרובים עם אלו שייעצתי להם. ייעוץ ארגוני הוא חלק אינטגרלי מהחיים האישיים שלי. רוב העשייה שלי תמיד הייתה בתחום החברתי וזה המשך של אותו היבט, שבו המקצועי משתלב עם הצד החברתי והאישי.

התחום המגדרי תמיד נכח מאוד בפעילות שלי. עם החברה למתנ"סים עסקתי בפיתוח קהילתי בירושלים המזרחית והפרויקט הכי משמעותי היה עבודה עם אבות לילדים בגיל הרך, בעיר העתיקה. במקום הכי מסורתי, הצלחנו להפוך את האבא לדמות משמעותית בתהליך החִברוּת של הילד. לא רק האמא. זו הייתה תנועה של ריכוך רעיון הגבריות. אבל דווקא מולה פגשתי את הצד הכי נוקשה של גבריות במקום שבו אנחנו חיים. המרכז הקהילתי במזרח העיר שעבדתי בו בתקופת האינתיפאדה הראשונה, היה מקום צנוע שבשעות הבוקר פעלו בו גני ילדים ומועדון קשישות. אחת לכמה זמן היו מגיעים חיילים ואני לא הייתי מוכן שהם ייכנסו לבניין שיש בו נשים וילדים. חסמתי אותם בגופי ונעצרתי על הרקע הזה שש פעמים באותה תקופה. בכל פעם מחדש מנהל המתנ"ס היה מפעיל קשרים וזה הגיע עד ראש העירייה טדי קולק שדאג שישחררו אותי.

הייתה גם זווית פמיניסטית דומיננטית לפעילות שלי. המעורבות שלי כגבר שמייעץ לנשים לא התקבלה בעין יפה בתחילת הדרך. הגעתי מטעם **שתיל** לפגישה עם נשים פלסטיניות שרצו להקים ארגון בשם "נשים נגד אלימות". הרעיון שגבר, ועוד פלסטיני, יגיד להן מה הן צריכות לעשות, קומם אותן. איילת אילני, שאליה התלוויתי, ביקשה מהן שידברו איתי וישפטו אחר כך. בסוף שלוש שעות של מפגש, קיבלתי לראשונה את הגושפנקא הנדירה: גבר פלסטיני פמיניסט. המשכתי להיות פעיל בתחום הזה ולייעץ, גם במסגרת מחלקת UN Women, עם הפרקליטות הפלסטינית ובשטחים הכבושים. לא פעם הרגשתי אחריות כבדה כשנשים שליוויתי ספגו אש קשה על העיסוק בנושאים שהם טאבו בחברה הערבית, עם סיסמאות כמו "גוף האישה חירותה" ועוד תביעות שעוררו התנגדות ומתקפה נגדן. אבל תמיד האמנתי ופעלתי בהתאם לתיאוריה ולפרקטיקות הניהול המשתף והמעצים.

כשמדברים על שתיל, אי אפשר להזכיר רק נקודה אחת, כי הייתי במשך 25 שנה חלק מהארגון. בהתחלה בירושלים, אחר כך יועץ בסניף חיפה. יחד עם חברות וחברי הצוות פיתחתי וניהלתי את הסניף הצפוני. כשרחל ליאל מונתה למנכ"לית שתיל היא שכנעה אותי לחזור מלימודים בבוסטון, האמינה בי ונתנה לי את כל הגב שהייתי צריך. לאורך הדרך, כל פיתוח התאוריה של חברה משותפת, שמדברת גם על נורמות וערכים אבל גם על עשייה יומיומית, קרה בשתיל. ההבנה שצריך לחתור לחלוקת משאבים שווה, לקיום מרחב משותף שבו יש שותפות בין כל מי שחי בו, ושכל מי שחי בו מרגיש שייך אליו, תרבותית ושפתית. היינו צריכים להצמיח קבוצות של מנהיגים משותפים, בעיקר נשים בתפקידים

בכירים בעולם האקדמיה ובניהול ארגונים. התשתית הזאת החלה בחיפה, והתרחבה בהמשך. שתיל היא חלק אינטגרלי מהזהות שלי, והעזיבה של הארגון הייתה כואבת עבורי.

אני מאמין שעם כל האמביציות שיכולות להיות לאדם בתחום היזמות החברתית, ועם כל סט כלים שהוא יאסוף לעצמו במגוון תחומים, בסופו של דבר תנאי הסף הוא היכולת למצוא שותפים לראייה ולחזון שלך, ולעבוד איתם יחד, באמת יחד.

לילי בן עמי

מנכ"לית ומייסדת פורום מיכל סלה, עמותה המקדמת פתרונות טכנולוגים וחדשניים למניעת אלימות ורצח נשים.

הלוואי ואחותי הקטנה, מיכל סלה ז"ל, הייתה משתפת אותי במה שהיא עוברת, הלוואי והיה לי את הידע לזהות את המצב, להבין אותו, להציל את החיים שלה. אני זוכרת את עצמי, כמה שעות לפני הרצח, מביטה למיכל עמוק בעיניים. זה היה בסדנת נשים שאליה הלכנו שתינו באותו הערב. היינו צריכות להסתובב בחדר, לעצור מול מישהי אקראית ולהסתכל בעיניה. מיכל ואני נעצרנו אחת מול השנייה, ולמשך שתי דקות, הסתכלנו זו לזו בעיניים. שעה וחצי אחר כך איבדתי אותה. מיכל נרצחה באכזריות בביתה על ידי אלירן, האיש שלה ואבי בתה.

הייתי יזמת ופעילה חברתית במשך 15 שנה לפני רצח אחותי; ייסדתי ארגונים בשדה של החינוך הפורמלי, בתחום של העסקה הוגנת וחינוך ליזמות חברתית, קידמתי ייצוג נשי הולם בכנסת, רצתי בבחירות מוניציפליות וקיבלתי ארבעה מנדטים. מעולם לא חשבתי שאעסוק בחיים ומוות. שאגע בצורה ישירה בנושא הכואב של רצח נשים.

אבל אז אחותי האהובה נרצחה בידי האיש שלה, מי שהכרנו כגבר נעים, מתחשב ואוהב. הראשון להתייצב כשצריך עזרה. אדם שמעולם לא ראינו אותו מרים קול, וודאי לא מרים יד. בן זוג רגיש למיכל, שהייתה אישה חזקה, עצמאית וחופשיה. לא היה שום חשד, שום קצה מחשבה שמשהו כזה יכול לקרות. אחרי הרצח הדמעות לא חדלו והשאלות לא הרפו; מה עבר עליה בשנה שבה הם היו נשואים? למה היא שתקה? מה עשינו לא נכון? איך יכול להיות שאני, אדם עם מעורבות ומודעות חברתית, לא ראיתי כלום? איך זה קרה לאחות שלי? האם לא הייתה דרך לזהות את המצב ולהציל את מיכל? היום אני יודעת שהייתה דרך.

יום למחרת הרצח מיד חיפשתי תשובות והתחלתי לפעול. זאת הייתה דרך ההתמודדות שלי ולימים – גם הריפוי שלי. דיברתי עם אנשים מהתחום, עם מומחיות לאלימות במשפחה, עם שרים בממשלה, עם נשים שעברו אלימות בביתן. **גיליתי שיש דפוס ושקיימת דרך לזהות סכנה לפני שקורה אסון**. גיליתי גם שזה התחום היחיד שיש בו סכנת חיים ואין בו מניעה או ניבוי. הכלים הקיימים הם: פנייה למשטרה, למרכז של הרווחה או למקלט. שלושת הכלים האלו רלוונטיים רק בדיעבד, מוטלים על כתפי הקורבן ולא השתנו כבר חמישים שנה.

הקמתי את פורום מיכל סלה למניעה וניבוי של אלימות באמצעות חדשנות וטכנולוגיה; בעמותה אנחנו ממפות את כל תמרורי האזהרה בזוגיות ובונות עבורם פתרונות חדשניים, מקדמות שיתופי פעולה אינטרדיסיפלינרים, רותמות שותפים מעולמות ההיי טק והלוחמה בטרור, פועלות להעלאת מודעות ולשינוי השיח – למעבר מדיון בבעיות וקורבנות, לשפה של עוצמה, פתרונות וסולידריות. אנחנו סיירת מטכ"ל של האלימות במשפחה.

הפרויקט הראשון נולד מתוך שיא הכאב. גיליתי שמיכל חיפשה בגוגל "קנאה בזוגיות". היא סבלה מקנאה אובססיבית של אלירן. הוא העיר לה, למשל, שהיא מסתכלת על גברים אחרים כשהיא הולכת איתו ברחוב, חיטט לה בנייד, קרא לה ביומנים האישיים שלה, התקשר אליה ללא הרף כשהיא לא הייתה לידו, ווידא עם מי היא נפגשת ועוד. שוטרת בכירה אמרה לי שאם מיכל הייתה מגישה תלונה במשטרה – היו מבקשים ממנה למלא שאלון, "כלי להערכת מסוכנות", באמצעותו היו מזהים שהיא בסכנת חיים ומפנים אותה למקלט. הייתי בהלם. שאלתי את השוטרת שוב: "גם ללא אלימות פיזית קודמת, אפשר היה לדעת שהיא בסכנת חיים?" והשוטרת בפירוש אמרה: "כן, יש לנו כלי מובהק ומתוקף לכך". כלומר בשביל לדעת שהיא בסכנת חיים, היא הייתה צריכה להגיע למשטרה. אבל מיכל לא הגיעה למשטרה, כי מי תלך למשטרה בגלל קנאה מצד בן הזוג? שאלתי את השוטרת האם השאלון הזה נגיש לציבור באינטרנט והתשובה הייתה שלילית. דמיינתי את מיכל מחפשת בגוגל "קנאה בזוגיות" ומוצאת את השאלון הזה. כך, בעצם, נולד i-risk.com, שאלון אינטרנטי לגילוי מסוכנות בזוגיות של משרד הרווחה, קל למציאה בגוגל, ונמחק מיד לאחר המילוי. השאלון שיכול היה להציל את מיכל. משם העמותה התפתחה במהירות, כשהרעיון המרכזי הוא לרתום את המוחות והידע הטכנולוגי המתקדם שיש בארץ לטובת הצלת חיים של נשים בשבי האלימות. היעד הוא אפס נרצחות בשנה.

קיבלנו מ**שתיל** עשרות שעות של תמיכה מקצועית וללא תשלום. התחלנו כשהעמותה עוד הייתה בנויה על מתנדבות ומתנדבים בעלי רצון טוב, והמשכנו ובנינו יחד מבנה

ארגוני, נהלי עבודה ומבנה תקציב מסודר. בעזרת הליווי המקצועי והמסור התבססנו והפכנו לעמותה עם עובדות בשכר, משרדים פיזיים, עץ ארגוני ותוכנית תקציבית מסודרת. רק לאחרונה נהנינו בשתיל מסדנה של פיתוח צוות וממשקי עבודה. זה מדהים לראות את התהליך שעברנו לאורך שנת ההקמה הזו.

גופים כמונו, הם כמו זרעים שנמצאים באדמה, בשטח יום יום, עם ידיים מלאות בעשייה, עם לב פועם שמחויב לשינוי חברתי ותיקון עולם. שתיל הוא כמו מים ואור שמאפשרים נביטה. ארגון מקצועי שתמיד שם, זמין ומוכן לייעץ ולתמוך.

יוסי אוחנה

מייסד ומנהל אומנותי של ״קהילות שרותי״, עמותה המקדמת צדק הכרתי וחלוקתי באמצעות הנכחת הפיוט.

הייתי בן 6 כשעליתי לארץ, ילד מכפר אמזירי-ברברי במרוקו. מעמק הסוס של בני החורין לארץ הקודש. הגענו – בני משפחתי ואני – באוטובוס צפוף למקום שהיה רחוק עבורי ונראה כמו שום דבר. חור. האוטובוס עצר ואנחנו נשארנו בפנים, כלואים מטעם עצמנו. אף אחד לא ירד. נציגים של הרשויות עלו, ירדו, הבטיחו, איימו. שמונה ימים נשארנו באוטובוס ההוא. בסוף איכשהו יצאנו ומיד אחרינו הגיע אוטובוס נוסף. עקבתי אחרי האוטובוס הנוסף ההוא יום אחרי יום אחרי יום במין השתאות של ילדים. שלושה שבועות הם התבצרו באוטובוס. בסוף לקחו את כל הנוסעים למעצר לילה ורק אחר כך גם הם נכנעו וירדו. אני מניח שנשמעו מהאוטובוס תפילות, אני מניח שנשמעו בשבתות פיוטים, שהיה פסקול מוזיקלי למאבק החברתי הזה. בין האנשים שהיו שם היה רבי משה פרץ, ששימש חזן בבית הכנסת שלנו ולימים יהיה חלק מהמסע שלי חזרה אל עולם הפיוט, אבל זה אחר כך.

בינתיים – התגלגלות במערכת חינוכית "כור היתוכית". הבנתי מהר מאוד מה נחשב תרבותי ושהדבר הזה, שנחשב כל כך, היה לא קשור לבית שלי, למשפחה, לחיי בית הכנסת, לפיוטים, ולהיותי בן למשפחה מוזיקאית אמזירית. התרבות הדומיננטית, המערבית, הארצישראלית הייתה סמיכה ותובענית ומהמפגש איתה למדתי להצניע, לצמצם, להסתיר, להוריד את הכיפה, להשיל סממנים.

ידעתי – יש תרבות והיא לא שייכת לי. מה כן שייך לי? בית ספר מקצועי ואינסוף כישלונות.

בינתיים, גיוס. על-פי רישום שגוי התאפשר לי לצאת לקורס קצינים ושובצתי כקצין מודיעין ונציג חיל האוויר ב-8200. זה היה חריג כי הרוב שם היו מודחי קורס טיס. בהתחלה התחושה הקבועה והמוכרת הייתה שאני לא יכול לדבר את השפה שלהם, שאני לא חבר של ממש בתרבות שלהם. בהמשך למדתי והשלמתי את המידע. נעשיתי דו-שפתי. לקראת השחרור שמעתי מכולם את המילה "אוניברסיטה", אני לא חושב שאפילו הכרתי את המונח הזה לפני כן.

המכינה הקדם-אקדמית, הייתה נקודת מפנה מכריעה עבורי ונתנה הרבה מעבר להשלמת בגרות. למדתי לראשונה בחיי קורס על ההיסטוריה של יהודי המזרח וכתבתי עבודת מחקר על מרד ואדי-סאליב. רגעים ראשונים של מודעות. אחר כך המשכתי לאוניברסיטה, תואר ראשון, תואר שני, עוזר מחקר ומתרגל. למדתי לא מעט את הנושא של רב תרבותיות והרגשתי ש**סוף סוף יש דרך להמשיג את המחיקה שחוויתי**. במהלך התואר השני נכנסתי לתפקיד מנהל תכניות בבית הלל באוניברסיטה העברית, גוף שעוסק בזהות יהודית פלורליסטית ומציע לסטודנטים לקחת חלק בתכניות ואירועים שונים. יזמתי והבאתי לא מעט אירועים סביב הנושא של תרבות מזרחית, מתוך תפיסת עולם שתרבות היא מפתח לתיקון חברתי. המחשבה הייתה שאם אתה לא מכיר תרבות מסוימת יותר קל לך להסליל, לדכא ולהדיר אותה. בהמשך עבדתי גם בבית הלל בברקלי. סטודנטים שם שמעו על חלק מהדברים שעשיתי בישראל בנוגע לתרבות מזרחית ופנו אלי. הייתי עדיין בהלם מהארץ החדשה, אבל עוד יותר בהלם מזה שהם רצו שאלמד אותם פיוטים. לא הבנתי מה לאמריקנים צעירים ולפיוטים, אבל היה שם בחור בשם ג'ון ארליך, שגר כמה שנים בארץ וכמי שבא מחו"ל הוא היה הרבה יותר פתוח מאיתנו למה שיש לנו כאן בבית. בשכונת נחלאות שבירושלים הוא נחשף למסורות הפיוטים השונות, למד לנגן בעוד, והוא והחבר'ה שלו רצו להקים להקת פיוטים. להקת פיוטים?! באמצעותם הבנתי - פיוטים זה דבר חי ופועם ומחבר.

בהמשך, כשחזרתי ארצה, רציתי להמשיך את הבשורה הזו והקמנו את "קהילות שרות". ארגון שמלמד פיוטים לקבוצות, מירוחם ועד חיפה. **זה מפעל הצלה תרבותי, אבל כזה שמתייחד לא בהיותו ארכיוני, כמו הקלטה של זקני העדה לאתר של הספרייה הלאומית, שגם היא חשובה; כאן מדובר בעצם הרעיון שאנשים חיים, מכל מיני גילים ועדות, חילונים ודתיים, יושבים בתוך קהילות ששרות.** מחיים תרבויות שנכחדות, או שקיימות בזעיר אנפין בבתי כנסת.

הגענו לכמה הישגים יפים. מבחינת מעמד האישה בעולם הפיוט עשינו מהפך של ממש, יש משתתפות בקבוצות שלנו שלומדות את הפיוטים מפי בחורי ישיבה, יש פייטניות. הצלחנו להביא את הפיוט כמכלול של מוזיקה, טקסטים וקהילתיות ברמת הלומדים והמלמדים. הצלחנו לשנות את היחס של החברה לפיוט ממש מהיסוד.

עשינו למלמדים הכשרה עמוקה בלמידה של הטקסטים, בהבנה של המקורות שלו, של היכולות השיריות. אתר הפיוט שהקמנו והיה אתר הבית שלנו הפך להיות אתר ששייך לספרייה הלאומית, אחד ממאגרי המידע שלהם. בתחילת הדרך עשינו כנס ומיטב הפייטנים ישבו כולם בחדר אחד. מבחינתנו הצלחה היא שהיום קרנה של תרבות הפיוט עלתה עד כדי כך שהפך להיות בלתי אפשרי לקבץ את האנשים הכל כך עסוקים הללו להתכנסות בזמן ובמקום אחד. למרות כל ההצלחות האלה אני מרגיש שיש עוד דרך עד שהתיקון החברתי-תרבותי יושלם.

הקשר עם **שתיל** עבורי הוא ארוך שנים. עוד לפני ההקמה של "קהילות שרות" עבדתי בשתיל כרכז רשת, כך שכשהקמתי את "קהילות שרות" היה הכי טבעי עבורי לבוא ולהתייעץ איתם. בשלב מסוים נזקקנו לעזרה בתחום של גיוס משאבים, שתיל העמידו לרשותנו יועצת בשם כלילה, שבמשך כמה חודשים העבירה לצוות קורס גיוס משאבים בימי שישי. כשהיינו צריכים עבודה פנים ארגונית, קרלוס עזר לנו לעשות מיפוי של הכוחות הפנימיים בארגון שלנו. גם כשמדי פעם חווינו משברים מבפנים או מבחוץ, קרלוס והצוות היו שם עבורנו. בשתיל זיהו משהו פורץ דרך בעשייה שלנו, מתוך תפיסה ששמירה על מסורות מנכיחה תרבות מזרחית שנלחמת על המקום שלה בשיח ובציבוריות הישראלית. שתיל עזרו לנו להתחזק כדי שנוכל להמשיך לשלוח ענפים של פיוט לאזורים השונים בחברה הישראלית ולקדם צדק.

ג.

גיאוגרפיה
של אי שוויון

13 - 18 / 40

נג'מה עבאס

אחות אחראית וחברת מועצה בעיריית שפרעם. מקדמת מדיניות של שוויון והוגנות בבריאות במסגרת הפורום האזרחי לקידום הבריאות בגליל.

התלבשנו יפה, הסתרקנו, נעמדנו בסלון וחייכנו. ככה בכל שנה. ההורים שלי היו מזמינים שוב ושוב צלם שיבוא עד אלינו בשפרעם ויצלם אותנו. לקח זמן עד שהבנו למה ההורים שלי כל כך מקפידים על טקס הצילום. הסתבר שהיו לי אחות ואח, תאומים, שמתו פתאום, תוך זמן קצר, כתינוקות בני חצי שנה. שלשולים, הקאות, ואז מוות פתאומי לחלוטין. לא הייתה להורים שלי אף תמונה שלהם, אז אחרי המוות הנורא הם דאגו לתעד אותנו בקביעות, שלא ניעלם להם פתאום גם אנחנו. אולי היה צריך לשלוח צלם לצלם יותר גם אצל הקרובים והשכנים, כי היה הרבה חולי סביבי כל החיים – הורים, מכרים, חברים. הרבה אובדן. בסופו של דבר להיות אחות בריאות הציבור במגזר הערבי היה בשבילי בחירה אבל גם גורל שקשה לברוח ממנו.

כאחות נחשפתי במשך שנים לנשים בהריון שעוקבות בדאגה ופליאה אחרי ההתפתחות של תינוקן ונשים אחרי לידה שמשקמות את הגוף שלהן ואת הנפש, ובה בעת גם מטפלות ביצור חסר אונים לחלוטין. בדקתי ילדים ומבוגרים שמגיעים להתחסן או דווקא נמנעים. בחנתי בדאגה מדדים של השמנה שעולים יותר ויותר, עישון פאסיבי או אקטיבי וההשלכות שלו, הידרדרות במצב של אחד ושיפור במצב של אחר. כאחות בריאות הציבור החזקתי מפה בעייתית של המצב הבריאותי בקהילה שלי. זה היה כואב להבין שחלק, אולי אפילו **רוב המקרים שמגיעים אלינו יכולים**

היו להסתיים אחרת, אילו הייתה מודעות או תהליכים משמעותיים של רפואה מונעת, כי אין כאלה בחברה הערבית.

לכן, בבחירות של 2013 החלטתי לרוץ למועצה ולשנות את אופן ההתייחסות לצרכים הרפואיים בקהילה. הרצתי את עצמי. הסברתי את הצורך ככל שיכולתי, מנקודת מבטי כאחות. ובאמת, לראשונה בתולדות שפרעם, נבחרה אישה, שזו אני, למקום השני ברשימה שרצה בבחירות! בדיעבד, השמחה הייתה מוקדמת. הסתבר שהיו חסרים לי ארבעה קולות כדי להיכנס למועצה (קולות החיילים...). רגע אחד הייתי בפנים, ורגע אחר כך – בחוץ. ככה, אחרי ימים של חגיגות על כניסת האישה הראשונה אי פעם למועצת שפרעם, הבנתי שנכשלתי. כאילו ארבעת הקולות החסרים הם הגורל שלא רוצה שאהיה דמות ציבורית.

ואז ראיתי מודעה של **שתיל** על קורס מובילי בריאות ונרשמתי. אולי בכל זאת שינוי יתאפשר? החלטתי שאם לא דרך המועצה, אקדם שינוי במצב הבריאות דרך החברה האזרחית. בקורס למדנו על חומרת המצב הבריאותי בחברה הערבית ויותר מזה על הסיבות החברתיות והפוליטיות שגורמות לנו כפריפריה, לחיות פחות וגם פחות טוב. במסגרת הקורס הקמתי ועדת בריאות בשפרעם ומאוחר יותר הצטרפתי לוועדת ההיגוי של הכנס של הפורום האזרחי לקידום הבריאות בגליל שהתארח אצלנו בשפרעם, לראשונה בעיר ערבית.

בבוקר של הכנס, בתחילת אפריל 2016, בתזמון בלתי אפשרי – הכריז ח"כ סמוטריץ' שהוא בעד הפרדת יולדות בבתי החולים. לא חשוב מה תכננו להגיד, המציאות חייבה אותנו להגיד לסמוטריץ' מה אנחנו חושבות על ההצעה שלו. ראשי ערים יהודים וערבים גינו אותו, ומנכ"לית שתיל ומנכ"ל אגודת הגליל, וגם אני כמנחת האירוע – אבל כמובן שכולנו חיכינו לראות מה יאמר פרופ' איתמר גרוטו, המשנה למנכ"ל משרד הבריאות. דבריו החריפים של גרוטו סימנו לנו שגם משרד הבריאות לא ייתן יד למדיניות הגזענית. משפרעם יצאה הבשורה על עמדתו הבלתי מתפשרת של משרד הבריאות לכל כלי התקשורת בארץ. בעזרת מחלקת התקשורת של שתיל, מצב הבריאות בחברה הערבית זכה לחשיפה ארצית.

בבחירות המקומיות של 2018 צעדתי עוד צעד קדימה – כבר לא מועמדת בתוך רשימה גברית, אלא מובילה של רשימה נשית שהפעם הצליחה להיכנס למועצה בזכות עצמה. שפרעם השתלבה בתוכנית של משרד הבריאות "עיר בריאה"! בעבר, כאשר דיברתי על הצורך במחלקת בריאות, אמרו לי: "כבר יש מחלקת תברואה!" היום כולם בעיר מבינים מה זה בריאות ומה זה צמצום פערים, וגם מה זה כוח נשי שמקדם מדיניות. העירייה הכניסה את היד לכיס וסייעה בתוכניות של צמצום עישון, השמנת יתר ואורח חיים בריא. מי שבתחום יודע עד כמה זה לא מובן מאליו ועם זאת – כמה עוד נשאר לעשות.

יוהן אטלן

מנכ״ל וממייסדי מועצת הנגב - ארגון גג רב מגזרי המקדם סדר יום אזרחי התואם את הצרכים והשאיפות של תושבי הנגב.

2007. הפגנת הסטודנטים הגדולה. מאות צעירים קוראים בקצב: "אין שכל, אין דאגות!" וגם: "לא על הגב שלנו!", מוחים על כוונת הממשלה להעלות את שכר הלימוד בשנת הלימודים הבאה ולקצץ את תקציב ההשכלה הגבוהה. הייתי סטודנט לתואר שני בפילוסופיה באוניברסיטת בן גוריון בבאר שבע, בוודאי ששכר הלימוד הפריע לי, אבל לא הזדהיתי עם ההפגנה. ידעתי שהעלאת שכר הלימוד נועדה להגדיל את כמות המלגות לסטודנטים מעוטי יכולת. המפגינים קראו: "נלחמים על החינוך!" וגם: "לא רואים ממטר!" וגם: "אולמרט תתפטר!" ואני חשבתי על כל האנשים שפגשתי בעבודות הסטודנט שלי, חבר'ה מהנגב, אוכלוסייה המקומית. מצוקות ומחסור ברמות שלא הכרתי. אנשים שבאמת צריכים את המלגות האלה. עליתי על הבמה. רגע של שקט. אזרתי אומץ להתקרב למיקרופון ורק אמרתי: "אנחנו כבר חודש וחצי לתוך השביתה. מי שנמאס לו ללכת לפאב או לבריכה, מוזמן להצטרף אלינו להתנדב במרכז הקליטה האתיופי. נצא מהדשא באוניברסיטה מחר בתשע. כולם מוזמנים". וירדתי. למחרת בבוקר, כשהגעתי לשם עם חבר, לא ידענו מי מכל הנוכחים הגיע להתנדב ומי נקלע לאזור בטעות. התחלנו לשאול מסביב וגילינו שכל מי שהיה שם, 350 סטודנטים, כולם רצו לבוא. ככה התחלנו.

המשכנו להתנדב בשכונות השונות בעיר בשנתיים הבאות. מתוך ההמונים שהגיעו בפעם הראשונה, התגבשנו לקבוצה של 12

סטודנטים שהתמידה להגיע ואפילו להגדיל את הפעילות ולשכלל אותה. נפגשנו עם ארגון "ג'וינט ישראל" שהזמינו אותי להקים את תחום המעורבות החברתית והמנהיגות העירוני בדימונה. בהמשך עברתי לרכז את התחום באזור כולו, מה שחשף אותי לאתגרים הגדולים של הנגב. יחד עם הפעילים מרחבי האזור למדנו מה חסר, והקמנו את פרלמנט צעירי הנגב. נפגשנו, קבוצה של צעירים יהודים ובדואים מהמרחב העירוני והכפרי מכל הנגב, במטרה לפעול כדי לקדם יחד את הסוגיות הבוערות בקרב צעירי האזור ולשפר את איכות החיים של התושבים. ראינו את הנגב כאזור שיש בו קהילות שונות עם צרכים שונים אך גם רצון משותף לצמוח ולגדול ביחד.

באותה התקופה היו דיונים על הקמת נמל תעופה בינלאומי חדש, שתכננו להקים במגידו שבעמק יזרעאל. תושבי העמק התנגדו להקמה מסיבותיהם, ואנחנו הבנו שטמונה כאן הזדמנות גדולה עבורנו – להקים את נמל התעופה בנגב ולפתוח עשרות אלפי משרות חדשות. הפעולה הראשונה שעשינו הייתה מול בסיס חיל האוויר בנבטים, הגענו מחופשים לדוד בן גוריון, ועמדנו על הראש כולנו יחד. התמונה המחויכת הגיעה לתקשורת, וזה היה רגע מאוד מבטיח. אבל התשובה שקיבלנו כמעט מיד הייתה: "הקמת שדה תעופה בנבטים בלתי אפשרית, ומסכנת את ביטחון המדינה". ארגוני הסביבה דווקא היו בעד, הרשויות המקומיות בנגב היו בעניין, והתחושה הייתה שאין סיבה אמיתית לסירוב הגורף וש**הקול של הנגב לא מצליח להגיע למעלה**. ההחלטות בנושא הנגב לא עברו דרך אנשי הנגב, הן התקבלו במסדרונות בירושלים, הרחק מהאנשים שחיים את המציאות בדרום. התגבשה אצלנו ההבנה, שכדי להזיז דברים צריך להתאחד ככוח גדול ורחב יותר. ליצור קואליציית נגב שתאמר: לנגב יש עמדה!

במקביל, אותה ההבנה הבשילה גם אצל ראשי הרשויות והארגונים החברתיים, וכך התאספנו, צעירים, ראשי רשויות, ונציגי ארגונים שונים הפועלים בנגב, ומתוך הנגב **הקמנו את השדולה הכי חזקה שהייתה אי פעם לאזור: מועצת הנגב. ארגון א-מפלגתי הכולל את הקהילות השונות והמגזרים השונים על המגוון העצום של האזור** ומתוך כוונה לפעול ולקדם סוגיות מהותיות הנמצאות בקונצנזוס. יחד עם אבי מ**שתיל** כתבנו את מסמך היסוד של מועצת הנגב, אשר לאורו אנחנו פועלים עד היום.

אחד התחומים המרכזיים של הפעילות שלנו הוא קידום נושא הבריאות בנגב. בשנת 2017 הצלחנו להביא להקצאה של מאות מיליוני שקלים לחיזוק ולהרחבת בית החולים סורוקה וכן הגשנו בג"ץ משותף בנושא הקמת בית חולים נוסף בנגב. אלו החלטות שכבר התקבלו בעבר ונתקעו, ואם לא היינו פועלים למען זה – ככל הנראה הכסף היה נעלם לטובת מטרות אחרות, ולא בנגב אלא במרכז הארץ. אנחנו שותפים בקואליציית הבריאות שהוקמה על ידי שתיל ששותפים בהובלתה, וחלק מהוועד המנהל. שתיל מנחים את המפגשים שלנו בכל מאבקי הבריאות, נותנים יד בתכנון ואסטרטגיה, חיבורים שמאפשרים לנו לעשות יחד לטובת הנגב.

טובי פנסטר

פרופ' לגאוגרפיה ולתכנון עירוני בחוג לגיאוגרפיה וסביבת האדם באוניברסיטת תל אביב, מייסדת וראשת המעבדה לתכנון סביבה וקהילה - *PECLAB*. המקימה והיו״ר הראשונה של עמותת ״בִּמקום״ שפועלת לחיזוק הקשר בין מערכות התכנון לבין זכויות האדם בכלים מחקריים ומקצועיים.

בשנת 82' הוחלט להעביר את שדה התעופה "נבטים" מסיני אל הנגב, בעקבות הסכם השלום עם מצרים ופינוי שדות התעופה מסיני. המהלך דרש פינוי של בדואים מאזור תל מלחתא. שוב, אותו הסיפור, יהודים מפנים ערבים ולוקחים להם את האדמה. אבל הפעם, ראש הממשלה בגין, ברוח אופוריית הימים ההם, הכריז ששום דבר לא ייעשה בכפייה. כגאוגרפית שעבדה בחברת "תהל מהנדסים יועצים", השתתפתי במנהלת יוצאת הדופן הזאת שקיימה משא ומתן עם נציגי הבדואים עצמם. בפועל, דברים נתקלו בקשיים ולקחו המון שנים של מאבקים, אבל נעשה ניסיון כן לערב את התושבים בתהליך. החריגות של סיפור "נבטים" היא דרך טובה להבין בעיה מהותית בתכנון בישראל: אין כאן מסורת של שיתוף תושבים. הם משותפים רק בשלב של הגשת התנגדויות. למה לא להתחשב בקול שלהם כבר בשלב התכנון? פיתוח אזור מסוים מהווה לרוב חורבן עבור האוכלוסייה הוותיקה. זה אבסורד מצמית: הרבה פעמים, בשם העתיד – תוך התעלמות מרגישויות תרבותיות, מגדריות ופוליטיות – מביטים בתושבים הנוכחיים כעל ההיסטוריה של המקום שבו הם חיים.

עמותת "בִּמקום" (Bimkom) באה לתקן בדיוק את זה, בכלים מחקריים ומקצועיים. גם בשיח וגם בהתנהלות בשטח. העמותה פועלת בשלושה שדות ומחברת ביניהם: ממסד התכנון והמתכננים, הקהילות – בעיקר מוחלשות, שמושפעות מהתכנון – וארגוני זכויות אדם. האדריכלות חשובה, אבל יש עוד המון במה להתחשב: צריך להניח תשתיות גם מההיבט החברתי, הבריאותי, החינוכי, הכלכלי ולא רק הפיזי, הטכני והעיצובי. את כל התחומים האלו לא יכול להוביל רק איש מקצוע אחד. למשל, הנושא המגדרי, הזהות הנשית מאוד דומיננטית בהתנהלות במרחב הציבורי – לא רק בחברות מסורתיות, כמו העלייה מאתיופיה, שהונחתה למציאות שלא התחשבה בהיבט של צניעות. גם בחברות הכי מודרניות אישה שמתכננת את המסלול שלה הביתה תתחשב בעניינים שעבור גבר יהוו פחות שיקול, למשל ביטחון בשטחים פתוחים ותאורה במרחב הציבורי.

שינוי לוקח זמן. זה תלוי חינוך, השכלה והיכרות עם מגמות כלכליות שונות שמשפיעות על ההחלטות. יש, למשל, מאזן כוחות בין העיריות והיזמים. עירייה יכולה לבוא ולהגיד ליזם "אם אתה רוצה לבנות כאן, תדאג לשטחים ציבוריים". אבל אני לא מכירה עירייה שבאה ליזם ואומרת לו "התנאי להיתר בנייה הוא שיתוף של התושבים בשלב התכנון". באשר לחינוך – אני מנחה באוניברסיטה פרויקט בשם "תכנון, דיור וצדק ציבורי במרחב", שמטרתו לבחון סוגיות של צדק חברתי ומרחבי דרך פרויקטים בשיתוף עם קהילות. לפני כמה שנים הגעתי לבית ברחוב יפת שבו שוכנה המשפחה שלי כשעלתה לארץ, והמושג "בית ערבי" נפתח עבורי מחדש והתמלא ממשות שנעדרה ממנו: לראשונה בחיי דיברתי על זה עם אמא שלי והיא סיפרה שהרגישה רע עם האופן שבו נתנו להם בית שהיה שייך למישהו אחר. **פתאום המתודולוגיה שאני עובדת איתה המון שנים השתלבה בסיפור האישי שלי**, וה"איחור" הזה אומר המון על יעילות מנגנון ההדחקה החינוכי הישראלי. יצאתי למסע חיפוש אחר הבעלים הפלסטינים המקוריים של בית סבי וסבתי ובסוף מצאתי אותו ממש מעבר לכביש. בפעם אחרת, סטודנט בפרויקט הזה אמר לי: "המפגש עם האישה הערבייה המבוגרת הזאת הפך אותי, שינה את כל הדרך שבה אני תופס דברים. היא הזכירה לי את סבתא שלי". אדם – גאוגרף/ אדריכל/ מתכנן – שבלי ספק צפוי היה להשפיע על המרחב הציבורי, ובפעם הראשונה בחייו פגש ערבים ודיבר איתם.

לשתיל היה תפקיד קריטי בהקמת "במקום" ובכך שהרעיון שהיה לנו יכול היה להפוך לדבר ממשי. הם סייעו לנו בכל השלבים מגיבוש התוכנית והאסטרטגיה, דרך הפרקטיקות של הקמת עמותה ועד הצעדים הארגוניים של העמותה אחרי שהוקמה. אני זוכרת שנפגשנו עם אלונה ורדי ז"ל ועם קרלוס ב-07:30 בבוקר בקפה ארומה ברחוב הלל ואחרי חמישה ימים כבר הוגשה בקשה להקמת עמותה. הם הדריכו אותנו למי לפנות ומה לעשות. ההקמה הייתה שיא מבחינתי, בדרך ארוכה מאוד. העמותה רשמה הישגים שהצטרפו לכל מיני זרעים שפיזרתי לאורך הדרך ולא ידעתי מתי ואיך ינבטו, כמו סטודנטים שהפכו לדמויות מפתח בתכנון עירוני ומקדמים מודעות לזכויות אדם במקומות שונים.

ויויאן סילבר

פועלת לקידום שוויון בין מגדרי ובין מגזרי כבסיס לחברה משותפת. לשעבר מנכ"לית בשותפות של אג'יק - המרכז הערבי יהודי לשוויון, העצמה ושיתוף במכון הנגב לאסטרטגיות של שלום ופיתוח. בין היתר, פעילה בארגון "נשים עושות שלום".

בסוף אפריל 1970, ביום שסיימתי את התואר הראשון שלי בקנדה, עברתי לניו יורק. זה היה היום שבו ארצות הברית תקפה את קמבודיה. כעבור ימים ספורים נורו ארבעה סטודנטים באוניברסיטת קנט סטייט באוהיו, דבר שהצית וליבה את ההפגנות נגד מלחמת ויאטנם. נחשפתי לתנועה הפמיניסטית, והייתי חלק מחבורה פעילה בתנועה רדיקלית-ציונית. מצד אחד היינו פעילים נגד מלחמת ויאטנם, ומצד שני פעלנו לארגן גרעין עלייה ארצה. השילוב הטריף את יצחק רבין, אשר כיהן באותם הימים כשגריר ישראל בארה"ב, וגם את ראש הממשלה דאז, גולדה מאיר, שפגשה אותנו באחד הביקורים שלה בארה"ב. בעזרת שליחי העלייה שליוו אותנו, הצלחנו לשרוד את הזעם שלהם, ומעט אחרי מלחמת יום הכיפורים, ארזנו – בן זוגי ואני – את חיינו הניו-יורקים ועלינו לארץ עם גרעין של תנועת הבונים, להקים מחדש את קיבוץ גזר ולממש באמצעותו חיים של שיתוף ושוויון.

רובנו לא ידענו איך נראים כלי עבודה ומה עושים איתם וההתאקלמות היתה איטית. שימשתי כמזכירת הקיבוץ וככזו השתתפתי בקביעות בישיבות בתנועה הקיבוצית. בכל הוועדות וכל הפגישות נכחו, על פי רוב, רק גברים. מתוך כל קיבוצי תנועת האיחוד, היו 7 מזכירות בלבד. הבנתי שלמרות קיום תנאים אידאליים לשוויון מגדרי, בפועל נשים עם תארים בכימיה או ביולוגיה משובצות בעיקר בענפי השרות (מטבח, מכבסה, טיפול בילדים) רק בגלל היותן נשים. חשבתי – מה אוכל

לעשות כדי שנשים ילחמו עם חלוקת העבודה המגדרית בקיבוץ? חקרתי את הנושא, ערכתי ספר על אי-שוויון בין המינים בקיבוצים, והקמתי את המדור לקידום שוויון מגדרי בתנועה הקיבוצית. העברנו סדנאות להעצמת נשות הקיבוץ והוזמנתי להרצאות בקיבוצים בכל הארץ. הסתכלו עליי כעל אמריקאית משוגעת עם מבטא כבד ששורפת חזיות וחטפתי לא מעט לעג. עשרים שנה מאוחר יותר בהקשר אחר פנתה אליי אישה וסיפרה שבזכות החשיפה לעשייה שלי היא קיבלה אומץ לבוא ולדרוש מהקיבוץ שלה תפקיד ש**תואם את הכישורים וההכשרה שלה ולא את המגדר**. תוצאות של שינוי חברתי תמיד מופיעות לאט, עם הזמן, כמו פקעות שצריכות להבשיל בקרקע לפני שהצמח מתרומם ומתחיל לפרוח.

בשנת 1990 עברנו לנגב המערבי, לקיבוץ בארי והעיסוק במימוש שוויון קיבל פנים נוספות. כעבור כמה שנים, שימשתי כמנכ"לית מכון הנגב לאסטרטגיות של שלום ופיתוח שהוקם על ידי ד"ר יהודה פז. קיימנו אז קורסים בעזה ובגדה בנושא תפקיד החברה האזרחית בקידום שלום ופיתוח בר קיימא. קיימנו גם הכשרות שמקדמות שיתופי פעולה בין ישראלים לפלסטינים, למשל סדנאות משותפות לנוער פלסטיני מעזה עם נוער מתנועת הצופים. הייתי נוסעת באופן קבוע לעזה כדי להיפגש עם השותפים שלנו, היום זה נשמע סוריאליסטי, אבל באותן השנים ההורים הישראלים הסכימו שילדיהם ייפגשו עם צעירים מעזה כדי להכיר ולבנות יוזמות יהודיות-פלסטיניות.

לאחר שנים ספורות, אמל אלסאנע אלחג'וג' הצטרפה אלינו עם היוזמה להקים את אג'יק כחלק ממכון הנגב. מתוך העשייה עם הפלסטינים בעזה ובגדה, התחדד הצורך לתת מענה גם לאתגרים של הנגב כחלק מתפיסה של בניית קשרים וגשרים בין החברה היהודית לבין האוכלוסייה הערבית-בדואית בנגב. כשאנחנו מדברות על שותפות ערבית-יהודית הנטייה היא להסתכל על ערים מעורבות או על הרשות הפלסטינית, וככה מתפספסת אוכלוסייה שלמה המהווה 30% מאוכלוסיית הנגב, בעוד שאנחנו בקושי יודעות עליה משהו מעבר לסטריאוטיפים. אג'יק חולל מהפכה, מכיוון שמדובר בשותפות ערבית-יהודית שצמחה בעיצומה של האינתיפאדה, כשיחסי האמון בין האוכלוסיות היו בשפל. תוך זמן קצר, אמל ואני הפכנו להיות מנכ"ליות שותפות של הארגון.

אחד הפרויקטים הראשונים של אג'יק-מכון הנגב שזכה לליווי וייעוץ מטעם שתיל הוא תכנית לפיתוח התנדבות של האוכלוסייה הבדואית. דבורקה אורג, מנהלת **שתיל** בבאר שבע באותה תקופה, עבדה בצמוד אלינו על תכנון הרעיון. התרומה שלה עזרה לגבש את הרעיון הגולמי לכדי תכנית פעולה שהתחלנו ליישם. התכנית שפיתחנו יחד הציעה בין היתר, שנת התנדבות של האוכלוסייה הבדואית למען האוכלוסייה הבדואית ועוד מסלול משותף של ערבים בדואים עם יהודים מתנועת הצופים. הצגנו את המודל שלנו לממשלה אבל לא קיבלנו תמיכה. לא ויתרנו, גייסנו כסף מתורמים ומקרנות מכל העולם והקמנו את אוהל המתנדבים בבאר שבע שהפעיל בין 1,000 ל-1,200 מתנדבים

מדי שנה. לאחרונה הממשלה אימצה את המודל של אג'יק-מכון הנגב ובקרוב תתחיל לתקצב אותו בפריסה ארצית. הפרויקט מסתכל אחרת על הנוער הבדואי – במקום לבוא ולבנות פרויקטים שיעזרו לאוכלוסייה בלי לערב אותה או ללחוץ על נערים ונערות להצטרף לשרות לאומי, **הוא בונה את הקהילה בכוחות הקהילה עצמה.** הכלים שהנוער שמשתתף בפרויקט מקבל עוזרים להם בבניית הקריירה והעתיד שלהם – זה נוער שלומד לעשות עבודה קהילתית, לעבוד מול רשויות המדינה ולהצמיח את תחושת המסוגלות והערך העצמי.

אמל אלסאנע

מקימה ומנכ"לית בשותפות של אג'יק - המרכז הערבי יהודי לשוויון, העצמה ושיתוף במכון הנגב לאסטרטגיות של שלום ופיתוח. שימשה כחברת הנהלה בקרן החדשה לישראל.

כשהייתי בת חמש קיבלתי את המטלה הראשונה שלי – רעיית צאן. ילדה קטנה במדבר גדול, 30-40 כבשים וכל השמיים שמעלינו. כרועת צאן היה לי, מצד אחד, המון חופש להחליט לאן לקחת את הכבשים ועל מה לחשוב ולחלום כשאני לצידן. ומצד שני, הייתה מוטלת עלי אחריות כבדה להחזיר את כולן שלמות ובריאות הביתה. בכל זאת, צאן הוא חלק מפרנסת המשפחה. למדתי לקבל החלטות, לסמוך על עצמי, להיות אחראית. תנים, פגעי מזג אוויר, בורות ואבנים – המרחב המדברי הפתוח טמן בחובו גם סכנות והיה עלי לשמור על ערנות, להיות זהירה ולהוביל בו זמנית.

מאזור המרעה יכולתי לראות את לקיה – הבית שלי – ואת היישוב היהודי הסמוך. הבחנתי בהבדלים בנראות של היישובים האלה וביחס השונה שהם זוכים לו מצד הרשויות. **הבנתי מה זה להיות אזרח שקוף** וחזרתי הביתה עם שאלות. סבתא שלי דיברה איתי על פוליטיקה מגיל מאוד צעיר: על מה שקרה ב-48' ועל הפעילות הפוליטית של בני המשפחה שלי למען הקהילה הבדואית. שאלתי אותה על הנשים המוכשרות סביבי שלא יודעות קרוא וכתוב כי לא היה להן בית ספר קרוב לבית. בגיל מאוד צעיר הבנתי מה זה לנתב את צעדי בתוך ובין שתי מערכות של כוח – להיות אישה בחברה גברית ולהיות פלסטינית במדינה יהודית. שאלתי שאלות קשות וקיבלתי תשובות שמילאו אותי כעס.

יום אחד סבתא שלי אמרה לי: "אם תמשיכי לשמור את הכעס שלך בפנים הוא יאכל אותך, תלמדי להשתמש בו כדי לטפל במקור של הכעס ולשנות את המציאות".

כך עשיתי. בגיל 14 בניתי והעברתי קורס ללימודי קרוא וכתוב לנשים בלקיה. כשבניתי את הקורס לא חשבתי על תכנית אסטרטגית, פעלתי מהבטן, מהכעס. ראיתי בעצמי – כנערה שיודעת לקרוא ולכתוב – משאב. הרגשתי שהקורס נותן לי את הזכות לעמוד מול נשים יותר מבוגרות ממני וללמד אותן, לזכות בכבוד ובהערכה שלהן. מההתנסות הזאת למדתי כמה חשוב לתקשר בגובה העיניים, באופן פתוח ומכבד. תוך שלוש שנים הפרויקט הלך והתרחב: הצגות תיאטרון, קייטנות קיץ ועוד קורסים של שפה. הקמתי גם וועד לא פורמלי לנשות לקיה וגייסתי עוד נשים להפעלת הפרויקטים כי שתי הידיים והרגליים שלי כבר לא הספיקו. גייסתי גם כספים להפעלת הפרויקטים בעזרת סולטאן אבו עבייד, שניהל את עמותת בני לקיה בזמנו ולימים הפך למנהל סניף שתיל בנגב.

כמה שנים אחר כך – כבר כסטודנטית – הזדמן לי להרחיב את מוטת העשייה. דבורקה מ**שתיל** פנתה אלי כדי שיחד נאתר קבוצות נשים בכפרים הלא מוכרים ונעזור להן להתארגן, ברוח המודל של לקיה. באמת כך עשינו. יצרנו עשרות קבוצות שעסקו בתעסוקה, חינוך, שפה ובריאות. בזכות ההתנסות הזאת, הבנתי שהרוב יכול וצריך ללמוד מהמיעוט, כי המיעוט מכיר את עצמו ואת השטח היטב ומכיל בתוכו את הפתרונות שצריך לחזק ולטפח. על העיקרון הזה בניתי את אג'יק, שמושתתת על עקרון העצמת המיעוט והשגת שוויון שמהווה בסיס ליצירת שותפות ערבית יהודית. הכלים שדבורקה הביאה איתה עזרו לי בהמשך הדרך לארגן ולקדם את הפעילות החברתית שהובלתי: תכנון אסטרטגי ותכניות עבודה, בניית ערוצי תקשורת והיכרות עם שיטות העבודה של הרשויות המקומיות. יכולות אלה הן קריטיות בקידום יוזמות שמשפיעות על מדיניות ודרכי היישום שלה. כך למשל ב-2005 התקבל חוק ההזנה. היה לי ברור ששינוי החקיקה לבדו לא יביא שינוי אמיתי וכי צריך לדאוג ליישום מטיב. חורה נבחרה כפיילוט ובהתחלה הביאו קייטרינג מגוש עציון לספק מזון לבתי הספר. ראיתי שהאוכל נזרק ושהתלמידים לא נהנים ממנו. מיד חשבתי על זה ש-80% מנשות חורה מובטלות ומי אם לא הן זכאיות להעסקה, כשברור שהן יכולות לבשל אוכל לילדים שלהן. הקמנו מפעל ואכן – עד לפני הקורונה – הוא היה מספק יותר מ-10,000 מנות לבתי ספר בחורה וליישובים הסמוכים והוכתר לאחת היוזמות החברתיות המצליחות בישראל.

הנגב הוא מקום עם הרבה אתגרים, אך גם עם פוטנציאל והמון רצון לצמוח. היכולת להתארגן ולהוביל יוזמות היא זאת שגורמת לאנשים להסתכל על המאבק שלהם כמשותף ולראות בעצמם בעלי זכות שאחראים על העתיד שלהם ובעלי מסוגלות לבנות אותו. על אחת כמה וכמה כשמדובר בנשים בדואיות שזקוקות להוכחת היכולות שלהן פעמיים – פעם כנשים במרחב פטריארכלי ופעם כאזרחיות במדינה יהודית.

נדיה טטרנקו

מייסדת "עולים למען קליטה מוצלחת" עמותה שעוסקת מאז 1997 בתמיכה בתהליכי השתלבות והתמקמות של עולים בנגב.

היה רגע כזה: עמדתי לפני מפת העולם וחיפשתי את מדינת ישראל עם זכוכית מגדלת. הייתי בחרקוב, במשרדים של הסוכנות היהודית, עם כל הניירת. השנה הייתה 1990. הסתכלתי במפה ולקח לי זמן למצוא, חשבתי: "כל כך קטנה המדינה הזאת, ישראל, איך ניכנס כולנו? איך זה יעבוד?" בפגישה עם נציגי הסוכנות אנשים מסביבי שאלו: "כמה עולה זוג נעליים בישראל?" או: "האם אפשר להביא איתנו את המנורה של סבתא?" כאילו הם נוסעים לטיול, לביקור. אני, שהייתי מהנדסת וחלק מההכשרה שלי היה לתרחש סיבוכים ופתרונות, שאלתי בעיקר – איך זה בכלל אפשרי?

הגענו לארץ, לבאר שבע. אחרי שנה ושלושה חודשים, ביקרתי כמו כולם בביטוח לאומי להחתים טופס. כרגיל, היה שם תור של 100 מטרים. לכל פעולה, לכל שאלה, אישור או חתימה היה צריך להקדיש חצי יום וגם אז סיכוי סביר שלא יבינו מה אתה צריך בגלל מגבלת השפה. ובאמת ישבתי שם חצי יום, הסתכלתי מסביב, ראיתי שאנשים מדברים קצת, מסבירים עם הידיים, עושים מה שהם יכולים. כשהגיע תורי אמרתי לפקידה, שהייתה אדיבה מאוד ושירותית: "את יודעת שכולם יוצאים ממך ובוכים במסדרון? הם לא מבינים על מה את מחתימה אותם". היא אמרה: "אני עושה מה שאני יודעת". והוסיפה: "מה לדעתך אפשר לעשות עוד?" הצעתי לתווך בין הפקידה לעולים. הם הרגישו בטוח

לדבר איתי ברוסית, ואני לאט לאט הבנתי יותר עברית, למדתי מה הטפסים השונים אומרים ואיך אפשר לקדם את הצרכים, לצמצם את התורים ואת התסכול. באתי לרגע ונשארתי כמה חודשים כמתנדבת. אחר כך הנגשתי בעיתונות דוברת הרוסית מידע על זכויות וחובות מתוך מה שלמדתי בביטוח הלאומי. זאת הייתה פלטפורמה עצומה להבין את הצרכים של העולים בנגב.

בהמשך, בעמותה שהקמנו, "עולים למען קליטה מוצלחת", עשינו אין סוף דברים כדי להתמודד עם הצרכים האלה. בראש ובראשונה – מרכז ייעוץ וסיוע שליווה מאות משפחות במשך כ-20 שנה (שירותי קליטה, ביטוח לאומי, דיור, עירייה, בנקים וכו'). וגם בית ספר ערב, קייטנות עם תוכניות עשירות ואפשרות לסבסוד לילדים ממשפחות נזקקות, מרכזי התעמלות, שאחר כך ייצאו ספורטאים בינלאומיים ותיאטראות. הכל בהתאם לצורך של הרגע, לצרות ולאפשרויות. נתנו 'סטארט' לכל מה שיכולנו.

צורך חריג ומתמשך היה למשל בשכונת נחל בקע בבאר שבע, שהתחילה כמתחם הקרוונים הכי גדול בארץ והמשיכה כריכוז דירות בבניה קלה לעולים חדשים קשישים, בודדים, משפחות חד הוריות שנשלחו אליו מכל רחבי הארץ. אבל המבנים קרסו, פתרון הדיור המהיר שהגיע מארצות הברית בעצם לא התאים לאקלים הישראלי. היו מתקפות של טרמיטים וזוחלים, היה ריבוי של מים תת קרקעיים שגרמו לבתים לשקוע, בתקופה מסוימת חמישה רחובות התחילו ליפול. חמישה רחובות! זה הרגיש כמו סמל של מצב העלייה אז. שקועה בבוץ. קורסת לתוך עצמה. כעמותה התנפלנו על הצורך הזה ולא הרפנו ממנו. עירבנו את התושבים, את עמידר, את התקשורת, את המועצות, את הממשלה והצלחנו להגיע למצב שעשו שיפוצים מאסיביים בכל השכונה. אני מצידי מעדיפה לחשוב שככה נחל בקע, כשכונה, היא סמל של העלייה: בעלת קול, משתפת פעולה, ובונה.

מה לעשות בשביל הקהילה שלי ידעתי מהלב, מהחוויה המשותפת, ממה שלמדתי בביטוח הלאומי. איך לעשות – לימדו אותי ב**שתיל**. אינדה שניהלה את הפרויקט של הרחוב הרוסי בשתיל פגשה אותי כשהתנדבתי בנושא של משפחות חד הוריות ואמרה לי: "יש לך פוטנציאל מאוד גדול. את חזקה. יעבדו איתך. תקימי את העמותה שלך." אני לא ראיתי את זה ואינדה חידדה לי. בהתחלה לא היה לנו כלום, אז שתיל נתנו לנו להשתמש במשרדים שלהם, במחשבים והפקס, עזרו בתרגומים, בהגשת פרויקטים לקרנות, לימדו אותנו איך לייצר שותפויות. ככה גייסנו את עמידר לכל הפרויקטים ובמיוחד לצרכים של נחל בקע, ואת המועצות האזוריות. למדנו איך לכתוב לשרים וחברי כנסת, למי לשלוח, איך להתכונן לוועדה בכנסת, מה לומר. שמוליק עבד איתנו בצמידות גדולה כל הדרך. כשהרצוג היה שר הבינוי והשיכון וישבנו יחד בוועדה בכנסת בנושא נחל בקע, הוא קטע אותי לרגע כשדיברתי ואמר: "תדעו לכם, זאת האישה שעשתה מהפכה בכנסת בנושא השיכון". אבל אני יודעת ששום מהפכה, שום שינוי אזרחי מתמשך אי אפשר להצמיח לבד. **אנחנו, את המהפכה שלנו, עשינו עם שתיל.**

.4

כאן בונים:
קהילה

19 - 23 / 40

עוואד אבו פריח

אקדמאי, פעיל חברתי וממקימי קואליציית החינוך בנגב.

בכפר הלא מוכר שבו נולדתי, אל עראקיב, לא היה בית ספר. לכיתה א' נכנסתי רק בגיל 8, יחד עם אחי הקטן בן ה-6 ואחי הגדול בן ה-10. שלושתנו למדנו יחד באותה כיתה, שלושתנו רכבנו יחד על חמור ויצאנו לדרך של 10 ק"מ כדי להגיע לבית הספר אלהוזייל (רהט היום), כשסוף סוף התאפשר הדבר. בדרך ראינו אוטובוסים צהובים של הסעות תלמידים מהישובים היהודים שבסביבה, אבל עד שהגעתי לאוניברסיטה לא ידעתי למה משמשים האוטובוסים האלה, שיש עוד דרכים לבית ספר מלבד חמור.

היו עוד פערים עצומים שנאלצתי להדביק – שפתיים, תרבותיים, כלכליים – במעתק מבית הספר הקטן ונטול משאבים שבכפר עד שסיימתי דוקטורט בכימיה בטכניון. חזרתי לנגב כחריגה סטטיסטית, כפלא – בדואי משכיל. חשבתי: "איך היו נראים חיי אם לא היה נפתח בית הספר דווקא אז? אם לא היה המורה ההוא שנתן לי ספר העשרה לקרוא כי ראה שהתעניינתי?" חשבתי: עוואד הקטן סבל הרבה, אבל לא יהיו עוד 'עוואדים' קטנים שיסבלו כמוהו. **החלטתי שאפעל להקטנת הפערים האלה כך שבדואי בעל השכלה גבוהה לא יהיה סטיית תקן, לא יצא מהכלל, אלא יהיה הכלל עצמו.** וגם, החלטתי שדוקטור עוואד, כאקדמאי בדואי, לא ירשה לעצמו לשכון במגדל השן, רחוק מהעשייה בחברה שלה הוא שייך.

ב-1995 הקמנו את עמותת "אל-ח'ווארזמי", שאיגדה אקדמאים מהנגב, ומהר מאוד הקמנו את הקואליציה לחינוך בנגב. הבנו שכדי לתת לילדים הבדואים תנאים להצלחה אקדמית, אי אפשר להסתפק במאמצים של ראש קהילה זה או אחר, אלא צריך מאמץ שותפי. פעלנו בשני כיוונים: אחד פנימה לתוך הקהילה – להקים וועדי הורים כדי להיאבק על איכות החינוך בכל בית ספר ולשכנע הורים לשלוח את הילדים, בעיקר את הבנות, לבתי הספר. הכיוון השני היה פנייה החוצה, בעיקר אל הממשלה אבל גם לדעת הקהל, לתקשורת ולחברי כנסת כדי שיראו מה מקבלים מהמדינה ילדים בהרצליה ומה מקבלים ילדים בדואים בנגב. באותו זמן, הזכאות לבגרות עמדה על 5.9%. שישה עשר בתי ספר בדואים לא היו מחוברים לחשמל, ולבתי ספר רבים לא היו דרכי גישה, והם היו סגורים בימי גשם. לא היו כמעט תקנים של קב"סים או של פסיכולוגים חינוכיים ועוד עוולות רבות בלתי מתקבלות על הדעת.

נפגשנו עם ח"כים, מימין ומשמאל, יהודים וערבים. דאגנו שיוגשו עשרות שאילתות. אחר כך פנינו לבתי המשפט. העלנו כ-20 בג"צים וקדם בג"צים. נעזרנו במשפטנים, בקליניקות משפטיות – עו"ד דורי ספיבק, שלימים מונה לסגן נשיאת בית הדין האזורי לעבודה בתל אביב, ייצג אותנו. האגודה לזכויות האזרח העמידה לרשותנו את עו"ד דנה אלכסנדר. גם המרכז הרפורמי לדת ומדינה סייע בהרבה עתירות מנהלתיות. עורכי דין ערבים כמו דרגאם סיף ואחרים העמידו גם הם את יכולתם לרשותנו.

באחד הדיונים השופט אהרון ברק אמר, ואחר כך צוטט בידיעה גדולה בידיעות אחרונות, שהוא לא מאמין שבימינו יש בתי ספר שלא מחוברים לחשמל. הביאו לבתי הספר גנרטורים, אבל התברר שבבתי הספר אין בכלל תשתיות של חשמל והיה צריך ליצור מתגים, נקודות אור וכו'. הגשנו בג"צים גם על הקמת בתי ספר וגנים, בניית ספריות, תקנים של פסיכולוגים חינוכיים, אחיות בבתי ספר, מורים וכד'. בג"ץ אחר עסק בדרכי הגישה לבתי הספר שלא היו סלולות. בכל הדברים האלה השגנו הישגים – והתקציבים גדלו.

נפגשתי עם כל שרי החינוך – אמנון רובינשטיין, שולמית אלוני, יוסי שריד, יולי תמיר אבל במיוחד זכורה לי הפגישה עם זבולון המר. שם הייתה ממש פריצת דרך. הוא היה איש מפד"ל, עם כיפה ופחדנו שאנו הולכים לפגישת שווא. ישבנו בחדר המתנה בלשכה שלו, קבוצה של אקדמאיים, נשים וגברים. לפתע הוא נכנס, ושאל "איפה הבדואים? אני אמור להיפגש עם בדואים" והוסיף: "אתם לא נראים בדואים". הוא היה משוכנע שיפגוש אנשים בלבוש מסורתי. אחרי שהוא התגבר על רגעי המבוכה הוא שאל "מה אתם רוצים?" אמרנו לו: "אנחנו לא רוצים שום דבר, רק שתמנה וועדת בדיקה, שתספר את האמת על מצב החינוך בנגב, כי אנחנו בטוחים שהפקידים בנגב לא מעבירים לך את התמונה במלואה". הוא אמר שמימיו לא שמע דבר כזה, והזמין את העוזר שלו אברהם מועלם, ואח"כ את ד"ר יעקב כ"ץ וביקש מהם ללמוד את הנושא ולכתוב דו"ח ממצה. שניהם ראו שיש לנו ידע ויכולות והקשיבו לטענות והנתונים שהצגנו וריכזו אותם במסמך שמכונה דו"ח כץ. 90%

ממנו היו דברים שאנחנו אמרנו לו. ועדת הבדיקה הזאת התחילה את מהפכת החינוך בנגב. אני מדגיש, לא פחות ממהפכה. אני יכול לציין שעשר שנים אחרי הקמת הקואליציה המצב השתנה מקצה לקצה – היום כל בתי הספר מחוברים לחשמל ואחוז הזכאים לבגרות עלה פי 6!

עכשיו צריך לעבור לשלב הבא במהפכה: העלייה באחוזי הזכאות לבגרות נבלמה, ואנו עדיין סביב ה-36%, בעוד שיש מקומות בארץ שמגיעים ל- 90%. איפה ה-60% שלא זכאים בקרב התלמידים הבדואים? לאן הם זולגים? יש לנו יכולות – יש מהנדסים, רופאים ואקדמאים אחרים – זה ברור. עכשיו צריך לעבוד על התמדה, איכות התעודה, הכוונה מקצועית לעולם האקדמיה והתעסוקה, וצמצום הנשירה, בעיקר אצל הבנים.

לשתיל היה חלק גדול במהפכה הזו. מבחינת רישות ואיגום כוחות, למשל, ידענו שאנחנו זקוקים לייעוץ משפטי ואנשי שתיל מצאו עמותות שהיו מוכנות לסייע ויצרו עבורנו את החיבורים. מבחינת מקום לפעול בו – טכנית, חלל להיפגש – עבדנו במשרדים של שתיל; מבחינת משאבים – נתמכנו על ידי שתיל והקרן. מבחינת איך לנהל קואליציה, איך לייצר שותפות בין הגורמים השונים – גם את זה למדנו מהניסיון של שתיל בעבודת קואליציות. חיה, שניהלה את שתיל בנגב והייתה בפועל הרכזת של הקואליציה – תמכה וליוותה את הצמחת ההתארגנות האזרחית הראשונה בחברה הבדואית. כמובן, לפי הצורך, היו גם ייעוצים שנגעו ללובינג, לתקשורת ולגיוס משאבים. קיבלנו ליווי מקיף שאפשר למהפכה לקרות. המהפכה החברתית החינוכית הכללית התחילה עם מהפכה אישית בתוך בני ובנות החברה הבדואית. למדנו להילחם פנימה והחוצה. אני גאה במה שעשינו עבור החברה שלנו.

אבנר עמיאל

עובד סוציאלי, אקטיביסט ומנהיג של מאבקים חברתיים. ליווה חבורות רחוב, נוער במצוקה ואת מחאות תנועת האוהלים והפנתרים השחורים. איש של אנשים.

אבנר עמיאל ז"ל היה אינטלקטואל ואדם בעל יכולת מבריקה לנתח מצבים פוליטיים ברמת המאקרו וברמת המיקרו. הייתה לו גישה ביקורתית, והוא האמין בעבודה מלמטה לצורך שינוי במדיניות והיה מחויב לערכים של צדק חברתי, שוויון ושלום. אבנר התנגד לכיבוש, להפרטה, לאיומים על הדמוקרטיה ועשה את כל זה כשהוא מדבר עם כולם בגובה העיניים, בחן ובהומור הייחודיים לו. איש אוהב אדם, במשמעות העמוקה של המילה.

אבנר נולד ב-1928 בירושלים, להורים ילידי מרוקו. הם התגוררו בעיר העתיקה ולאחר מכן עברו לשכונת אוהל שלמה, ליד שוק מחנה יהודה. בילדותו למד באליאנס ובהמשך בישיבה. כנער נתפס אבנר מדביק כרוזים נגד המנדט הבריטי ונשלח למאסר ביחד עם עצורי המחתרות. לאחר קום המדינה זכה, בשל היותו אסיר מחתרת משוחרר, במלגת לימודים באוניברסיטה העברית. הוא החל את לימודיו במחלקה להיסטוריה. לאחר לימודיו, עבד במועדונים שהוקמו עבור ילדי הרובע היהודי שנעקרו מביתם. ב-1956 הקים את המחלקה לעבודה קהילתית בעיריית ירושלים, ובשנת 1962 החל את לימודי התואר השני בעבודה סוציאלית באוניברסיטת קייס ווסטרן ריזרב בקליבלנד, אוהיו.

במהלך לימודיו, עבד אבנר בשכונות המצוקה של קליבלנד, אז היה עד להפגנות

בעד שילוב של שחורים בחינוך. באותם הזמנים הנהיג הנשיא ג'ונסון פרויקט שנקרא "המלחמה בעוני", זו הייתה תקופה שבה הונהגו תוכניות שונות לטיפול בעוני בכלל ובחבורות רחוב בפרט.

ב-1964 חזר אבנר לנהל את היחידה לעבודה קהילתית ועסק בין השאר בעבודה עם חבורות רחוב ובעבודה קהילתית בשכונות. אבנר הנהיג מספר מאבקים קהילתיים תוך שימוש בפרקטיקה של עבודה סוציאלית אקטיביסטית. ב-1971 זומנה התקשורת למסיבת עיתונאים כדי להתריע על צמצום המענים לנוער במצוקה. עיתונאי אחד בלבד הגיע ונפגש עם נערי חבורות הרחוב. ציטוט אחד של הנערים הבעיר אש. הנערים הזועמים הצהירו כי שוב "דופקים את השחורים" וההצהרה, "אנחנו הפנתרים השחורים" נכתבה שחור על גבי לבן ועוררה הדים. בעקבות הכתבה והרעש הציבורי התארגנה הפגנה בהשתתפות שלוש מאות איש, בכלל זה סטודנטים רבים ואנשי רוח. כך החל מאבק הפנתרים השחורים, שבמהלכו שימשו אבנר עמיאל ועובדי היחידה בתפקיד מכוון ומווסת והיו בקשר עם הנערים ועם בני משפחותיהם. לאחר דעיכת המאבק, אבנר המשיך בפעילות קהילתית בשכונת הקטמונים והיה מעורב בהתארגנויות אוהל יוסף ומחאת האוהלים.

עמיאל, שהועסק במשך שנים רבות על-ידי עיריית ירושלים, היה מעין "מתריע בשער" – על מנת לעורר תשומת לב ציבורית לעוולה שנעשתה דווקא בארגון שבו הוא עובד: הוא ביקר בפומבי את לשכת הרווחה העירונית ועובדיה וכך נתפס כמפר נאמנות. הוא אף גונה והושעה בזמנו על ידי איגוד העובדים הסוציאליים. אולם, לימים ב-1991, העניק לו האיגוד את הפרס היוקרתי ביותר של הקהילה המקצועית, על שם הנרייטה סאלד. הפרס הוענק לו על כך שהעמיד את הנאמנות לציבור במצוקה על פני הנאמנות למעסיקיו. בכך זכה להוקרה בדיעבד על אותה הביקורת שהשמיע, 14 שנים קודם לכן.

לקראת פרישתו מהעירייה, ואחרי כל הטלטלות שעבר שם כשתויג כ"עושה צרות", הופתע עמיאל כאשר למסיבת הפרישה שלו הגיע טדי קולק בעצמו. עמיאל סיפר שהופתע מנוכחותו, וקולק בתגובה אמר "באתי כדי לוודא שאכן אתה הולך"...

לאחר שפרש מהעירייה, בהגיעו לגיל פנסיה, הצטרף אבנר אלינו ל**שתיל**, הוא הטמיע בארץ את הגישה של community rights practice שפותחה על ידי פרופ' ג'ים טור'צינר מאוניברסיטת מק'גיל במונטריאול. זה היה הבסיס הרעיוני לעמותות סנגור קהילתי; יחד עם קרלוס הדריך אבנר את המדריכים ואת הסטודנטים הראשונים בבן גוריון אשר פתחו את חנות הזכויות הראשונה. הדבר הזה נתן השראה לארגונים נוספים כמו "ידיד" ולמרכזי זכויות שקמו ביוזמת רשויות מקומיות.

אבנר נפטר בשנת 2020, בגיל 92, ונקבר בחלקת יקירי ירושלים בגבעת שאול.

תג מאיר

פורום שמעודד סובלנות דתית ומגנה קנאות דתית וגזענות, כולל כ-50 ארגונים ו-5 תאי סטודנטים.

חנוכה 2011. קבוצה קיצונית של אוהדי בית"ר ירושלים חוגגת ניצחון על קבוצת בני יהודה בקניון מלחה. מסממני השמחה: שירי "מוחמד מת",קריאות "מוות לערבים" ומצוד של 300 אוהדים על 10 עובדים ערבים, שנפצעו כולם. התמונות הקשות של ערבים בורחים מההמון המוסת הצטרפו לרשימה גוברת והולכת של התקפות גזעניות נגד ערבים המכונות "תג מחיר" שהתרחשו בתחומי הקו הירוק ומעבר לו באין מפריע.

הבסיס האידיאולוגי למעשי הנקמה בערבים/פלסטינים חפים מפשע יסודם בספרי הסתה שפורסמו בשנים 2006–2009 על ידי רבני ימין קיצוני. הספר "תורת המלך", העוסק בהלכות הריגת גויים, פורסם בקיץ 2009, נכתב על ידי שני רבנים מישיבת "עוד יוסף חי" ביצהר, וקיבל הסכמה נלהבת של 4 רבנים מרכזיים בציונות הדתית והחרדית לאומית. בספר הותר ליחידים לבצע פעולות נקמה, כפי שעשה ברוך גולדשטיין במערת המכפלה בשנת 1994, ולפגוע בפלסטינים/ערבים/גויים חפים מפשע. מדובר בספר הדרכה שמצטרף לספרים נוספים כמו "ברוך הגבר", "קומי אורי" ומאמר בשם "ערבות הדדית" בו נכתבו הנחיות מפורטות:"הנשים יחסמו את הכבישים והגברים ייכנסו לכפרים ויפגעו ברכוש ובנפש".

פורום "תג מאיר" שהוקם בדצמבר 2011 ביקש להיאבק ב-"תגי המחיר" ובתמיכה האידיאולוגית הדתית של התופעה. לשם

כך, התכנסנו כמה ארגונים שמעשי העוול הללו רדפו אותם והחלטנו להגיב לפעולות "תג מחיר" באמצעות תג אחר– תג מאיר. אחת הפעולות הראשונות שלנו כפורום הייתה להדליק נרות חנוכה מול קניון מלחה ולהאיר את החושך, תרתי משמע. משם המשכנו והדלקנו חנוכיות נוספות במקומות שבהם בוצעו פשעי שנאה וגזענות ברחבי מדינת ישראל.

הדבר החשוב ביותר שאנחנו עושים בתג מאיר זה פשוט להגיע, וכמה שיותר מהר, למקומות שהתרחשו בהם פשעי שנאה. לא משנה לנו מה הפשע, אנחנו לא מבחינים בין ערבים ליהודים וגם לא אכפת לנו באיזה צד של הקו הירוק זה קורה. אנחנו משתדלים להגיע תוך 24 עד 48 שעות ממועד התקיפה למקום האירוע, מתנערים מהתוקפים ומגנים אותם. אנחנו מגיעים ואומרים לקורבנות שבאנו לחבק אותם ולאחוז בידם,שהם לא לבד, שהאנשים שפגעו בהם לא מייצגים אותנו ולא את היהדות או האיסלאם או הנצרות או את רוב תושבי מדינת ישראל.

למשל, זכור מאוד ביקור הסולידריות בשכונת הר נוף אחרי הטבח בבית הכנסת "קהילת בני תורה" ב-2014. עברנו מבית לבית, 4 משפחות בערב, אחת אחרי השניה. ישבנו, הקשבנו וכאבנו. הגיעו איתנו נכבדים מבאקא אל גרבייה, שכמה חודשים קודם לכן ביקרנו אותם אחרי שמסגד בעירם חולל בפעולת "תג מחיר". הם ביקשו להצטרף ברגע ששמעו על הפיגוע. אל הנכבדים מבאקא אל גרבייה הצטרפו נכבדים מכפר קאסם, חבשו כיפות לבנות על ראשם ואמרו לאבלים: "אנחנו מגיעים בשם האיסלאם. זה נוגד את האמונה שלנו, מה שעשו לכם". צריך לציין שבהתאם לצרכים שעולים בביקורים שונים אנחנו מציעים סיוע כנדרש, לפעמים זה ממתקים וצעצועים לילדים, לפעמים זה מימון של חודשיים בבית לוינשטיין לשיקום. **המשימה העיקרית היא לקטוע את מעגל הנקמה והאיבה**.

ביקור סולידריות מסוג קצת אחר אנחנו מקיימים כל שנה ביום ירושלים - מצעד פרחים שמבקש להגיב למצעד הדגלים. באופן מסורתי עובר מצעד הדגלים דרך הרובע המוסלמי וכולל שירי שנאה על ידי רבים מהמשתתפים (כך לדוגמה: "זכרני נא וחזקני נא... ואנקמה נקם אחת משתי עיני בפלסטין, ימח שמם" ועוד כמה). אנחנו, לעומת זאת, צועדים דרך שער שכם, מחלקים אלפי פרחים, קונים מהחנויות ומעבירים מסר של חיים משותפים. מבהירים דרך הצעדה שלנו שבעצם לא משנה מה יהיה הפתרון המדיני, יהודים וערבים יחיו כאן יחד, בין אם יהיה פרלמנט אחד ובין אם יהיו ארבעה. זאת מציאות שכולנו צריכים להפנים אותה וככל שהיא תופנם מהר יותר, יימנעו קורבנות נוספים. מדובר במרוץ ארוך ושום דבר לא מתרחש כהרף עין. ויחד עם זאת, אנחנו מזהים, לאט לאט, הפנמה. לדוגמה, באירועי מאי האחרונים פנו אלינו אזרחים שחיפשו דרך לנקז את התסכול מהמצב ופתחו איתנו יוזמות לחלוקת פרחים בצמתים שונות ברחבי הארץ, יהודים כערבים.

אנחנו עוסקים הרבה מאוד בתיעוד ובנראות של מעשי סולידריות, חשוב לנו שבסדר היום

הציבורי תתקבל ההבנה שיש מי שעושה את מעשיו השפלים, המפרידים והאלימים בחשכה, ומנגד לו,יש מי שעושים את מעשיהם המחברים באור. אנחנו יודעים איך פועם סדר היום התקשורתי ומתעקשים להגיב לתג מחיר במרווח זמן שבו תהיה לביקור תהודה בעיתונות. המטה שלנו כולל את הצלם יוסי זמיר, שמגיע איתנו לכל מקום. זה מכריע במושגים של פיתוח תודעה ציבורית. וגם,אנחנו פעילים מאוד דיגיטלית; קבוצות פייסבוק בשלוש שפות וניוזלטר. לצד זה אנחנו עוסקים בעשייה חינוכית, פיתוח מערכים והשתלמויות של מורים, בעיקר מהמגזר הדתי, ומציעים שיח הלכתי יהודי ומוסלמי, שבוחן שאלות של גזענות. תודעה מתפתחת גם בשדה המשפטי. אנחנו מבררים, למשל, אם ניתן להשוות את אופן הפיצוי שמקבלים יהודים וערבים מהשטחים שנפגעו בפעולות טרור. כרגע פיצוי של ישראלים יהודים הוא גבוה פי 10 יותר משל פלשתינאים. אנחנו מנסים לשפר את מעמדם של ערבים נפגעי פעולות איבה ויוצרים תקדימים מול ועדות בין משרדיות, בסיוע של עורכי דין מהמעלה הראשונה.

כשהקמנו את "תג מאיר" התייעצנו עם **שתיל**, בפרט עם קרלוס, כדי ללמוד על הדקויות של אופן ניהול קואליציה. בכל זאת, 50 שותפים. יש לנו מזכירות שמתכנסת פעם בחודשיים ושתיל חברים בה ממש מההקמה.חוץ מזה, לאורך הדרך התייעצנו לא מעט: עם רות לגבי הגדרות ובניית תפקידים, תוכניות עבודה וגיוס כספים; עם איתן על מיומנויות של הערכה ומשוב והיה גם רעיון של יעל שנגע לפיתוח של תוכנית להכשרת סטודנטים וזה תפס. בסופו של דבר,שתיל זאת חממה שבה מנביטים את היוזמות בשלבים מוקדמים כךשגרעין יכול להתפתח ולהגיע למצב שיש לו נוכחות יציבה במרחב. בלעדיהם ובלעדי הקרן החדשה, קשה לדמיין את הפעילות הענפה של תג מאיר מגיעה עד הלום.

רחל שפירו

מקימת ומנכ"לית "גשר חינוכי" - עמותה המספקת ליווי והנחייה הורית, לצד תמיכה לימודית וחברתית לתלמידים ל-15,000 עולים חדשים ברחבי הארץ עד כה.

הרגע שבו פגשתי ברחבי לוד עולים חדשים "טריים" אפילו יותר ממני וזיהיתי את המבט האבוד שלהם בעיניים היה רגע מכריע עבורי. במכולת, בביטוח הלאומי, במעברי חצייה, מול שלטי רחוב... הבנתי בדיוק מה עובר עליהם, עם המעבר הזה, הרי עברתי ואני עדיין עוברת את אותו הדבר. אבל משהו בכל זאת היה שונה בינינו – בשנים שלי בארץ כבר סיגלתי משהו מהשפה העברית, וכבר הכרתי חלק מההתנהלות בארץ, וכבר עבדתי בכל מה שאפשר עד שהתמקמתי בתפקיד בעירייה. באותו רגע קטן, ברחוב, הבנתי שאפילו שאני עצמי עולה חדשה – אני כבר ותיקה מספיק כדי לעזור לעולים אחרים עם המעבר הקשה לארץ, להיות גשר עבור הקהילה שלי. גשר רעוע בהתחלה, בקושי גשר חבלים – אבל גם זה משהו לאחוז בו. באופן לא ממוסד התחילו לפנות אלי אנשים. משפחות שעלו מרוסיה, הורים שלא מצאו את הזמן ללמוד עברית, כי הרי כולנו עבדנו אז משרה וחצי והעדפנו לשלוח את הילדים לאולפן, שיביאו את העברית הביתה. פנו אלי הרבה אנשים שלא הבינו את מערכת החוקים כאן, שלא הצליחו לתקשר עם הילדים שלהם במציאות המשתנה, בלי להבין את התרבות והמוסכמות, את המערך הממסדי. פנו גם הורים לילדים שנשרו מבתי ספר ופנו לסמים, כי לא הבינו את השפה בשיעורים, או כי לא הבינו את קוד הלבוש בארץ, וקיבלו יחס קשה מחבריהם לכיתה. כחוקרת חינוך האוזן שלי הייתה רגישה מאוד לשאלות האלה, ותהיתי מה אפשר לעשות ואיך. ויחד עם זה – אני עצמי נתקלתי באותם קשיים; אמא לשלושה, בעלי עבד במפעל, הילדים שלי כמו כולם התמודדו עם מורכבויות בבית הספר.

התייעצתי עם כמה חברות במצב דומה והחלטנו להתחיל ממה שקרוב ומוכר. תלינו שלטים בשפה הרוסית ברחבי העיר: "מי רוצה להיות אמא טובה יותר? מי רוצה להבין את בית הספר טוב יותר? מי רוצה להכיר את החוקים של הארץ?" ופתחנו קבוצת הורים. את כל הידע שאף אחד לא טורח להעביר לך כשאתה מגיע לארץ ארגנו, סידרנו והגשנו להם. לימדנו אותם על המוסדות של הארץ. עזרנו להם בתקשורת עם הילדים. אם המורה קראה להורים לשיחה בעקבות התנהגות של הילד, היה צריך את המנקה של בית הספר שתשמש כמתורגמנית, עזרנו להם להבין איך נהוג כאן. ברוסיה חלק מהחינוך הוא להרביץ לילדים, וזה לגיטימי. בארץ מזעיקים את הרווחה על מקרי אלימות במשפחה, וההורים היו צריכים להבין את מערכת הנורמות והחוקים שיש כאן. פתחנו קבוצות הורים אחת אחרי השנייה. **השתמשנו בכל הכלים והידע שהיו לנו מהמקצועות שלנו ברוסיה, ועם הידע שרכשנו בארץ, ניסינו לעזור לאנשים שהגיעו עם פחות ידע ואפשרויות.** מהר מאוד בית הספר בעצמו הפנה אלינו הורים שהיו זקוקים לכך. בהמשך גדלנו לתחומי עשייה נוספים שיתמכו בקהילת העולים. הקמת קבוצות לנוער נושר, מעונות, ייעוצים פסיכולוגיים מסובסדים, לימודי עברית למבוגרים, קייטנות לימודיות לילדים ועוד.

הזמינו אותנו לתל אביב, הרצליה, נתניה, אשדוד וערים נוספות כדי ללמד ילדים עולים וישראלים איך להיפתח, להתחבר ולתקשר עם מגוון אוכלוסיות. הפגשנו תלמידים ערבים ויהודים, עולים חדשים וישראלים ותיקים בפרויקט "פסיפס". בפרויקט נוסף, "עתיד", יצרנו מערך תמיכה לתלמידים עולים ממשפחות במצב סוציו-אקונומי נמוך והפגשנו אותם עם מתנדבים במרחבים שמסמנים אופק תעסוקתי – בנקאים, אנשי הייטק. זאת הייתה זריקת עידוד ומוטיבציה עבור התלמידים, איזו סיבה להביט מעבר לקשיים של הרגע. פרויקט מרכזי היה "הורות בעלייה", יצרנו מפגשים עם הורים על מנת שיקבלו כלים על הורות בארץ החדשה. בנוסף פתחנו מעונות יום שבהם היה דגש על דיבור בעברית, כך שהילדים לא יכנסו למערכת החינוך עם פער רב מדי בשפה העברית.

את הסדנאות, בהתחלה, העברנו בעצמנו בבתים. הכול היה בהתנדבות. כשהיה צריך ציוד משרדי – כדי לעזור לאנשים עם בירוקרטיות – כל אחת מאיתנו שמה כסף מהכיס שלה. אבל הצורך של הקהילה היה יותר גדול מזה ורצינו להרחיב את מעגל העזרה. ככה הגענו לשתיל. איתם זכינו לליווי מהרגע הראשון. מרמה של בחירת שם לעמותה, שליחת הטפסים לפתיחת עמותה, בניית אסטרטגיה, יצירת מבנה ארגוני, הגשת בקשות לתמיכה – **שתיל** היו שם עבורנו ונתנו לנו את הכלים איך לפעול, ואיך להחזיק את עצמנו ארגונית וכלכלית. דרך שתיל גם הכרנו ארגונים נוספים, ויחד יכולנו להתפרס ולהתרחב כדי שעולים חדשים יקבלו מענה. ב-2008 היה משבר כלכלי בארץ ועמותות

רבות נסגרו. שתיל הנחו אותנו איך להגדיל את ההכנסות העצמיות של העמותה שלנו, ובזכות ההובלה שלהם צלחנו גם את המשבר הזה והמשכנו להתפתח. שתיל מגדלים איתנו את העמותה, עוזרים בכל שלב ושלב. יחד איתם אנחנו נותנים מענה עבור כל עולה – תלמיד והורה – שמתמקם בארץ.

גילעד סוויט

המייסד והמנהל המקצועי של "מדרסה" - מיזם חברתי ללימוד ערבית מדוברת חינם ולכולם. מעל 100,000 תלמידים.ות לומדים.ות בבית הספר המקוון שהקים מאז 2014.

הייתי הבחור הזה שלומד ערבית בתיכון ומנסה ליישם אותה גם בביקור בעיר העתיקה או בשיחת חולין ברחוב – ופשוט לא מצליח. הייתי הבחור שקושר שיחה עם הדרוזים בבסיס בערבית, אפילו שאף אחד אחר לא תיקשר איתם בשפה הזאת. הייתי הבחור הזה שצריכים להיות סבלניים איתו בהפסקת קפה כי הוא נורא משתדל לחבר מילה למילה. נשכתי את השפה ולעסתי מילים בערבית רצוצה, וזה למרות שלמדתי ערבית ספרותית בתיכון, אפילו שלמדתי ערבית גם בצבא. כשרציתי ליישם את הערבית שלמדתי 9 שנים, קצת לתקשר באמצעותה, לעסוק בערבית כשפה שמדברים במרחב, לא כשפה שיש לה מטרה – הבנתי שאין לי את הכלים לעשות את זה עדיין.

כשהשתחררתי לקחתי על עצמי פרויקט: להצליח לתקשר בערבית. פניתי לזה כאילו אני רוצה ללמוד שפה אחרת. אילו הייתי רוצה ללמוד ספרדית, נניח, מה הייתי עושה? הייתי קונה שיחון, הייתי מחפש יוטיובים, הייתי צופה בסדרות בספרדית, ובסוף - הייתי מדבר עם אנשים גם. נגיד, אם נתקלים במישהו שמדבר ספרדית שוטפת לא אומרים לו: "מה, שירתָּ בחיל המודיעין הספרדי?!" וזה מה שניסיתי לעשות עם ערבית: **לנטרל בכל הכוח את השפה מההקשרים של הפחד, של הסכסוך, ושל הפוליטיקה.** להתייחס אליה כשפה יפה בתרבות עשירה שאם אני חי כאן אני מוכרח להכיר – ומשם ללמוד לדבר אותה.

בהתחלה למדתי ערבית מדוברת לבד, ביני לביני, ביני לבין כמה חוברות ושיחונים. בהמשך גם מפגשים עם אנשים ברחוב זימנו שיחות קצרות. עם הזמן ביקשו ממני חברים שאלמד גם אותם לתקשר בערבית. ועשיתי את זה. ישבנו בסלון של ההורים שלי, הם הביאו אוכל, אני הבאתי את הערבית. עבד טוב לכולנו. בהמשך הציעו לי לצלם את השיעורים ולהעלות כסרטונים לרשת, "כדי שלא רק כמה אנשים בסלון ייהנו מהם". ב-2014 לא היה שום מקום שאפשר ללמוד בו ערבית בחינם – אם לחזור להקבלה לספרדית, אם תרצו ללמוד אותה בחינם תמצאו עשרות אפשרויות מקוונות. בכל מקרה, צילמנו 3 סרטים בהפקה ביתית, העלינו לאתר שהרמנו בשעתיים, הוספנו כמה קבצי PDF לתרגול עצמי וזהו. זה נשמע כמו כלום אבל זה עורר הרבה רעש. אלפי צפיות כבר בימים הראשונים, וזה רק הלך וגדל. בגל"צ ביקשו לראיין אותי: איך זה שישראלי-יהודי-לבן, מדבר עם ח' ו-ע' ומלמד ערבית? עד כדי כך זה נתפס כחריג.

שנתיים קדימה, כבר היו לנו 13 סרטונים ראשונים, קהילה של עשרות אלפים, ונוכחות מאוד רחבה ברשתות החברתיות. שם עצרנו רגע ואמרנו: אנחנו כבר לא רק פרויקט סטודנטיאלי וקהילה שרק מחפשת לייצר תקשורת בערבית מדוברת, יש פה משהו גדול יותר מזה.

הקפיצה הבאה הייתה ב-2017. הקמנו עמותה, גייסנו 170,000 שקלים בהדסטארט וב-2018 הקמנו אתר עם קורסים מקוונים חינמיים שהיום רשומים אליהם 100,000 תלמידים ו-100 תלמידים חדשים מצטרפים מדי יום, כל זה יחד עם פעילות רחבה ומשמעותית ברשתות החברתיות שמגיעה למאות אלפים. התמקצענו יותר ויותר. שכללנו ואנחנו ממשיכים לשכלל את התכנים כך שהערבית המדוברת תהיה נגישה יותר ויותר, ושנוכל להציע חווית למידה אפקטיבית ומהנה לכל מי שמבקש ללמוד.

במקביל ללימוד הפתוח לקהילה, אנחנו מפעילים אין ספור פרויקטים ושיתופי פעולה ברמה הארצית; מלמדים עשרות קורסים פרונטליים בחודש לארגונים וקהילות שונות שמבקשים ללמוד ערבית בצורה שמאתגרת את האופן שבו לימדו ערבית בישראל עד היום, משתפים פעולה עם משרדים ממשלתיים, עם האקדמיה, ועם המגזר הציבורי והעסקי כדי מצד אחד לכלכל את העשייה שלנו, ומצד שני להגיע לכל מקום שבו רוצים ללמוד ערבית – ולהציע את התוכנית הטובה ביותר שתאפשר ללמוד לתקשר בשפה. ככה האימפקט שלנו נהיה עמוק יותר גם ברמה הפדגוגית, וגם ברמה החברתית כי מתאפשר מפגש אמיתי בין לומדים ללומדים, ובין לומדי ערבית לדוברי ערבית. השנה זכינו בפרס זוסמן-ג'וינט על העשייה הזאת!

כעמותה עשינו קפיצה נוספת כש**שתיל** הזמינו אותנו לתכנית "מנמיכים חומות". למדנו על מאבק בגזענות וקידום רב תרבותיות במשך 80 שעות במין יחד חוצה גבולות – חרדים, חילונים, שמאלנים, ימניים, ערבים, יהודים, נשים וגברים. בפורום קיבלנו הזדמנות לעצור, להמשיג וללמוד תיאוריה על גזענות וההבנה של המעשה שלנו השתכללה והתמקמה

בהקשר רחב. לצד זה, נדרשנו למקם את עצמנו באוסף של אקטיביסטים ששיתפו ברעיונות שלהם – על מה ששונה ומה שדומה. נדרשנו להתנסח בפניהם ולדייק את היוזמה שלנו. וגם מבחינת רמת השותפות – הרגשנו שאנחנו לא לבד. במובן של רשת ביטחון ותמיכה וקרקע יציבה וגם במובן של נטוורקינג. ההיכרות עם חברי התוכנית גרמה לנו לשתף פעולה גם עם עמותות ממזרח העיר ולהיפתח.

חוץ מהדבר הזה שיש בו אלמנטים מאוד זהותיים עבורנו ב"מדרסה", יש את כל ה-know-how שלמדנו בשוטף. איך לבנות דוח תזרים, איך להגיש בקשה למענק, איך לנהל עמותה. כיזמים – לא תמיד יש לנו את הידע הקריטי והזמן שנדרש ללמוד לבד ולטעות ולתקן – אז הגישה לארגז כלים שימושיים בשתיל, להשתלמויות, לניוזלטר שתמיד רלוונטי ובעיקר הקו הפתוח והידיעה שיש למי לגשת ובפני מי להתלבט –עבורנו זאת אדמה יציבה שמאפשרת להתרכז בעיקר – להגדיל את ידיעת הערבית בזירות המרכזיות של החברה ולחבר בין הקבוצות השונות בחברה הישראלית.

5.

לייצר מקום,
לעצב מרחב

24 - 29 / 40

ערן בן ימיני

פעיל סביבה. הקים את "מגמה ירוקה", ארגון הסטודנטים למען הסביבה, מפלגת "התנועה הירוקה" וכיום מנכ"ל ארגון "חיים וסביבה".

הכול בכלל התחיל באנגליה. באתי ללמוד תיאטרון ומצאתי את עצמי בסרט – מעורב במאבק עצום שהתנהל בנושא כביש M11, כביש מהיר שנועד להיסלל סביב לונדון. היה, למשל, בחור שחפר מחילות מתחת לאדמה וגר בהן, כך שבמשך שלושה שבועות לא היה אפשרי לעבוד עם הבולדוזרים כי לא ידעו איפה הוא נמצא. היו גם מצעדים המוניים עם בובות ענק ובתוכן אנשים על קונגו שעשו חתכים בכביש, ובתוך החריץ שנפער היו הולכים ושותלים עצים. היו מושבות שנבנו על עצים שנועדו להיכרות. כל הדברים האלו באו לשבש את השגרה, שבה זה הגיוני להשחית סביבה שלמה לטובת סלילת כביש מהיר. ובאמת – סלילת הכביש הזה לא הושלמה.

המאבק על כביש M11 – שכביכול לא רלוונטי לי בשום דרך – טלטל אותי. בזכותו ראיתי כמה נושאים אוגד בתוכו המאבק לטובת הסביבה. כשהממשל רצה לבנות את הכביש, הוא לא התעניין באנשים שגרים שם, לא בקהילות השלמות שייעקרו מבתיהן, לא באישה בת ה-90 שצריכה לעזוב את הבית שבו גדלה ושבו ביקשה למות, לא בעצים שצומחים שם וצריכים להיכרות, לא בחיות שזאת סביבת הגידול הטבעית להן, ולא באוכלוסיות המוחלשות שיימצאו את עצמן שוב רחוקות ממרכזי הקניות וממרכזי החינוך שייבנו באזור הכביש המהיר רחוק מהשכונות, ובלתי נגישים לאנשים ללא רכבים פרטיים. בזכות המאבק על הכביש העוקף תפסתי באופן חד ומהדהד שסביבה היא סביבה היא

סביבה. מה שנכון לאנגליה, נכון גם לארץ, באטמוספירה אין קווי גבול.

הגעתי חזרה לארץ, היישר למחאה נגד סלילת כביש חוצה ישראל (כביש 6), שאליה הצטרפתי. דרך המאבק הזה למדתי הרבה מהיסודות שליוו אותי בהמשך, והבנתי גם כמה חשוב לגייס סטודנטים למהלך של מודעות ותמורה ביחס לסביבה. כצעד ראשון – בחרתי להקים תאים באוניברסיטאות. למדתי במשך חצי שנה את הנושא, והתחלתי לפעול. פתחתי שולחן בקמפוסים, והזמנתי אנשים להצטרף אלי למאבק בכביש 6. מארבעה תאים גדלנו לעשרים וארבעה, שפועלים באוניברסיטאות ומכללות כאן בארץ, ובהם פעילים מאות סטודנטים. **תאי הסטודנטים התפתחו לארגון, ומארגון של נושא אחד הפכנו לארגון שעוסק בעשרות נושאים סביבתיים ברמה ארצית ומקומית**.

אחד המאבקים המשמעותיים ב"מגמה ירוקה" נגע ל"חוק החופים", חוק שיגן על קו החופים פתוח לכולם, ללא תשלום כניסה, וללא בנייה על החוף. אנחנו ב"מגמה ירוקה" התמקדנו בפעילות ציבורית ובפעולות ישירות. באחת הפעולות המשמעותיות נגד אתר בנייה שקם על החוף, השתלטנו על העגורן שעמד שם בגובה 50 מטר, תלינו שלטי מחאה, ושישה פעילים גרו על העגורן במשך ארבעה ימים. לא הייתה דרך להוריד אותנו, השבתנו את העבודה ויצרנו חשיפה תקשורתית לנושא. במקביל, ביחד עם החברה להגנת הטבע ו"אדם טבע ודין" פעלנו ברמה החקיקתית והמשפטית. ההצבעה על הצעת החוק נדחתה המון פעמים, הגענו שוב ושוב לשווא. בסופו של דבר נקבעה ההצבעה ליום האחרון של מושב הכנסת, רגע לפני שהכנסת יוצאת לפגרה. הגענו ביום ההצבעה, הסתכלנו בסדר היום, וראינו שהצעת החוק לא מופיעה שם. נכנסנו למשרד יו"ר הכנסת, שאמר לנו שההצעה לא נכנסה לסדר היום כי היא עדיין לא הודפסה. היינו ארגון סטודנטים, ואם סטודנטים יודעים לעשות משהו זה לצלם ולהדק. הלכנו למדפיס הממשלתי, ראינו כמה אנשים מהדקים באיטיות את המסמכים. מיהרנו להדפיס, לצלם ולהדק את ההצעה, ולרוץ איתה חזרה אל יו"ר הכנסת, שיכניס את ההצעה לסדר היום. הצמדנו אקטיביסט מאיתנו לכל חבר כנסת שיכול להיות בעד ההצעה, כדי שימשוך אותו להגיע. בלילה הצלחנו להעביר את החוק עם 34 ח"כים בעד ורק אחד נגד. זאת הייתה ממש הדקה ה-90. לאחר שש שנים של מאבק ארוך, נסיעות ברחבי הארץ והפגנות, הצלחנו וחוק החופים עבר.

שתיל תמכו בנו כבר בשלבים הראשונים של הקמת תאי הסטודנטים. אלונה ורדי ז"ל פנתה אלי והתנדבה ללוות את הפרויקט ועשתה את זה בלהט. הייתה לאלונה ראייה ארגונית מאוד מתקדמת, שלא הכרתי. למגמה ירוקה היה מבנה ארגוני טוב מאוד אבל אלונה עזרה לי מאוד להבין את הצרכים הארגוניים של כל תא או של כל בעל תפקיד ועזרה לי לנהל את הארגון בצורה הכי אפקטיבית. אלונה גם עזרה ליצור את הקשרים בין המאבק שלנו לבין מאבקים אחרים שמתנהלים במקביל. ככה צרפנו למאבק נגד סלילת כביש חוצה ישראל גם אוכלוסיות נוספות - הערבים, שלא קיבלו פיצויים על הפקעת הקרקעות, והנכים,

שמשרד האוצר התעכב עם הזרמת התקציב שלהם. למדנו לפעול דרך שיתופי פעולה, להזדהות עם מאבקים של אחרים, ולראות את הקשר בינינו. בזכות הראייה הארגונית, שיתופי הפעולה, והמקצועיות - אירגוני הסביבה יכולים לפעול בצורה אפקטיבית ומשמעותית לשמירה על עולם בר קיימא עבור כולנו.

פורום הדיור הציבורי

הגוף האזרחי הייצוגי של הדיור הציבורי בישראל העוסק בסוגיות של מלאי, קריטריונים וזכויות הדיירים הנוכחיים והממשיכים.

כשמדברים על הדיור הציבורי בעשור האחרון, מיד נזכרים בהישגים; מיליארד שקלים לדיור ציבורי חדש, בניית 2,500 דירות לקשישים, שרובם עלו לארץ בשנות התשעים, חוק השקיפות שמאפשר לדיירים לעקוב אחר החובות שלהם ומונע מהחברות המשכנות לגרש משפחות מדיור ציבורי בגלל חוב קטן שתפח לסכום בלתי אפשרי. אבל ההישג הכי חשוב שלנו הוא דווקא המבט החדש על הדיור הציבורי. לפני חמש שנים השיח עדיין היה על הדיור הציבורי בתור בעיה, ואפילו בממשלת ביבי-לפיד עדיין דיברו באופן גלוי על חיסול הדיור הציבורי. "בואו ניתן למסכנים האלה כמה גרושים כל חודש ושישכרו דירה בשוק החופשי ונבטל את הדיור הציבורי". בעקבות הפעילות של הפורום, גם הממשלה הבינה שדיור יציב זה נכס ולא נטל, שר השיכון לשעבר גלנט, ומנכ"ל המשרד רזניק הכינו תוכנית שבה הדיור הציבורי הוא חלק מסך הפתרונות למשבר הדיור בישראל!

את המסע שלי עם הדיור הציבורי התחלתי ב-2014, כיועץ מדיניות ב**שתיל**, ובפועל כראש צוות לובי של הפורום, מספר דני גיגי. שתיל ריכז את הפורום יותר מחמש שנים, וגם הוביל את פעילות שינוי המדיניות והתקשורת של הפורום. שתיל היה כמו הסלע שיודע לעמוד במקום גם במצבים של אי יציבות, וכזכור הסלע התנ"כי גם הוציא מים. עד הקורונה היינו בתנופה של הישגים, ואז הגיעה המגפה. לא היו הישגים וגם לא גזרות. ואחר כך נבנתה ממשלה, ופתאום משרד השיכון החליט לגרש

1,200 משפחות מהדיור הציבורי. דיירות הדיור הציבורי, שרובן בכלל לא היו מועמדות לגירוש מהבית, הובילו מאבק שנכנס לשכונות ולבתים של מנכ"ל ושר השיכון. היו שם הרבה יצרים, זה היה בלי כפפות, אבל בסופו של דבר, הגירוש נעצר והוקמה ועדה שתבחן את הקריטריונים לדיור ציבורי.

בפורום התחושה החזקה ביותר היא תחושה של "אנחנו". העמיתות והעמיתים למאבק תמיד מדברים בלשון רבים, תמיד מרגישים בלשון רבים. האמת היא שהפורום וסוגיית הדיור הציבורי כל כך מעצבים אותנו ומשפיעים עלינו, שזה לא משנה אם ביחיד, ברבים או דרך איזה גוף אנחנו פועלים ופועלות, בסוף הזהות העיקרית שלנו היא המאבק על הדיור הציבורי בישראל וכל מי ששותפה ושותף למאבק הם אחיות ואחים שלנו. מי שעומדות בראש המאבק הן הנשים הנאבקות בעצמן, חלקן נלחם על זכויותיהן בדיור הציבורי, חלקן כבר גרות בדירה ציבורית, אבל כולן מוכנות להיאבק לא רק בשביל עצמן, אלא גם בשביל אחרות.

שיטה נוספת שהובילה אותנו להישגים היא תשומת לב לכל מצב שבו המדינה מנסה לעשות לנו הפרד ומשול. הממשלה ניסתה לייצר את האשליה ולהפריד בין אנשים שחיים בעוני לבין אנשים עם מוגבלויות, בין עולים לוותיקים, בין מרכז לפריפריה. הם יכולים לנסות להכניס משפחה ערבית ממתינה לתוך שכונה חרדית ואם נוצרת מחאה מהצד היהודי והמשפחה הערבית מוותרת על הדירה, אז יכולה להיווצר התחושה השקרית שאין בעיה של דיור ציבורי בחברה הערבית והם פשוט מסרבים לקבל את הדירות שמציעים להם. גם לחברה החרדית מציעים לפעמים דירות באזורים שקשה לנהל בהם אורח חיים חרדי. רואים בבירור שהמדינה מייבשת את כלל הדיור הציבורי, ורק סולידריות בין הקבוצות יכולה להביא להישגים. כמובן שבתוך הפורום יש קבוצות שמקדמות את הצרכים של נפגעים ונפגעות מסוימים כמו אימהות חד הוריות, נשים חרדיות, או נכים, אבל גם בתוך מאבקים פרטניים יש סולידאריות והסתכלות רחבה. כולם מסכימים על הפתרון האוניברסאלי.

במחאת 2011 וגם כמה שנים אחריה כולם העדיפו לדבר על דיור בר השגה, היה פחד שאם ידברו על דיור ציבורי, זה ירחיק את המעמד הבינוני. בארגונים החברתיים הייתה תזוזה חשובה לכיוון ההבנה שדיור ציבורי זה לא רק למסכנים, שגם בווינה, אמסטרדם וסינגפור יש דיור ציבורי, והוא כולל גם את המעמד הבינוני.

הכנסים שלנו, הפעילות שלנו בוועדות ובשדולות בכנסת, בפייסבוק ובאתר האינטרנט שלנו, ההפגנות, מפגשי ההכשרה שבהם אנחנו לומדים שאנחנו לא מסכנים ולא נצלנים, אלא אזרחיות ואזרחים שזכאים לקורת גג; כל אלה הביאו לשינוי יחס המדינה לדיור הציבורי, אבל גם לשינוי ביחס של דיירי ונאבקי הדיור הציבורי כלפי עצמם. החזון שלנו הוא שדיור ציבורי יהיה המנוע העיקרי של הממשלה לפתרון משבר הדיור. אנחנו עדיין לא שם, אבל אנחנו גם רחוקים מאוד מאיפה שהתחלנו.

מעיגל אלהוואשלה

מראשי המועצה האזורית לכפרים הבלתי מוכרים בנגב.

הייתי יוהן קרוייף של המאהל בכפר אלע'רה; הכדורגל הכי טוטאלי שאפשר, יחף על מגרש חול עם שער מבקבוקי טמפו. לכוון לשער, לדייק במסירות, בנגיחות – יש בזה הרבה ראייה של האחר, הרבה אסטרטגיה והרבה חלומות: מעיגל עם הכדור ו... גול! להבקיע זה תמיד מאמץ קבוצתי. כשהתבגרתי קצת, הצטיידתי בנעלי הפקקים ועברתי למרכז, לשחק בקבוצת הכדורגל הערבית "רכבת לוד". כדי לממש את חלום הכדורגל עבדתי כנהג מונית בעיר. בתקופה ההיא האזור סבל מסמים שהציפו את הרחובות, כך שבין האימונים פגשתי הרבה מאוד אנשים שחייהם הידרדרו. הם ביקשו ממני להסיע אותם למקומות שהיו מתגלים כנקודות מכירה של סמים. כאב לי לראות את הסבל, ההזנחה ואת חוסר המוצא של האנשים האלה – לא משנה אם הם יהודים או ערבים. אלה אנשים שאף אחד לא שם לב אליהם, שהחברה מתרחקת מהם, מעלימה עין, מעמידה פנים שהם לא שם. הנסיעות האלה גיבשו את עמדתי – החלטתי שאני רוצה להיות חלק משינוי המצב ולמנוע את ההתרסקות הזאת מאנשים אחרים – בייחוד מאלה שהמדינה לא רואה. תליתי את נעלי הכדורגל וחזרתי לכפר.

הכפרים הבלתי מוכרים בנגב סובלים מהזנחה רבת שנים שמולידה מעגל קסמים של עוני, היעדר תשתיות והזדמנויות תעסוקתיות, חינוך וחלומות לדור הבא. תושבי הכפרים הבלתי מוכרים צמאים להזדמנויות – אני נזכר בפתיחת מפעלי הסודה סטרים ברהט, כמה

צעירים מהיישובים הסמוכים מיהרו להגיש מועמדות למשרות במפעל. זו אוכלוסייה שזקוקה להנגשת זכויות ואפשרויות שהיא לא תמיד מכירה, **ויותר מכל נדרש שיח אמיתי בין קובעי המדיניות לבין התושבים. שיח שמציף את הקשיים ומייצר פתרונות מותאמים.** האתגר הוא מורכב ורב ממדי, נוגע לתחומים שונים: בריאות, חינוך, דיור, הנגשת זכויות ומאבק משפטי. המורכבות הזאת יכולה להרתיע. לפני שלושים שנה כצעד הראשון, התמקדתי בקושי הרפואי.

בכפרים הלא מוכרים אין קופת חולים או מרפאות, ולכן האוכלוסייה המתגוררת ביישובים האלה לא מקבלת שירותים רפואיים חיוניים שנתפסים כרכיב בסיסי של חיי היום-יום בתל אביב או בחיפה. אחת הבעיות האקוטיות היא היעדר מרפאות טיפות חלב וכתוצאה מכך אחוז מאוד נמוך של ילדים שמקבלים את החיסונים הנדרשים בשנים הראשונות לחייהם. על רקע הצורך הכואב הזה, יחד עם אגודת הגליל, הבאנו משאיות עם שירותים רפואיים לילדים בכפר אלע'רה. כך שההורים לא יצטרכו למצוא דרך להגיע לעיר הקרובה כדי לחסן את ילדיהם וגם יקבלו הסבר על חשיבות החיסונים מהצוות הרפואי. תוך שנתיים הפעילות של אגודת הגליל בדרום התרחבה גם לכפרים בלתי מוכרים אחרים.

ב-1997 עברתי לעסוק באתגר נוסף - חינוך והשכלה. במסגרת תפקידי כאחראי על מחלקת החינוך במועצה האזורית לכפרים הבלתי מוכרים, הכרתי את ארגון **שתיל** ואת שמוליק שליווה וסייע למאבקים רבים בתחום החינוך. יחד שלחנו יותר מ-500 מכתבים למשרד החינוך, השתתפנו בוועדת החינוך, בוועדה למעמד הילד ועוד. בזכות הפנייה שלי לראש הממשלה דאז – אריאל שרון - קיבלנו נתונים גולמיים על מצב החינוך בכפרים בלתי מוכרים ממשרד החינוך ויכולנו לעבוד עם וועדים מקומיים ושותפים אחרים על טיוב הנתונים, שיפורם והעברתם למשרדי הממשלה ומקבלי ההחלטות. למשל, גילינו שמשרד החינוך העריך שמעל 5,000 ילדים בכפרים הבלתי מוכרים נמצאים מחוץ למסגרות חינוכיות. בזכות המיפוי והפנייה לכפרים עצמם ראינו שהמספר בפועל גבוה הרבה יותר. הובלתי מחאה למען הקמת גני טרום חובה בכפרים בלתי מוכרים. בזכות המחאה הוקמו לראשונה 39 גני טרום חובה בכפרים הבלתי מוכרים.

אתגר נוסף שאני ועמיתיי במועצה האזורית לכפרים הבלתי מוכרים מתמודדים יחד עם תושבי הכפרים הוא אתגר הדיור, הפינויים וצווי הריסה. לפני 4 שנים פנו אליי תושבי כפר בלתי מוכר צפונית לערד שקיבלו צו פינוי. יחד עם "במקום", "שתיל" ו"עדאלה" הגענו לכפר, שוחחנו עם האנשים שגרים בו ועם בעלי עסקים יהודים במקום שמעסיקים את תושבי הכפר כדי לגבש יחד איתם את אסטרטגיית הפעולה מול רשויות המדינה. כחלק מיישום אסטרטגיית הפעולה, ליוויתי את תהליך הקמת הוועד בכפר שחבר מאוחר יותר אל המועצה ומקבל תמיכה משפטית ב"עדאלה".

אתגר הדיור נוגע גם להסדרת הסטטוס של הכפרים הבלתי מוכרים ותושביהם. ב-2012 פרסמה המועצה יחד עם עמותת

"במקום" ועמותת "סידרה", את תכנית האב להכרה בכפרים הבלתי מוכרים, המציגה אלטרנטיבה לסוגיית התכנון וההכרה בכל הכפרים הבדואים. בהקשר זה אחד ההישגים המשמעותיים שלנו במועצה הוא הכרה של המדינה ב-11 כפרים עד כה, והיכולת של המועצה להנפיק אישורי תושבות לאנשים המתגוררים בכפרים הבלתי מוכרים כדי שיוכלו לקבל שירות ממשרד הפנים וביטוח לאומי. אישורי התושבות הנגישו את הסיוע הניתן על ידי המדינה לאוכלוסיות המוחלשות. למשל, במהלך הסגרים סייענו לאנשים לקבל את המענק החד פעמי, פנינו למאות אנשים, ועזרנו לתושבים למלא את הטפסים הנחוצים.

שתיל סייע ומסייע למועצה לאורך כל הדרך באספקת תשתיות וחיבורים שמעשירים ומקדמים את המאבק: שמוליק, סלימאן וסולטאן עבדו וממשיכים לעבוד איתנו על גיבוש שיטות העבודה מול רשויות המדינה, וכמו כן מסייעים בביצוע מיפויים ופעילות ביישובים עצמם כדי לאסוף את הנתונים, העדויות, הקולות והצרכים שלהם אנחנו שואפים לתת מענה בעשייה היום-יומית, בכפרים שעדיין אינם מוכרים.

אלונה ורדי

מייסדות של התנועה הסביבתית בישראל. חיברה בעשייתה ובחייה האישיים בין האמונה בשלום, צדק סביבתי וזכויות אדם. יועצת אהובה ומוערכת בשתיל, עמדה בראש ארגון ידידי טיבט בישראל.

אלונה ז"ל הייתה מהחלוצות והמייסדות של התנועה הסביבתית בישראל. אישה חכמה, נדיבה ומשכילה שהתעסקה בסביבה במובן הרחב ביותר של המילה, סביבה מיטיבה שאנשים חיים בה בשלום.

אלונה הייתה אישה אהובה, עמוקה וכוכבת אמיתית, אבל לגמרי נטולת אגו. היה לה חוג שלם של חברים שהפכו בזכותה גם הם לידידי הסביבה.

אלונה הצטרפה אלינו לשתיל בשנת 1995, לתחום הסיוע לארגוני הסביבה. היא הגיעה אחרי כמה שנות עבודה בחברה להגנת הטבע, שם הייתה מדריכה, במובן הרחב של המילה, לפעילים רבים בתנועה הסביבתית. גם אחרי שעזבה, המשיכה ללוות את הפעילים והשאירה אחריה מורשת של מנהיגים ומנהיגות צעירים.ות וחזקים.ות בתחום. היא הייתה עורכת שותפה בשני כתבי עת לאיכות הסביבה, פיתחה תוכניות ללימודי סביבה במסגרת בית הספר לחינוך של אוניברסיטת תל אביב וריכזה סמינר בין-לאומי של החברה להגנת הטבע בישראל.

בעבודתה הכירה אלונה בחשיבותה של עבודת שטח יסודית ובחשיבות קידומה והתמיכה בה. היא הכירה את האומנות העדינה של טיפוח פרויקט בעודו בחיתוליו וידעה להובילו אט-אט אל עבר עצמאות. בין יתר היוזמות סייעה בהקמת הקואליציה

לבריאות הציבור בשתיל וראתה כיצד היא קורמת עור וגידים בתור ארגון עצמאי שהביא לידי שינוי של ממש. כמו כן, היא זיהתה את דאגת האזרחים מפני קרינה מאנטנות סלולאריות והקימה את הפורום להסדרת נושא הקרינה הבלתי מייננת – הפורום לסלולאריות שפויה, אשר זקף לזכותו שינוי של ממש במדיניות הציבורית. אלונה הייתה זו שחיברה בין סביבה לחברה וייסדה קבוצה של ארגונים ופעילים שהצליחו – אל מול כוונות פיתוח ובניה מאסיביים – במאבקם לשמירת זכויות התושבים לשטח פתוח, ירוק ועירוני: עמק הצבאים בירושלים.

במשך חמש שנים רצופות ריכזה אלונה – בשיתוף הקרן לסביבה ירוקה ובאמצעות ועדת היגוי מגוונת של ארגוני הסביבה בישראל – את "כנס כוח סביבתי" הכנס השנתי של הארגונים הסביבתיים. בכך עשתה צעדים למען גיבושה של תנועה אחת. אלונה גם ייסדה את הפרס השנתי בתחום הסביבה (לימים הגלובוס הירוק) והעבירה את המשך הפעילות לארגון הגג "חיים וסביבה".

במקביל לעבודתה בשתיל למען התנועה הסביבתית בישראל, הייתה אלונה שותפה להקמת ארגון ידידי טיבט בישראל ועמדה בראשו במשך שנים רבות, עד יום מותה. את ההיכרות עם טיבט ומנהיגה הרוחני הגולה הדלאי לאמה ערכה אלונה בראשית שנות ה-90 של המאה הקודמת כאשר ריכזה את הסמינר הבינלאומי במלאת ארבעים שנה לחברה להגנת הטבע, שבו התארח הדלאי לאמה. בימי מחלתה יזמה את ביקור נוסף של הדלאי לאמה בישראל ב-2006, והוא אכן הגיע לארץ, בין השאר, כאורח של שתיל והקרן החדשה לישראל. שיאו של הביקור היה במפגש עם פעילי ארגוני השינוי החברתי בישראל. בעת ביקורו בישראל אמר הדלאי לאמה דברי כבוד והערכה על אלונה.

בשיחה הראשונה של אלונה עם רחל ליאל, שהייתה אז המנכ"לית החדשה של שתיל, היא אמרה לה: "תשמעי, את עוד לא מרגישה את זה, אבל שתיל זה לא מקום עבודה, זה ייעוד, זו שליחות והארגון הזה ישנה לך את החיים. את תסתכלי על העולם אחרת". והיא, כדרכה, כל כך צדקה. במבט לאחור הייתה זו דווקא אלונה שהשפיעה על שתיל, בתפיסת עולמה, במבטה החד, באופטימיות ובעשייה שלה.

אלונה נפטרה בשבת, ה-14 באוקטובר 2006, בגיל 50, לאחר התמודדות של מעל שנה עם מחלת הסרטן.

שהירה שלבי

חברת מועצת העיר חיפה מטעם סיעת חד״ש, ממייסדות ״כיאן״ - הארגון הפמיניסטי הפלסטיני הראשון, ממקימות המרכז לסיוע לנפגעות תקיפה מינית הראשון בשפה הערבית בישראל.

גדלתי בבית פוליטי. כפעיל בחד"ש ובמפלגה הקומוניסטית, אבא שלי הלך לאירועים ומפגשים פוליטיים, הפגנות נגד הכיבוש ונגד המלחמות, אירועי יום האישה הבינלאומיים והתכנסויות של המפלגה. הצטרפתי אליו לא מעט. בתור ילדה, לא תמיד הבנתי מה אני עושה בכל מפגש, חלקם היו משעממים וחלקם נראו לי מאוד מלהיבים. נשביתי בלהט, באי השקט, בחוסר הקבלה של העיוותים והשיבושים שבחברה וברצון לתקן. כנערה חברתי לנוער המפלגה הקומוניסטית. כשהתחלתי ללמוד באוניברסיטת חיפה הצטרפתי לתא של מפלגת חד"ש והיום אני חברת מועצה בחיפה. ילדה, נערה ואישה פוליטית, מאז ומתמיד.

כסטודנטית לעבודה סוציאלית החלטתי להתנדב בארגוני נשים בחיפה. תרגמתי לערבית מפגשי קבוצות תמיכה במקלט לנשים מוכות. משם עברתי להתנדב במרכז סיוע לנפגעות תקיפה מינית. יחד עם מתנדבות אחרות זיהינו פער שקיים בשטח: הנפגעות – לפעמים במצבים מסכני חיים – היו תלויות בזמינות המתרגמות. הקמנו בשותפות עם מרכז סיוע לנפגעות תקיפה מינית את המרכז הראשון בארץ בשפה הערבית לסיוע לנפגעות תקיפה מינית. בהמשך הקמתי גם קו חירום בשפה הערבית לנפגעות אלימות שהיה פעיל 24/7 בפריסה ארצית. טיפלנו בנשים שפנו, וליווינו אותן לתחנת משטרה ולבית חולים. משם עברתי לרכז קו חירום לנשים הסובלות מאלימות במשפחה, ובשלב מסוים הבנתי

שאנחנו לא יכולות, כעמותה שמגייסת כספים מחו"ל, לתחזק את מערך קווי חירום לנפגעות אלימות לגמרי לבד. במאמץ מסוים – שכנענו את משרד הרווחה לקחת אחריות על הקווים, מה שהבטיח את המשך הקיום של המיזם – גם אם באופן שונה.

ככל שהתעמקתי בעבודה עם נשים שחוות אלימות, הבנתי שלא מספיק לתת שירות לאותה אישה. כדי להביא לשינוי אמיתי ועמוק צריך לפעול למניעת האלימות.
כך, בשנת 1998 הקמנו עם אקטיביסטיות ערביות נוספות את "כיאן" – הארגון הפמיניסטי הפלסטיני הראשון. המטרה שלנו הייתה לעסוק במחקר, להיות מרכז חשיבתי-פילוסופי שמשנה את השיח סביב מעמד הנשים ונשים ערביות בפרט. מעבר לכתיבה פעלנו להקמת אקטיביזם חברתי-פוליטי בקרב נשים ערביות. הגענו ליישובים ערביים כדי להיפגש עם הנשים, ועודדנו אותן להקים פרויקטים ויוזמות. יצרנו רשת גדולה של קבוצות נשים. היום אנחנו מדברות על סדר גודל של אלפי פרויקטים ברחבי המדינה. זה מיזם שהצליח כי הוא הגיע לכל אישה ולכל בית, והתוצאות נראות בשטח – יותר נשים ערביות הולכות ללימודים אקדמיים, ונמצאות במעגל התעסוקה והשיח סביב נושא המגדר הופך ליותר ליברלי.

לבולטות הזאת של "כיאן" היו מחירים – עוררנו לא רק את השיח, אלא גם את זעמם של אנשים רבים, כי הוצאנו את השד מהבקבוק, דרשנו לדבר על אונס במשפחה, אלימות נגד נשים, זכויות נשים, זכות הנשים על גופן ועל חירות נשים ובחירה חופשית. קיבלנו תגובות מתנגדות מהתנועות המסורתיות, התנועה האיסלמית וגם מהתנועות הפוליטיות, כי רצינו שהמפלגות יעסקו במגדר במקביל לעיסוק בנושאים לאומיים ולא ידחו את הנושא לשוליים.

השיח שלנו היה רדיקאלי ודגל בחופש מוחלט לנשים, ומימוש זכויות שוות, הדיון שלנו עסק במידת הרדיקאליות שאנחנו משדרות, ובמחיר שלה, בכל הנוגע ליכולת שלנו להגיע לקהל הרחב, מבלי לעורר אנטגוניזם והתנגדות. התלבטנו. הרי המטרה שלנו הייתה להגיע לכמה שיותר נשים כדי להעלות מודעות לזכויותיהן ולתת להן כלים וכתובות שאליהן ניתן לפנות בעת מצוקה. ומצד שני חשוב לנו להביא שיח חדשני רדיקאלי של שינוי חברתי אמיתי שחששנו שדוקא ירחיק.

ב–1994 הקמנו את ארגון "אלבדיל" במטרה להיאבק ברצח נשים, פתחי מ**שתיל** ליווה את תהליך ההקמה של הארגון החל ממש מהייסוד, התכנון האסטרטגי, ועד לבניית תכנית עבודה. הליווי אפשר לבסס את הפעילות הארגונית. בשלב מאוחר יותר עבדתי גם אני בשתיל כיועצת ארגונית במשך עשור, הובלתי מספר פרויקטים כשהגדול ביניהם הוא הקמת תחום החברה המשותפת; ניהלתי תוכנית שנקראת "חיפה עיר משותפת" וכתבנו את הספר "חיפה: בין נציגות עיר מעורבת לחלום העיר המשותפת". כתבנו מודלים של איך צריכה לתפקד עיר משותפת בתחומי החינוך, הדיור, השכנות, התעסוקה והתרבות, ואף שיתפנו במסקנות גורמים בין לאומיים. בשנת 2018 עיריית חיפה קיבלה את התוכנית והתניעה

את הטמעתה בשטח. כחברת מועצת העיר חיפה אני ממשיכה לקדם מדיניות ועשייה המוכוונת ליצירת מרחב עירוני בטוח לנשים, וכן להטמעת ערכי העיר המשותפת שגיבשתי במהלך עבודתי בשתיל.

בעיני, שינוי חברתי הוא כמו שדה כותנה. אפשר לדשן, אפשר להשקות, אפשר לכוון את גבולות השדה. אבל בסופו של דבר– הפרחים עפים עם משב הרוח לכיוונים שונים וממלאים את האוויר.

יוסי סעידוב

ממקימי "15 דקות", ארגון צרכני התחבורה בישראל, המשמש כתובת ל־15,000 פניות ציבור בשנה, ומוביל התנועה הקהילתית להקמת פארק המסילה בירושלים.

כשהייתי בן 30, אבא לתינוקת בת חצי שנה, מפגש אקראי עם שכנה בבניין שבו גרתי בירושלים שינה את מסלול חיי. כל מה שידעתי עליה זה השלט על הדלת: משפחת לוין. כשראיתי אותה, זמזמתי חצי בצחוק את השיר "מה יש לך גברת לוין?", והתגובה שלה הפתיעה אותי. היא אמרה: "מה יש לי?? אני אגיד לך בדיוק מה יש לי!", וסיפרה שהעירייה מקדמת תוכנית לבנות לנו אוטוסטרדה מפלצתית בדיוק מאחורי הבית.

עד אז עבדתי בעיתונות, דיווחתי על עוולות בעיר, אבל **הרגע הזה חשף איום מוחשי שהפחיד אותי אישית והזיז אותי לפעולה.** פניתי לכמה תושבים בשכונה כדי שננסה לשנות את רוע הגזירה, ונפגשנו אצלי בסלון. מתוך שבעה אנשים שם, לא היה אף אחד בעל אמצעים, או עורך דין, או מקושר במיוחד. כמי שסיקר את העירייה בתקופות של לופליאנסקי ואולמרט, הייתי די פסימי.

בפגישה הזאת הבנו שאין סיכוי לעצור בהתנגדות את התוכניות לבניית הכביש. אבל, במקביל, הצלחנו לזהות חסך משותף: היה חסר לנו פארק בשכונה. נאלצנו לכתת רגליים לשכונות רחוקות כדי לקחת את הילדים לשטחים ירוקים. ככה, מתוך שתי ההבנות האלו, הפכנו את האיום לחזון. מה שמוציא אותך מהבית זה הפחד, אבל מה שישאיר אותך בחוץ, להיאבק לאורך זמן, זו התקווה. האלטרנטיבה שיצרנו סיפקה מכנה משותף

רחב: רעיון הקמת הפארק סחף תשע שכונות נוספות לתמונה. נוצרה קהילה אדירה.

בעיניי, חייבים להיות שלושה עוגנים במסע מהסוג הזה: ידע מעמיק על הנושא, היכרות עם שדה המשחק של לובי ומדיניות, וקהילה שתיתן לגיטימציה להמשיך.

הכדאיות המנומקת של האלטרנטיבה שהצענו גרמה למקבלי ההחלטות לזנוח את תוכנית הכביש. הפארק, שתוכנן באופן חלקי וזמני, על קילומטר וחצי לשנים בודדות, הוקם בסופו של דבר לכל אורך מסילת הרכבת ההיסטורית, מהתחנה הישנה שליד גן הפעמון ועד מלחה – כשישה קילומטרים. נפגשים בו אנשים מכל קשת האוכלוסיות של ירושלים – ומסלול הרכבת הקלה העתידי שונה כדי לא לפגוע בו.

בתחום התחבורה הציבורית יש פער עצום בין מקבלי ההחלטות לבין הצרכנים. מי שמחליט איזה קו יעבור לך מתחת לבית, לא גר בסביבה שלך ובדרך כלל גם לא משתמש בתחבורה ציבורית. ההחלטות מתקבלות במשרד התחבורה, והעירייה היא גורם מייעץ. בירושלים, שבה יש מיליון תושבים ושטח יותר גדול מתל אביב וחיפה ביחד, הפער הזה גורלי. כשאתה מדבר עם מקבלי ההחלטות על פארקים, הם אומרים "מה, יש את גן סאקר". כשאתה מדבר על תחבורה ציבורית, הם יגידו "מה, הרכבת הקלה". עבורי, כאדם שחייב קשת שירותים נרחבת סמוך לבית, גם בגלל לקות ראייה, התשובות האלו לא נותנות מענה פרקטי לצרכים היומיומיים.

ככה נולד גם "15 דקות", ארגון צרכני התחבורה הציבורית בישראל. המטרה המקורית שלנו הייתה שיהיה קו אוטובוס שמוביל תוך רבע שעה משכונת הקטמונים לתחנה המרכזית. בין-לילה קיבלנו אינספור פניות מתושבי שכונות אחרות שביקשו מענה לכל מיני בעיות, עד שבסוף הוקמה עמותה. לקחו ארבע שנים עד שהקו השכונתי הוקם, אבל התנועה הובילה להמון הישגים אחרים; ביטול החוזה הנורא עם סיטי פס על הפעלת הרכבת הקלה, הפחתת הזיהום של התחנה המרכזית ופיצוי כספי חסר תקדים בעקבותיו (כסף שנותב לשינוי סביבתי ירוק), עליית נוסעים מכל דלתות האוטובוסים בישראל, ו-15,000 פניות ציבור בשנה באפליקציה של "15 דקות" מאנשים שעד אז לא היה לצורך שלהם כתובת.

היום אני מגיע ליוזמות ממקום אחר, אופטימי יותר. אני מנסה תמיד לאתגר את עצמי מחדש, מין "עקרון הכבדה" פרטי שלי, אני אוהב לחזור לעשייה בשתי ידיים. ככה התחלתי עם פרויקט הקמת הפארק בדרך חברון, שפעם היה רעיון מופרך והיום ברור לי מעל לכל ספק שהוא יתממש, והשאלה היחידה היא מתי. ככה זה היה גם עם המאבק הכי אישי שלי, להקמת קהילה של חולי רטיניטיס פיגמנטוזה, ואני ביניהם, מחלה שמצמצמת את שדה הראייה. אנשים שהיו בודדים בתחושת אובדן הראייה כבר לא לבד. תרופה יקרה מאוד שהצלחנו להכניס לסל התרופות, הצילה עשרה צעירים והחזירה אותם לחיים עצמאיים.

גם היוזמה הזאת, גם הקמת "15 דקות” וגם ”ברחובות שלנו” - מיזם חדש להקמת ארגון להולכי הרגל של ישראל- קיבלו חיים הרבה בזכות כלים שרכשתי דרך **שתיל**. ההיכרות שלי עם הארגון הייתה בזמן העבודה על פארק המסילה, ובהמשך השתתפתי בקורס יזמים חברתיים. את נושא העבודה עם מתנדבים, שהוא קריטי לכל יוזמה חברתית, למדתי בשתיל. וכך גם את כל מה שקשור לגיוס כספים ולאופן שבו המערכת הממשלתית עובדת מבחינה כלכלית – ידע חסר תחליף.

אבל מעל הכול, מבחינתי שתיל זה לא ערוץ פורמלי, אלא ממש בית. כשאני מגיע לשם אני נכנס לחדרים, מדבר עם אנשים, מחליף רעיונות וחוויות ובעיקר מרגיש בנוח. היום כבר עברתי לצד המייעץ מטעם שתיל, ואני יכול לתת מהידע שצברתי ליזמים חברתיים פחות מנוסים. זה מהלך שמתמזג מבחינתי עם ההבנה שמנחה אותי בכל פרויקט: קהילה שהחברים בה מפרים אחד את השני היא קרקע הכרחית לפיתוח של שינוי חברתי.

6.

השינוי
מתחיל
מבפנים

חנאן אלסאנע

מנהלת סניף באר שבע ואחראית על מרכז זכויות נשים בדואיות בארגון איתך מעכי- משפטניות למען צדק חברתי.

בגיל 11 ניהלתי חשבונות בשיק-דיוואן שבשכונת הרכבת הבדואית בלוד. ילדה קטנה סופרת מטבעות, ממיינת, מבחינה הכנסות והוצאות משוק הכבשים במרחב שמיועד לגברים בלבד. כבת הרשו לי להשתתף בזה כי במשפחה שלי היו רק שני בנים והעבודה הייתה יומיומית, קשה ורבה. הייתי שימושית ונתפסתי כבעלת יכולות כשעשיתי סדר בניירת של הסוחרים. לימים, כשביקשתי ללמוד לימודים גבוהים – היחידה והקטנה מבין 9 אחיות – השייח, שהכיר אותי מהדיוואן, תמך בבקשה שלי. רק כמה תנאים עמדו ביני ובין הלימודים הגבוהים: איפה אלמד, מה אלמד, איך אתלבש, איפה אגור, במה אעבוד ועם מי אתחתן. זה נשמע כובל ומגביל, אבל בשבילי, באותו רגע, זה היה בגדר הבטחה לפרישת אופקים שלא הכרתי. הסכמתי לכל התנאים כולם – העיקר שאוכל ללכת ללמוד.

באוניברסיטה נחשפתי לקשיים בנגישות. להגיע מלקיה, בית דודי, לבאר שבע הצריך תחבורה ציבורית שלא הייתה, אפילו שהישוב סמוך מאוד לבאר שבע. גם נגישות ברמת השפה התגלתה כקושי גדול – העברית שלי לא הספיקה לצרכים אקדמיים. עשיתי מאמץ עצום, ממש קפיצה קוואנטית, כדי להגיע מהשיק דיוואן בשכונת הרכבת לשערי האוניברסיטה, וכשהגעתי סוף סוף הבנתי שלהגיע זה לא מספיק.

נאבקתי עם העברית יום יום, מאמר אחרי מאמר, שיעור אחרי שיעור. התקדמתי לאיטי. כבר בשנה הראשונה באוניברסיטה מצאתי את עצמי נאבקת עם העברית גם עבור אחרים. התנדבתי בסורוקה כדי לאפשר לנשים בדואיות להבין קצת יותר מה אומרים הרופאים ולתווך ביניהם. יום אחד ראיתי רופאה ואח צועקים על אישה בדואית שבוכה ליד הילד שלה. שאלתי מה קרה, הסבירו לי שהאישה גרמה לילד שלה לבלוע תרופה שנועדה לשימוש חיצוני בלבד. הבנתי שהאישה לא ידעה לקרוא את ההנחיות ולא הבינה מה הרופאה והאח אמרו לה, כלומר, סיכנה במו ידיה את הבריאות של הבן שלה. ככה גיליתי שקיימת תופעה קשה ומסוכנת של אנאלפביתיות אצל נשים בדואיות, בפרט מיישובים לא מוכרים בנגב.

מצוידת בחוויה המערערת הזאת, הצטרפתי לפרויקט השלמת השכלה לנשים בכפרים בדואים לא מוכרים. כשלימדתי, עבדתי עם הנשים על הסיפורים שלהן, החוויות שלהן, דברים שקרו להן, החלומות והרצונות שלהן. זאת הייתה תכנית הלימודים. אישה הייתה מספרת מה שלומה ומתוך מה שסיפרה היינו מחלצים מילה או שתי מילים שהיו מרכזיות, ולמדנו לכתוב ולקרוא אותן, בהתחלה בערבית ובהמשך בעברית. עסקנו בהכול. גם אלימות, פוליגמיה, מעמד האישה, חסמים מול הרשות, שבטיות, ההיסטוריה הבדואית, הכול היה חומר גלם מתאים לשיעור, אם הוא הגיע מהן. עם זה הנשים האלו ניגשו לבגרויות בעברית והצטיינו. משרד החינוך, שהיה ספקן מאוד בהתחלה, הקדיש הרבה תשומת לב לנסות למדל את התהליך שעשינו, כדי להנגיש אותו הלאה לעוד מרכזים להשלמת השכלה. בהמשך הצגתי את המודל גם בוועדה למניעת אפליה מגדרית של האו"ם.

לכל כפר וישוב לא מוכר שנכנסנו אליו, פניתי קודם כל אל השייח. סיפרתי לו על האישה ההיא מבית החולים, אמרתי: "פעם נשים היו עצמאיות במרחב שלהן, במרעה, ארגו את האוהל שלהן תרתי משמע, החזיקו את הבית, היה להן כבוד והן לא היו צריכות לקרוא ולכתוב בשביל זה. היום, בלי השכלה בסיסית לאישה אין כבוד בבית שלה, היא לא שותפה, הילדים מנהלים אותה והמעגל של העוני והאלימות מתרחב". השייחים, הסכימו, בתנאים מסוימים, והנשים למדו והתקדמו. בשנים האחרונות אני פוגשת את הבנות שלהן לומדות באוניברסיטאות ובמכללות ונראה שמעגל הקסם ההרסני של 3,600 נשים נעצר.

היום אני עוסקת בצרכים של הקהילה הבדואית במרחבים נוספים ומתרגשת שהנשים האלו, שלפני עשר וחמש עשרה שנים היו חסרות קול, היום מפגינות נגד הריסת בתים, נאבקות להצבת קלפיות ביישובים לא מוכרים, תובעות להשתתף, להישמע ולהשמיע.

גם ב-'סדרה' כשעסקנו בהשלמת השכלה וגם בפורום לדו-קיום ושוויון אזרחי בנגב, כשאנחנו עוסקים במדיניות – שתיל הם שותפים. עבורי, במיוחד, שתיל הם חדווה ושמוליק, שכל הזמן הוכיחו נגישות ותמיכה. תמיד אוזן קשבת. לא שישי, לא שבת – לא עניינו אותם מגבלות של זמן, כסף או הגדרת תפקיד. שניהם התמסרו במאתיים

אחוזים לצורך. כמו גזע יציב ומנוסה שצמח צעיר יכול להישען עליו כי יש רוח נוראית. גם באיך לעשות הם היו שם, גם בטכני וגם במהויות, בלמה לעשות. בכל צורך שעלה, עם כל נושא שצריך לקדם, שמוליק ליווה ומלווה אותנו. מרמה של איך לכתוב ניירות עמדה, מתי לפנות לראשי מועצות, איך להקים פורום, לבנות תכנית חומש. הוא מתקדם איתנו שלב אחרי שלב. זה ברור שאם רוצים לשנות מדיניות, חייבים את שמוליק. וחדווה – הקורס הראשון שלמדתי בשתיל (ניהול משאבים) ניגשתי אליו רק כי חדווה דרבנה אותי, ממש שכנעה, שאסע מהנגב עד חיפה בשביל להשתתף. שאני מוכרחה. היא הבהירה לי ששום שינוי אזרחי משמעותי אי אפשר לעשות בלי לשלוט היטב בעניין הפרוזאי לכאורה הזה של ניהול משאבים והיא צדקה. או- פעם בחודש חדווה הזמינה אותנו לפורום ייעוץ והכשרה; היו חילוקי דעות, הייתה מורכבות, אבל נוצרה קהילה של פעילי שינוי. שתיל תמך ועשה חיבורים שאנחנו לא יצרנו עבור עצמנו, בנה קהילה מקבוצות חברתיות שונות. קל לשמוט את השליחות והמשא של הדרך לשוויון אזרחי בלי ליווי, תמיכה או שותפים מצמיחים.

נבילה אספניולי

ממקימות מרכז א־טפולה להעצמת נשים וקידום חינוך לגיל הרך בחברה הערבית, מקדמת חוק חינוך חובה וחינם לגילאי 3־5 וממקדמות השינוי בחוק דיני אישות והעלאת גיל הנישואים ל־18.

נולדתי וגדלתי בנצרת כבת השביעית במשפחה של עשרה ילדים. ההורים שלי החליטו ללדת וללדת, עד שיגיע הבן, והוא הגיע תשיעי ואחר כך עוד בן, העשירי. אני הייתי ה"לא בן", אחד מהניסיונות שבדרך. ההבדל בינינו היה ברור לי מגיל צעיר ועורר בי רצון לשנות.

באותו שלב ראיתי בעבודה סוציאלית מקצוע מחולל שינוי בחברה, ומיד אחרי התיכון התחלתי לעבוד ככזו, ללא הכשרה עדיין, באחת משכונות נצרת הקשות. היה מחסור בעובדים סוציאליים, ואני נחשבתי כמישהי שעתידה לקבל הכשרה באוניברסיטה, אז נכנסתי. אבל להפתעתי, לא התקבלתי ללימודים. כשפתחתי את המעטפה מאוניברסיטת חיפה התחלתי לבכות. אחותי, שכבר למדה אז, אמרה לי: "מי שיבכה, יבכה לבד. לכי תאבקי על זכותך ללמוד". הלכתי בעצתה וקיבלתי תשובות שונות ממדורים שונים: האנגלית שלך, העברית שלך, האיי-קיו שלך. בפועל הייתי ערבייה אחת יותר מדי לחוג, הם כבר קיבלו שישה אחרים באותו שנתון. פניתי לראש החוג עם התשובות השונות שקיבלתי ועם המלצות מעובדים סוציאליים בעלי שם שכבר הכירו אותי מהעשייה בשטח ואמרתי לו שאני רוצה להבין. שבועיים מתחילת השנה התקבלתי לחוג. שם התחיל המאבק שלי כנגד העוולות שראיתי כנגדי וכנגד החברה שלי. **לא הפסקתי להיאבק מאז, לא רק על מקומי**

ועל עצמי אלא גם יחד עם נשים אחרות, למען נשים ולמען החברה הפלסטינית בכלל.

לתחום הגיל הרך ולהשפעה המיידית שלו על האפשרויות של נשים, הגעתי כמעט במקרה. חזרתי מגרמניה עם תואר בפסיכולוגיה קלינית וחיפשתי לעבוד במשהו משמעותי שיקדם את המצב בחברה הערבית. מצאתי משרה פנויה בהכשרת מטפלות לגיל הרך בעכו. כשחיפשתי חומרים רלוונטיים, גיליתי שאין כמעט כלום. הכל היה ראשוני. התחלתי לחקור, לכתוב, להתעניין בתחום ולהבין מתוך כך את עוצמת החוסר. בתגובה לצורך, ב-1989 הקמתי את מרכז אל-טפולה בנצרת, מרכז שפועל לקידום החינוך לגיל הרך, ולפיתוח תוכניות לימודים ושוקד על העצמת נשים פלסטיניות אזרחיות המדינה.

משנת 1992 ועד 1999 עסקנו במרכז בקידום המודעות לחשיבות החינוך לגיל הרך בחברה הערבית והכנסתו לאג'נדה של החברה המקומית. זאת הייתה עבודה סיזיפית וארוכה אבל בסופה הצלחנו לגייס את החברה ואת המועצות ולהביא שינוי פנימי קודם כל, לצד ההכרה בכך שמדובר בפתח תעסוקה מאוד משמעותי לנשים. אם אישה לא חייבת להישאר בביתה לשמור על הילדים בשעות היום, האפשרויות שעומדות בפניה להתפתח, ללמוד ולעבוד, משתנות מקצה לקצה. גם הגנים עצמם סיפקו המון מקומות עבודה לנשים.

כשהתחלנו כמעט ולא היו גנים בחברה הערבית בכל הארץ, היום כשיש יותר מ-3,600 גנים, יש עוד 3,600 מקומות עבודה לגננות, לעוזרות גננות, מפקחות, פסיכולוגיות ויועצות. נפתחו גם 9 מכללות להכשרת גננות ברחבי הארץ. כל התחום התרחב.

התהליך לא היה פשוט. ב-1999 כשהוכרז חוק חינוך חינם, כבר היינו מוכנים עם תשתיות פיזיות וכוח אדם מתאים להניע את המהלך, אבל גילינו שברשימת היישובים הזכאים על פי "סדר עדיפות לאומי" לא היה אפילו כפר ערבי אחד. פנינו לבג"ץ ודרשנו שיהיה קריטריון ברור לזכאות. הצעתנו הייתה זכאות על פי רמה סוציו-אקונומית, כשבאשכולות הנמוכים כמעט כל המקומות הם כפרים ערביים. בסופו של דבר לאחר שינוי בממשלה ההצעה התקבלה וזאת הייתה הצלחה עצומה. הרבה מאוד שנים ניסינו לקדם את הנושא ובחוק הזה עשינו ממש מהפכה. אם עד שנת 1992 רק 12% מהילדים בכפרים הערבים היו בגנים, ובעיקר כאלה פרטיים ללא סבסוד, היום כבר יותר מ90% מהילדים נמצאים בגנים.

מלבד הרחבת התחום שהעצימה משמעותית את יכולות התעסוקה של נשים בחברה הערבית, פעלנו לקידום מעמדן בדרכים שונות. פיתחנו פרויקטים ליזמות עסקית, פרסמנו את האינדקס הראשון שכלל מאות נשים ערביות עם יכולות שונות כדי לצמצם את תופעת ההדרה בחברה, ושינינו את החוק שיאפשר לנשים ערביות להתדיין מול בתי דין אזרחיים, ולא רק דתיים, בענייני אישות ומשפחה; מה שגרם להעלאת גיל הנישואים המותר ל-18. כתגובה התנועה האיסלמית התירה את דמנו ופרסמה את שמותינו כנשים שמובילות את התועבה שנקראת אזרות. אבל התוצאות רק חיזקו אותנו וגרמו לנו לשפר את עבודתנו.

כבר בתחילת הדרך השתתפתי בהשתלמויות שערכו **שתיל** בנושא ניהול, שינוי מדיניות, ועבודה ארגונית שעזרו לי להקים ולקדם את מרכז אל-טפולה. אבל אחד הדברים הכי חשובים שקיבלתי משתיל היה השתתפות בפורום חינוך לגיל הרך שהם יזמו ב-1992. הקמנו ועד פעולה וקואליציה לקידום חינוך לגיל הרך בחברה הפלסטינית. אני הייתי יושבת הראש וג'אבר עסאקללה היה מרכז הפורום מטעם שתיל. הוא היה שותף בכל הצעדים האופרטיביים, החל מהכנת ימי עיון, פנייה למועצות המקומיות, ביצוע סקר אתגרים, אדבוקציה בכנסת וקשר עם האנשים הנכונים. אנחנו ייצגנו, דיברנו, הבאנו את הידע שלנו – את הקול של החברה, ושתיל תמכו, ייעצו, ליוו ושיכללו את הכישורים שלנו. בעזרתם התפתחתי כמנהיגה בתחום. עבורי זה מודל מאוד מוצלח של איך לעבוד עם החברה האזרחית, ולא במקומה. עזרה שמעצימה ומטפחת את היכולות של הארגונים, מספקת להם את התנאים הנכונים כדי לצמוח ולהוביל את השינוי בעצמם. בסופו של דבר כך עבדתי גם אני מול הנשים בחברה וכך אני מאמינה שהן עובדות הלאה ומרחיבות את תפוצת ותהודת השינוי.

פנינה פויפר

מנכ"לית ומייסדת "ארגון הציבור החרדי ממלכתי" – ארגון גג לקידום חברה אזרחית חרדית פעילה ומשפיעה.

כחרדית צעירה גרושה, יצאתי מ"תיבת הנח" המוגנת. הרצון לראות שינויים לטובת החברה שלי ליווה אותי כבר מגיל צעיר; לראות נשים יושבות סביב שולחן קבלת ההחלטות כשוות ולדאוג לדור הבא של הגברים שנמנעו ממנו כישורי חיים בסיסיים. הבנתי שאת המחיר החברתי שכבר שילמתי על הגירושין, אני יכולה לנצל לטובת קידום סוגיות חברתיות שנמצאות מחוץ לאזורי הנוחות המוכרים.

לקחתי חלק בכל מיני סוגים של אקטיביזם חברתי ופוליטי. הקמתי את התא החרדי במפלגת העבודה, בכדי להריץ מועמדת חרדית בפריימריז, הצטרפתי לבורד של תנועת 'ירושלמים' ואיתה התמודדתי למועצת העיר, לאחר שזכיתי במקום שני בפריימריז פנימיים שהתקיימו. הקמתי פרויקט שאני עדיין מנהלת יחד עם 'עיר עמים' בשם 'מזרח', להכרת הסוגיות של מזרח העיר והכיבוש לחברה החרדית שחיה לצידם. אמנם לא נכנסתי בסוף למועצה אבל בתוך כל התהליך הזה הבנתי שבזמן שאני ושכמותי נאבקים על ייצוג פוליטי מחוץ למפלגות החרדיות, יש צורך בלובי בעל השפעה שדרכו נוכל לקדם את השינויים שעומדים בליבת העשייה שלנו.

הקמתי ארגון גג לפעילים מהחברה החרדית שמבקשים לקדם חרדיות ממלכתית לצד שוויון בין כל המגזרים ובתוכם. כארגון גג, כל פעיל מקדם את מה שחשוב לו וכולנו עוזרים אחד לשנייה, בעצם סוג של בית יתומים לנושאים שאף אחד בחברה החרדית

ומחוצה לה לא מתעסק איתם. בתוך החברה החרדית מדובר בנושאים נפיצים כמו מעמד האישה, פגיעות מיניות, ולימודי ליבה לבנים. מחוץ לחברה הדברים נתפסים כ"שלהם" ולא משהו שמשתלם פוליטית לטפל בהם. תפיסת הממלכתיות שלנו היא תפיסה של שוויון אזרחי מלא – בחובות ובזכויות. מאז שקמנו הצלחנו לחולל כמה שינויים משמעותיים בחברה החרדית ובציבוריות הישראלית ובמסע לקידום הממלכתיות.

למשל בלימודי ליבה, אם לפני עשור הוויכוח שלי עם אנשים היה האם בנים חרדים צריכים לימודי ליבה, היום זה כבר לא הוויכוח. היום מבינים, אומרים שצריך לימודי ליבה והשאלה היא איך לספק להם את זה. אנחנו נאבקים גם על ההכרה במוסדות החינוך הממלכתיים חרדיים, הממ"חים, כך רוצים שגם ילדים חרדים יוכלו ללמוד במוסדות מתוקצבים ומפוקחים עם תכנית ליבה מלאה. המאבק שלנו להכרה מוסדית ומעוגנת בחוק של הממ"חים נמצא כרגע על השולחן ומקודם כהצעת חוק. מדובר בנושא שחשיבותו הפנימית לחברה בחרדית מתבטאת בצמצום העוני (רוב בעובדים והעובדות החרדים הם עובדים עניים) וביכולת להמשיך את אורח החיים הייחודי לצד השכלה ורווחה קהילתית. כמובן שהמספרים הגדולים של הציבור החרדי משפיעים גם על כלכלת המדינה ועל היחסים עם המיעוט החרדי. קיצורי הדרך שנוסו דרך הכשרות ושילוב תעסוקתי בשלבים מאוחרים התגלו ככישלון, ולכן יש קשב להתעקשות שלנו להשקיע בחינוך שאת פירותיו כולנו נקצור יחד.

דוגמא אחרת היא הקמפיין לתמיכה בנפגעי חיים ולדר. אחרי שהתחקיר עליו התפרסם ראינו שיש כוחות שבוחרים בדרך של השתקה. אנחנו בחרנו לפעול בלי לעבור בצינורות המקובלים. הדפסנו מעל מיליון פלאיירים שהופצו בכל הערים והשכונות החרדיות עם מסר ברור של מאמינים לנפגעות ולנפגעים. תלינו מודעות בתיבות דואר של אנשים פרטיים, הגענו אל האנשים בצורה ישירה, בלי מתווכים והצלחנו לשנות את השיח מהשתקה לאמונה ותמיכה בנפגעות. כדי לממן את העלויות גייסנו כרבע מיליון שקלים בתרומות מהחברה החרדית בארץ ובארה"ב והוכחנו שהקול שלנו חשוב לציבור. לפני שבועיים, התקיימה הפגנה של נערות חרדיות נגד מנהלת שהתגלתה כתוקפת מינית, בדרישה להשעות אותה מתפקידה. אלו דברים שלא יכלו לקרות בלי רישות ותמיכה עקבית של פעילים ופעילות חרדיות שלוקחים אחריות.

גם בתחום של מעמד האישה הצלחנו לקחת את השיח כמה צעדים קדימה. לפני שנה בערך התקיים כנס לנשים של עיריית בני ברק, כל הדוברים על הבמה היו גברים וכל הקהל – נשים. בזכות עבודה תקשורתית שעשינו ברשתות החברתיות, דובר העירייה ושאר הצוות הבינו שהכנס לא נראה טוב, זה היה רגע של הצלחה כי הבנו שהשיח השתנה. פתאום יש דיון במעמד האישה. עברנו מלהיות בנקודה שלאף אחד לא אכפת מהמקום של הנשים בחברה החרדית לנקודה שבה יש דיון ציבורי בנושא הזה.

ההנחה שהחרדים הינם אזרחי מדינת ישראל ולא אורחים בה שזורה בתוך ארגון הציבור החרדי-ממלכתי. הדגלים שלנו – מעמד האישה, מניעת פגיעות מיניות, מאבק בגזענות מגזרית וכמובן בתי הספר החרדיים ממלכתיים – כולם פונים פנימה והחוצה בו זמנית. הדרישה כלפי חוץ, כלפי המדינה, היא ליחס אזרחי כלפי חרדים, הכרה בזכות לחינוך, לשוויון ולביטחון אישי. בו-זמנית, העבודה שלנו נעשית בבית פנימה עם העמקת התפיסה האזרחית כחלק ממרקם של קבוצות שחיות יחד במרחב ואשר שלומן ורווחתן תלויות בשגשוג של כולן – ללא הבדלי דת, גזע ומין.

העבודה האסטרטגית ש**שתיל** עשו איתנו הייתה מאוד משמעותית ועזרה לנו להתמקד. מההתחלה – מהרמה של תכנית עבודה, מיפוי קהלים, צירופים לקואליציות וחיבור לארגונים אחרים. הראייה של שתיל היא לרחוק, דברים שעכשיו נראים שוליים, בקצה של הקונצנזוס, אוונגרד, פתאום כן מגיעים לקונצזוס בזכות העבודה של שתיל איתנו. התמיכה שקיבלנו כשרק היו ניצנים ראשונים של יוזמה, אפשרה לנו להוביל שינוי בחברה החרדית שמחלחל גם לחברה הישראלית כולה.

נתנאל שלר

מנכ״ל ״חברותא״, עמותה הפועלת מ־2007 ונותנת מענה ללהט״בים בחברה הדתית.

עמדתי בלוויה של חבר מהצבא שהתאבד, חבר טוב, כזה שהלך איתי מהגיוס ועד השחרור וגם לאחריו. החבר הזה שאל אותי פעם אם אני הומו וסיפר שהוא עצמו מבית חרדי ושכשיצא מהארון מול המשפחה, הם ניתקו איתו כל קשר. בלוויה הבנתי שבני המשפחה שלו בעצם לא הכירו אותו מאז שהיה בן שבע עשרה, שהם לא ידעו אפילו איך הוא נראה. בני המשפחה ביקשו מאיתנו, החברים, תמונות שלו כדי לזהות את הבן שלהם. החוויה הזאת הייתה כל כך מערערת, כל כך קשה, שהרגשתי חייב לפעול. נעשיתי דובר בהתנדבות של הארגונים חברותא, בת קול ושב"ל ובהמשך – מנכ"ל חברותא.

אחד מהנושאים הראשונים שעסקנו בהם היה טיפולי המרה. הנתונים שלנו מראים שלמרות כל המודעות והשיח הציבורי, יש דווקא עלייה במספרים של טיפולי המרה. אחד המקרים העצובים שנתקלנו בהם היה מקרה של נער בן 14 שיצא מהארון מול ההורים שלו. התגובה שלהם הייתה שאולי אפשר לנסות לטפל בזה ולשנות את הנטייה ומאז הוא לא יוצא מהמיטה, לא אוכל, ורק שוכב בחדר. הקמנו את המרכז למאבק בהמרה. המרכז הוא שיתוף פעולה שלנו עם עיריית תל אביב ובכל יום אנחנו רואים כמה הוא נחוץ. **האמירה שלנו במרכז היא שהמרה זה לא טיפול, להיפך – זה יוצר נזק.** במשך תקופה ארוכה אספנו נתונים, מחקרים וכל מידע שיכול לעזור לפונים אלינו ולבני המשפחה

שלהם ואנחנו פועלים כדי שהמידע יגיע לכל מי שצריך אותו. בכלל, שמנו לב שלא תמיד הטיפול שאנשים מקבלים מאנשי מקצוע הוא הטיפול שנכון להם. למשל פונים שמגיעים מרקע דתי צריכים מישהו שיבין את השפה שלהם. לכן אנחנו מסייעים גם בזה, עוזרים למי שפונה אלינו בבקשת עזרה להגיע למטפלים שיתאימו לו. לאחרונה גם פתחנו קבוצה טיפולית לנפגעי טיפולי המרה, קבוצה שמלווה על ידי פסיכולוגים ואנשי מקצוע.

אנחנו מתמודדים לא מעט עם הסיפור ההלכתי. פונים אלינו ומבקשים להתייעץ, ספציפית עם דמות הלכתית שמוסכמת עליהם. יש מספר רבנים שעובדים איתנו, שאנחנו יכולים לחבר ולקשר אליהם את הפניות כדי שאותם רבנים יוכלו לסייע. בסוף זה צל גדול של חטא שעונשו מוות וזאת רעידת אדמה עבור אדם מאמין. או, החשש מהמשפחתיות שתהיה או לא תהיה לבן שלהם, בגלל שזאת קהילה שמעמידה ערכי משפחה במרכז שלה. ברור שהם מחפשים עצה של רב ואנחנו מחברים ככל יכולתנו. מבחינת חרדים זה קצת יותר מורכב כי אין הרבה רבנים חרדים שיסכימו להיות מענה לשאלות כאלה אבל אנחנו לא מתייאשים מלחפש. העבודה שלנו היא גם לא מעט מול מחנכים דתיים, ר"מים (רב מורה – מונח מעולם הישיבות והמכינות הדתיות) ורבנים, הרבה עבודה של הסברה מולם, כדי שהם ידעו איך לתת את המענה המיטבי לתלמיד הצעיר הבא שיפנה אליהם, או לזה שכבר פנה.

נושא מרכזי נוסף הוא פיתוח של קהילה. בסוף אנשים דתיים, חרדים, מאוד מורגלים בחוויה קהילתית, וההומוסקסואליות (לעתים קרובות להדאיג) מבודדת אותם. למשל, בשבת שקיימנו לכל חברי הקהילה נסענו לאכסנייה מרוחקת מהמרכז, מקום שיאפשר לאנשים להתנתק וממש להיות איתנו לאורך כל השבת. מדובר בשבת דתית לכל דבר, תפילות, ארוחות, זמירות שבת וכדומה. נכנסה השבת ובתפילה בבית הכנסת הופיע אדם עם מסכה לבנה, כזו של תיאטרון, שכיסתה את כל הפנים שלו. ניסינו ליצור איתו קשר אבל זה לא ממש הלך, הוא השתתף כל הערב כשהוא במסכה. הייתה תפילה ואז ארוחה ושירים ודיבורים אל תוך הלילה. בבוקר הוא הגיע, פתאום יצא החוצה לרגע ואז חזר בלי המסכה, שר עם כולם והשתתף. בסוף השבת הוא אמר שזו הייתה השבת הכי חשובה שהייתה לו בחיים.

אנחנו מתמודדים הרבה גם עם העניין של נראות ופרסום. אני דוחף כל הזמן לתמונות אמיתיות מאירועים שלנו. זה לא רק קטע דוברותי. יש פה הרבה דיני נפשות. הסוד וההסתרה גורמים לתגובות קצה ואנחנו נלחמים בזה על ידי תיעוד, הפצה והפגנת נוכחות במרחב. מי שיש לו דוגמאות ומודלים, מי שיבין שבכל זאת יכולה להיות לו קהילה אולי לא יתאבד כי הוא נמשך לבני מינו. הנרמול הזה הוא דרמטי ואני רואה שיש יותר ויותר היענות לצילומים.

שתיל היו שם עבור חברותא ועבורי מההתחלה. מהרמה של איך לדברר אירוע, איך לבנות תקציב, איך לגייס כספים, איך לנהל צוות, איך לגבש תכנית עבודה. הרבה מענה לשאלות של איך, אבל גם בשאלות של מהות,

שתיל היו שם תמיד לעזור בהכוונת הדרך. שתי יועצות מונו ללוות אותי, מילנה ואלינור, ואני מרגיש שהרבה הישגים של חברותא היו מוחמצים בלי העין הטובה ותשומת הלב שלהן. היום, כארגון, חברותא כבר מבוסס ונותן הרבה לחברה הישראלית; עוסק בהסברה, נותן מענים רחבים לקהילה שלנו, ויוצר שינוי בקבלה של קהילת הלהט"ב בחברה הדתית, וזה הרבה בזכות החקלאי המיטיב שלנו, שתיל, שליווה ומלווה אותנו לאורך כל הדרך.

ד.

צדק צדק
נרדוף

לרה צינמן

יו״ר ארגון משפחות נרצחים ונרצחות, ממקדמי חוק זכויות נפגעי עבירה והקמת מרכזי הסיוע למשפחות הנפגעים.

"לרה", פנה אלי כתב לענייני משפט במסדרון, "מה את עושה פה?" שתקתי, בעצמי לא לגמרי הבנתי מה אני עושה בדיון ברצח של בן כלשהו של אמא כלשהי, שאינה אני. "מה את עושה פה?" שאלה אותי גם קלדנית בית המשפט שהכירה אותי. שוב שתקתי. חודש אחרי סיום משפט הרצח של בתי גנית מצאתי את עצמי חוזרת לבית המשפט שוב ושוב, כאילו אם אני אשב שם ואקשיב לדיון אחרי דיון אחרי דיון אני אבין איכשהו את מה שקרה גם לנו. אבין איך מישהו לוקח חיים של אדם אחר, איך מישהו הורג אדם אחד ומנפץ משפחה שלמה ברגע. כבר 26 שנים שאני מגיעה לדיונים בבית המשפט ולא מבינה.

חברים וקרובים אמרו לי: את מושכת את עצמך למטה עם כל הדיונים האלה. תחזרי לתכנות מחשבים בטכניון, לקרוא, לשמוע מוזיקה, לטייל, להיות לרה אוהבת האדם החברותית שאנחנו מכירים, צאי מבית המשפט. היו הרבה אחרים שהתעלמו, כאילו אפשר לדלג מעל זה. ועוד כמה שהנוכחות שלי הפחידה והחרידה אותם, כאילו חששו שאגיד משהו כואב מדי, שאי אפשר לשאת. הבנתי מהר מאוד שזה כמעט לא לגיטימי לדבר על התמודדות עם רצח, וגם שאיכשהו רצח נתפס כמלוכלך. הצבתי לעצמי מטרה שאני אתנהג לגמרי רגיל ובסופו של דבר בודדתי את עצמי: אתם לא רוצים או מסוגלים לדעת? אז אני לא אספר.

באותו יום בבית המשפט, בסיום הדיון, ניגשתי לאמו של הנרצח והצגתי את עצמי. אמרתי שאני כל כך מצטערת עבורה, שאעזור במה שאפשר מהניסיון שצברתי, שאז עוד היה מועט. התחבקנו חיבוק ארוך וחם. זאת הייתה הפעם הראשונה שהרגשתי שאני בלי מסיכה, שאני יכולה לדבר באופן חופשי ולהיות מובנת. זה היה חיבור עמוק ואינטואיטיבי. קליק אוטומטי בין שתי נשים שעולמן חרב עליהן בדרך דומה. בינינו אפשר היה להגיד הכול. ככל ששוחחנו והכרנו הבנתי **שאנחנו חולקות תופעות דומות של אטימות מהמערכת המשפטית, שלא הכירה בנו – המשפחות – כנפגעות.** כשבפועל מדובר במשפחות שחוות קשת רחבה של משברים, ולא יכולות להרשות לעצמן להתרכז באבל ובהנצחה. הן מתוודעות לעולם זר ומנוכר של פשע, ואם מתמזל מזלן, הרוצח נתפס. בשלב הזה היינו שתי נשים עם כאב דומה שמצאו זו את זו וחיפשו קשר עם משפחות במצבנו.

שנתיים אחר כך נענינו לקריאה של אורה ברז, שגם בתה תמר נרצחה, והזמינה כל מי שחווה דבר דומה ליצור איתה קשר. יחד הקמנו ארגון שמאגד משפחות שיקיריהן נרצחו. התקבצנו והחלטנו לפעול לשינוי המצב ולקידום זכויות למשפחות בתוך ההליך הפלילי. באותה תקופה אפילו לא הודיעו לנו על דיונים בבתי משפט או על הסדרי טיעון. לא היינו קיימים מבחינת המערכת.

מה שעשינו בארגון היה לקדם שינוי במעמד נפגעי עבירות המתה. ב־2001 נחקק חוק זכויות נפגעי עבירה, שמחייב את כל הגופים הרלוונטיים במסירת מידע ובקבלת עמדות המשפחות בנוגע להסדרי טיעון וניכוי שליש ממאסר הרוצחים (ועוברי עבירות נוספים). ב־2009 בעקבות המלצות שהגשנו לוועדה בין משרדית והחלטת הממשלה הוקמו מרכזי סיוע, שממומנים על ידי משרד הרווחה והביטחון החברתי, ומעניקים למשפחות טיפול נפשי וסיוע משפטי, כי יש משפחות שקורסות כלכלית ונפשית בגלל האסון וההתמודדות איתו. לצד המשך קידום זכויות נפגעי עבירה השקענו הרבה מאמץ בקידום החקיקה שנועדה למנוע ולצמצם את תופעת הרצח והעלאת נושא המאבק באלימות לסדר היום הציבורי, כולל הסברה במוסדות חינוך, שיתוף פעולה עם מחקר אקדמי, עריכת כנסים והשתתפות פעילה בטקסי הזיכרון לנרצחים ונרצחות. היום המשפחות מרגישות נוכחות יותר לעומת השנים הקודמות. לצד הסיוע הממוסד אנחנו ממהרים להגיע אליהן, לשבעה, למשפט. חשוב לנו שהם יבינו מההתחלה שהם לא יישארו לבד ושיש עוד משפחות שנמצאות באותו המצב.

לשתיל הגענו הכי ירוקות שיכולנו, חסרות ניסיון לחלוטין בפעילות ציבורית. יש הרבה אנשים שמפתחים רעיונות גדולים ונובלים בחוסר הכוונה. לנו היה את שתיל שיתמכו בנו, מרמה של איך להקים עמותה, מתי לפתוח חשבון בנק, איך להתנהל עם מתנדבים, מתי להגיש דוחות עד רמה של איך להקים ועדת משנה בכנסת ולהגיש ניירות עמדה והמלצות שיתקבלו וישנו את החיים של נפגעי עבירה לחלוטין. עוד לפני שהיינו עמותה רשומה הוזמנו להשתתף בקואליציה של ארגונים בריכוז של שתיל שעסקה בזכויות של נפגעי עבירה. בעזרת קרלוס ושלומית

התחדדו המטרות שלנו – במובחן ממטרות של ארגונים אחרים בקואליציה. הגדולה של שתיל, קרלוס ושלומית בפרט, הייתה למלא את החללים. למשל, באותה תקופה לא היה לנו משפטן בעמותה. העבודה המשותפת עם שאר חברי הקואליציה שהיו בה משפטנים הייתה לעזר גם עבורנו. או, אם הוגשו ניירות עמדה על ידי חברות קואליציה, למדנו מהן איך לכתוב נייר עמדה. לא חווינו התנשאות, כמו שלפעמים נוהגים כלפי קורבנות. וגם אני תרמתי, שלטתי באנגלית ובאינטרנט אז מצידי סייעתי רבות לחברות הקואליציה באיסוף חומר ממדינות אחרות.

באחד הדיונים, ב-2007, שלומית פנתה אלי ואמרה: "לרה, את חייבת להצטרף לוועדה הבין משרדית בראשות המשנה למנכ"ל משרד הרווחה, הם עוסקים בגיבוש תכנית סיוע לקבוצות שונות של נפגעים, הארגון שלכם הכרחי שם." אם שלומית אומרת, היא יודעת. נכנסתי לוועדה, שהייתה אמורה לעבוד 3 שבועות ופעלה במשך שנה וחצי. בסופה התקבלו רק ההמלצות שנגעו לנפגעי עבירות המתה שהגשנו. לולא ההדרכה של שתיל אני לא חושבת שהיינו מגיעים להישגים כל כך גדולים בחקיקה ולא היה לנפגעי עבירות המתה על מה להישען.

אמתי קורן

מנכ״ל ומייסדי אתר 'כל זכות', המקנה מידע מתוקף וחינמי על זכויות חברתיות. בשנה האחרונה נעזרו באתר כחמישה מיליון ישראלים.

ו...אקזיט!
בשנת 2006 חגגנו את מכירת חברת תפנסופט לחברת מרקורי (לימים HP).במסגרת הסכם המכירה הייתי מחויב להמשיך בחברה עוד שלוש שנים מה שאיפשר לי לקחת פסק זמן מהאינטנסיביות של החיים היזמיים. כשהסתיימו השנים האלה (לאט...) הבנתי שאני עדיין טעון באנרגיה יזמית והדבר הנכון עבורי הוא לחבר בין הניסיון היזמי-טכנולוגי שלי למטרה חברתית. אבל מהי, את זה עוד לא ידעתי.

פגשתי את ארז פרלמוטר שהיה בינינו בעבר קשר עסקי, התגלגלה שיחה שארז העלה בה את העובדה המפתיעה שאנשים לא יודעים מה הזכויות שלהם ולכן לא מממשים אותן.

מכאן צץ הרעיון להקים אתר אינטרנט שינגיש לאנשים את זכויותיהם בכל תחומי החיים, בעברית ובערבית. עד היום יש ויכוח אם לקח לנו שבוע או חודש להחליט שהולכים על זה. היציאה לדרך הייתה כמו בסטארט-אפ: צוות קטן ומחויב שעובד מהבית (ומהרכבת...) ומסביבו עננה סמיכה של סקפטיות מחויכת שמגיעה מכל עבר.

למדתי את הנושא במשך שנה והבנתי ש**כל המסגור של הנגשת הזכויות שגוי**. אנשים חשבו על זכויות רק במושגים של המוחלשים ביותר בחברה: נכים וחולים. ראיינתי רבים-רבים ושני מקרים גרמו לי להבין שזה מסגור בעייתי: אחד – כששאלתי הורים (אמידים) לילדים על הרצף האוטיסטי על הזכויות

שלהם, הם חייכו חיוך מר. כל מה שידעו היה מהורים אחרים שפגשו במסגרות של הילדים או מאתרים לא מעודכנים של עמותה זו או אחרת. המקרה השני היה לגבי זכויות בתחום העבודה. אני עצמי הייתי פעם פועל בניין ואחר כך הפכתי לקפיטליסט. הכרתי את המציאות משני הצדדים. ידעתי שזכויות בתחום אינן ממומשות, ואיך יוכלו – כשלא ברור מהן הזכויות בכלל?

חוקים, פסיקות, תקנות, ערעורים, תקדימים – איך להנגיש אותם – היה השאלה הגדולה הבאה שלנו. הפטנט שפיתחנו – שבמקורו הוא שילוב של בורות וחוצפה – היה לתקוף את הבעיה כאתגר של ניהול מידע ולהחליט שזה אפשרי. עצם זה שלא הבנו את שפת המשפט עזר לנו לחפש את ההנגשה, התיווך, קודם כל עבורנו – האם המידע מובן לנו ככה? אחרת? מה חסר? בסוף 2010 כבר היו לנו 700–800 דפי מידע, מאוד לא מושלמים, אבל מי שראה אותם אמר שיש שם דבר חשוב. עלינו לאוויר. היום, 12 שנים אחרי, המידע ב'כל זכות' כבר ברור ופשוט, מכוון להניע את הקורא לפעולה ומוצג בפורמט קבוע: למי מיועדת הזכות, איך אפשר לממש אותה, מה ניתן לעשות כאשר היא נשללת, אילו זכויות נוספות מגיעות לאותו אדם, ואיזה ארגוני סיוע יכולים לעזור. זה מאגר המידע החינמי והגדול ביותר על זכויות תושבי המדינה. הוא נגיש ומעודכן כל כך עד שהיום נעזרים בו גם אנשי מקצוע מתחום המשפט והעבודה הסוציאלית. מאז יוני 2021 המימון המלא של האתר מגיע ממשרד המשפטים אבל תוך "חופש אקדמי" לגבי כתיבת התוכן. גם כן סוג של אקזיט...

לגבי **שתיל**. עצם הרעיון לעסוק בכשל זכויות נבט מזה שארז למד בתוכנית "כלכלנים חברתיים" מטעם שתי"ל בניהולו של ערן קליין. משם בעצם יצאנו לדרך. אלמלא המידע וההתנסות לא היינו מכירים את הלקונה הזאת ולא בהכרח היינו פועלים כדי לשנות אותה. גם בשנת התכנון שלנו נעזרנו מאוד בערן שסייע בהכנת התוכנית העסקית, הכיר לנו ארגונים חברתיים כמו ידיד שעסקו במימוש זכויות והפגיש אותנו גם עם מחלקת המחקר של בנק ישראל, ביטוח הלאומי וכו'. גם אחר כך – בכל צומת או שאלה – ידענו שיש למי לפנות. חשוב לי להגיד – אם היינו עסק מסחרי לשתיל היו מן הסתם לפחות 30% ממניות היסוד. לא פחות :-).

יופי תירוש

משפטנית פמיניסטית וחוקרת ומרצה למשפטים, נאבקת בהתפשטות הדרת הנשים וההפרדה בין המינים בישראל.

בראשית העשור הקודם התחלתי להרגיש שהתפיסה שלי את המדינה כמקום מתקדם בהקשרים של מחויבות לשוויון מגדרי, דורשת בחינה מחדש. כולנו גדלנו על האתוס הזה; על החלוצות, גולדה מאיר וחנה סנש, ויש לנו גם חקיקה מאוד מתקדמת בתחומי השוויון. אבל לפתע החלו לצוץ תופעות שכביכול הגיעו מעידן אחר. גיליתי שבישראל נפתחו תכניות ומסלולים אקדמיים שמתנהלים בהפרדה בין גברים לנשים, לצורך המטרה, החשובה אומנם, של שילוב חרדים באקדמיה ובשוק התעסוקה. הדבר הזה כשלעצמו די הימם אותי, וככל שלמדתי עליו יותר הפתיע אותי יותר, כי גיליתי **שהפרדה כרוכה גם באפליה,** כמעט תמיד ומעצם ההגיון שבבסיסה. מרצות במסלולים נפרדים לא יכלו ללמד גברים, על אף שלהיפך לא הייתה בעיה וכך השוויון התעסוקתי של מרצות נפגע. נושאי הלימוד שהוצעו לסטודנטיות החרדיות היו שונים מאלו של הגברים והן הוסללו למקצועות בסטטוס ובשכר נמוכים. יתרה מכך, ההפרדה זלגה מהכיתות למרחב הציבורי – הפרדה בקפיטריה ובספרייה, תמונות שמזכירות מאוד את הסגרגציה הגזעית בין שחורים ולבנים בארצות הברית לפני מאה שנה. במקומות מסוימים יש אפילו פיקוח על צניעות הסטודנטיות - "באת בלי גרביים, לא תוכלי להיכנס לבחינה".

כל זה קודם במסגרת המועצה להשכלה גבוהה, שהיא גוף מדינתי, ומבלי לעסוק בהשפעת ההסדרים החדשים על שוויון

הנשים באקדמיה. כפי שצפיתי, תקדימי ההפרדה האלה יצרו מדרון חלקלק. ההפרדה עברה מהתואר הראשון לתואר השני, ומשם להכשרות מקצועיות בחסות המדינה. מאז כבר ראינו חברי כנסת שמבקשים שנשים במליאה לא ישבו לידם, אירועי תרבות שמומנו על ידי עיריות לקהל חרדי בכניסת גברים בלבד, עוזרות פרלמנטריות שלא הוכנסו לכנסת כי החצאית שלהן קצרה מדי ונשים צעירות שנהג אוטובוס סירב להעלות אותן כי המכנסיים שלהן "לא צנועים".

יזמתי כנסים אקדמיים, התחלתי לחקור את הנושא ולכתוב ולהתראיין עליו גם בתקשורת הפופולרית, אני מרצה לקהלים מגוונים ומייעצת מאחורי הקלעים בהליכים משפטיים. כל זה בניסיון לחדד מהן הדילמות ולמצוא דרכים ללבן אותן ולפתור אותן כך שיהיה איזון נכון בין שילוב לבין שוויון. הקדשתי את רוב עבודתי בעשור האחרון לקידום שיח שהחברה הישראלית לא קיימה לפני כן.

במשך 7 שנים הובלתי עתירה לבג"ץ שביקשה ממנו לבחון את חוקיות ההפרדה בין המינים באקדמיה. ביולי 2021 בג"ץ נתן פסק דין בהרכב מורחב של 5 שופטים. אלה היו שנים קשות, שכללו גם התקפות אישיות ולא תמיד ענייניות. הואשמתי בכך שהעמדה שלי כופה ערכים פמיניסטים מערביים על הציבור החרדי, שאני עוינת את הדת ורוצה שהחרדים "ישארו בחוריהם". אבל בעיניי לא מדובר במשחק סכום אפס שבו יהיו מנצח ומפסיד. **האתגר שלנו הוא למצוא איך נוכל לחיות כאן ביחד**. בפסק דינו בג"ץ הכיר בכך שההפרדה בין המינים פוגעת בשוויון ובכבוד האדם של נשים, אך שההפרדה מוצדקת לאור המטרה של שילוב חרדים, כל עוד תהיה מידתית – כלומר תיפסק אפליית המרצות והסטודנטיות. שיעורי הבית שלנו היום הם לוודא שאכן האפליה של המרצות והסטודנטיות באקדמיה מצטמצמת כפי שבג"ץ הורה.

זאת הייתה הפעם הראשונה שבג"ץ התעסק בשאלת חוקיות הפרדה בין המינים, ועל הדרך, וזה הישג חשוב מאוד, הנושא של הפרדה באקדמיה ובכלל הפך להיות נושא שהחברה מודעת לו ועוסקת בו.

לפני כ-5 שנים, עשינו צעד נוסף במאבק ובהשפעה על השיח הציבורי, ויחד עם **שתיל** קם הפורום למאבק בהדרת נשים. הפורום מאגד בתוכו ארגונים שעוסקים בתחום ומאפשר שיתופי פעולה ביניהם. אחד הדברים החשובים ביותר שהוא מייצר הוא מקום לדיאלוג בין ארגונים שונים ובין פמיניסטיות חילוניות, חרדיות ודתיות לאומיות, וליבון דילמות ביחד. שתיל היוו את הקרקע שעליה צמחה קהילה מגוונת שבפעילותה המשותפת חשפה עד כמה האתגר הוא רוחבי ומתפשט והולך. את חלקו הצלחנו לבלום בינתיים, כמו בעתירה למניעת הכשרות מקצועיות נפרדות, אבל ישנן עדיין זירות כה רבות. המסר שלי הוא שכל אחד שרוצה לקחת חלק בחברה הישראלית מוזמן מאוד לעשות זאת, אבל הוא צריך לקחת בחשבון שנשים נמצאות בה, בכל מקום.

איציק דסה

מייסד ולשעבר מנכ"ל עמותת טבקה ("סניגור של צדק" באמהרית), מייסד הקליניקה לקידום שוויון באוניברסיטת בר־אילן, עורך הדין הראשון בישראל ממוצא אתיופי.

2002. למשרד המנהל נכנס אבא נרגש שביקש לרשום את בנו לכיתה א' בבית הספר היסודי הסמוך לביתו. הוא נכנס בהססנות הזו, המאפיינת את עולי אתיופיה, אלו שהאמינו לתומם כי החלטות השלטון נועדו להטיב עם האזרח הפשוט. המנהל אמר לאותו הורה: "מצטער, בית הספר כבר מילא את מכסת 25 האחוזים המותרים לתלמידים ממוצא אתיופי, תצטרכו למצוא לילד מקום אחר". האב כאב את ההחלטה, אבל כמו רבים מעולי אתיופיה לא העלה על דעתו שהמדינה תפלה את בנו ולא תאפשר לו ללמוד עם חבריו לגן ולשכונה, רק בגלל שהוריו ממוצא אתיופי. השיחה הזאת עם המנהל הוקלטה, שודרה בטלוויזיה וגרמה להרבה רעש. המנהל לא פעל על דעת עצמו אלא יישם מדיניות מוצהרת של משרד החינוך שהונהגה בבתי ספר משנת 1992. המדיניות נועדה, כביכול, להתמודד עם "בעיית" ריכוז הגבוה של תלמידים להורים ממוצא אתיופי בבתי ספר מסוימים. הרעיון של הגשת עתירה לבית הדין הגבוה לצדק הייתה בלתי נתפסת עבור אותו אב, אבל לא נותרה ברירה. הודות לעתירה נמצא לילד מקום בכיתה ומדיניות המכסות של משרד החינוך בוטלה.

חוסר המודעות של עולים מאתיופיה ל"כללי המשחק" במדינה חדשה בלט מאוד וביטא את הצורך בהגנה על הזכויות המשפטיות וקידום מעמדה של קהילת יוצאי אתיופיה בישראל. כך נולדה עמותת "טבקה" ("סניגור של צדק" באמהרית). שמתמקדת

בארבע זירות עשייה: משפטית – ייעוץ וייצוג משפטי לרבות עתירות לבג"ץ; מקבלי החלטות וקובעי מדיניות – גיבוש והצגת ניירות עמדה בתחומים מגוונים; מעצבי דעת הקהל – שימוש יעיל בכלי התקשורת ועריכת ימי עיון וכנסים; וזירת קהילת יוצאי אתיופיה – הגברת מודעות לזכויות וחובות.

יש שתי אינדיקציות "הפוכות" להערכת מידת ההצלחה של טבקה: ראשית, מספר הפניות בתחום העוולות האזרחיות הוכפל במספר מונים, מה שאומר שעלתה המודעות לנושא בקהילה. בשנים הראשונות להקמתו של הארגון, אנשים לא היו מודעים לכך שיש להם זכויות ושיש דרכים למצות אותן ולכן רק שיעור קטן מקרב העולים פנה לעמותה. עם השנים מספר הפניות הלך וגדל. שנית, על דרך ההיפוך, בהמשך חלה ירידה במספר הפניות, מה שהעיד על כך שלעבודת הארגון יש אפקט משמעותי, ושהמעסיקים היו מודעים לכך שלעובדים מקרב הקהילה יש כתובת משפטית, כלומר יש גם הרתעה. במרבית המקרים היה די בשיחה של סטודנט מתנדב בטבקה שהתקשר למעסיק ואמר לו "תשמע, אנחנו מייצגים את הגברת", ומהצד השני של קו הטלפון היה נשמע מענה האומר: "אוקיי, הבנתי, יטופל".

מלכתחילה, הלכתי ללמוד משפטים ככלי לשינוי חברתי. את גודלה האמיתי של המשימה הבנתי רק תוך כדי תנועה. ובכל זאת, אני אופטימי – גם בגלל ההישגים לאורך הדרך, אבל גם כי זאת הדרך היחידה לא להפוך פאסיבי.

מצב הקהילה היום טוב בהרבה משהיה בעבר. דור הצעירים לא מוכן לוותר, כשיש עוול יש התקוממות וזה מראה על חזון משותף וסולידריות קהילתית. יחד עם זה, בשנים האחרונות מורגש חוסר החיבור בין ארגונים שפועלים ברמה ארצית לבין פעילים צעירים מקרב הקהילה. הצעירים, כך נראה, לא מבינים שהפגנות ומחאות הם אמצעי ולא מטרה, ומצד שני גם הארגונים לא מצליחים לתעל את האנרגיות שיש לדור הצעיר כדי לקדם את אינטרס הקהילה. לדוגמה, ב-2007 התעוררה מחאה בעקבות אירוע שכונה "פרשת הדם – השנייה". סטודנטים וצעירים (ביניהם גדי יברקן) בקשו להוביל את המחאה ללא מעורבות הארגונים הגדולים. אז כיהנתי, נוסף לתפקידי כמנכ"ל טבקה, גם כיושב ראש של נציגות ארגונים של יוצאי אתיופיה. קיימנו דיאלוג עם הצעירים והסכמנו שהם יובילו את המחאה בשטח והארגונים יספקו תמיכה לוגיסטית ומקצועית. המוחים הצעירים לקחו על עצמם לנסח מסמך דרישות שיוצגו לראש הממשלה. אולם ביום המחאה נודע לי שמסמך הדרישות לא קיים. מיד חייגתי לחברי משתיל, שמוליק דוד והסברתי לו את העניין. תוך מספר דקות הצלחנו לנסח את רשימת דרישות ושעה לאחר מכן מסמך הדרישות היה בידי כשהוא מודפס בכמה עותקים. המסמך היה בסיס לגיבוש תוכנית החומש ליוצאי אתיופיה, עם כל הביקורת שיש לי עליה. כך הפגנה הרימה להנחתה של שינוי ממשי.

שתיל היו שם בכל פניה שלי אליהם. גם לאחר שסיימתי את תפקידי בטבקה ויזמתי את הקמת הקליניקה לקידום שוויון

באוניברסיטת בר אילן, גדעון אמביה וקרלוס, היו הראשונים לסיעור מוחות ולסיוע מקצועי. הם חיברו אותי לייעוץ בשתיל ויחד מיקדנו את החזון ואת מטרות הקליניקה. הצד הארגוני, הפרקטי, הוא תחום שבו קיבלתי תמיכה נרחבת משתיל – עבור הקליניקה וגם עבור טבקה. הייתי מגיע עם שאלות – מה תכל'ס עושים? איך מגדירים מטרות וחזון? איך מגייסים משאבים? איך כותבים פניות? איך בונים סדרי עדיפויות? איך משתפים פעולה עם ארגונים אחרים? איך מנסחים הודעה לתקשורת כך שתיכנס לחדשות? איך ממשיכים לדבר את הסיפור אחר כך? ולשתיל היו התשובות. זה היה "גינון" רחב שאפשר משהו מהאופטימיות שדרושה במאמץ לתמוך בנפגעים מאפליה על רקע השתייכות קבוצתית ולקדם יישום חוקים שעניינם שוויון.

סוזן וייס

מייסדת ומנהלת את מרכז צדק לנשים - ארגון משפטי-ציבורי, שנוסד בשנת 2004, במטרה להגן על זכותן של נשים לשוויון, לכבוד ולצדק במסגרת בתי הדין הרבניים.

כשהגעתי ארצה כעורכת דין צעירה לדיני אישות הופתעתי מהכאוס שראיתי בבתי הדין. אני באתי לעשות צדק וכל מה שראיתי היה אי צדק. באחד התיקים הראשונים ייצגתי אישה צעירה, גיורת, שרצתה להחזיר את בנה לחזקתה. אנחנו הגענו מוכנות ומצוידות בכלים משפטיים לטעון את הטענה שלנו; מולנו עמד טוען רבני שייצג את בעלה של האישה. במה הוא הגיע מצויד אני לא יודעת, כיוון שחלקים נרחבים במשפט התנהלו בינו לבין הרבנים בבית הדין ביידיש! שפה שלא אני ולא המיוצגת שלי מבינות. לא הבנתי איך אפשר לנהל ככה דיון משפטי, ומיד לאחר המשפט הגשתי עתירה לבג"ץ. בג"ץ, בטענות שונות ומתוך עמדה פוליטית שנזהרת מאוד מלהשפיע על מה שקורה בבתי הדין הרבניים, החליט לא להתערב. האישה שייצגתי, בתחושת חוסר אונים מצמיתה, הרימה ידיים. היא ויתרה על בנה למול מערכת אדישה, נגררת, שאפילו את שפתה לא הצליחה להבין. נוכחתי שאני עומדת בפני בעיה גדולה. אין כאן צדק לאישה, אין צדק לילד, אין צדק בכלל.

כעורכת דין פרטית, ראיתי מקרוב את הניצול שמתאפשר במסגרת המערכת הזו. עוד ועוד נשים כלואות בנישואין שהן לא רוצות בהם. הן מסורבות גט, עד שיתחייבו להעביר לבעליהן הסרבנים חזקה על הילדים, שיוותרו על המזונות המגיעים להן, או אפילו שישלמו מכיסן הפרטי לבעל. אני, כמייצגת שלהן, לא יכולתי לדעת מתי הגשת התיק תסתיים, או

מה הן צריכות להוכיח כדי לנצח בתביעה. לא היו ועדיין אין תקנות ברורות ובטח שלא שקופות בבית הדין הרבני. לפעמים הייתי מגיעה לבית הדין ולא היו מוכנים לשמוע את התיק בכלל. בעיקר נמנעו מלפסוק בו משהו קונקרטי, כדי להימנע מ"הפעלת לחץ" על הבעל – דבר בעייתי מבחינה הלכתית. כך היו יכולות לעבור שנים, וכל אישה הייתה צריכה לשקול טוב טוב כמה שווה החופש שלה.

בשלב מסוים הבנתי שהבעיה היא גדולה יותר מהבעלים ומהדיינים, ושאי-אפשר לפתור אותה מבפנים. ברוח אודרי לורד, הוגה פמיניסטית שטוענת **שאי-אפשר לפרק את הבית של האדון עם הכלים של האדון**, צריך כלים מחוץ לפטריארכיה. הבנתי שנדרש משהו אחר.

פתחתי את "מרכז צדק לנשים" ב-2004, ובו צוות עורכות דין. יחד הגשנו בכל הארץ תביעות נזיקין בבתי משפט אזרחיים כנגד סרבני גט, כדי להבהיר שהבעל מזיק לאשתו כאשר הוא מונע ממנה גט; לגרום לכך שיהיה מחיר כלשהו לסירובו, ובכך להצליח לשנות את התפיסה והסטטוס קוו כלפי תופעת הסרבנות. במקום זכות הלכתית, סרבנות גט הפכה להיות עוולה משפטית. לקחנו תיקים של מסורבות גט וסייענו להן, אבל המטרה העיקרית שלנו הייתה לשנות את הסטטוס קוו. להפוך את המדינה לדמוקרטית ושוויונית יותר. לאפשר נישואים אזרחיים, להגן על נשים עגונות; על ילדים ממזרים שנכנסים ל"רשימה השחורה" של הרבנות ויכולים שלא לקבל מזונות, ירושות או אפילו זכויות מפגש עם הוריהם הביולוגיים; על גיורות שבית הדין יכול לבטל את גיורן שנים אחרי שנעשה, ועוד. במסגרת פעילות המרכז פיתחנו הסכמי קדם ופוסט נישואים שמקלים על בעיית העגינות. מאז הם אומצו על ידי עמותות שונות וכיום יותר ויותר זוגות חותמים עליהם לפני החתונה.

אחד הקשיים המרכזיים שלנו היה מול בג"ץ, שמטעמים פוליטיים נמנע מלפסוק כנגד הגופים הדתיים, ולא רצה להכריע בתיקים האלו, אלא למצוא פתרון פרגמטי ונקודתי. למול זה החלטנו במרכז להמשיך ולהגיש עתירה אחר עתירה לבג"ץ, גם אם לא ננצח, כי האמירה היא החשובה. היא זו שתשפיע על דעת הקהל ותייצר שינוי מערכתי. הבנתי שהשינוי יגיע מלמטה. לא מההלכה, לא מבתי הדין ולא מבג"ץ, אלא מהאנשים.

זו הסיבה **ששתיל** הם חלק כל כך משמעותי בעשייה שלנו לאורך השנים. הם עוזרים לנו בכל מה שקשור להשפעה על דעת הקהל – לארגן קבוצות תמיכה, לבנות קהילה ולפנות לחברי כנסת לטובת עזרה בחקיקה. מהם למדתי איך להשתמש בכוחה של המדיה החברתית – הרמנו אתר רלוונטי ופעיל, יצרנו וקידמנו פודקאסט בשם "מבקרות ברבנות" ובנינו פורום בשם "דמעת העשוקים" שמנסה לגייס קהל אקדמאים ואנשי דת להתעסק בנושא הממזרות. הדברים האלו שימושיים ומשפיעים מאוד, ושינוי השיח הוא קריטי. היום למשל, יותר ויותר אנשים מתחתנים מחוץ לרבנות, או עם הסכם קדם הנישואים שלנו, ואנחנו מתקרבות צעד נוסף לקיום מדינה צודקת ומכילה יותר.

מנדי (אמנדה) לייטון-בלישה

יו״ר ״בזכות״ ומקימת העמותה למאבק בכאב, מקדמת הכרה וטיפול נגיש ומותאם במחלת הכאב. חברה במועצה הציבורית של הקרן החדשה.

מאדם פעיל שתכנן לעצמו חיים מלאי עשייה, עברתי בגיל 20 לכיסא גלגלים. פחות מ-4 חודשים לתוך הקורס הקדם צבאי התחילו להופיע אצלי שברי הליכה שהתפתחו לניתוח בברך שהסתבך. משם – סינדרום כאב עצבי מאוד קיצוני. ואז קביים ולבסוף כיסא גלגלים שבלעדיו ובלעדי תרופות משככות כאב עוצמתיות אני לא יכולה לתפקד. הבנתי – אני כבר לא אתרום כקצינה כמו שרציתי, אני כבר לא אהיה דרמה-תרפיסטית כמו שדמיינתי. כל הכוונות והתכניות נעצרו בחריקת בלמים, הגוף שלי הפך לסוג של מגבלה שעמדה ביני ובין החלומות שלי. היה לי קשה מאוד עם הכאבים הפיזיים שהרגשתי והצטרפו אליהם כאבים אחרים; חולי מורכב שגורם לאשפוזים רבים, מבטים מהסביבה וגם מפגשים עם רופאים שהרגשתי בהם אטימות מאוד כואבת. מאדם שרצה להקדיש את חייו לעזרה לאחר – נעשיתי אדם שזקוק לעזרה, נעשיתי אותו אחר.

אני זוכרת רגע שהיה עבורי צומת דרכים, כשחציתי כביש וכלי רכב חסם את הרמפה מולי, ובעצם את היכולת שלי לעבור ולהמשיך בדרכי. הנהג זרק לי – "אני עוד רגע חוזר", ואז נעלם לדקות ארוכות. ברגע ההוא – כשהייתי תקועה על הכביש – ידעתי שיש לי רק שתי אפשרויות: או שאני מוותרת על החיים, או שאני לוקחת על עצמי לעשות משהו כדי לשפר את חייהם של אנשים עם מוגבלות.

התחלתי להתנדב ב"בזכות" - המרכז לזכויות אדם של אנשים עם מוגבלויות – בעיקר בגזרת הדוברות וכמקדמת חקיקה בכנסת, בין השאר הייתי מעורבת בקידום חלקו הראשון של חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות. זה היה שלב שבו השיח בחברה, ובהתאם גם בכנסת, עסק רק בחסד: "יש צורך לעזור לנכים ולחלשים בחברה", ממש ההיפך ממה שניסינו לקדם במרכז. מדהים לראות איך השפה מאז התחילה להשתנות וכמה כוח יש לה להשפיע על המציאות. מאוחר יותר נכנסתי לוועד המנהל והיום אני יו"ר העמותה. במהלך השנים קידמנו חוקים שנגעו להנגשת אוטובוסים וקלפיות בחירה לנכים, שילוב ילדים בעלי צרכים מיוחדים בבתי ספר רגילים ועוד. הפעילות ב"בזכות" נתנה לי כוח ויכולת לפעול למען אחרים ובסופו של דבר – גם למעני.

מפעם לפעם דיברתי עם רופא כזה או אחר ו**הסברתי יותר על החוויה של כאב כרוני, מה זה ואיך להתמודד איתו. הבנתי כמה אי הבנה יש – במיוחד אצל מי שאמור ממש להבין, לדעת ולטפל.** התחזקה אצלי ההכרה שהבשילה זמן מה שיש צורך להקים עמותה שתתמחה בעיסוק בכאב. ניגשתי לעשייה להקים עמותה כזו בארץ, ובמקביל לקחתי חלק בהקמה של ארגון גג אירופאי לחולי כאב כרוני, שהייתי נשיאתו הראשונה.

בעמותה למאבק בכאב נאבקנו כדי שיכירו בארץ בכאב כמחלה בפני עצמה. ב-2005 כשהתחלנו לפעול למען הכנסת שש תרופות וטיפולי כאב לתוך סל התרופות המסובסד, חוללנו מהפכה אמיתית במעבר משיח שמתמקד אך ורק בהארכת חיים של אנשים לשיח שמדבר גם על איכות החיים האלה. בתקופה הזאת, על אף כאבי התופת, הייתי הולכת לטיפולי פיזיותרפיה, משם לכנסת, אחר כך לאימון טניס שולחן וחזרה לעבודת העמותה. למדתי לאט לאט איך לא לתת לכאב לכלות ולבלוע אותי, אלא לחיות לצדו. כל מה שעוזר לנהל את הכאב, עושה את השינוי הדרמטי בין חוסר תפקוד לתפקוד, לעצמאות, לחיים.

נלחמנו גם על צורת הטיפול ועל חשיבות ההבנה והאמון בין המטופל למטפל. את המטופלים לימדנו בעיקר דרך מוקד הפניות לציבור ואת המטפלים ואנשי משרד הבריאות – בהרצאות ובדברור הצרכים של אנשים עם כאב. מלבד תמיכה, גם התמחות לא הייתה אז בארץ, המתנה לתור לקחה חודשים רבים וכל רופא יכול היה להכריז על עצמו כמטפל בכאב. היום, לאחר עבודה קשה, ובזכות ההתמחות בכאב שהכנסנו גם למרכזים רפואיים בארץ, הרבה יותר רופאי כאב מומחים נגישים למטופלים וישנה הבנה יותר מעמיקה לעולמם. עשינו שינוי תודעה שורשי במערכת, היום למשל, כשמטופל מגיע למיון הוא תמיד נשאל מה דרגת הכאב שלו.

בהמשך פיתחנו יחד עם פסיכולוג רפואי בשם גבי גולן מודל להתמודדות עם כאב כרוני והתחלנו להנחות קבוצות. נתנו כלים להתמודדות, מרחב שייכות, ועודדנו עצמאות ויצירת חיים משמעותיים לצד ולמרות הכאבים הקשים.

בתחילת הדרך הרגשתי גם אני מאוד לבד, לא תמיד היה לי עם מי להתייעץ, עד שהגעתי ל**שתיל**. כבר ב"בזכות" הם ליוו אותנו בקמפיינים הגדולים, כיוונו ומיקדו. כשהקמתי את העמותה קיבלתי ליווי מתמר, יועצת שלימדה אותי איך לפעול בצורה ארגונית מסודרת החל מהקמת ועד מנהל, דרך גיבוש גופי הארגון, ועד איזה קמפיינים לבחור ואיך להביא אותם לידי מיצוי. זה היה מאוד משמעותי לא להרגיש לבד במאבק. שתיל הכניסו התלהבות ורוח חיה לעשייה. מבחינתי – הרוח הזאת היא מה שמפיח חיים בארגון, וכמו שאנחנו נוהגים לומר בעמותה – חיים מנצחים כאב.

שרי ריבקין

מנכ"לית שתיל בין השנים 1984 ו-1997. וכן מנכ"לית מייסדת של עמותת "ידיד - מרכזי זכויות בקהילה". זוכת פרס רפפורט לעשייה נשית פורצת דרך ומחוללת שינוי (2014).

כמו הרבה ניו יורקרים, הלכתי בימי ראשון למגרש בייסבול עם אבא שלי. אם רק רצינו היינו יכולים להיכנס פנימה, למשחק, אבל נשארנו לשמוע את קולות הקריין וצעקות העידוד מבחוץ. זה היה בתחילת שנות השישים, משחורים עדיין נמנעה הכניסה למשחקים כקהל ובשער המגרש שאליו הלכנו נערכה הפגנה בתביעה שהאפליה הזאת תיפסק. הייתי ילדה קטנה, בת 5, היה קיץ ברוקליני חם והיה לי נורא משעמם. שאלתי: "מתי הולכים?" שקט. המשכתי: "נו, אבא, די עם ההפגנה הזאת, מתי נלך כבר?" שוב שקט. אבא שלי התכופף אלי, הביט בי כמה שניות ואז ענה: "ילדה, אנחנו לא הולכים לשום מקום עד שנצליח. אנחנו לא נפסיק עד שגם לשחורים תהיה כניסה למגרש כמו שיש לי ויש לך". **הרגע הזה מלווה אותי כל חיי: להילחם נגד חוסר צדק ולא להרפות, לא להתייאש, עד שנצליח.**

מצוידת בהבנה הזאת, וכבר לא ילדה, נעשה לי מאוד ברור מה אני רוצה לעשות בחיים – לתקן. במהלך לימודי התואר השני בעבודה סוציאלית קהילתית, זכיתי באפשרות ראשונה לפעולת תיקון. זה היה פיתוח של מרכז לזכויות חברתיות לאימהות נתמכות רווחה בבולטימור. עזרנו לאותן אימהות קודם כל להיות מודעות לזכאות שלהן לקצבאות ולסיוע מטעם המדינה, ואחר כך גם לדרוש ולקבל אותן. ככה הצלחנו לשפר את תנאי החיים שלהן. בהמשך דרשנו גם

דיור הוגן ובר השגה לכל אותן משפחות חד הוריות שחיו בתנאים מחפירים עד אז. במסגרת הקמפיין הזה, הבנתי כמה כוח יש לקבוצה ולהתארגנות משותפת בעיקר כשמדובר באוכלוסיות מוחלשות. הבנתי גם את הנחיצות במודעות לזכויות ואת הקשיים העצומים שמציבה הבירוקרטיה בפני מי שמבקש למצות את הזכויות שלו.

לימים, כבר בארץ, הקמתי את "ידיד" – ארגון שמבקש לקדם מודעות ולתווך את הבירוקרטיה, כך שמי שנזקקים למימוש הזכויות לא יתייאשו, ובפרט אנשים מהפריפריה ומשכבות מוחלשות. חברה אזרחית לא יכולה להסתפק בהקמת משרדים ממוזגים במרכז הארץ אלא צריכה לרדת לשטח ולפעול בפריפריה הרחוקה, לצד פעילות תומכת ורחבת היקף ברמה הארצית. על פי החזון הזה פעלו מ-1997 ועד 2020 מרכזי הזכויות שלנו: מרהט ואשקלון שבדרום ועד צפת, קריית שמונה וחצור הגלילית שבצפון. המרכזים העניקו סיוע ותמיכה חינם לכ-30 אלף אנשים ומשפחות מידי שנה. לא עשינו מבחני הכנסה, לא היו תנאי סף לקבלת השירות שלנו. עבדנו בישובים ערביים ויהודים כאחד ונתנו סיוע לכל מי שפנה אלינו וצרך את השירותים שלנו. מרכזי ידיד העניקו לפונים אליהם סיוע במיצוי זכויותיהם, בהתמודדות עם מצוקות יום-יומיות ובהתנהלות מול רשויות המדינה: בין אם זה בדיור ציבורי, מול משרד הרווחה או זכויות למשפחות חד הוריות.

יום אחד ביקרתי במרכז שלנו בשדרות ופגשתי אישה בוכה. היא סיפרה לי ששלחה את הילד שלה הבוקר לבית הספר עם סנדוויץ' ובו שתי פרוסות שביניהן אין כלום. החברים שלו גילו את זה וצחקו על הבן שלה, שחזר בוכה הביתה. מישהו שמרוויח משכורת יפה לא יכול באמת להבין איך משפחה יכולה להרוויח פחות מ-2,500 ש"ח, איך זה כשבאמת אין מה למרוח בין שתי פרוסות. ליווינו את האמא הזאת בתהליך של מיצוי הזכויות, אבל גם זיהינו פער בחוק בנושא הזה. מאותו ילד רעב ובוכה הגענו – בזכות לחצים שהפעלנו - להקצאה ממשלתית של 200 מיליון שקלים לביטחון תזונתי ב-2014. מהשטח לפעילות תומכת ברמת מדיניות וחזרה.

אני אספר על **שתיל**, שמהווה מבחינות מסוימות השלמה של העשייה הזו. נחזור רגע בזמן. עוד לפני שעליתי לארץ, עדיין בארצות הברית, התעניינתי בעשייתה של הקרן החדשה. עליתי ארצה בתחילת שנות השמונים והייתי פעילה בארגון "שותפות" בחיפה, שחיבר בין יהודים וערבים, משום שרציתי לפעול למען שוויון וצדק בחברה הישראלית. מ-1984 שימשתי במשך 14 שנים כמנכ"לית שתיל ואני גאה לומר שבניתי ופיתחתי את הארגון. הפכתי אותו מגוף קטן עם רעיון מצוין, לארגון תשתית שסייע ומסייע למאות ארגוני שינוי חברתי בבניית יכולותיהם להשפיע על מדיניות, לגייס כספים לבנות את הארגון ולהקים תוכניות ופרויקטים שיקדמו את המטרות של הארגון.

הארגונים לשינוי חברתי היו בשנים האלה בשלבי הצמחה ובנייה. הגענו לעבוד עם

כל אותן קבוצות וקהילות בפריפריה של ישראל, מהבדואים בנגב, דרך העולים מברית המועצות לשעבר, יוצאי אתיופיה ועד לאימהות חד הוריות ודיירים בדיור הציבורי. שתיל היה הגוף היחיד שעזר גם לעמותות וגם לקהילות ולהתארגנויות האלו לצמוח. כל התפיסה של חברה אזרחית וארגון קהילתי הייתה עדיין חדשה בארץ. למדנו הרבה מהניסיון שהבאתי אני והביאו אחרים מארצות הברית וממקומות אחרים בעולם. היו בארץ ארגונים אבל הם היו מאוד ממוסדים וגדולים, בדרך כלל ארגונים שנתנו שירותים. אנחנו חיפשנו וגם מצאנו דווקא את המקומות היותר קהילתיים, ואת ארגוני הזכויות והסנגור, מי שעסקו בצדק חברתי, תעסוקה, דיור, זכויות – כל מה שהשפיע על חיי היום יום של האנשים. בנינו את התפיסה של "שינוי חברתי" בעשר אצבעות ובהרבה עבודת רגליים. התפיסה הייתה שאת חוסר הצדק ואי-השוויון הקיימים בחברה, ניתן לשנות דרך דרישות ופעילויות ציבוריות וקהילתיות המופנות כלפי המדינה והרשויות. ניתן לייצר השפעה על ידי אזרחים שמתארגנים יחד, בשיתוף עם אנשי מקצוע, ולשפר את פני החברה. היינו הראשונים שהקימו קואליציות של ארגונים שהביאו לשינוי מדיניות וחקיקה. הקרן החדשה ואיתה אנחנו בשתיל היינו הראשונים שאמרו: ארגוני המגזר השלישי זקוקים לא רק לכסף של פילנתרופיה, אלא גם לייעוץ, הכשרה וליווי שיבנו את יכולותיהם העצמאיות להשפיע ולהצליח.

אני אוהבת לגרום לדברים לקרות ובפרט אותם דברים שכולם טוענים שלא יקרו... חשוב והכרחי להתבונן אחורה ולהתגאות במה שכבר עשינו. במה שכבר הושג. ויחד עם זאת – להתבונן קדימה, להישיר מבט לכל מה שעוד צריך לתקן, לשנות, לגדל, לקדם. אנחנו נמשיך לפעול, עד שנצליח.

.1

الديمقراطية
حق للجميع

01 - 05 / 40

إستي شوشان

مؤسّسة حركة "نِفحاروت- نساء حريديات لتمثيل المساواة والإنصاف" وحملة النضال "غير منتَخَبات، غير ناخبات" لتمثيل النساء الحريديات في الكنيست وفي مواقع صنع القرار.

أ.شوشان، هكذا اعتدت، على مدار سنوات طويلة، توقيع المقالات التي كتبتها للصحافة الحريدية. أ. إستي. أ. امرأة. أ. اسم مستعار. قال لي المحرّر المسؤول عني: "إذا أردتِ أن يأخذوك على محمل الجد، يُستحسن ألّا يعرفوا أنّك امرأة". في حينه، بدا لي ذلك مقبولًا ومنطقيًا. اعتدت كامرأة، كحريدية، كطالبة شرقية في مؤسسات تعليمية أشكنازية، أن أبقى منصاعة وخانعة. أن أفرح بأنّ أحدًا ما مهتمٌ بما أريد أن أقول. تعرّفت لاحقًا إلى نساء أخريات مثلي، يكتبن في الصحافة خلف هوية رجالية. طمس الأنوثة كان موازيًا لطمس الآراء. أدركت، إلى حدٍ ما، أنني مُسَخّرة لخدمة دائرة مغلقة من الآراء التي يجوز التعبير عنها فقط من قِبل جهات يسمح لها بالكلام.

اتضح ذلك أكثر فأكثر في سياق قضية المدرسة الحريدية "بيت يعقوڤ" في عيمانوئيل وفصل الطالبات على أساس طائفي. ليس بشكل نظري أو مجرّد- إنّما فصلهن حرفيًا، بواسطة جدار. الأشكنازيات في الناحية اليمنى، والشرقيات في الناحية اليسرى. كانت تلك لحظة الصحوة بالنسبة لي. عندما رأيت أهالي يُعتقلون فقط لأنّهم أرادوا لبناتهن، اللواتي يشبهن بناتي، واللواتي يشبهنني أنا أيضًا، أن يتعلمن في مؤسسة تعليمية لائقة. استخدمت ما في جعبتي من وسائل- كلمات وأفكار- للتعبير عن إحباطي واستهجاني. ولكن كل ما كتبته عن هذا الموضوع دُفنَ، وألقيَ بي خارج جميع الأطر الحريدية التي حاولت فيها التطرق إلى القضية. وجّهت أنظاري نحو الواقع، وقلت: "كفى للاسترضاء، الاختباء وتحديد المواضيع التي يجوز لي طرحها على الأجندة".

في سنة 2012، التقيتُ ببعض الصديقات وتحدّثنا عن الانتخابات الوشيكة. قلت لهن: كفى، علينا أن نفعل شيئًا ما. سألنني وقد علت وجوههن ابتسامة خفيفة: "ماذا، ستقيمين حزبًا؟". لم يخطر في بال أيّ منهن أنّنا سنُدرج في قائمة حزب قائم- هذا الحيز الرجالي المغلق، المُحدّد والمُسوّر.

لم نكن لديّ أدنى فكرة حول ما أنوي فعله، ولكنني كنت أعرف أنّني أشعر بالاختناق. وصلت إلى البيت وأنشأت صفحة فيسبوك أسميتها: "غير منتخبات- غير ناخبات". دعونا لا ننس أنّني كاتبة مقالات. كتبتُ أنّه يتعيّن على النساء انتخاب أحزاب تتضمن نساءً. يبدو بديهيًا، أليس ذلك؟ لم يعجب ذلك الكثيرين، بعضهن بدافع الشفقة عليّ، فربما "أصبتُ بالجنون"، أو بدافع الشفقة على "زوجي المسكين" الميثولوجيّ. هوجمنا أنا والنساء اللواتي انضممن إليّ بأبشع الطرق. اتّهمنا بالهلينة وبمحاربة الشعب اليهودي. قيل إنّنا نعاني الفِصام وإنّنا بحاجة لعلاج نفسيّ. قال آخرون إنّه يتوجب على أزواجنا تطليقنا وطردنا بدون الكيتوباه (عقد الزواج)، كما يفعلون مع الزوجات الخائنات. وماذا فعلنا نحن؟ علقّنا اليافطات ليلًا ووزعنا مناشير في الأحياء الحريدية، حتى في قلب الأحياء الأكثر محافظة في بني براك.

هنا، كان لشبكات التواصل الاجتماعي أثر كبير جدًا. نشرت النساء مضامين مجهولة الاسم، وأنا أيضًا فعلت ذلك، وبهذه الطريقة، أنشأتُ صداقات وتمكّنت من التوصيل بين النقاط. لا يوجد أهم من هذه اللحظة، حين تكتشفين أنّك لستِ مختلّة، وأن هناك أخريات مثلك. أنّ عزلتك كانت نابعة من خوف الأخريات لقول رأيهن. شبكات التواصل الاجتماعي مكّنتني من التحكّم بدرجة الانكشاف. تخلصت من طبقات الخوف المتراصّة بالوتيرة التي تناسبني.

كانت تلك القاعدة التي أقمتُ عليها جمعية "نِفحاروت".

طوال الطريق، كانت هناك إنجازات عديدة. البعض منها كان "سينمائيًا"، لامعًا وذا حضور إعلاميّ، مثل قرار المحكمة العليا بإلزام أغودات يسرائيل بتغيير نظامها الذي يقصي النساء، يليه بيان الجمعية بأنّها ستفعل ذلك. أو تلك اللحظة في جلسة الأمم المتحدة عندما تحدّثت الرئيسة لأول مرة عن الموضوع وطالبت مندوبي الدولة بأن يفحصوا كيف يتماشى ذلك مع الطموحات الديمقراطية لدولة إسرائيل، خاصةً وأنّ الشريعة اليهودية لم تبرّر هذا الإقصاء. كان هناك أيضًا مشروع "ميعاوراڤوت- متداخلات"- فرصة غير مسبوقة لكشف نساء حريديات على قضايا سياسية وعامة، وقد رافقته موجة أولى من النساء الحريديات اللواتي ترشّحن لانتخابات السلطات المحلية في مختلف أنحاء البلاد. ولكن أهم اللحظات في الحياة اليومية هي أنّني عندما ألتقي بنساء حريديات يذكّرنني بنفسي قبل بضع سنوات، أدركُ أنّني عندما كنتُ في عمرهن، لم يكن لدي عنوان لطرح أفكاري وتساؤلاتي. تخبرني نساء مع توجهات نسوية مبلورة وجرأة لا يسعني سوى أن أحلم بها، بأنّه في سنة 2015، بينما كنت أظنّ أنّني لن أصل إلى أحد، كنَ مشاركات في مؤتمر، قرأن مقالتي وصحونَ من حالة السبات. من قلب الحيز الآمن الذي خلقناه، أصبحت النساء الحريديات قادرات على الكلام والعمل، وهو الأهم، ولكن للكلام أيضًا أهمية قصوى.

انضم "شتيل" بعد نحو سنتين على بدء النشاط، عندما أدركت أنّه لتطوير هذه الحركة، يجب إقامة جمعية. إقامة جمعية "نِفحاروت" اضطرتني للتعامل مع البيروقراطية التي أبغضها. بدأ ذلك بإمكانية إجراء عصف ذهني للفهم استراتيجيًا، من منظور واسع، ما معنى إقامة جمعية على

المستوى التنظيمي. دفعني ذلك للعمل مباشرة من أجل تحقيق الهدف. لاحقًا أيضًا، في مرحلة تجنيد الموارد – قدّمت لنا مستشارة تُدعى إلينور المساعدة اللازمة في تقديم الطلبات الأولية والتبحّر في هذه القاعدة المعرفية المهمّة. ساعدنا "شتيل" على تحديد طريقتنا لإسماع صوتنا علنًا، وسعى للتشبيك بيننا وبين مؤسسات أخرى: "نِفْحاروت" تابعة لمنتدى النضال ضد إقصاء النساء في "شتيل". بفضل الدعم وشبكة العلاقات هذه، تمكّنا من الاستمرار والصمود، على أرض غضّة، حول قضية لم يمثلّها ولم يتطرّق إليها أحد قبل تداخلنا فيها.

جابر عساقلة

ناشط من أجل النهوض بمجتمع ديمقراطي ومشترك، تتحقق فيه المساواة الجوهرية والكاملة، دون تفوّق مجموعة معيّنة على حساب مجموعة أخرى؛ كقائد طلابيّ، ناشط سياسي، قائد ومدير برامج ومؤسّسات في المجتمع المدني وعضو كنيست حتى الآونة الأخيرة.

كان ذلك يومًا ربيعيًا باردًا، 30 آذار 1976، اليوم الذي أعلن فيه عن إضراب عام في المجتمع العربي احتجاجًا على مصادرة الأراضي في مناطق البطوف وادي سخنين. سخّرت الدولة جميع أذرعها لمنع الإضراب ولإفشاله. انطلق العديد من الشبان نحو مراكز البلدات لإقناع كل من ينوي الذهاب إلى العمل- بالانضمام إلى الإضراب. في المغار- خرج شقيقاي مع نحو 20 شابًا آخر في مهمّة الإقناع. في الخلفية أنباء حول دخول الشرطة وقوات الجيش إلى البلدات المجاورة- دير حنا، عرابة وسخنين- ومواجهات مع السكان. قيلَ إنّه يوجد مئات المعتقلين وعشرات المصابين. نظرت من بعيد إلى ما كان يحدث في مركز قرية المغار – بعد مرور دقائق على وقوف الشبان في الشارع، أتت دوريات الشرطة واعتقلتهم جميعًا. في آخر النهار، اتضحت الصورة، مقتل 6 مواطنين، مئات الجرحى وآلاف المعتقلين. حُفر هذا اليوم، يوم الأرض، في ذاكرتي، وكذلك جنازات القتلى، التي شاركت فيها في عرابة وسخنين.

سأنتقل إلى سنة 1982. ما بين مباريات كأس العالم في إيطاليا والأنباء التالية لحرب لبنان الأولى، كنتُ عامل بناء في القدس- بجوار جبل المشارف. من حين لآخر- وازداد ذلك مع مضي الوقت- كنت أذهب إلى الجامعة مشيًا على الأقدام للمشاركة في المظاهرات المناهضة للحرب والتي أقيمت في الحرم الجامعي بمبادرة الحركة اليسارية "كامبوس" ولجنة الطلاب العرب. تماهيت مع الطلاب ومع النشاط الطلابي، وعرفت ما هي خطوتي القادمة. تسجلت للجامعة، وحتى قبل بدء الدراسة، أصبحتُ جزءًا لا يتجزأ من الحياة الطلابية والنشاط الطلابي.

عندما كنت رئيس لجنة الطلاب العرب في القدس، قررت حكومة شمير- بتحريض من قادة اليمين الطلابي- تحديد قسط دراسيّ مختلف للطلاب الذين أدوا الخدمة العسكرية ولأولئك الذين لم يؤدّوها. تمييز مُجَمّل، وما يستتر خلفه هو أنّ العرب سيدفعون أكثر مقابل التعليم. وكأنّه لا توجد معوقات أخرى أمام العربي الراغب في الدراسة- اللغة، البعد الجغرافي، الثقافة- وها هم الآن يحددون قسطًا دراسيًا تفاضليًا. تخبّطنا حول كيفية وجوب الرد على هذا التمييز- إضراب لجميع الطلاب العرب؟ مقالات نقدية ومقالات رأي في الصحافة الناطقة بالعربية؟ قررنا في اللجنة محاولة السير في طريق الشراكة. مع أنّ المتضرّرين المباشرين من هذا القرار هم العرب، إلّا أنّه يضرّ أيضًا بجميع سكان الدولة التي تعمّق من فجوة المساواة المدنية. اعتمدنا هذا الموقف وانطلقنا منه نحو مهمّة تركيز القوى: جنّدنا نوابًا من جميع الأحزاب، سياسيين وإعلاميين، أكاديميين- باحثين وباحثات شاركوا معنا في المظاهرات. انضم إلى هذه الجهود رؤساء الجامعات أيضًا. كان ذلك حادًا وواضحًا، صرخة مدوية ومشتركة، أدت إلى إلغاء القرار خلال أسبوع.

قوة الجماعة في هذا النضال كانت واضحة ومشجّعة، وهي بوصلتي في الطريق التي أسلكها منذ ذلك الحين. سعيت لاحقًا لتعزيز هذا التوجّه ودفعه قدمًا كنائب عن الجبهة الديمقراطية للسلام والمساواة، وقبلئذٍ كمدير عام جمعية سيكوي، في "كفى للاحتلال!" وفي أطر أخرى نادَت بالمساواة إلى جانب الشراكة، ولكنني سأسهب قليلًا حول العمل مع وفي مركز شتيل حول هذه المواضيع.

في أعقاب الشرخ العميق الذي حدث في العلاقات العربية-اليهودية حول الانتفاضة، استقطبنا مجموعة مكوّنة من قادة عرب ويهود وخضنا معهم في شتيل سيرورة حوارية امتدت لأربع سنوات ونصف. أسميناه "مشروع المؤثّرين". المواظبة والمثابرة هي أيضًا إنجاز، أربع سنوات ونصف هي مدة طويلة، أضف إلى أنّ المؤثّرين أجمعوا، في نهاية المطاف، على 90% من المواضيع الجدلية (بقيت بالطبع القضايا الأساسية: قانون العودة، حق العودة). ولكن أهم إنجاز من وجهة نظري هو أنّ اصطلاح "مجتمع مشترك" تَرَسَّخ عميقًا، بكل ما يحويه من قوة وتعقيدات. كان بديهيًا أنّ الصراع لم يُحلّ، ولكن يمكننا النهوض معًا بالقضايا المتفق عليها، ومناقشة القضايا الأساسية.

اثنتان من المبادرات التي دعمناها في شتيل كانتا تُعنيان بسعينا لتحقيق هذه المساواة- ليس فقط على مستوى الوعي وعلى المستوى الجماهيري، إنّما أيضًا أمام القانون. الأولى هي قانون التعليم المجاني للفئة العمرية 4-3 سنوات والذي لم يطبّق في المجتمع العربي، وذلك تحت ذرائع مختلفة: نقص في الأخصائيين المهنيين المناسبين، نقص في المباني التي تستوفي المعايير أو عدم وجود جهة مفعّلة قانونية. في إطار ائتلاف يضم عدة مؤسسات بالتعاون مع لجنة التربية للطفولة المبكرة في الكنيست برئاسة تمار غوجنسكي، ساهمنا في خلق واقع تتحقق فيه الشروط الثلاثة. خلال 4-3 سنوات، أقيمت نحو 1000 روضة ما قبل إلزامية، ويحظى اليوم نحو 90% من الأطفال العرب بتعليم مجانيّ من المرحلة ما قبل الإلزامية (باستثناء هذه الفئة العمرية في النقب، حيث لا يزال الآلاف منهم مسلوبي الاعتراف حتى يومنا هذا). يبدو ذلك سريعًا وقصيرًا، ولكنه نتاج جهود ماراثونية متعنّتة استغرقت سبع سنوات.

المبادرة الثانية كانت تغيير التشريع بخصوص ضريبة الأملاك، أو بالأحرى إلغاء الضريبة. بما أنّ غالبية الأراضي التي يستخدمها اليهود تابعة للدولة، فإنّ فرض ضريبة الأملاك على الأراضي كان يستهدف العرب، بحيث شكلوا 80% من دافعي هذه الضريبة. في سنة 1999، تَحَدّد في تعديل القانون أنّ نسبة الضريبة انخفضت من 2.5% من قيمة الأرض إلى 0%، الأمر الذي أنقذ آلاف المواطنين من تكبّد ديون طائلة. كان ذلك نتاج نضال آخر استغرق 7 سنوات.

كانت لهذين الإنجازين آثار جذرية، فمن خلالهما، تعزّز في المجتمع العربي شعور قوي بالكفاءة الذاتية. اكتشف الناس- البعض منهم لأول مرة- قدرتهم على تعزيز ودعم قضاياهم واحتياجاتهم كمواطنين. أعتقد أنّ أهمّ عامل في هذه السيرورات هو أنّ "شتيل" آمن بقوة المجتمع المحليّ وكان على استعداد لبناء وتعزيز هذه القوة على أرض الواقع. لم يفعل "شتيل" الأشياء نيابة عن المجتمع، بل أنشأ مجموعة قوية من الأشخاص الأكفّاء الذي وثقوا بنا، بالهدف الذي نصبو إليه وبسيرورة دامت سنوات. أتاح "شتيل" الفرصة لزرع بذور التغيير وريّها حتى نمت وترسّخت عميقًا. أتاح الفرصة والمعرفة والدعم اللازم لتمكين المواطنين من تحمّل المسؤولية حِيال واقعهم. هذا هو الجوهر من ناحيتي. لم يقتصر الهدف على حل القضايا فقط، فتمكين المواطنين كان الإنجاز الأهم، وها هو يحمل ثمارًا حتى يومنا هذا.

يشاي مينوحين

ناشط في مجال تعزيز المسؤولية المدنية الديمقراطية القائمة على القِيَم والمعرفة. يؤدي رسالته هذه حاليًا في إطار وظيفته كمدير برامج مؤسسة "مازون" في إسرائيل وكمدير دار النشر للمؤلفات الإيديولوجية "سيفري نوفمبر"، وقد شغل في السابق منصب مدير عام اللجنة الشعبية ضد التعذيب في إسرائيل، رئيس منظمة العفو الدولية في إسرائيل، مدير معهد سبينوزا في القدس والناطق بلسان حركة "ييش غـڤول".

جلستُ فوق قمة جبل بين لبنان وسوريا، مطلًا على مدينة دمشق، لأستمع لنشرة الأخبار عبر ترانزستور قديم. شرح رئيس الوزراء، ميناحيم بيغن، للمراسل، وللمستمعين، الهدف من وراء الحرب: "فرض نظام جديد في لبنان". رفعت صوت المذياع لأستمع لِما سيقول. تهدف الحرب إلى تغيير طابع لبنان، بحيث يُنقل زمام السيطرة للمسيحيين، حلفائنا. شعور القلق الذي انتابني عند الخروج إلى الحرب تَعَزّز. لقد تجنّدتُ للجيش من أجل حماية مواطني إسرائيل- والديّ، عائلتي، أصدقائي. لم أتجنّد من أجل فرض نظام جديد في دولة أخرى أو للمشاركة في حروب اختيارية. تعرّض الدولة الديمقراطية مواطنيها ومواطني دول أخرى للخطر فقط إن لم يكن أمامها خيار آخر، فقط لأهداف دفاعية، ولا تخرج إلى حروب اختيارية- حروب يمكن تجنّبها. إذا قررت الدولة الخروج إلى حرب اختيارية - ماذا عنّي أنا، مواطن الدولة الديمقراطية؟ هل أمامي خيار آخر؟ استحضرت للحظات مشهدًا من المدرسة الداخلية التي تعلّمت فيها- القرية الخضراء. سألنا المدير ما إذا كنّا نريد الذهاب إلى "الغدناع" (كتيبة الشبيبة)، علمًا أنّ الطلاب العرب في الطبقة لا يستطيعون الانضمام- هل وَجَب علينا اعتبار قرار وزارة التربية والتعليم قرارًا ملزمًا؟ هل يجب الامتثال له؟ لذلك قررنا نحن طلاب القرية، وعددنا 400-300 طالب، أنّنا لا نريد ذلك. إن لم يكن بإمكان جميع الطلاب الذهاب إلى كتيبة الشبيبة، فإذًا، لا أحد منّا سيذهب. وبالفعل، لم نشارك منذ ذلك الحين في تدريبات كتيبة الشبيبة. استمعت إلى أقوال رئيس الوزراء، ووجدت أنّ واجبي الديمقراطي يحتّم عليّ عدم المشاركة في الحرب الاختيارية التي بادرت إليها دولة إسرائيل. أبلغت قادتي بأنّني سأرفض،

وبالفعل، عندما تسلمت أمر تجنيد إضافي، رفضت الخدمة وسُجنت في سجن عسكري.

منذ حرب لبنان الأولى، أتدارسُ مليًا مسؤولية الدولة، التزاماتها الديمقراطية، والتزام المواطن بالقيم الديمقراطية والقانون. متى يعتبر الموقف المسؤول مدنيًا وأخلاقيًا انصياعًا ومتى لا؟ ما العلاقة بين مطالبة المواطن بالامتثال للقانون والتزام سلطات الدولة بالقانون وبمنظومة القيم التي يمثّلها؟ هل تتّبع الدولة نفسها، ككيان مستقل، القيم الديمقراطية وتمتثل لقوانينها؟ تدارستُ هذا التوتّر كناشطٍ في "ييش غـڤول"، في "سلام الآن"، في "اللجنة الشعبية ضد التعذيب في إسرائيل"، في "أوكسفام البريطانية"، في "منظمة العفو الدولية"، في إصدارات "سيفري نوفمبر" وفي رسالة الدكتوراه التي أعددتها. أتدارسه اليوم كمدير برامج مؤسسة "مازون" في إسرائيل في مجال الأمن الغذائي والفقر. على سبيل المثال، وحتى الآونة الأخيرة، قبل أن ننجح في حثّ أعضاء الكنيست على دمج بند تمويل الأمن الغذائي في الميزانية الأساسيّة للمرة الأولى، فإنّ 97% من ميزانيات الأمن الغذائي أتت من تبرّعات وجهات مانحة. وفقًا لمؤسّسة التأمين الوطني، فإنّ أكثر من 500,000 عائلة تعتمد على الصَدَقات. أكثر من نصف مليون عائلة! هل يتحتّم علينا كمواطنين قبول هذا الوضع، حيث يعاني هذا الكمّ الهائل من الناس الجوع والتهميش، أم أنّه علينا السعي لتغيير الواقع؟ الآن، منذ تشريع قانون الميزانية، وإثر التعاون بين 15 مؤسسة- تعهّدت الدولة بمعالجة مشكلة جزء صغير من هذه العائلات. ماذا عن البقية؟ يتحتم على الدولة، كدولة ديمقراطية، الاهتمام بشؤون جميع الجوعى في الدولة- وهي تفي بالتزامها هذا بشكل محدود للغاية. نسعى الآن لأن تبذل الدولة مزيدًا من الجهود للقضاء على ظاهرة انعدام الأمن الغذائي والفقر.

أثناء عملي في "شتيل" أيضًا، تناولت مسألة واجبات الدولة وحقوق المواطن فيما يخص المعلومات التي تجمعها الدولة منّا، وبواسطة ضرائبنا- ومدى أهمية هذه المعلومات لكل مواطن شريك في دولة ديمقراطية من أجل اتخاذ قرارات حكيمة وواعية، وتحصيل حقوقه. المواطن الملزم باتخاذ موقف ثابت ومتين والعمل بموجبه، يجب أن ينكشف على معلومات موثوقة ومُتاحة حول نشاط السلطات. يبدو لنا بديهيًا اليوم أنّ هذه المعرفة هي ملك لنا، ولكن على غرار أشياء بديهية عديدة أخرى، فإنّ هذا الوعي هو نتاج نضال طويل. في الواقع، وحتى موعد تشريع قانون حرية المعلومات في 1998، عندما كان يتوجّه شخص ما إلى سلطة عامة للحصول على معلومات، كان عليه إثبات صلته بهذه المعلومات واستحقاقه لها. على سبيل المثال، نظرت المحكمة العليا في السابق فيما إذا "يجوز لوزارة التربية والتعليم إخفاء نتائج امتحانات ميتساف في المدرسة التي تتعلم فيها ابنتي؟". أما اليوم هذه المعلومات حاليًا متاحة للجميع.

في إسرائيل، دخلت سيرورة دعم قانون حرية المعلومات في سبات عميق لسنوات طويلة. استعان "شتيل" بخدماتي لدفع السيرورة قدمًا. أقمنا ائتلافًا مرنًا، مع العديد من الشركاء، وبدرجات التزام مختلفة- ائتلاف يضمّ أكثر من مؤسسة، القاسم المشترك الوحيد بينها هو الإيمان بأنّ حرية المعلومات تشكّل تعبيرًا أساسيًا عن حقوق الإنسان وهي حق أساسي.

كثرة وتنوّع الشركاء في ائتلاف حرية المعلومات جعلت منه قوة مؤثّرة. وحيثما كانت الحاجة ملحة لممارسة ضغط سياسي على وزير القضاء أو على نائب ما، الترويج لمؤتمر صحفي أو الحثّ على تشكيل لجنة - فإنّ التوجّه إلى ائتلاف المؤسسات كان أنجع من التوجّه إلى شخص واحد أو إلى منظّمة

واحدة. لدعم تشريع القانون، اطّلعنا معًا على قوانين حرية المعلومات في دول أخرى، وتعمّقنا في الفروق الدقيقة لهذه المسألة في السويد والولايات المتحدة، قدّمنا الاستشارة والمرافقة للمنظمات في مساعيها لطلب الحصول على معلومات من السلطات، شاركنا الإنجازات الصغيرة لشركائنا في كتيّبنا الدوريّ (قبل عصر النشرة الإعلامية الرقمية...). الكُثرة قوة، حتى وإن احتجنا لتسييرها وتعزيزها بحذرٍ لتحقيق الهدف المرجو.

إلى جانب تشريع قانون حرية المعلومات في سنة 1998 وتطبيقه، فإنّ النجاح الرئيسي لنشاط الائتلاف هو الحقيقة أنّه عند تمرير القانون، فإنّ جميع المؤسسات الشريكة في الائتلاف اعتبرته إنجازًا لها. بالنسبة لي أنا شخصيًا كناشط اجتماعي وبالنسبة لـ "شتيل"، فقد أدينا رسالتنا. ما يهمّني ليس الأنا والاحتفاء الذاتي والمؤسساتي، بل التغيير المدني الذي تحقق: التحسّن المذهل في قدرة سكان البلاد على ممارسة مواطنتهم وتحصيل حقوقهم بواسطة سهولة الوصول إلى معلومات أكثر إتاحة وموثوقية.

صوفي سوسانوف-هدار

ناشطة من أجل تعزيز المشاركة المدنية لسكان إسرائيل الناطقين بالروسية في سيرورات النهوض بمجتمع مشترك ومتساوٍ. المديرة العامة السابقة لجمعية "تراثنا" وشريكة في تأسيس موقع "ريليـڤانت إنفو".

كابنة لعائلة قوقازية تقليدية ترعرعت تحت وطأة نظام سوفييتي قضى على كل محاولة للتغيير وعاقب بشدة كل من سولت له نفسه التعبير عن موقف مختلف، تعلّمت تقبّل الواقع، الخضوع والخنوع، عدم طرح الأسئلة وعدم التشكيك في صحة أي شيء. المرة الأولى التي تسنّى لي فيها طرح الأسئلة والاعتراض على أعراف اجتماعية، حدثت في إسرائيل. ففي مقابلة للقبول لبرنامج قيادة في الجامعة، والذي يهدف إلى تطوير القيادة في الضواحي، سئلت عن شعوري إزاء كوني من مدينة عكا وعن دراستي في مدرسة شاملة. فلو كنت أسكن في تل أبيب مثلًا، لأتيحَ لي المجال للاختيار بين عدة مدارس نظرية لأنّني كنت تلميذة متفوقة. صدمت بهذا السؤال، ولم أكن أظنّ أنّ الوضع مختلف في المدن الأخرى. أخذت أتساءل عن التوجيه الممنهج لأبناء مجتمعات القادمين الآتين من الضواحي نحو مسارات محددة. أثار ذلك لديّ المزيد من الأسئلة والشكوك وتعزز شعوري بالرغبة في التغيير.

انضممت إلى "تراثنا"، وهي جمعية تهدف إلى النهوض بمجتمع تعددي في إسرائيل، مع التشديد على احتياجات المجتمع الناطق بالروسية. التركيز على هذه الفئة مرتبط بحالتها الخاصّة؛ الانتقال المدهش من نظام استبدادي إلى نظام ديمقراطي، الحاجة لإعادة تأسيس حياة كاملة في دولة جديدة- يجعلان الناس غير متفرغين لتطوير وعي مدني، قراءة برنامج انتخابي لحزب معين، المشاركة في مظاهرات وطرح الأسئلة، لأنّهم منشغلون بتلبية احتياجاتهم الوجودية. تشجّع جمعية "تراثنا" على طرح الأسئلة، النظر إلى الأمور بشكل نقدي وتحمّل المسؤولية المدنية بواسطة النهوض بمجتمع نشِط ناطق بالروسية، تعزيز وعيه حول القضايا

الاجتماعية المطروحة على الأجندة- إلى جانب دعم عملية السلام والتعايش بواسطة التشجيع على التعارف بين مجتمع القادمين الناطقين بالروسية والمجتمع العربي الفلسطيني.

لتطوير هذه العلاقة بين الطرفين، استخدمنا اللغة الروسية. العديد من الأشخاص في المجتمع العربي درسوا في دول الاتحاد السوفيتي سابقًا وتعلّموا اللغة الروسية، البعض منهم تزوج من نساء ناطقات بالروسية وأنشؤوا عائلات مختلطة تتحدث اللغتين الروسية والعربية. نظّمنا رحلات إلى رام الله، بيت لحم، الخليل، وفي كل مرة، امتلأت الحافلات بالمشاركين، وكانت هناك أيضًا قوائم انتظار. في بداية كل لقاء مع النشطاء الفلسطينيين الذين قدّموا أنفسهم بالروسية، كانت هناك حالة من الدهشة، وساهم ذلك في التقارب الفوري بين المشاركين. أقيم في بيت لحم مركز للعلوم والثقافة الروسية يشمل مكتبة لكيلا يفقد الأطفال لغتهم. استعدادًا لهذا النشاط، نظّمنا حملة جمع كتب بالروسية من جميع أنحاء البلاد، وتحدثنا أيضًا عبر أثير إذاعة ريكاع لطلب التبرع بالكتب في محطات تجميع في جميع أنحاء البلاد.

أنشأنا منتدى لنساء ناشطات ناطقات بالروسية، والذي ينظّم مؤتمرًا سنويًا يتمحور في كل مرة حول موضوع مختلف- التشغيل، تحصيل الحقوق، العنف ضد النساء وغير ذلك. لاقى هذا المشروع تعاونًا من قبل بلدية تل أبيب والسفارة الأمريكية التي قامت بتمويل المشروع. أقيم أيضًا مشروع الاتحاد النسائي الذي يُعنى بخلق حيز للتعاون بين نساء من مجالات مهنية مختلفة ودورات تمكين لنساء ناطقات بالروسية.

أنشِأ موقع "ريليـڤانت إنفو"- وهو ثمرة تعاون بين جمعية "تراثنا"، مركز شتيل وائتلاف مناهضة العنصرية بهدف إتاحة مصادر معلومات متنوعة وموثوقة باللغة الروسية حول القضايا السياسية والاجتماعية في الدولة. كنت مركّزة للمشروع وعملت بالتعاون مع رينا، إيندا، لينا وإيلانيت من شتيل على بلورة استراتيجية العمل وإيجاد وتطوير مضامين. جنّد مركز شتيل وائتلاف مناهضة العنصرية أموالًا لتطوير هذه المنصّة، وهكذا أنشِأ الموقع. كُتبت مضامين مبتكرة عديدة، وترجمت مضامين أخرى من مصادر إسرائيلية ناطقة بالعبرية ومن مصادر دولية أيضًا، وحظينا تدريجيًا بالاعتراف- توجّهوا إلينا من الصحافة المكتوبة بالروسية ومن القناة 9، وطلبت مواقع أخرى مشاركة جزء من مقالاتنا بشكل دائم. أصبحنا تدريجيًا منصّة رائجة لدى الناطقين بالروسية في إسرائيل، ألمانيا، الولايات المتحدة وروسيا. نشرنا مضامين حول مواضيع عديدة، ومن بينها سيرورة الانتخابات، طرق انتخاب حزب معين- كيفية قراءة برنامج انتخابي، وذلك لخلق حيز لتنوّع الآراء ومنح المواطنين من خلفية الروسية الفرصة لممارسة مواطنتهم بشكل أكثر تنوعًا، وعيًا وعمقًا.

لطالما شكّل مركز شتيل بالنسبة لي أرضية داعمة، سواء كشركاء في المشروع أو كمصدر للمعرفة والأدوات المهنية الضرورية لكل من يشغل منصبًا إداريًا عاليًا في جمعية. دورة المديرين العامين وفّرت حيزًا آمنًا وموثوقًا للتشاور مع الزملاء، تجريب الأدوات التي اكتسبناها وتعزيز الشعور بالكفاءة الذاتية في المنصب الجديد. بالإضافة إلى ذلك، فإنّ لقاءات الويبينار والدورات (دورة العمل أمام كاميرا مثلًا) تعزز الثقة بالنفس والشعور بالكفاءة الذاتية. وما لا يقل أهمية عن ذلك بالطبع هي المرافقة الشخصية من قِبل إيندا، حيث لاقيت آذانًا صاغية وتوجيهًا وتعلّمت كيفية التعامل مع الأمور من

منظور آخر. ساعدتني هذه البنى التحتية والأدوات على متابعة توسيع نطاق الأنشطة والمبادرات للوصول إلى أكبر عدد ممكن من سكان إسرائيل الناطقين والناطقات بالروسية، لأتيح لهم المعرفة والمعلومات التي تشجعهم على طرح الأسئلة، الاعتراض على المسلّمات، عدم التردد في التعبير عن المواقف، وعلى المشاركة المدنية من أجل مستقبل أفضل.

أوري كول

مدير عام "ميحازكيم" ومن مؤسّسي "فيك ريپورتر"- وهما جمعيتان تهدفان إلى وقف العنف وتعزيز حوار قائم على العدالة، المساواة والديمقراطية في الحيز الافتراضي.

لم أكن يومًا شخصًا مسيّسًا. نعم، كنت أقرأ الصحف، كنت مدركًا للواقع، ولكن يمكنني القول إنّني كنت بليدًا. فتى دمث الخلق من رمات أفيف، جندي يؤدي خدمته في وظيفة إدارية. بعد تسريحي من الخدمة العسكرية، بدأت عملية "الجرف الصامد" وشعرت بالضيق. كان أصدقائي يحاربون في غزة، وشيءٌ ما لم يَسر على ما يرام. شعرت بحاجة ملحّة- وهو أمر غريب جدًا في حينه- للتعبير عن موقفي، وانضممت إلى مظاهرة مناهضة للحرب. كنا 50 متظاهرًا في ميدان "هبيما"، وقد أحاط بنا العشرات من عناصر الشرطة لحمايتنا من عشرات نشطاء اليمين المتطرف- الذين أتوا إلى المكان وتوعّدوا بضربنا حتى الموت لأنّ موقفنا لم يرق لهم في أوج العملية. في تلك اللحظة، سمعَ لأول مرة دوي صفارات الإنذار في تل أبيب. في غضون لحظة، تلاشت الحدود التي كانت تفصل بيننا؛ أخذنا نركض معًا في جميع الاتجاهات. بعد فترة وجيزة، توقف دوي الصفارات وعاد الهدوء ليعم المكان. خلال بضع ثوانٍ- وكما لو كنا نؤدي عرضًا مسرحيًّا، عادت الأمور إلى نِصابها. عناصر الشرطة، المتظاهرون على الناحية اليسرى، اليمينيون على الناحية اليمنى، وميدان هبيما. وفي وسط ذلك كله، لدينا عدو مشترك، يدعى حماس، ويريد قتلنا جميعًا. في ذلك المساء العبثي، أدركتُ أنّ قراءة الصحف لا تكفي. أدركتُ أنّ الوعي أمر لطيف، ولكنه لا يوازي تحمّل المسؤولية- سواء حِيال الحق في اتخاذ موقف والتعبير عنه أو حِيال مستقبل الدولة أو حِيال العلاقة بين الأمرين. أدركت أنّه لم يعد هناك مكان للوقوف جانبًا والتزام الصمت.

بعد فترة وجيزة، تعرّفتُ صدفةً إلى مجموعة فيسبوك تُدعى "ميحازكيم". كانت تلك مجموعة

نشطاء اتّحدوا معًا للعمل من أجل مصلحة معسكر اليسار. بعد سنوات من الحضور الشحيح في المعارضة، كان اليسار مفكّكًا وجريحًا. كنّا في حينه في السنة الخامسة لحكم نتنياهو، والصحيفة الأكثر رواجًا "يسرائيل هيوم"، التي مثّلت اليمين، سوّقت مجانيًا وخلقت أجندة إقصائية. ساد الشعور بالصمت الإعلامي في معسكر اليسار. كان العديد من اليساريين، أمثالي، في حالة من السبات السياسي أو ربما الخوف، ولم يُسمع لهم أي صوت تقريبًا. قامت هذه الحركة- ميحازكيم- بإعادة تنظيم النشطاء اليساريين، بغية إعادة الخارطة السياسية إلى وضعية المساواة بين الأطراف وتوفير منصة للتعبير عن آراء أخرى حول ما يحدث في البلاد. شعرنا بأنّنا إن اتّحدنا عبر شبكة الإنترنت، يمكننا دعم وتمكين بعضنا بعضًا، توفير حيز لليسار للتعبير عن موقفه والنهوض بإعلام أكثر توازنًا في البلاد. توجد لحركة "ميحازكيم" حتى الآن صفحة فيسبوك مع أكثر من مئة ألف متابع، والتي يشاهدها مليونا متصفح في الشهر؛ حساب تيكتوك مع أكثر من 2.5 مليون مشاهدة وحسابات على إنستغرام وتويتر مع آلاف المتابعين. نحن سعداء بتوفير حيز افتراضي على شبكة الإنترنت نناهض فيه التحريض والعنصرية وننهض بالعدالة الاجتماعية وحقوق الإنسان والحق في العيش وسط آراء متعددة ومختلفة.

إثر نشاطي في "ميحازكيم" ومحاولة بناء مجتمع إنترنتيّ متين، بدأت أتبحّر في عالم شبكات التواصل الاجتماعي- ميدان المدينة الجديدة. في سنة 2020، بدأت أدرك أنّ هذا المنبر ليس خاضعًا لإدارة اليمين، اليسار أو الدولة، إنّما لإدارة كيانات قوية تتحكم بما يحدث، وأجندتها ليست سياسية، بل اقتصادية. هذه الشبكات معنية بخطاب تحريضيّ وعنيف، فهذا ما يسبّب الازدحام والتواجد المكثف على شبكة الإنترنت. أدركتُ أنّه لتعزيز خطاب ليبرالي وديمقراطي، والحرص على تحييد الخطاب العنصري والعنيف، فأنا بحاجة لخلق توازن قوى جديد. أردتُ تغيير قوانين اللعبة. تزامنَ ذلك مع فترة الاحتجاجات في بلفور، وقد استقطبت مجموعة بحثية مستقلة لتقصّي جميع مظاهر التحريض، المؤامرات والعنف تجاه المتظاهرين. بدأنا مشروعًا أسميناه "فيك ريپورتر"، وهي منظومة بحث جماهيرية تتيح المجال للجمهور بأكمله للمشاركة في محاربة السلوكيات المؤذية والكيديّة على شبكة الإنترنت. تواصلتُ مع خبراء تكنولوجيين من القطاعين الخاص والعالم، وأنشأنا واجهة تواصل مريحة للاستخدام للجميع وتمكّن أي شخص يصادف مجموعة عنيفة أو خطابًا عنيفًا من التبليغ عنهما، ويقوم فريق الباحثين بفحص كل بلاغ بشكل معمق. بهذه الطريقة، يمكننا حماية الناس الذين تخلت عنهم الدولة وأصحاب النفوذ ليصبحوا عرضةً للعنف في الحيز الافتراضي. يستفيد الأشخاص العنيفون من هذا الحيز الافتراضي المستباح، وما نسعى إليه نحن هو تطهير هذا الحيز، خلق شبكة حرة بكل ما تحمله الكلمة من معنى- ليس ملعبًا لأصحاب النفوذ- إنّما منبر حقيقي لجمهور ديمقراطي وليبرالي أيضًا. خلال عملية "حامي الأسوار" مثلًا، كشفنا الستار عن أكثر من مئة مجموعة تيليجرام لحشد مجموعة غوغائيين لارتكاب اعتداءات جماعية على عربٍ. مجموعات تُدعى "الموت للعرب"، "اليهود ينتقمون"، "الرملة اللد إلى الحرب" وغير ذلك. نجحنا في منع بعض الأمور في الوقت المناسب، ولكن كانت هناك أمور أخرى، مثل الاعتداء الجماعي في بات يام، أرسلنا بشأنها إنذارًا للشرطة، ولكن الشرطة لم تتلقه للأسف. ساهمنا في كشف وإغلاق أكثر من مئة مجموعة من هذا النوع وآلاف الحسابات المزيفة الداعية للعنف، وكشفنا الستار عن ست عمليات دخيلة تهدف إلى تقويض الديمقراطية هنا. شبكات التواصل الاجتماعي هي أرض خصبة

للخطاب العنصري والضحل، للمؤامرات وللعنف- وهناك تحديدًا أريد خلق التغيير.

لقد تلقيت من "شتيل" الدعم والطاقة اللذين جعلا مني الناشط الذين ترونه أمامكم اليوم. فَعَل طاقم "شتيل"، بنسائه ورجاله، كل ما بوسعه لمساعدتنا على الانطلاق وتنفيذ أنشطتنا؛ عندما بدأت هذا النشاط، لم تكن هناك سوى صفحة فيسبوك. نشأت علاقة وثيقة بيني وبين ميرنا من "شتيل"، التي ساهمت في تحويل مجموعة الفيسبوك إلى كيان منظّم حقيقيّ- مع خطة سنوية، ميزانية وطاقم إداري. أقمت بالتعاون مع "شتيل" جمعية "ميحازكيم"، وقد زودني المركز بجميع الأدوات اللازمة للنمو والتطور، ابتداءً من الإرشاد والتدريبات في مجال تجنيد الموارد، التشبيك ودعم الأنشطة التعاونية مع جمعيات مماثلة، وصولاً إلى مبادرات عامّة مهمّة شاركت فيها كناشط. "شتيل" هو الأرضية الصلبة التي تتلقى جميع الضربات من أجلنا، وهو يتشبّث بموقف رمزيّ مهم جدًا بالنسبة لي، كمؤسسة نموذجية تعمل على تعزيز القيم التي أناضل من أجلها- قيم الليبرالية، الانفتاح، الديمقراطية والمساواة. هناك حاجة لقدر كبير من الجرأة والشجاعة لدعم أنشطة استباقية، تعيد القوة للجموع، وذلك لتحويل الغابة القائمة على شبكة الإنترنت وفي المجتمع إلى مكان أفضل، مكان يوفر للمواطنين الحماية والفرصة للتعبير عن أنفسهم.

2.

للصوت
شكلٌ أيضًا

حاييم بار يعقوف

قائد نضال عديمي السكن في بئر السبع ومؤسّس "حركة نعيش بكرامة- مساعدة لمتضرري القروض العقارية.

خضت معركتي الأولى على المسكن وأنا في الحادية عشر من عمري. في العطلة الصيفية، أتيت من تونس إلى الحي د' شماليّ بئر السبع، لغتي العبرية متقلقلة وأحمل حقيبة صغيرة ومخاوف كثيرة. بعد ثلاثة أسابيع، مع بداية السنة الدراسية، أخرجوني من هناك. تجوّل صيادو الرؤوس بين القادمين الجدد في الحي ووضحوا أنّ أي طفل لن يذهب إلى اليشيفاه سيسلك طريق الضلال، سيتبع غريزته وشهواته وسيكون مصيرة الهلاك. لم يبق أمامنا أنا ووالديّ أي خيار- وأرسلت إلى مدرسة داخلية. ولكنني هربت منها مرة تلو الأخرى. قلت لنفسي: ربما سأذهب إلى الجحيم، ربما لن أحظى بالفردوس، ولكنني على الأقل سأقضي بعض الوقت في المنزل.

بعد تسريحي من الخدمة العسكرية، التحقت بالدراسة في جامعة بن غوريون. انضممت إلى برنامج تَضّمن السكن في أحد أصعب الأحياء في بئر السبع. حوّلت شقتي إلى مكتب لمساعدة السكان الذين كانوا يأتون لأساعدهم في صياغة رسائل للسلطات وترجمة مستندات. في مرحلة معي، قصدني العديدون لتلقي الاستشارة وكنت أريد أن أقدم لهم القهوة أو الشاي، فهم كبار في السن. طلبت من الجامعة وعاءً لإعداد المشروبات الساخنة وقيل لي إنّه لا توجد ميزانية لذلك. لِما توجد إذا ميزانيات؟ لاستضافة ليز تيلور. كانت عضوًا في مجلس أمناء الجامعة، وأرادوا تعريفها بالمشاريع الرائعة التي يقومون بها في أحياء في ضائقة. جمعنا السكان ومنعناها من الدخول. تصدّر ذلك العناوين الرئيسية. كُتب في الصفحة الأولى في صحيفة معاريف: "المصورون يطاردون ليز تيلور، وفي الأحياء المهمّشة لا يسمحون لها بالدخول. لم يشأ السكان أن يكونوا كالمعروضات في حديقة حيوانات، وكانت لذلك أهمية قصوى، ولكنّ الجامعة ألقت بي خارج البرنامج والشقة. أدركت أنّ هناك ثمنًا للاحتجاج وأنّ هناك حكمة من وراء التداخل المجتمعي وإسماع صوت المخرسين والتي يتوجب علينا تحليلها وفهمها.

في التسعينات، أردت شراء شقة. كانت تلك فترة الهجرة من الاتحاد السوفيتي وطرأ ارتفاع حاد على أسعار الشقق ولم يكن القرض العقاري كافيًا. أدركت أنّ هذا التحدي لا يقتصر عليّ أنا وحدي. اجتمعت مع بعض سكان الأحياء وكان لدينا هدف واضح- إيجاد حلّ لضائقة الإسكان. توجّهنا إلى شتيل وأقمنا "شباب من أجل المساواة". قدّم لنا كارلوس وبروفسور روني كاوفمان الاستشارة اللازمة ونصبنا خيمة احتجاج. وفي الوقت نفسه- نُصبت خيام أخرى في مختلف أنحاء البلاد. خلال النضال، توجّهوا إلينا من عميدار وقالوا- خذوا شقة واخرجوا من الخيمة. ولكن ما أردناه نحن هو الحق في الخروج والتحرر من دائرة الضائقة ومن الوصم السلبي للإسكان الشعبي. أردنا شراء بيت بأموالنا. في أطار النضال، تعاونّا من سكان بدو وأقمنا مجمّع خيام مشترك. 3 أشهر من إغلاق للشوارع، مظاهرات، تغطية إعلامية، زيارات لرابين، وخلال فترة ما، تغيرت السياسات؛ القروض العقارية ازدادت وتم تخصيص أراضي لجمعيات المواطنين عديمي السكن. اشترينا كجمعية قطعة أرض وأزلنا مجمّع الخيام.

في سنة 2004، تطلقت. تركت الشقة لطليقتي ولابني، وبغض النظر عن ذلك، انهرت ماديًا. طلبت مساعدة مؤقتة في الإسكان- من أجلي أنا وزوجتي الثانية وأطفالنا الثلاثة- إلى أنّ أتعافى من أزمتي المادية. بالإضافة إلى تقليص الميزانيات، تم تشديد المعايير وقامت الدولة ببيع شقق كانت مخصصة للإسكان الشعبي. أخبروني بإنّهم لا يستطيعون مساعدتي. لم يبق أمامي أي خيار سوى اقتحام شقة فارغة لعميدار في مكان قريب. في أحد الأيام، بمرور 30 يومًا على دخولنا الشقة، وعند عودتنا أنا وأطفالي من الروضة إلى الشقة، رأوا أغراضهم ملقاة على الرصيف بجانب حاوية النفايات. تواجد في الشقة عناصر من الشرطة ومقاولو دائرة الإجراء والتنفيذ. استدرنا وغادرنا المكان- مع أنّه لم يكن هناك أي مكان آخر نذهب إليه. ولأنّنا لم نجد حلًا، أقمنا مجمّع الخيام الثاني. كنا في البداية عائلة واحدة، وفي نهاية المطاف أصبحنا 150 عائلة. نصبنا الخيام لليلة واحدة، وبقينا 9 أشهر.

واجهنا في مجمّع الخيام تحديات مادية، نفسية واجتماعية: كنا نعيش في الشارع، في الحر والبرد، بدون توصيل بشبكة المياه أو الكهرباء، كانت المجموعة تضمّ نساء وأطفالًا أيضًا، وسادت حالة من الغضب والإحباط واليأس. تموضعنا في مركز مدينة بئر السبع، أمام المكاتب الحكومية، وكنت مصرًا على تحقيق النتائج المرجوة. بدعم من شيرا، تمكنّا من بناء قوة للمجموعة، تعلمت أن أكون قائدًا يؤدي تارة دور الجنائني، تارة دور المنتج وتارة أخرى دور العامل الاجتماعي. في ورديات الحراسة الليلة، نظمنا أنا وشيرا أنشطة مباشرة وسلمية. في محادثات الصالون العشوائي، فكرنا في سبل تجنيد المؤثرين والمفكرين. ساعدني شموليك على الاستعداد لمحادثات اللوبي ومرّرنا أنا وشيرا إرشادًا للمجموعات وللشبيبة الذين لم يعرفوا أنّ هناك ضائقة إسكانية ومسؤولية حكومية.

كانت تلك قنبلة موقوتة هددت السلطات بتفكيكها، وأصدرت لنا أمر إخلاء. لجأنا إلى أفكار إبداعية، سخّرنا غضب الناس وخلقنا أزمة حظيت بتغطية إعلامية وزلزلت وزارة الإسكان إلى أن تدخل الوزير

هرتسوغ وطرح حلولًا. كانت عميدار تخطط لبيع شقق، وفي النهاية، أعطيت هذه الشقق لـ 150 عائلة من مجمع الخيام. حصلت 150 عائلة على مسكن لائق، وتم تغيير المعايير في وزارة الإسكان لتحسين وضع السكان، وبنينا بذلك قوة جماهيرية. بدعم من شتيل، أدركت أنّه يجب خوض النضالات الاجتماعية بشكل مهني، تسخير مشاعر الإحباط لدى الناس بشكل بنّاء والتفكير استراتيجيًا في النضال كلّه. تعلمت كيفية إيصال الرسائل بشكل مهني، خضت عدة سيرورات لاتخاذ القرارات ونجحت في بناء وتعزيز التزام النشطاء. شاركت في دورة لتقنيات الضغط واستخدمتها للتأثير على السياسات.

في نهاية النضال، جمعت النشطاء وأقمنا معًا حركة نعيش بكرامة– وهنا أيضًا تلقينا استشارة من شتيل. ضمت الجمعية أشخاصًا أصبحوا نشطاء جراء النضال، والذين تعلموا كيفية الاستفادة من تجربتهم وتحويلها إلى أداة لحل المشاكل. منعنا تنفيذ مئات أوامر إخلاء بحق أشخاص يواجهون صعوبات في تسديد القروض العقارية، ووسعنا من حلقة التأثير. على المستوى الشخصي، قمت بنقل تجربة النشاط المجتمعي، وكل ما تعلمته في الحقل، إلى محاماة تدمج بين المنظور الاجتماعي والمنظور الفردي. مع أنّ ضائقة الإسكان لم تحلّ، إلّا أنني ألتقي بأصدقاء كانوا نشطاء في الحركة ويسعدني إدراكهم ووعيهم لقواعد اللعبة الديمقراطية. لقد أحدث النضال تغييرًا في الوعي، وها هم منخرطون في سيرورات تغيير أخرى.

مرينا زامسكي

مؤسّسة ومديرة المنتدى من أجل عائلات القادمين – جمعية من أجل إحقاق وإتاحة حقوق القادمين الجدد مع مراعاة الحساسية الثقافية.

سنة 1997. يوم افتتاح المركز التعليمي في حيفا للأطفال من مجتمع القادمين من إثيوبيا. لا شك في أنّ المركز كان الأكثر تقدّمًا في البلاد. كنتُ ضيفة الشرف: عاملة اجتماعية– وقادمة جديدة – التي طرحت فكرة المركز وأنشأته. حضر الجميع: موظفات المركز، المتطوعون، ضيوف أجلّاء؛ حضر الجميع، باستثناء.... الأطفال الذين يُفترض أن يخدمهم المركز. لم يحضر أحد منهم. ساد صمت محرج... وتوالَت الأسئلة: ماذا حدث؟ لماذا لم يأتوا؟ طرقتُ كل الأبواب لمعرفة السبب. تلقيت إجابة واحدة: "أقمتم مركزًا جماهيريًا للأطفال. المركز لدينا هو مكان للكبار، يقصدونه لتلقي استشارة، لطلب مساعدة. الأطفال قد يأتون للدراسة واللعب فيه، ولكن هذا مركزنا نحن، مركز مجتمع القادمين". أضاف البعض منهم: "نريد أن يكون معنا مفتاح للمركز، مثلك أنت". كان ذلك أول وأهم درس تعلّمته بخصوص الحساسية الثقافية، تعلّمت أنّه لا يمكن افتراض وتوقع الاحتياجات والرغبات وسير الأمور في مجتمع معين وفي ثقافة معينة. لا يمكن معالجة الأمور "من فوق". لا يمكن التغاضي عن السياق الثقافي الخاص بكلّ مجتمع محلي.

تلا ذلك درسٌ آخر تعلّمته في سنة 1998، حين أقمتُ أول فرع لجمعية يديد. كانت تلك فكرة جديدة بحيث أنّ مستشاري تحصيل حقوق المتوجّهين كانوا متطوّعين واجهوا بأنفسهم في السابق صعوبات في التعامل مع المؤسسات المختلفة. وعلى غرار المتوجّهين، أتى المتطوعون من مجتمعات مختلفة، واكتشفت مجددًا أنّ العمل الصحيح في بيئة متعددة الثقافات ليس قيمة فحسب، إنّما قوة أيضًا.

الدرس التالي بخصوص الحساسية الثقافية تزامن مع حرب لبنان الثانية. خلال حالة الطوارئ، أصبحت مجتمعات القادمين الحلقة الأضعف، الحلقة الشفافة في جهاز الرفاه الإسرائيلي لحالات الطوارئ. لجأت إسرائيل إلى الخصخصة، وأوكلت مهمّة معالجة شؤون القادمين في شماليْ البلاد إلى جمعيات مختلفة، إلى أشخاص جيدين. لم تتوفر لها شبكة دعم أو شبكة علاقات مع الجهات المناسبة. بغياب المعايير لتوفير الغذاء، معدات الصحة والنظافة وألعاب للملاجئ، مَن كان على علاقة وثيقة بالجهات المعنية، حصل على أكبر قدر من الموارد. أمّا القادمون الجدد الذين أتوا لتوهم إلى البلاد، فلم يحصلوا حتى على الفضلات. كانت هناك قصص مروعة حول أشخاص مسنين لم تتوفر لهم حِفاظات خاصّة، وفي وحدات معالجة الصدمات في الشمال، لم يكن هناك أخصائي نفسي واحد ناطق بالروسية.

عندها، بادرَ مركز شتيل لإجراء مسح للكفاءات المهنية في مجتمع القادمين "الروس" في الشمال، جميعهن نساء: أخصائيات نفسيات، عاملات اجتماعيات، طبيبات نفسيات، أخصائيات تربويات. كان القاسم المشترك بيننا معرفتنا بمجتمع القادمين، وكوننا أخصائيات معتمدات من قبل المؤسسة الإسرائيلية، كلّ في مجالها. أدركنا أنّ صوتنا المهني لن يُسمع إن لم نتّحد بشكل منظّم. ساعدنا فتحي، إيندا وليـف على إقامة جمعية- المنتدى من أجل عائلات القادمين. اكتشفنا أنّ المؤسّسة الرسمية كانت متعطشة لجسم ناطق بالروسية وقادر على التعامل مع جميع الأطراف- تربطه علاقة وطيدة بالمجتمع المحلي، ولكنه مدرك أيضًا لمبادئ وآليات عمل المؤسسة الرسمية. انضممنا رسميًا إلى اللجنة التوجيهية للهيئة العامة في ديوان رئيس الوزراء المكلّف لإعادة تأهيل منطقة الشمال بعد الحرب، قدّمنا خدماتنا لمختلف السلطات المحلية بناءً على طلبها، وبادرت لجنة شميد للتشاور معنا. كان من الواضح أنّ إتاحة خدمات الدولة لمجتمع القادمين وتقليص الفجوات بين-الثقافية مهمّين جدًا.

منذ اتحادنا ضمن الجمعية- تعلّمنا أيضًا عن الحساسية الثقافية المطلوبة عند تلبية احتياجات مجتمعات القادمين. أسوأ انعكاسات الفجوات بين-الثقافية هو فشل خدمات الرفاه في أداء عملها واتخاذها قرار إخراج الأطفال من بيوتهم. كان ذلك الموضوع الأكثر تداولًا على وسائل الإعلام الناطقة بالروسية في حينه. عائلات عادية ظاهريًا، تضطر لخوض نضال ضد قرار خدمات الرفاه بإخراج أطفالهن من البيوت. دارَ في الكنيست، في الإعلام وفي الشارع أيضًا صراع بين خدمات الرفاه، التي تعتبر نفسها هيئة إنقاذ، وبين الأهالي، أعضاء الكنيست الناطقين بالروسية والإعلام الروسي الذين لم يفهموا بأيّ حق تحدد هؤلاء الأخصائيات صاحبات المهنة المريبة (العاملات الاجتماعية) ما هي الوالدية الجيدة!

لكوني عاملة اجتماعية وجزءًا من مجتمع القادمين، حرصت على تعزيز الحساسية الثقافية لدى العاملين الاجتماعيين في خدمات الرفاه، وفي الوقت نفسه إتاحة خدمات الرفاه في مجتمع القادمين، الذين باتوا يهابون العاملات الاجتماعيات، حتى إن لم تربطهن أية صلة بمجال أطفال في خطر. بسبب هذا الخوف، تجنّب القادمون الجدد التوجّه إلى خدمات الرفاه لتلقي هدية العيد أو تحصيل الحقوق، ففي نهاية المطاف، ستجدين نفسك تتوسّلين للموظفة لتقتنع بأنّك أمّ جيدة.

اخترنا الاتجاه الصحيح. توجّهنا إلى وزير الرفاه، وقلنا: فقط أصحاب المناصب السياسية العليا في الوزارة بإمكانهم أن يجمعوا تحت سقف واحد

موظفي الوزارة مع الجمعيات في لقاء تفكير متكافئ. استجاب وزير الرفاه في حينه، يتسحاك هرتسوغ، لمطلبنا هذا. أسفر هذا اللقاء عن إنجازين رائعين: الأول، سننفّذ بالتعاون مع وزارة الرفاه مشروعًا قطريًا لإتاحة خدمات الرفاه لمجتمع القادمين، وقد تضمّن المشروع تدريبات طويلة المدى في عشر دوائر للرفاه الاجتماعي في مختلف أنحاء البلاد حول موضوع الحساسية الثقافية، وعشرات وِرش العمل للقادمين الجدد لتحصيل حقوقهم في خدمات الرفاه. الإنجاز الثاني، إقامة منتدى للمنظمات التي تعنى بشؤون القادمين بالتعاون مع نائب مدير عام وزارة الرفاه موطي فينتر، والذي ناقش حلولًا حساسة ثقافيًا للمشاكل الاجتماعية لدى السكان الناطقين بالروسية. بدأنا كمجموعة ناطقة بالروسية، ولكن انضمت إلينا لاحقًا مندوبات عن مجتمعات محلية أخرى.

اتفقنا على الشكل المرجو لإصلاح وزارة الرفاه بشأن مجتمعات القادمين. زودنا أصحاب المناصب العليا في الوزارة بمعطيات صادمة حول المزيد من الحالات الفردية التي أخرج فيها أطفال من بيوتهم دون وجه حق والتي كان يمكن تجنّبها لو تواصلَ العاملون والعاملات الاجتماعيون مع المنظمات الجماهيرية وتزوّدوا بصندوق الأدوات الضروري للعمل مع المجتمع الناطق بالروسية.

لم يرق للجميع أنّ مجتمعًا مدنيًا من الضواحي الاجتماعية يريد توجيه ممثّلي المؤسسة الرسمية حول كيفية العمل مع مجتمع القادمين، ولكنني لم أنسَ للحظة بداياتي مع مجتمع القادمين من إثيوبيا، وكنت أعلم أنّه بعد الاعتراض، ستعي المؤسّسة الرسمية أنّ صندوق أدوات العاملين الاجتماعيين للعمل مع مجتمع القادمين كان منقوصًا، إلى أن أتينا نحن. لم تتردد وزارة الرفاه في الاعتراف بوجود فجوات. وبهذا، فإنّ نشاطنا من أجل مجتمع القادمين الناطقين بالروسية عاد بالفائدة على جميع المجتمعات المحلية في البلاد ذات الخصائص الثقافية البارزة.

شتيل بالنسبة لي هو نبتة متسلقة. تتوجهين إليه في بادئ الأمر بخصوص موضوع عيني، ومن ثم تدركين إنّه قادر على المساعدة في موضوع آخر، ومرة تلو الأخرى، ترين المنظّمة من منظور أوسع، في الاستكمالات، في مرافقة الائتلافات، في تجنيد الموارد وفي الاستشارة الفردية. شتيل هو نبتة متسلقة والتي تساعد المنظمات أيضًا على التسلق، وفي سيرورتنا نحن لتعزيز الحساسية الثقافية وتحصيل حقوق جميع المواطنين المستضعفين في إسرائيل، فإنّ معالجة شؤون القادمين كانت المرحلة الأولى فقط.

شولا كيشيت

نسوية شرقية، مؤسّسة مشاريع تتقاطع فيها قضايا الجندر، العرق، الهوية، الحيّز والإقصاء متعدد الجوانب. المديرة العامة والمؤسّسة لحركة "أخواتي- من أجل النساء في إسرائيل".

ولدت في إسرائيل، من ذرية أنوسي مشهد في إيران. كبرت وتعلمت وما زلت أنشط وأسكن في جنوب تل أبيب. في إطار نشاطي، ألتقي بالعديد من النساء من خلفيات متنوعة في جميع أنحاء البلاد، وأرى مرة تلو الأخرى أنّ العديد من المشارِكات يعتبرن أمهاتهن نموذجًا للنسوية الشرقية وللتكافل بين النساء، وأتماهى معهن. فقد أقامت جدتي حانا كلاتي (يعقوفوف) طيبة الذكر في الخمسينات من القرن الماضي، مع صديقتها بت شيفاع غدلياهو طيبة الذكر، "بيت الأمهات" لجالية أنوسي مشهد. انضمت إليهما عشرات المتطوعات من الجالية وأقمنَ معًا جمعية، جنّدنَ أموالًا من أبناء الجالية في البلاد وخارجها، أقمنَ صندوقًا لمنح قروض بدون فائدة للمحتاجين واشترينَ ثلاثة مبانٍ متجاورة في حي شبازي في جنوب تل أبيب، حيث أقمنَ "بيت الأمهات". لاحقًا، باشرت والدتي، مازال كاشي طيبة الذكر، والتي عملت كممرضة، نشاطها في بيت الأمهات، وتطوعت في ساعات المساء لتقديم الرعاية وإعطاء التطعيمات للسكان في بيوتهم في جنوب تل أبيب.

في إطار نشاطي الاجتماعي واسع النطاق، أحرص على التشبيك بين النساء والناس والمجتمعات المحلية، وبين مبدعين ومبدعات من الضواحي الجغرافية والثقافية في إسرائيل. في إطار حركة "أخواتي"، أقمنا تنظيمات مدنية مثل "ليبي بمزراح- قلبي في الشرق"، "كواح لكهيلا- قوة للمجتمع المحلي"، "لو نيحمادوت، لو نيحماديم- غير لطيفات، غير لطفاء"، "جنوب تل أبيب ضد الإخلاء" - مقر النضال ضد إخلاء المحطة المركزية، دار النشر "أخواتي" وغير ذلك.

كناشطة في مجال حقوق الإنسان، أعمل من جملة أمور عديدة على دعم نضالات جماهيرية وقضائية طويلة تُعنى بإخلاء المحطة المركزية الجديدة، إعادة تأهيل الأحياء، دعم الإسكان الشعبي، الإسكان المتاح ومكافحة الفقر. نسعى أنا وزميلاتي في هذه النضالات لنيل الاعتراف بحق السكان في المساكن وضد إخلاء الأحياء أبو كبير، جفعات عمال، كفار شاليم، حي هأرغازيم، يافو وغيرها؛ في إطار كواح لكهيلا- وهو تنظيم مشترك لسكان الأحياء الجنوبية في تل أبيب يافا والذي يضم فئات سكانية قديمة، جديدة، طالبات لجوء ومهاجرات عمل.

نعمل بلا كلل أو ملل من أجل مستقبل أفضل للأحياء ومن أجل السكان القدامى التي تنتهك حقوقهم تحت عجلات عمليات تحسين الأحياء، ومن ضمن ذلك، دعم نضال السكان ضد الإخلاء، تهجيرهم من بيوتهم أو إبعادهم عن أحيائهم السكنية، ومن أجل إعادة تأهيل عديمي وعديمات المسكن والناجيات من الدعارة وإيجاد حلول ملائمة لاحتياجاتهم داخل المجتمع المحلي. التكافل والتعاون بين المجتمعات المحلية المختلفة هما المبدأ الذي يوجه عملنا والأساس لتحقيق التغيير المنشود القادم لا محالة.

أؤمن من أعماق قلبي أنّ التغيير الحقيقي يأتي من الحقل. هذا هو أيضًا جوهَر حركة "أخواتي". من خلال المثابرة والإصرار، نجحنا في نقل التجربة الحياتية، وجهات النظر والأفكار العملية لنساء من مجتمعات ملونة نجحت في كسر الاحتكار من قبل النساء البيض المنتميات إلى الطبقتين الوسطى والعليا من منطقة "المركز". أصبحنَ اليوم شريكات متساويات في صياغة تعريفات وأهداف النضال النسوي وسُبل إدارته. نجحت حركة "أخواتي" في خلق حيز نسوي بديل قائم على توجهات نسوية عالمية، لتصبح بذلك الحركة النسوية المتنوعة الأولى التي تعتبر نفسها بيتًا سياسيًا لجميع النساء في المجتمع، لنساء ينتمين لمجتمعات قابعة تحت وطأة القمع الاجتماعي-الاقتصادي والسياسي، ويعتبرن النسوية ثورة سياسية-اجتماعية واسعة النطاق لا يجب أن تقتصر أهدافها على إدارة الصراع من أجل كسر السقف الزجاجي المهنيات الذي تستفيد منه أساسًا النساء المنتميات للمجموعات المسيطرة فحسب، إنّما أيضًا للنضال من أجل قضايا تؤثر مباشرة على حياتنا جميعًا.

قدّم لنا مركز شتيل الدعم الذي كنا نحتاجه، وتلقينا المساعدة في العديد من المجالات، مثل العمل أمام وسائل الإعلام، بتوجيه من شلوميت، في إطار النضال الذي قدناه "جنوب تل أبيب ضد الإخلاء"، أو في نضالنا المستمر ضد إخلاء المحطة المركزية الجديدة، حيث تساعدنا إيلا على الدمج بين الأذرع المختلفة لهذا النضال الجبار. إنّها شريكة حقيقية.

هكذا تحدث ثورة نسوية شرقية. هكذا نصلح الظلم. المهمة ليست سهلة، فهي تتطلب قوة معنوية، إيمانًا، التزامًا، تكافلًا وأختية حقيقية.

نيغيست مينغيشا

هي ناشطة من أجل حقوق مجتمع القادمين من أثيوبيا في البلاد والعالم. مؤسّسة جمعية "فيدل" (أ-ب بالأمهرية) للتربية والاندماج الاجتماعي لدى مجتمع القادمين من إثيوبيا.

"ابنتي ستكون شعاعًا وليس ذَنَبًا"، هكذا كان يردّ أبي على كل من يقول له أن يتخلى عن الاستثمار في دراستي والانشغال بما هو أهمّ- تزويجي. ترعرعت في إثيوبيا، في بيتٍ رفع راية التربية والتعليم. أرسلني والداي إلى المدرسة ومن ثم إلى الجامعة في وقت لم يكن متبعًا فيه أن تلتحق الطفلات والفتيات اليهوديات بمقاعد الدراسة. حرصت على تجميع الأسئلة والمعرفة التي مكّنتني من تأمل العالم والتدخّل لاحقًا من أجل تغييره.

تعلّمت أول درس مهم خلال السنة الثانية من دراستي لموضوع الخدمة الاجتماعية. أتيتُ إلى وولو في شمال إثيوبيا. منطقة جبلية تعاني القحط والجوع. أودى الجوع الشديد بحياة 250,000 شخص، وربّما أكثر. كان علينا مساعدة الأطباء والممرضات على إبقاء المواليد الجدد على قيد الحياة. أثارت هذه الفاجعة ضجة كبيرة في جميع أنحاء البلاد، وكان الإمبراطور هيلا سيلاسي ينوي زيارة المنطقة. عشية زيارته، أتى مندوبو السلطة الحاكمة ووزعوا الملابس على جميع السكان. درتُ بين السكان قدر استطاعتي وطلبتُ منهم التمهّل وعدم ارتدائها على الفور. خشيت أن يظن الإمبراطور أن وضع السكان أفضل مما هو عليه في الواقع. أدركتُ أنّ السلطات لا تهتم دومًا بمصلحة السكان.

تعلّمت الدرس الثاني بعد قدومي إلى البلاد. حملت في جعبتي خبرة إحدى عشر سنة في العمل الاجتماعي، وبحثت عن عمل في مجالي. نظروا إليّ وعرضوا عليّ العمل في مصنع الشوكولاتة "عيليت". أدركت أنّ الـتأقلم في البلاد يتطلب مني العودة إلى مقاعد الدراسة. في تلك الفترة، كان هناك طالب إثيوبي واحد في الجامعة كلّها، وكنت أنا الثانية. كانت

الدراسة مليئة بالتحديات بسبب الصعوبة التي واجهتها مع اللغة العبرية، ولكن أساسًا بسبب الوحدة. أيام تعليمية كاملة كانت تمرّ دون أن أتحدث مع أحد، من الصباح وحتى المساء. بالإضافة إلى الدرس في الوحدة والعزلة، تعلمت أيضًا أنّ هناك آراء نمطية وآراء مسبقة بصعب تقويضها، خاصة في العمل مع كبار السن.

تعلّمت درسًا إضافيًا ومهمًّا أثناء عملي في شتيل، خلال "عملية سولومون". قدم إلى البلاد عدد كبير من الإثيوبيين، وحدثت أزمة جدية في مجتمع القادمين. لم يتم التخطيط مسبقًا لاستيعاب هذه الهجرة، وكانت نِتاج حاجة طارئة. أقيمت في مختلف أنحاء البلاد مجمّعات للكرافانات لم يلبِ بعضها احتياجات القادمين الجدد، سواء من ناحية التعليم، المواصلات أو حتى توفير بقالة واحدة. تمحور عملنا أساسًا حول تنظيم المجتمع المحلي، إجراء استكمالات وتزويد مجتمع القادمين بالمعرفة والأدوات للتعامل اليومي مع الواقع الإسرائيلي. كتبنا وثائق باللغة الأمهرية والتي تفصّل وتوضّح لهم حقوقهم. أدركت مدى أهمية تطوير قيادة من داخل مجتمع القادمين الجدد.

في إطار الدراسة في مندل، انكشفت بعمق على المصاعب التي يواجهها الطلاب المنحدرون من أصول إثيوبية في جهاز التربية والتعليم. تم تركيز أبناء مجتمع القادمين في أحياء مهمّشة كانت تعاني من شحّ الموارد، تعلّموا في مدارس لأبناء الفقراء في أحياء مهمّشة، لم يتتلمذوا على يد أفضل المعلمين وافتقروا للموارد المالية. كان الأهالي منشغلين بالأمور المعيشية ولم يكن بإمكانهم التداخل في الشؤون المدرسية. ما زلت أذكر بعض اللقاءات مع معلّمين ومديرين. في أحد المواقف، رأيت معلمة تهين طالبًا من أصول إثيوبية بسبب تصرّف شقيّ بدر عنه. في موقف آخر، وصفت مديرة طالبًا "صعبًا" حسب أقوالها، والذي يحني رأسه عندما تتحدث معه ولا ينظر في عينيها. حاولت أن أشرح لها الاختلافات الثقافية، ولكن ذلك زاد من حدة غضبها، مدّعية أنّها "بحاجة لتفسير راشي لكي تفهم هؤلاء الطلاب".

مواقف أخرى من هذا النوع جعلتني أدرك أهمية دمج وسطاء تربويين واجتماعيين للأطفال المنحدرين من أصول إثيوبية في جهاز التربية والتعليم. من هذا المنطلق، أقيمت جمعية "فيدل" (أ-ب بالأمهرية) للتربية والاندماج الاجتماعي لدى مجتمع القادمين من إثيوبيا. مشروعنا الرئيسي في الجمعية هو مشروع الوسطاء الاجتماعيين-التربويين المنحدرين من أصول إثيوبية. دورهم هو الوساطة بين الأهالي، الطلاب والمدارس، وذلك لتمكين المجتمع المحلي ومساعدته على المشاركة في حل مشاكل الطلاب. عمل المجسّرين لم يكن سهلًا، فقد ذاقوا بأنفسهم مرارة استيعاب القادمين. ولكنهم مع ذلك، أصبحوا وكلاء للتغيير الاجتماعي، والتحقوا بدراسات عليا. نجحوا في بناء منظومة دعم للطلاب، تتبّع وضعهم التعليمي، تجنيد الأهالي وإنشاء علاقات تعاونية مثمرة داخل المدارس. كان لبرنامج المجسّرين تأثير كبير على جهاز التربية والتعليم، إيمانًا منا بإمكانية خلق تغيير بواسطة توحيد القوى داخل جهاز التربية والتعليم وخارجه.

المنظمة الوحيدة التي بادرت لمساعدة مجتمع القادمين في تلك الفترة كانت شتيل. ساعدونا على تنظيم مجتمع القادمين، إجراء الاستكمالات وتزويدهم بالمعرفة، الأدوات والمرافقة المهنية. لاحقًا- في سيرورة إقامة جمعية فيدل- كان مركز شتيل متداخلًا بشكل نِشط وقدّم الاستشارة المطلوبة في جميع المجالات. ساهم في إقامة البنية التحتية التنظيمية، تطوير علاقات مع الوزارات، تجنيد أموال، المرافقة في مجال السياسات وفي

السيرورات الاستراتيجية. كان شتيل بالنسبة لنا عنوانًا لكل سؤال أو تحدٍ واجهنا في الطريق، وآذانًا صاغية ومصدر دعم. لقد حرث طاقم شتيل الأرض لخلق التغيير المنشود لدى مجتمع القادمين من إثيوبيا في إسرائيل، لنتمكّن في جمعية فيدل من دعم هذا المجتمع المحلي والنهوض به.

فتحي مرشود

مستشار ومرافق لمنظمات حقوق الإنسان، حقوق النساء والتغيير المجتمعي– في المجتمع الفلسطيني خاصة وفي البلاد عامةً. طور مشاريع في مجال الأبوة المختلفة. طوّر ودعم وأدارَ فرع شتيل في الشمال.

كنتُ في صباي أكثر انخراطًا في السياسة في إطار الشبيبة الشيوعية في قريتي المزرعة، خاصة في الأنشطة الجماهيرية والثقافية. في تلك الفترة، في مطلع السبعينات، كان ذلك محظورًا. استدعيَ والدي للتحقيق عدة مرات بسبب نشاطي. لطالما طلب مني الابتعاد عن هذه النار، ولكنني لم أنجح في ذلك كثيرًا. في الواقع، هذه الرغبة في التواجد في موقع يمكنني من مساعدة الآخرين، والاعتزاز بموقعي هذا، كنت قد ورثتهما عنه. قصة حياته الصعبة جعلته مُعيلا ومضحيًا منذ سنّ صغيرة. قبل أن يقتل والده، أي جدي، في سنة 1936، أرغم على توقيع مستند يسلّم فيه جميع أراضي العائلة. في سنة 1948، فقد والدته أيضًا، بعد أن دهستها مركبة عسكرية. في تلك الفترة، انضم إلى صفوف المقاومة الفلسطينية واعتقل لمدة ثلاث سنوات، إلى أن نال العفو من المندوب السامي. الأثمان الباهظة التي تكبدها أبي ارتبطت بقيام هذه الدولة ومجتمعها العبري.

خلال دراستي في جامعة حيفا، كنت ناشطًا في لجنة الطلاب العرب، إيمانًا مني بأنّ الطالب يجب أن ينكشف على الحياة ويتحمّل المسؤولية حيال البيئة، كجزء من سيرورته التعلمية. يتعزز هذا المبدأ عندما تكون جزءًا من مجتمع يعاني التمييز.

بالنسبة لي، كنت دائمًا أتأرجح ما بين هويّتي كمواطن إسرائيلي وهويّتي كفلسطيني. ربما لهذا السبب أيضًا، أشعر بفخر واعتزاز شديدين لمساهمتي الكبيرة في بناء مجتمع مدني فلسطيني – حيث تسنّى لي تقديم الاستشارة لمنظمات اجتماعية أقيمت في المجتمع العربي، لمساعدتها على النمو والتأثير. كان ذلك دومًا مزيجًا بين

المهني والشخصي. ربطتني علاقة ثقة بكلّ من قدمت لهم الاستشارة. الاستشارة التنظيمية هي جزء لا يتجزأ من حياتي الشخصية. معظم نشاطي تمحور حول المجال الاجتماعي، وهذا مكمل للجانب نفسه، حيث يتشابك المهني مع الاجتماعي والشخصي.

موضوع الجندر كان حاضرًا دومًا في نشاطي. في عملي مع شبكة المراكز الجماهيرية، عملت في مجال التنمية الجماهيرية في القدس الشرقية، بحيث كان المشروع الأهم هو العمل مع الآباء في مرحلة الطفولة المبكرة، في البلدة القديمة. في المكان الأكثر تقليدية، نجحنا في جعل الأب شخصية مركزية في التنشئة الاجتماعية للطفل. كان تلك مساعي لتليين فكرة الرجولة، ولكن هناك تحديدًا، التقيت بالجانب الأكثر صلابة في الرجولة في المكان الذي نعيش فيه. المركز الجماهيري في القدس الشرقية والذي عملت فيه خلال الانتفاضة الأولى، كان مكانًا متواضعًا نشطت فيه في ساعات الصباح رياض للأطفال وناد للمسنين. من حين لآخر، كان الجنود يأتون إلى المركز ولم أكن أسمح بدخولهم إلى مبنى فيه نساء وأطفال. كنت أسدّ المدخل بجسدي، وبسبب ذلك، اعتقلت ست مرات في تلك الفترة. في كل مرة، كان مدير المركز الجماهيري يجري اتصالاته، وقد وصل الأمر إلى رئيس البلدية تيدي كوليك الذي عمل جاهدًا من أجل إطلاق سراحي.

تميّزَ نشاطي أيضًا بجانب نسوي مهيمن. كوني رجلًا يقدم الاستشارة للنساء لم يلق قبولًا في بادئ الأمر. أتيت نيابة عن شتيل لحضور لقاء مع نساء فلسطينيات أردنَ إقامة جمعية باسم "نساء ضد العنف". الفكرة بأن يأتي رجل، فلسطيني تحديدًا، ليرشدهن حول ما يجب فعله، أثارت احتجاجهن. طلبت منهن آييليت إيلاني، والتي حضرت اللقاء برفقتها، التحدث معي أولًا ومن ثم اتخاذ موقف. بعد لقاء دام ثلاث ساعات، كانت تلك المرة الأولى التي أحصل فيها على وسام "رجل فلسطيني نسوي". تابعت نشاطي في هذا المجال وفي تقديم الاستشارة، وذلك في إطار قسم Un Women، ومع النيابة العامة الفلسطينية وفي الأراضي المحتلة أيضًا. في كثير من الأحيان، شعرت بثقل المسؤولية عندما هوجمت النساء اللواتي رافقتهن بسبب تناولهن تابوهات في المجتمعات العربي، مثل رفع شعار "جسد المرأة حريتها" ومطالب أخرى أثارت الاحتجاج والهجوم ضدهن. ولكننا آمنت دائمًا بنظريات وممارسات الإدارة المشتركة والتدعيمية، وعملت بموجبها.

عند الحديث عن شتيل، لا يمكن ذكر مرحلة معينة، لأنّني كنت جزءًا من المنظمة طيلة 25 عامًا. بداية في القدس، ولاحقًا كمستشار في فرع حيفا، وبالتعاون مع أعضاء وعضوات الطاقم، قمت بتأسيس وإدارة الفرع الشمالي. عندما عيّنت راحيل ليئال مديرة عامة لشتيل، أقنعتني بالعودة من بوسطن حيث كنت أدرس، آمنت بي وقدمت لي كل الدعم الذي احتجته. سيرورة تطوير نظرية المجتمع المشترك، والتي تعنى أيضًا بالأعراف والقيم وبالممارسات اليومية أيضًا، حدثت في شتيل. إدراك ضرورة السعي للتوزيع المنصف للموارد، خلق حيز مشترك قائم على الشراكة بين كل من يعيش فيه، وكل من يعيش فيه يشعر بالانتماء إليه، لغويًا وثقافيًا. كنا بحاجة لبلورة مجموعات قيادية مشتركة، خاصة لدى نساء في مناصب عليا في المؤسسات الأكاديمية وإدارة المنظمات. تأسست هذه البنية التحتية في حيفا، واتسع نطاقها لاحقًا. شتيل هو جزء لا يتجزأ من هويتي، ومغادرتي المنظمة آلمتني جدًا.

أومن بأنّه على الرغم الطموحات التي يصبو الإنسان إلى تحقيقها في مجال ريادة المشاريع الاجتماعية، وحقيبة الأدوات التي يكتسبها في مختلف المجالات، إلّا أنّ الشرط الأساسي هو القدرة على إيجاد شركاء لرؤيتك ورسالتك، والعمل معًا بشكل حقيقي.

ليلي بن عامي

المديرة العامة ومؤسّسة منتدى ميخال سالا- جمعية لتطوير حلول تكنولوجية ومبتكرة لمنع العنف وقتل النساء.

كنت أتمنى لو شاركتني شقيقتي الصغرى، ميخال سالا طيبة الذكر، بما كانت تمرّ؛ يا ليتني كنت أمتلك المعرفة اللازمة لأميز وأدرك ما كان يحدث ولإنقذها. أذكر أنّي حدّقت في عينيها طويلا قبل ساعات من مقتلها. كان ذلك في ورشة نسائية شاركنا فيها في ذلك المساء. كان علينا التجول في الغرفة، الوقوف بشكل عشوائي أمام إحدى المشاركات والتحديق في عينيها طويلًا. بعد ساعة ونصف فقدتها. قتلت ميخال بوحشية على يد إليران، زوجها ووالد ابنتها.

كنت مبادرة وناشطة اجتماعية لمدة 15 عامًا قبل مقتل شقيقتي؛ أقمتُ منظّمات في مجال التعليم الرسمي، في مجال التشغيل المنصف والتربية لريادة المشاريع الاجتماعية. ناصرتُ من أجل التمثيل اللائق للنساء في الكنيست، ترشّحت للانتخابات البلدية وفزتُ بأربعة مقاعد. لم يخطر في ذهني يومًا أنّني سأتناول موضوع الحياة والموت، أنّني سألامسُ مباشرةً آفة قتل النساء.

إلّا أنّ شقيقتي قتلت على يد شريكها، الذي عرفناه رجلًا محبًا، حساسًا ودمث الخلق. أول الحاضرين لمدّ يد المساعدة. لم نسمعه يومًا يصرخ أو يضرب. زوجٌ مراعٍ لميخال، والتي كانت امرأة قوية، مستقلّة وحرّة. لم تكن هناك أي شكوك أو أدنى فكرة أنّ شيئًا كهذا قد يحدث. لم ينقطع منذ مقتلها فيض الدموع والأسئلة؛ بمَ مرّت خلال السنة التي قضياها معًا كزوجين؟ لماذا التزمت الصمت؟ أين أخطأنا؟ كيف يعقل ألّا ألحظ شيئًا، على الرغم من نشاطي الاجتماعي ووعيي للقضايا الاجتماعية؟ كيف حدث ذلك لشقيقتي؟ ألم تكن هناك طريقة ما لتمييز

ما يحدث ولإنقاذ ميخال؟ بتّ أعرف اليوم أنّه كانت هناك طريقة ما.

غداة جريمة القتل، بدأت أبحث عن الإجابات. كانت تلك طريقتي للتعامل مع الفاجعة، ولمداواة ألمي لاحقًا. تحدّثت مع عدة أشخاص من المجال، مع مختصات في مجال العنف الأسري، مع وزراء، مع نساء تعرّضن للعنف في بيوتهن. اكتشفت أنّ هناك نمطًا وهناك أيضًا طريقة لتمييز الخطر قبل وقوع الكارثة. اكتشفت أيضًا أنّ هذا هو المجال الوحيد الذي يشكّل خطرًا على حياة الفرد ويصعب فيه توقّع هذا الخطر واتخاذ تدابير وقائية منه. الأدوات القائمة هي: التوجّه إلى الشرطة، إلى مكتب الرفاه الاجتماعي أو إلى ملجأ. مسؤولية اللجوء إلى هذه الأدوات الثلاث، والتي لم تتغير منذ خمسين عامًا، ملقاة على كاهل الضحية.

أقمتُ جمعية منتدى ميخال سالا لمنع العنف وتوقّع حدوثه بواسطة الابتكار والتكنولوجيا؛ نقوم بمسح مؤشرات المخاطر في العلاقات الزوجية ونخصّص لها حلولًا مبتكرة. نقيم علاقات تعاونية بين مجالات مختلفة. نستقطب لاعبين جدد إلى ميدان العنف الأسري من مجاليّ التقنية العالية ومكافحة الإرهاب، نعمل على تعزيز الوعي وتغيير الخطاب- الانتقال من مناقشة الإشكاليات وقصص الضحايا إلى خطاب التمكين، الحلول والتضامن. نحن وحدة الاستطلاع في مجال العنف الأسري.

وُلدَ المشروع الأول من قلب الحزن والألم. اكتشفتُ أنّ ميخال بحثت على محرّك البحث جوجل عن "الغيرة الزوجية". كانت تعاني من الغيرة المرضية من طرف زوجها. كان يقول لها مثلًا إنّها تنظر إلى رجال آخرين وهي تسير معه في الشارع، كان يتفحّص هاتفها الخلوي، يقرأ مفكرتها الشخصية، يهاتفها طوال الوقت عندما لا تكون برفقته، يتحقق من هوية الأشخاص الذين التقت بهم وغير ذلك. قالت لي شرطية متمرسة أنّه لو قدمت ميخال شكوى لدى الشرطة- لطلبوا منها تعبئة استمارة "أداة لتقييم المخاطر"، وبواسطتها، كانوا سيعرفون أنّها معرضة للخطر وكانوا سيحوّلونها إلى ملجأ. صدمني ذلك. سألت الشرطة مجددًا: "حتى وإن لم يكن هناك عنف جسدي في السابق، أمكنكم أن تعرفوا أنّ حياتها معرضة للخطر؟"، وكانت إجابة الشرطية قاطعة: "نعم، لدينا أداة واضحة ومُعتمدة لذلك". هذا يعني أنّ ميخال كانت بحاجة للتوجّه إلى الشرطة لكي تعرّف أنّ حياتها معرّضة للخطر. ولكن من تلك التي ستتوجّه إلى الشرطة بسبب غيرة زوجها؟ سألتُ الشرطية ما إذا كانت هذه الاستمارة متاحة للجمهور عبر الإنترنت، وأجابت بِلا. تخيّلت ميخال وهي تبحث عن "الغيرة الزوجية" وتجد هذه الاستمارة. هكذا نشأت i-risk.co، وهي استمارة إلكترونية متاحة على شبكة الإنترنت لتقييم المخاطر في العلاقة الزوجية، وهي تابعة لوزارة الرفاه والضمان الاجتماعي، يسهل إيجادها على محرّك البحث، وتُمحى فور الانتهاء من تعبئتها. لقد أمكنَ لهذه الاستمارة إنقاذ حياة ميخال.

من هناك، تطوّرت الجمعية بسرعة، وكانت فكرتها الرئيسية تسخير الأدمغة والمعرفة التكنولوجية المتطورة في البلاد من أجل إنقاذ حياة النساء المعنّفات. الهدف هو الوصول إلى "صفر" قتيلات في السنة.

قدّم لنا مركز شتيل عشرات الساعات من الدعم المهني المجانيّ. عندما بدأنا، كنا مجموعة متطوعين ومتطوعات نسعى لفعل الخير، تابعنا الطريق معًا وأقمنا مبنى تنظيميًا، وضعنا إجراءات للعمل وبنينا ميزانية واضحة. بفضل المرافقة المهنية والمتفانية، أصبحنا جمعية تضم طاقم موظفات مدفوع الأجر، مكاتب فعلية، مبنى تنظيمي وخطة

ميزانياتية منظّمة. شاركنا مؤخرًا في ورشة عمل مثرية في شتيل في مجال تطوير الطواقم وواجهات العمل البينية. السيرورة التي خضناها طوال سنة التأسيس هذه مدهشة بنظري. فنحن كالبذور في التربة، متواجدون في الحقل كل يوم، أياد يملؤها النشاط وقلب نابضٌ بالحياة وملتزم بالتغيير المجتمعي وإصلاح العالم. شتيل هو كالماء والضوء الضروريين للنمو. منظمة مهنية وعلى استعداد دائم للدعم وتقديم الاستشارة.

يوسي أوحانا

مؤسّس ومُدير فنيّ لـ "مجتمعات تُغنّي" – جمعيّة تروّج العدالة في الاعتراف والتوزيع عبر تعزيز حضور الترنيم الشعائري

كنتُ طفلًا في السادسة من عُمري حين قدمتُ إلى البلاد من قرية أمازيغيّة – بربريّة في المغرب. من وادي الخيل الذي يسكنه الأحرار إلى الأراضي المقدّسة. وصلنا – أفراد عائلتي وأنا – في حافلة مُكتظّة إلى مكانٍ كان بعيدًا بالنسبة لي ويبدو كلا شيء – بمثابة ثقب! توقّفت الحافلة وبَقِينا في الداخل، كأننا مُحاصَرون. لم ينزل أحد. صعد ممثّلون عن السلطات، نزلوا، وعَدوا، هدَّدوا. بقينا ثمانية أيّام في تلك الحافلة. في النهاية خرجنا بطريقةٍ ما، وبعدنا مباشرة وصلتْ حافلة أخرى. لحقتُ الحافلة الأخرى يومًا بعد يوم بدهشة طفل. بقوا متحصّنين في الحافلة ثلاثة أسابيع. في النهاية، وُضع جميع المسافرين في معتقل ليليّ، وبعد ذلك استسلموا ونزلوا. أفترض أنّ صلوات رُفعت في الحافلة، أنّ الترانيم الشعائرية سمعت فيها أيّام السبت، أنه كانت هناك موسيقي تصويريّة لهذا النضال الاجتماعيّ. بين الناس الذين كانوا هناك الحاخام موشيه بيرتس، الذي كان مُرتِّلًا في كنيسنا والذي شارَك لاحقًا في رحلة عودتي إلى عالَم الترنيم الشعائري، لكنّ ذلك جرى في وقتٍ لاحق.

في هذه الأثناء، انصهار في جهاز تربويّ شكّل "بوتقة". سرعان ما أدركتُ ما الذي يُعتبَر حضاريًّا، وأنّ هذا الأمر لا يمتّ بصلة إلى بيتي، عائلتي، حياة الكنيس، الترانيم الشعائرية، وكوني ابن أسرة موسيقية أمازيغية. كانت الثقافة السائدة، الغربية، الإسرائيلية غليظة ومُتطلّبة، وتعلّمتُ من لقائي معها أنّ عليّ أن أُخفي، أقلّص، أزيل الكيباه، وأفقد المميّزات. علمتُ أنّ هناك حضارة وأنّ هذه الحضارة ليست لي. فما الذي لديّ أنا؟ مدرسة مهنيّة وإخفاقات لا تُحصى.

حان الآن موعد التجنيد. بناءً على تسجيلات خاطئة، أُتيح لي الانخراط في دورة ضبّاط، وأُدرجتُ كضابط مخابرات ومندوب عن سلاح الجوّ في 8200. كان هذا أمرًا استثنائيًّا، لأنّ الأكثرية هناك كانوا مطرودين من الطيران. في البداية، كان شعوري الدائم والمألوف أنّه ليس في وسعي أن أتكلم لغتهم، أنني لستُ منتميًا حقًّا إلى حضارتهم. ولكنني درستُ لاحقًا واستكملتُ المعلومات. أصبحتُ ثنائيّ اللغة. قُبيل التسريح، سمعتُ من الجميع كلمة "جامعة"، التي أظنّ أنني لم أسمع بها من قبل.

كانت الدراسات التحضيرية قبل الأكاديمية نقطة تحوّل حاسمة بالنسبة لي، وكانت أكثر بكثير من استكمالٍ للبجروت. درستُ للمرة الأولى في حياتي مساقًا حول تاريخ يهود الشرق وكتبتُ وظيفةً بحثيّة عن ثورة وادي الصليب. كانت تلك لحظات الوعي الأولى. بعد ذلك، تابعتُ دراسة البكالوريوس، ثمّ الماجستير، وأصبحتُ مساعد بحث ومُعيدًا في الجامعة. درستُ كثيرًا موضوع التعدديّة الحضارية، وشعرتُ أنني أخيرًا وجدتُ طريقةً للتعبير بالكلمات عن الإلغاء الذي عايشته. خلال دراسات الماجستير، تسلّمتُ وظيفة مُدير برامج في بيت هيلل في الجامعة العبرية – هيئة تُعنى بالهويّة اليهوديّة التعدديّة وتعرض على الطلّاب أن يشاركوا في برامج ومناسبات مختلفة. بادرتُ إلى إقامة العديد من اللقاءات حول موضوع الثقافة الشرقيّة، انطلاقًا من الفكرة أنّ الثقافة هي مفتاح للإصلاح الاجتماعيّ. وكانت الفكرة أنك إن لم تعترف بحضارة معيّنة، يسهل عليك أكثر أن تُقصيها، تدوسها، وتقمعها. عملتُ لاحقًا في بيت هيلل في بيركلي. سمع الطلّاب هناك ببعض ما فعلتُه في إسرائيل بالنسبة للثقافة الشرقية واقترَبوا منّي. كانت الصدمة لا تزال تعتريني من البلاد الجديدة، لكنّي صُدمتُ أكثر لأنهم أرادوا أن أعلّمهم "الترنيم الشعائري". لم أفهم ما العلاقة بين الشبّان الأمريكيين والترنيم الشعائري، لكن كان هناك شابٌ يُدعى جون إرليخ، سكن بضع سنوات في البِلاد، ولأنه كان قادمًا من الخارج كان أكثر انفتاحًا منّا بكثير على ما كان لدينا هنا في الوطن. في نحلؤوت تعرّف إلى تقاليد "الترنيم الشعائري" المختلفة، درس العزف على العود، وأراد هو وأصدقاؤه إقامة فرقة للترنيم الشعائري. فرقة للترنيم الشعائري؟! أدركتُ عبرهم أنّ الترنيم الشعائري نابضًا بالحياة وجامعًا.

أدركتُ لاحقًا، حين عُدتُ إلى البلاد، أنّ عليّ أن أستمرّ في نقل هذه البُشرى، فأقمنا "مجتمعات تُغنّي" – جمعيّة تُعلّم الترنيم الشعائري لمجموعاتٍ من يروحام إلى حيفا. إنه مشروع إنقاذ ثقافيّ، لكنّ ما يميّزه ليس كونه أرشيفيًا، مثل تسجيل لشيوخ الجالية لموقع المكتبة الوطنيّة – وهو مهمّ أيضًا؛ يُحكى هنا عن مجرّد الفكرة أنّ أشخاصًا أحياء، من جميع الأجيال والجاليات، علمانيّين ومتديّنين، يجلسون داخل مجتمعاتٍ تُغنّي، يُحيون ثقافات تنقرض، أو موجودة بشكل مُصغّر في الكُنس.

حققنا بضعة إنجازات رائعة. من حيث مكانة المرأة في العالم، أحدث الترنيم الشعائري ثورة فِعليّة، فهناك مُشاركِات في مجموعاتنا يتعلّمنَ الترنيم من فتيان اليشيفاه، هناك مرنّمات. نجحنا في استحضار الترنيم الشعائري كمجموع موسيقى، نصوص، وألفة مُجتمعيّة على مستوى الطلّاب والمُدرّسين. نجحنا في تغيير نظرة المُجتمَع إلى الترنيم الشعائري من أساسها. درّبنا المُدرِّسين بعُمق من حيث دراسة النصوص، فهم مصادرنا، وفهم القدرات الغنائيّة. موقع الترنيم الشعائري الذي أقمناه، وكان صفحتنا الرئيسية، أصبح موقعًا تابعًا للمكتبة الوطنيّة – إحدى قواعد بياناتها. في بداية المشوار، أقمنا مؤتمرًا، وجلس خيرة المرنمين كلّهم في غرفةٍ واحدة. من جهتنا، النجاح اليوم هو

أنّ أسهم ثقافة الترنيم الشعائري ارتفعت إلى درجة أنه لم يعُد ممكنًا جمع هؤلاء الناس المنشغلين جدًّا في مكانٍ واحد وزمانٍ واحد. ورغم كلّ هذه النجاحات، أشعُر أنّ المشوار لا يزال طويلًا قبل إكمال الإصلاح الاجتماعي – الثقافي.

علاقتي مع "شتيل" طويلة الأمد. فحتّى قبل إقامة "مجتمعات تُغنّي"، عملتُ في شتيل كمركّز للشبكة، بحيث كان من الطبيعيّ بالنسبة لي أن أستشيرهم حين أقمتُ "مجتمعات تغنّي". في مرحلةٍ ما احتجنا إلى مساعَدة في مجال تجنيد الموارد، فوضعتْ شتيل في تصرّفنا مستشارة تُدعى كليلة، عملت على تجنيد الموارد أيّام الجمعة لبضعة أشهُر. وحين كنّا نحتاج إلى عمل داخل المنظّمة، ساعَدنا كارلوس على رسم خرائط للقوى الداخلية في منظّمتنا. وحتّى حين واجهنا أحيانًا أزمات داخلية أو خارجية، كان كارلوس والفريق هناك لمعاونتنا. ميّزت شتيل أمرًا رياديًا في عملنا، انطلاقًا من النظرة أنّ الحفاظ على التقاليد يثبّت حضور الثقافة الشرقية التي تقاتل للحفاظ على مكانتها في الخطاب والشارع الإسرائيليّين. وساعدتنا شتيل أن نصبح أقوى كي نستمرّ في تعميم الترنيم الشعائري إلى المناطق المختلفة في المُجتمَع الإسرائيلي وتحقيق العدالة.

.3

جغرافيا اللامساواة

13 - 18 / 40

نجمة عباس

ممرضة مسؤولة وعضو مجلس في بلدية شفاعمرو. تنشط من أجل النهوض بسياسات المساواة والعدل في مجال الصحة في إطار المنتدى المدني للنهوض بالصحة في الجليل.

تأثّرنا، صفّقنا شعرنا، وقفنا في الصالون وابتسمنا. مشهد متكرر كل سنة، حيث اعتاد والداي دعوة مصور ليأتي إلينا في شفاعمرو ليصورنا. مضى وقت طويل حتى فهمنا لماذا يواظب والداي على طقوس التصوير هذه؛ اتضح أنّه كان لديّ أخ وأخت، توأمان، اللذان توفيا فجأة، خلال فترة وجيزة، ولم يتعدَ سنّهما ستة أشهر. إسهال، تقيؤ ومن ثم موت فجائي. لم نكن لدى والديّ صورة واحدة لهما، لذلك، حرصا، بعد هذا الموت المروع، على تصويرنا بانتظام، خشية أن نختفي نحن أيضًا بدون سابق إنذار. ربما يجدر بنا إرسال المصور لالتقاط مزيد من الصور لدى الأقرباء والجيران، فقد كنت محاطة بالمرض طوال حياتي- الأهل، المعارف، الأصدقاء. رحل العديدون. في نهاية المطاف، فإنّ العمل كممرضة في مجال الصحة العامة في المجتمع العربي كان خيارًا بالنسبة لي، ولكنه كان أيضًا قدرًا محتومًا، يصعب التملص منه.

كممرضة، تعاملت على مدار سنوات طويلة مع نساء حوامل يتتبعن بقلق ودهشة تطور أطفالهن، ونساء منجبات يُعدن تأهيل أجسادهن وأرواحهن، إلى جانب رعاية كائن صغير لا حول له ولا قوة. فحصت صغارًا وكبارًا أتوا لتلقي اللقاح أو امتنعوا عن ذلك. تابعت بقلق مؤشرات السمنة الآخذة في الازدياد، التدخين السلبي والإيجابي وعواقبه، تفاقم حالة فلان وتحسّن حالة آخر. كممرضة في مجال الصحة العامة، كنت أحمل خارطة مقلقة للوضع الصحي في مجتمعي. آلمتنى فكرة أنّ بعض، أو ربما معظم الحالات التي تصل إلينا كانت ستنتهي بشكل مختلف- لو كان هناك وعي أو سيرورات حقيقية من الطب الوقائي، لأنّها غائبة عن المجتمع العربي.

لذلك، قررت في انتخابات 2013 الترشّح للمجلس البلدي وتغيير التوجّه حِيال الاحتياجات الطبية في المجتمع. فعلت كل ما بوسعي لتوضيح هذه الاحتياجات، من وجهة نظري كممرضة. ولأول مرة في تاريخ شفاعمرو- انتخبت امرأة، حضرتنا، للمقعد الثاني في قائمة مرشحة للانتخابات! ولكن يبدو أنّ الفرحة سبقت أوانها. اتضح أنّني كنت بحاجة لأربعة أصوات لدخول المجلس (أصوات الجنود...). كنت تارة في الداخل، وتارة أخرى في الخارج. وبعد أيام من الاحتفال بدخول أول امرأة إلى مجلس شفاعمرو- أدركت أنّني أخفقت. وكأنّ الأصوات الأربعة الناقصة هي القدر الذي لا يريدني أن أصبح شخصية عامة.

وعندئذ، رأيت إعلانًا لـ "شتيل" عن دورة لقادة مجال الصحة، وتسجّلت. ربما سأتمكن من إحداث تغيير ما؟ قررت أنّني سأخوض سيرورة لتغيير الواقع الصحي عن طريق المجتمع المدني، إن لم يكن عن طريق المجلس. تعلمنا في الدورة عن خطورة الوضع الصحي في المجتمع العربي، وتم تسليط الضوء بشكل خاص على الأسباب الاجتماعية والسياسية وراء انخفاض متوسط العمر المتوقع وتدني مستوى جودة حياتنا نحن كعرب، في الضواحي (حتى يومنا هذا، عندما ألتقي بنساء ورجال يحلمون بصنع تغيير في مجال الصحة- وبعد جائحة كورونا، لا داعي للشرح أنّ الصحة هي الأهم- فإنّني أوجههم أولًا إلى المنتدى المدني للنهوض بالصحة في "شتيل". إنّها المرحلة الأولى، من وجهة نظري).

في إطار الدورة، أقمتُ لجنة صحية في شفاعمرو، وانضممت لاحقًا إلى اللجنة التوجيهية لمؤتمر المنتدى المدني للنهوض بالصحة في الجليل، والذي عقد لدينا في شفاعمرو - ولأول مرة في مدينة عربية.

في صباح يوم المؤتمر، في بداية نيسان 2016، شاءت الصدفة أنّ يعلن النائب سموطريتش عن دعمه للفصل بين النساء المنجبات في أقسام الوالدات في المشافي. ما خططنا لقوله في المؤتمر لم يعد مهمًا، فقد اضطرنا الواقع لأن نقول لسموطريتش رأينا في مقترحه. استنكر رؤساء سلطات محلية عرب ويهود تصريحه هذا، بالإضافة إلى المديرة العامة لـ "شتيل"، المدير العام لجمعية الجليل، وحضرتنا، باعتباري عريفة البرنامج- ولكننا بالطبع انتظرنا سماع رد فعل بروفسور إيتمار غروتو، نائب مدير عام وزارة الصحة. رد الفعل الحاد لغروتو دل على أنّ وزارة الصحة لن تتواطأ مع مثل هذه السياسة العنصرية. ومن شفاعمرو خرجت البشارة لجميع وسائل الإعلام بخصوص موقف وزارة الصحة الحازم وغير المتهاون. بدعم من القسم الإعلامي في "شتيل"- حظي الوضع الصحي في المجتمع العربي بتغطية واسعة على المستوى القطري.

في انتخابات السلطات المحلية في 2018، سرت خطوة إضافية إلى الأمام- ليس كمرشحة ضمن قائمة جميع أعضائها رجال، إنما كقائدة لقائمة نسائية نجحت هذه المرة في دخول المجلس البلدي بقواها الذاتية. شاركت مدينة شفاعمرو في برنامج وزارة الصحة "المدينة الصحية"! في السابق، عندما كنت أتحدث عن الحاجة لوجود قسم للصحة، قيل لي: "هناك قسم لشؤون الصحة العامة!". اليوم، بات الجميع يعي ما معنى الصحة وتقليص الفجوات، وما معنى قوة نسائية داعمة للسياسات الصحية. وافقت البلدية على تخصيص ميزانيات وساهمت في برامج الحد من التدخين، مكافحة السمنة واتباع نمط حياة صحي. العاملون في المجال يعرفون أنّ الأمر ليس بديهيًا- ولكن الطريق أمامنا لا تزال طويلة.

يوهان أطلان

مدير عام وأحد مؤسّسي مجلس النقب - منظّمة جامعة متعددة المجتمعات تدعم أجندة مدنية ملائمة لاحتياجات وطموحات سكان النقب.

2007. مظاهرة الطلاب الكبرى. مئات الشبان يهتفون معًا: "الجهل هداة بال!" و: "ليس فوق ظهورنا!"، وذلك احتجاجًا على نية الحكومة زيادة القسط الدراسي في السنة الدراسية القادمة وتقليص ميزانية التعليم العالي. كنت في حينه طالبًا للقب الثاني في الفلسفة في جامعة بن غوريون في بئر السبع، زيادة القسط الدراسي أزعجتني طبعًا، ولكنني لم أتماهَ مع المظاهرة. كنت أعرف أن الهدف من وراء زيادة القسط الدراسي هو زيادة عدد المنح للطلاب محدودي الموارد. هتف المتظاهرون: "نحارب من أجل التعليم!"، "كفوا عن التضييق علينا!" و: "أولمرت، استقِل!" خطر في بالي جميع الأشخاص الذين قابلتهم أثناء الأعمال التي قمت بها خلال الدراسة، أشخاص من النقب، من المجتمع المحلي. ضوائق ونقص وحرمان بمستويات غير مألوفة. أشخاص يحتاجون حقًا لهذه المنح. اعتليت المنصة، تجرأت على الاقتراب من الميكروفون، وقلت: نحن مضربون منذ شهر ونصف. من منكم ملّ الذهاب إلى الحانة أو بركة السباحة، فلينضم إلينا للتطوع في مركز الاستيعاب الإثيوبي. سننطلق من منطقة العشب الأخضر في الجامعة في الساعة التاسعة صباحًا. جميعكم/ن مدعوون". وترجلت عن المنصة. في صباح اليوم التالي، عندما حضرت إلى نقطة التجمّع مع صديق لي، لم نعرف من أتى بهدف التطوّع ومن وجد تواجد هناك بمحض الصدفة. أخذنا نسألهم، واتضح لنا أنّ جميع الحضور، وعددهم 350 طالبًا، أرادوا المجيء. ومن هنا انطلقنا.

تابعنا التطوع في مختلف أحياء المدينة طيلة السنتين التاليتين. من بين الجموع التي أتت في المرة الأولى، تبلورت مجموعة مكوّنة من 12 طالبًا

الذين داوموا على الحضور وتوسيع نطاق الأنشطة وتطويرها. في إطار سيرورات تجنيد الموارد، التقينا بمنظمة "جوينت- إسرائيل" التي دعتنا لتطوير مجال التداخل الاجتماعي والقيادة على المستوى البلدي في ديمونا. انتقلت لاحقًا لتركيز المجال في المنطقة بـأكملها، وهنا، انكشفت على التحديات الكبيرة في النقب. بالتعاون مع نشطاء من المنطقة، اطّلعنا على النواقص- وأقمنا برلمان الشبيبة.

التقينا معًا كمجموعة شبابية يهودية-عربية من المناطق الحضرية والريفية في النقب لنعالج معًا القضايا الحارقة بالنسبة للأجيال الشابة في المنطقة وتحسين جودة حياة السكان. وجدنا النقب منطقةً تضم مجتمعات محلية مختلفة ذات احتياجات مختلفة، ولكن مع رغبة مشتركة في التطور والازدهار.

في تلك الفترة، نوقشت إمكانية إقامة مطار دولي جديد، وقد خططت إقامته في مجيدو في عيمق يزراعيل. عارض سكان المنطقة إقامة المطار لأسباب متعلقة بهم، أما نحن، فقد وجدنا في ذلك فرصة ذهبية بالنسبة لنا- إقامة المطار في النقب وتوفير عشرات آلاف الوظائف الجديدة. الخطوة الأولى التي اتخذناها كانت أمام القاعدة العسكرية الجوية في نيفاطيم، متنكّرين لدافيد بن غوريون، ووقفنا على رؤوسنا. وصلت هذه الصورة إلى وسائل الإعلام، وكانت تلك لحظة واعدة بالنسبة لنا. ولكن الرد الفوري الذي أتانا كان كالتالي: "إقامة المطار في نيفاطيم مستحيلة، وتشكّل خطرًا على أمن الدولة". دعمت المنظمات البيئية هذه الفكرة، وكذلك الأمر بالنسبة للسلطات المحلية في النقب، وساد الشعور بعدم وجود سبب حقيقي للرفض القاطع، وبأنّ صوت أهالي النقب غير قادر على الوصول إلى رأس الهرم. القرارات بشأن النقب لم تمرّ عبر أهالي النقب، إنّما اتخذت في الأروقة في القدس، بعيدًا عن السكان الذين يعيشون الواقع في الجنوب. أدركنا أنّه لدفع الأمر قدمًا، علينا أن نتحد كقوة كبيرة، وعلى نطاق واسع. إقامة ائتلاف للنقب يقول بصوت عالٍ: للنقب موقف واضح!

تبلور وعي مماثل لدى رؤساء السلطات المحلية والمنظمات الاجتماعية أيضًا، وتعاونًا معًا: المجموعة الشبابية، رؤساء السلطات المحلية، ممثلو منظمات مختلفة ناشطة في النقب، وشكّلنا الجماعة الضاغطة الأقوى في المنطقة: مجلس النقب. إنّها منظمة غير حزبيّة تضم مختلف الفئات السكانية والمجتمعات المحلية في المنطقة، بنية النهوض بقضايا جوهرية تحظى بالإجماع. أعددنا بالتعاون مع آفي من شتيل الوثيقة الأساسية لمجلس النقب، والتي تشكّل حتى الآن ركيزة لعملنا.

أحد مجالات نشاطنا المركزية هو النهوض بالصحة في النقب. في سنة 2017، كان لنا دور رئيسيّ في قرار تخصيص مئات ملايين الشواقل لتعزيز وتوسيع المركز الطبي سوروكا، وقدّمنا التماسًا مشتركًا للمحكمة العليا لإقامة مشفى إضافي في النقب. يدور الحديث هنا عن قرارات صدرت في السابق، ولكنها لم تنفذ- ولو لم نفعل شيئًا في هذا المضمار- يرجّح أنّ الأموال كانت ستختفي لصالح أهداف أخرى، وليس في النقب، إنّما في مركز البلاد. نحن شركاء في ائتلاف الصحة من تأسيس مركز شتيل وبقيادته، وجزءٌ من هيئته الإدارية. يوجّه مركز شتيل لقاءاتنا في جميع نضالاتنا في مجال الصحة، يساهم في التخطيط وبلورة الاستراتيجيات، يساعدنا على تكوين علاقات لم نبادر لها نحن، يرشدنا حول كيفية التعاون مع الأشخاص المناسبين والمنظمات المناسبة في مختلف مجالات عملنا وتكوين علاقات تعاونية تمكّننا من العمل معًا من أجل مصلحة النقب.

طوبي فنستر

أستاذة للجغرافيا والتخطيط الحضري في جامعة تل أبيب، رئيسة مختبر تخطيط البيئة والمجتمع. مُؤسِّسة وأولى رؤساء جمعية "بِمكوم" التي تهدف إلى تعزيز العلاقة بين نُظم التخطيط وحقوق الإنسان.

في سنة 1982، تقرر نقل مطار نِبطيم العسكري من سيناء إلى النقب، في أعقاب معاهدة السلام مع مصر وإخلاء المطارات من سيناء. تطلّبت العملية إخلاء سكان بدو من منطقة تل الملح. القصّة نفسها تتكرر مجددًا، يهودٌ يقومون بإخلاء سكان عرب ويستولون على أرضهم. ولكن هذه المرة، أعلن الرئيس بغين، بروح نشوة تلك الأيام، أنّ لا شيء سيتم عنوةً. كخبيرة جغرافية في شركة تيهل للمهندسين الاستشاريين، كنت شريكة في تلك المديرية المميّزة التي أدارت مفاوضات مع ممثّلي السكان البدو أنفسهم. انطوى ذلك على صعوبات كثيرة واستغرق سنوات طويلة من النضال، ولكن كانت هناك محاولة لإشراك السكان في السيرورة. استثنائية قصّة "نِبَطيم" ساهمت في فهم مشكلة جوهرية في مجال التخطيط في إسرائيل: لا يُتّبع هنا تقليد إشراك السكان، ويتم إشراكهم فقط في مرحلة تقديم الاعتراضات. لماذا لا تراعى مواقفهم منذ مرحلة التخطيط؟ إنّ تطوير منطقة معينة يعتبر دمارًا بالنسبة للسكان الأصليين. إنّه واقع عبثيّ مروع: في الكثير من الأحيان، بحجة النهوض بالمستقبل، ومع تجاهل الحساسيّة الثقافيّة، الجندريّة والسياسيّة، يُنظر إلى السكان الحاليين كتاريخ ماضٍ للمكان الذي يسكنون فيه.

أقيمت جمعية "بِمكوم" (Bimkom) من أجل إصلاح هذا الوضع تحديدًا، بواسطة أدوات بحثيّة ومهنيّة، وذلك على مستوى الخطاب وعلى مستوى التنفيذ على أرض الواقع. تنشط الجمعية في ثلاثة ميادين وتربط بينهم: منظومة التخطيط والمخطّطين، المجتمعات المحلية، وخاصة المستضعفة منها وأكثرها تأثّرًا بالتخطيط- ومؤسسات حقوق الإنسان. الهندسة المعماريّة

مهمّة، ولكن هناك أمور عديدة أخرى يجب مراعاتها: عند وضع البنى التحتية، يجب مراعاة الجوانب الاجتماعيّة، الصحيّة، التعليميّة والاقتصاديّة، وليس فقط الماديّة، التقنيّة والتصميميّة. ولكن لا يمكن لخبير واحد قيادة جميع هذه المجالات بمفرده. لنأخذ موضوع الجندر مثلًا. الهوية النسائية حاضرة بقوة في مجرى الأمور في الحيز العام- ليس فقط في المجتمعات التقليديّة، مثل الهجرة الإثيوبيّة التي فرض عليها واقع لم يراع موضوع الحِشمة. ففي أكثر المجتمعات حداثة أيضًا، المرأة التي تخطط مسار عودتها إلى المنزل ستفكّر في أمور أقل أهمية للرجال- كالأمان في المناطق المفتوحة، الإضاءة في الحيز العام.

التغيير يستغرق وقتًا طويلًا. يتعلق ذلك بالتربية، الثقافة، معرفة مختلف النزعات الاقتصاديّة التي تؤثّر على القرارات. هناك مثلا توازن قوى بين البلديات والمبادرين. تستطيع البلدية أن تقول للمبادر "إذا أردت البناء هنا، احرص على توفير مناطق عامة". ولكنني لا أعرف أية بلدية التي اشترطت إصدار تصاريح بناء للمبادرين بإشراك السكان في مرحلة التخطيط. بالنسبة للجانب التعليميّ-التربويّ- أوجّه في الجامعة مشروعًا بعنوان "التخطيط، الإسكان والعدالة الاجتماعية في الحيّز"، والذي يهدف إلى تدارس قضايا العدالة الاجتماعيّة والمكانيّة عن طريق مشاريع تشاركية مع المجتمعات المحلية. قبل عدة سنوات، أتيت إلى منزلٍ في شارع يافت حيث تم إسكان عائلتي عند هجرتها إلى البلاد، وعاد "البيت عربي" ليحضر في ذهني من جديد، وبقوة، بعد أن كان مغيّبًا بكل ما يحويه: ولأول مرة، تحدثت عن الموضوع مع والدتي، وأخبرتني بأنّها شعرت بالسوء عندما أعطي لهم منزل يملكه شخص آخر. فجأة، منهجية العمل التي أعتمدها منذ سنوات طويلة تمازجت مع قصّتي الشخصية: وهذا "التأخير" هو خير دليل على فاعلية آلية الإخماد التربوية في إسرائيل. انطلقت في رحلة بحث عن المالك الأصليّ لمنزل جدي وجدتي، وفي نهاية المطاف، وجدته في مكان قريب جدًا. ذات مرة، قال لي طالب مشارك في البرنامج: "اللقاء مع السيدة الفلسطينية المسنّة شكّل نقطة تحوّل بالنسبة لي، غيّر طريقة تصوّري للأمور. لقد ذكّرتني بجدتي". إنسان- عالِم جغرافي/مهندس معماري/ مخطّط- والذي كان سيؤثّر حتمًا على الحيز العام، وها هو يلتقي بأشخاص عرب لأول مرة في حياته، ويتحدّث معهم أيضًا.

كان لـ "شتيل" دور مركزيّ في إقامة جمعية "بِمكوم" وفي تحويل فكرتنا إلى حقيقة. قدّم لنا "شتيل" الدعم والمساعدة في جميع المراحل، ابتداءً من مرحلة بلورة الخطة والاستراتيجية، مرورًا بإجراءات إقامة الجمعية ووصولًا إلى إدارة الشؤون التنظيمية للجمعية بعد إقامتها. أذكر أننا التقينا بد. ألونا فاردي طيبة الذكر وبكارلوس في الساعة 07:30 صباحًا في مقهى أروما في شارع هيلل، وبعد خمسة أيام، قُدّم طلب لإقامة الجمعية. قدّما لنا الإرشاد والتوجيه اللازمين لكي نعرف لَمن يجب أن نتوجه وماذا يجب أن نفعل. تأسيس الجمعية كان بالنسبة لي الذروة، في طريق طويلة جدًا. حققت الجمعية إنجازات عديدة، إلى جانب البذور التي نثرتها على طول الطريق، ولم أعرف متى وكيف ستنبت، مثل الطلاب الذين أصبحوا شخصيات مؤثرة في التخطيط الحضري، وها هم يعززون الوعي لحقوق الإنسان في أماكن مختلفة.

ڤيڤيان سيلڤر

ناشطة من أجل تعزيز المساواة الجندرية والمجتمعية باعتبارها ركيزة لمجتمع مشترك. شغلت سابقًا منصب مديرة عامة مشاركة لأجيك – معهد النقب (المركز العربي اليهودي للمساواة، التمكين والتعاون– معهد النقب لاستراتيجيات السلام والتنمية)، وتنشط حاليًا في "نساء يصنعنَ السلام"، من ضمن أطر عديدة أخرى.

في أواخر نيسان 1970، عندما أنهيت دراسات اللقب الأول في كندا، انتقلت إلى نيويورك. صادف ذلك الهجوم الذي شنّته الولايات المتحدة على كمبوديا. بعد بضعة أيام، أطلقت النار على 4 طلاب في جامعة ولاية كينت، الأمر الذي ساهم في إشعال وتأجيج المظاهرات ضد حرب فيتنام. تعرّفت إلى الحركة النسوية، وكنت أيضًا ناشطة في حركة راديكالية–صهيونية. من ناحية، كنا نناهض حرب فيتنام، ومن ناحية أخرى، سعينا لتشكيل نواة للهجرة إلى إسرائيل. لاقت هذه التوليفة استهجانًا لدى كلّ من إسحاق رابين، الذي كان في حينه سفيرًا لإسرائيل في الولايات المتحدة، ورئيسة الوزراء في حينه، غولدا مئير، والتي التقت بنا في إحدى زياراتها للولايات المتحدة. بدعمٍ من مبعوثي الهجرة الذين رافقونا، نجحنا في النجاة من غضبهما، وبعد فترة وجيزة من اندلاع حرب يوم الغفران، حزمنا أنا وشريك حياتي أمتعتنا وغادرنا الحياة النيويوركية، متّجهين إلى إسرائيل برفقة نواة من حركة هبونيم، لإعادة بناء كيبوتس غيزر لنحقق من خلاله المساواة والحياة المشتركة.

لم نكن لدى أيّ منا أدنى فكرة عن أدوات العمل وكيفية استخدامها، وكان التكيّف بطيئًا. عملتُ سكرتيرة للكيبوتس وكنت من المشاركين المداومين في جلسات الحركة الكيبوتسية. في جميع اللجان، وفي جميع الجلسات، كانت أغلبية الحضور من الرجال. ومن بين جميع كيبوتسات حركة الاتحاد، كانت هناك 7 سكرتيرات فقط. أدركت أنّه على الرغم من توفّر الظروف المثالية لتحقيق المساواة الجندرية، فإنّ النساء اللواتي يحملن ألقابًا أكاديمية في الكيمياء وعلم الأحياء يُدمجنَ أساسًا في قطاعات الخدمات (المطبخ، الغسيل،

رعاية الأطفال) لمجرد كونهن نساء. أخذت أفكر فيما يتوجّب عليّ أن أفعله لحثّ النساء على رفض التوزيع الجندري للمهام في الكيبوتس. تدارست الموضوع، حررتُ كتابًا حول انعدام المساواة الجندرية في الكيبوتسات وأقمتُ وحدة تعزيز المساواة الجندرية في الحركة الكيبوتسية. أقمنا ورش عمل لتمكين نساء الكيبوتس ودعيت لإلقاء محاضرات في الكيبوتسات في جميع أنحاء البلاد. اعتبرتُ أمريكية مختلة ، ثقيلة اللكنة، والتي تدعو لحرق حمالات الصدر، وكنت محل سخرية. بعد عشرين عامًا، وفي سياق آخر، توجّهت إليّ سيدة ما وأخبرتني بأنّه بفضل انكشافها على نشاطي، تجرأت على مطالبة الكيبوتس الذي تنتمي إليه بوظيفة تلائم مهاراتها ومؤهّلاتها، وليس نوعها الاجتماعي. أثر التغيير المجتمعي يظهر تدريجيًا، مع مرور الزمن، كدرنات النبات التي يجب أن تنضج تحت سطح الأرض أولًا قبل أن تنبثق النبتة نحو الأعلى وتبدأ بالإزهار.

في سنة 1990، انتقلنا إلى النقب الغربيّ، إلى كيبوتس باري، واتخذ نشاطنا من أجل تحقيق المساواة أشكالًا أخرى. بعد مرور بضع سنوات، عيّنت مديرة عامة لمعهد النقب لاستراتيجيات السلام والتنمية، من تأسيس د. يهودا پاز. أقمنا في حينه دورات في غزة والضفة الغربية حول دور المجتمع المدني في تحقيق السلام والتنمية المستدامة. أجرينا أيضًا دورات تدريبية لتعزيز التعاون بين الفلسطينيين والإسرائيليين، ومن بينها، ورِش عمل مشترك لشبيبة إسرائيلية وفلسطينية من الحركة الكشفية. اعتدت الذهاب إلى غزة للالتقاء بشركائنا. في يومنا هذا، يبدو الأمر سرِياليًا، ولكن في حينه، وافق الأهالي الإسرائيليون على أن يلتقي أبناؤهم بشبيبة من غزة بهدف التعارف وإقامة مبادرات يهودية–فلسطينية.

بعد ذلك ببضع سنوات، انضمت إلينا أمل الصانع حجوج مع مبادرتها لتأسيس أجيك في إطار معهد النقب. من تجربتنا في العمل مع الفلسطينيين في غزة والضفة الغربية، اتضحت الحاجة الملحة لمواجهة التحديات في النقب أيضًا، إيمانًا منا بضرورة بناء علاقات وجسور بين المجتمع اليهودي والمجتمع العربي–البدوي في النقب. عند الحديث عن شراكة عربية–يهودية، نتطلّع عادة إلى المدن المختلطة أو إلى مناطق السلطة الفلسطينية، وبذلك، يتم التغاضي عن فئة كاملة تشكل 30% من سكان النقب، والتي لا نعرف عنها شيئًا سوى بعض الأفكار النمطية. أحدث معهد أجيك ثورة حقيقية، إذ أنّ هذه الشراكة العربية–اليهودية تبلورت في أوج الانتفاضة، عندما بلغت علاقات الثقة بين المجتمعين أقصى درجات الحضيض. خلال فترة وجيزة، أصبحنا أنا وأمل مديرتين عامتين مشاركتين للمنظمة.

أحد أول مشاريع أجيك– معهد النقب الذي قدّم له مركز شتيل المرافقة والاستشارة هو مشروع تطوير التطوع في المجتمع البدوي. قامت دوفوركا أوريغ، مديرة شتيل في بئر السبع في حينه، بمرافقتنا بشكل دائم لتخطيط الفكرة. ساعدنا ذلك في تطوير الفكرة الأولية لخطة عمل بدأنا بتطبيقها. الخطة التي طورناها معًا شملت سنة تطوع للمجتمع البدوي من أجل المجتمع البدوي ومسارًا مشتركًا لعرب من المجتمع البدوي ويهود من الحركة الكشفية. عرضنا النموذج على الحكومة، ولكننا لم نلقَ دعمًا. لم نستسلم، جنّدنا أموالًا من متبرعين وصناديق عالمية وأقمنا خيمة التطوع في بئر السبع، والتي تفعّل سنويًا نحو 1200-1000 متطوع. تبنّت الحكومة مؤخّرًا نموذج أجيك– معهد النقب وستبدأ قريبًا بتمويله على مستوى قطريّ. يتعامل المشروع مع الشبيبة البدوية من منظور مختلف– بدلًا من تطوير مشاريع تساعد

المجتمع البدوي بدون مشاركته في السيرورة ، أو الضغط على الشبان والشابات للالتحاق بالخدمة المدنية، يعمل المشروع على النهوض بالمجتمع المحلي بواسطة جهود المجتمع المحلي نفسه. الأدوات التي يكتسبها أبناء الشبيبة المشاركون في المشروع يساعدهم على بناء مسيرتهم المهنية ومستقبلهم- ننهض بشبيبة قادرة على القيام بنشاط جماهيري، العمل أمام سلطات الدولة وتعزيز الشعور بالكفاءة الذاتية والتقدير الذاتي.

أمل الصانع

مؤسّسة وسابقًا مديرة عامة مشاركة لأجيك: المركز العربي اليهودي للمساواة، التمكين والتعاون- في معهد النقب، وعضو مجلس إداري في الصندوق الجديد لإسرائيل.

عندما كنت في الخامسة من عمري، تلقيت أوّل مهمّة في حياتي- رعي الأغنام؛ طفلة صغيرة في صحراء واسعة، 40-30 رأسًا من الغنم والسماء فوقنا. من ناحية، تمتّعت كراعية أغنام بقدر كبير من الحرية يجعلني أحدد إلى أين سأمضي بالقطيع وبمَا سأفكر وسأحلم وأنا برفقته. من ناحية أخرى، ألقيت على كاهلي مسؤولية كبيرة تُحتّم عليّ إعادة الأغنام سالمة إلى البيت، فهي جزء من مصدر عيش العائلة. تعلّمت اتخاذ القرارات، الاعتماد على نفسي، تحمّل المسؤولية. بنات آوى، أخطار حالة الطقس، حُفر وحجارة- الحيز الصحراوي المفتوح يخفي بين طياته العديد من المخاطر، وكان عليّ أن أبقى يقظة وحذرة وأن أقود أغنامي في نفس الوقت.

كان المرعى يطلّ على اللقية- بيتي، وعلى البلدة اليهودية المجاورة. برزت بوضوح الفروقات في مظهر هاتين البلدتين وفي المعاملة المختلفة التي تلقانها من قبل السلطات. أدركت معنى أن تكون مواطنًا شفافًا، وعدت إلى البيت مثقلة بالأسئلة. كانت جدّتي تحدّثني عن السياسة منذ نعومة أظفاري: عمّا حدث في عام 1948 وعن النشاط السياسي لأبناء عائلتي من أجل المجتمع البدوي. سألتُ جدّتي عن النساء الماهرات في محيطي اللواتي لا يجدنَ القراءة والكتابة لعدم وجود مدرسة قريبة من بيوتهن. في سنّ صغيرة جدًا، أدركت معنى السير داخل وبين منظومتين من القوى- كامرأة في مجتمع ذكوري وكفلسطينية في دولة يهودية. طرحت أسئلة صعبة وتلقيت إجابات أغضبتني. قالت لي جدّتي ذات مرة: "إذا استمررتِ في كبت غضبك، فهو سيأكلك من الداخل، تعلّمي كيف تستخدمينه لمعالجة جذور الغضب وتغيير الواقع".

وهذا ما فعلته. عندما كنت في الرابعة عشر من عمري، قمت ببناء وتمرير دورة لتعليم القراءة والكتابة للنساء في اللقية. عندما انكببت على بناء الدورة، لم أفكر في خطة استراتيجية، تبعتُ حدسي، وكان الغضب محرّكي. اعتبرت نفسي- كفتاة تجيد القراءة والكتابة- موردًا. شعرتُ بأنّ الدورة تعطيني الحق في الوقوف أمام نساء يكبرنني سنًا لتعليمهن، ولكسب احترامهن وتقديرهن. تعلّمت من هذه التجربة أهمية التواصل المباشر، غير المتعالي، بشكل منفتح وقائم على الاحترام المتبادل. في غضون ثلاث سنوات، اتسع نطاق المشروع تدريجيًا: عروض مسرحية، مخيمات صيفية والمزيد من دورات تعليم اللغة. أقمت لجنة غير رسمية لنساء اللقية واستقطبتُ نساءً لتنفيذ المشاريع لأنّه لم يعد بمقدوري إدارة جميع هذه الأنشطة بمفردي. قمت أيضًا بتجنيد أموال لإخراج المشاريع حيز التنفيذ بدعمٍ من سلطان أبو عبيد، الذي كان في حينه مدير جمعية أبناء اللقية، وأصبح لاحقًا مدير فرع "شتيل" في النقب.

بعد مرور عدة سنوات- وأثناء دراستي الجامعية- تسنّى لي توسيع نطاق النشاط. توجّهت إليّ دفوركا من "شتيل" لنستقطب معًا مجموعات نسائية في القرى غير المعترف بها، لمساعدتهن على التنظّم، على خطى نموذج اللقية. وهذا ما فعلناه. أقمنا عشرات المجموعات التي تناولت قضايا التشغيل، التربية والتعليم، تعلّم اللغة، الصحة وغير ذلك. بفضل هذه التجربة، تعلّمت أنّ الأغلبية قادرة، بل وملزمة أيضًا بالتعلّم من الأقلية، لأنّ الأقلية تعرف نفسها وتعرف الحقل جيدًا، وتحوي في داخلها الحلول التي يجب تعزيزها ودفعها قدمًا. على هذا المبدأ أسستُ معهد أجيك القائم على مبدأ تمكين الأقلية وتحقيق المساواة، كركيزة لبناء شراكة عربية-يهودية. أومن بأنّه لتحرير مجموعة معينة من قالب الضحية، يجب إعطاؤها القوة وتسليمها زمام القيادة، وفي الوقت نفسه تعريف الأغلبية بمعنى الانتماء لمجموعة أقلية في دولة إسرائيل.

الأدوات التي حملتها دفوركا في جعبتها ساعدتني لاحقًا على تنظيم وتطوير النشاط المجتمعي الذي قدته: تخطيط استراتيجي وخطط عمل، بناء قنوات تواصل والتعرّف إلى أساليب عمل السلطات المحلية. هذه المهارات مهمّة جدًا لدعم مبادرات تؤثر على السياسات وعلى سبل تطبيقها. ففي سنة 2005 مثلًا، تم تمرير قانون التغذية- الوجبات الجاهزة للمدارس. كان واضحًا بالنسبة لي أنّ التشريع وحده لن يصنع تغييرًا حقيقيًا، وأنه يجب العمل على تطبيقه على النحو الأمثل. اخترت حورة كموقع تجريبي لتطبيق القانون، وفي بادئ الأمر، أحضروا الوجبات الجاهزة للمدارس من غوش عتصيون. رأيت أنّ الطعام كان يُرمى وأنّ الطلاب لا يستفيدون منه. عندها، تذكّرت أنّ 80% من نساء حورة عاطلات عن العمل، ومَن أنسب منهن للعمل في هذا المشروع إذا علمن أنّهم سيُكلّفن بالطهي من أجل أطفالهن! أقمنا مشروعًا- وقبل تفشي جائحة كورونا- كان المشروع يزوّد أكثر من 10,000 وجبة للمدارس في حورة والبلدات المجاورة، وقد أُدرج ضمن قائمة أفضل مبادرات اجتماعية في إسرائيل.

النقب هو مكان مليء بالتحديات، وإلى جانبها إمكانات هائلة ورغبة شديدة في التطور. القدرة على التنظّم وقيادة مبادرات هي ما يجعل الناس يعتبرون أنفسهم شركاء في النضال وأصحاب حق مسؤولين عن مستقبلهم وقادرين على بنائه. كم بالحري إذا كان الحديث يدور حول نساء بدويات مضطرات لإثبات قدراتهن على مستويين- كنساء في حيز ذكوري، وكمواطنات في دولة يهودية.

نادية تتارينقو

مؤسّسة "قادمون جدد من أجل استيعاب ناجح"-وهي جمعية قائمة منذ سنة 1997 وتُعنى بدعم سيرورات اندماج وتوطين القادمين الجدد في النقب.

مشهد حقيقيّ: وقفت أمام خريطة العالم وبحثت بعدسة مكبّرة عن دولة إسرائيل. كنتُ في خاركيف، في مكاتب الوكالة اليهودية، حيث توجد كل الوثائق. كان ذلك في سنة 1990. تأمّلت الخريطة واستغرقني إيجاد إسرائيل وقتًا طويلًا. قلت لنفسي: إسرائيل دولة صغيرة جدًا، كيف ستتسع لنا جميعًا؟ كيف يمكن ذلك؟ في اللقاء مع مندوبي الوكالة، سأل بعض الحضور: ما ثمن زوج الأحذية في إسرائيل؟" أو "هل يجب أن نحضر معنا مصباح طاولة؟"، وكأنّهم ذاهبون في رحلة أو في زيارة. أما أنا، ومع أنّني كنت مهندسة وجزء من تأهيلي المهني كان بناء سيناريوهات لأزمات وطرح حلول محتملة، فقد تساءلت بيني وبين نفسي: كيف يمكن ذلك؟

وصلنا إلى البلاد، تحديدًا إلى بئر السبع. بعد سنة وثلاثة شهور، ذهبت، مثل الآخرين، إلى مؤسسة التأمين الوطني للتوقيع على استمارة. وكالمعتاد، كان طابور الانتظار طويلًا جدًا؛ فلأيّ إجراء، سؤال، مصادقة أو توقيع، كان يجب تخصيص نصف يوم. نظرت حولي، رأيت الناس يتحدثون قليلًا، يشرحون باليديْن، يفعلون ما بوسعهم، القادمون الجدد والموظفون على حد سواء، وقد اعتراهم جميعًا الشعور بالإحباط الشديد. عندما حان دوري، قلت للموظفة، وقد كانت لبقة جدًا ومدركة لجوهر وظيفتها الخدماتية : "تعلمين أنّ الجميع يخرجون باكين بعد لقائهم بك؟ على ماذا تجعلينهم يوقعون"، قالت: "أنا أفعل ما أعرف". ومن ثم أضافت: "ماذا يمكنني أن أفعل غير ذلك؟". اقترحتُ أن أكون وسيطة بين الموظفة والقادمين الجدد. شعروا بالأمان عندما تحدثوا معي بالروسية،

ورويدًا رويدًا بدأت أفهم العبرية بشكل أفضل: ما مضمون الاستمارات المختلفة وكيف يمكن تلبية الاحتياجات، تقصير وقت الانتظار والتخفيف من حدة الشعور بالإحباط. أتيت للحظات وبقيت هناك لأشهر حيث عملت كمتطوعة. من ثم عملت على إتاحة المعلومات عبر وسائل الإعلام الناطقة بالروسية حول الحقوق والواجبات بناءً على ما تعلّمته في مؤسسة التأمين الوطني. كان ذلك منبرًا مهمًا جدًا لفهم احتياجات القادمين الجدد في النقب.

في الجمعية التي أقمناها في نهاية المطاف« قادمون جدد من أجل استيعاب ناجح »- بذلنا كل الجهود الممكنة لتلبية هذه الاحتياجات. أولًا وأساسًا- أقمنا مركز دعم واستشارة رافق مئات العائلات على مدار 20 عامًا (خدمات استيعاب، تأمين وطني، إسكان، بلدية، بنوك وغير ذلك)، بالإضافة إلى مدرسة مسائية (في الإجازة الصيفية والأعياد) مع برامج إثراء وإمكانية تمويل مشاركة الأطفال أبناء العائلات المحتاجة، مراكز رياضية تخرّج منها رياضيون عالميون، ومسارح. كل ذلك بناءً على الاحتياجات اللحظية، الأزمات والإمكانيات المتاحة. قدمنا الدعم قدر مستطاعنا.

برزت حاجة ملحة ومستمرة في حي ناحال بكاع في بئر السبع، والذي بدأ كأكبر مجمّع للكرفانات في البلاد، ليتحول إلى مجمع شقق سهلة البناء للقادمين الجدد المسنين، للأفراد ولعائلات أحادية الوالدية، الذين أرسلوا إليه من جميع أنحاء البلاد. ولكن المباني انهارت، والحل الإسكاني السريع القادم من الولايات المتحدة لم يلائم المناخ الإسرائيلي. امتلأ المكان بالنمل الأبيض والزواحف، وكثرة المياه الجوفية أدت إلى هبوط أرضية المنازل. في فترة معينة، خمسة شوارع أخذت تنهار. خمسة شوارع! بدا لنا ذلك رمزًا لواقع الهجرة إلى البلاد. غارقة في الوحل. تنهار كليًا. تشبّثنا في الجمعية بهذا الاحتياج، ولم نهمله للحظة. أشركنا السكان، عميدار، الإعلام، المجالس، الكنيست – وزارة الاستيعاب ووزارة الإسكان- نجحنا في حثّهم على إجراء ترميمات مكثّفة للحي كله. بالنسبة لي أنا شخصيًا، باتَ حي ناحال بكاع في وضعيته هذه، رمزًا للهجرة إلى البلاد: هجرة نشطة، متعاونة وبنّاءة.

تمكّنت من تشخيص احتياجات مجتمعي بالفطرة، بناءً على تجربتنا المشتركة وعلى ما تعلّمته في مؤسسة التأمين الوطني. أما في "شتيل"- فقد تعلمت كيفية تحقيق ذلك. التقيت بإيندا، مديرة مشروع الشارع الروسي، أثناء تطوعي في مجال العائلات أحادية الوالديّة، وقد قالت لي: "لديكِ إمكانات هائلة. أنت قوية. في بادئ الأمر، لم نكن نملك شيئًا، لذلك، سمح لنا "شتيل" باستخدام مكاتبه، الحواسيب، الفاكس، ساعدنا في الترجمة، في تقديم مقترحات مشاريع للممولين وفي بناء شراكات. ساعدنا ذلك على استقطاب شركة عميدار المحلية والقطرية لأخذ دور في مشاريعنا، وخاصة لتلبية احتياجات حيّ ناحال بكاع، وجنّدنا المجالس الإقليمية أيضًا. كانت الكنيست أيضًا من ميادين العمل المهمة بالنسبة لنا. تعلمنا كيف نكتب رسائل للوزراء والنواب، لِمن يجب إرسالها، لكم جهة يجب إرسالها (بما في ذلك عناوينهم)، كيف نستعد لجلسات لجان الكنيست وماذا يجب أن نقول في هذه الجلسات. رافَقنا شموليك طوال الوقت. عندما كان هرتسوغ وزير البناء والإسكان، والتقينا به في جلسة لجنة الكنيست حول موضوع ناحال بكاع، قاطعني قليلًا أثناء حديثي، وقال: "فلتعلموا أنّ هذه هي السيدة التي أحدثت ثورة في الكنيست في مجال الإسكان". ولكنني أعلم يقينًا أنّه لا يمكن إحداث أي ثورة أو أي تغيير مدني مستدام بدون دعم. لقد صنعنا ثورتنا بالتعاون مع "شتيل".

٠٩

مجتمع محلى
قيد البناء

19 - 23 / 40

عواد أبو فريح

أكاديمي، ناشط اجتماعي ومن مؤسسي "منتدى التربية والتعليم العربي في النقب."

لم نكن هناك أية مدرسة في قرية العراقيب مسلوبة الاعتراف، حيث ولدت. دخلت الصف الأول وأنا في الثامنة من عمري، مع أخي الصغير ابن السادسة وأخي الكبير ابن العاشرة. تعلّمنا نحن الثلاثة في صفّ واحد، كنا نمتطي الحمار ونقطع مسافة 10 كم لنصل إلى مدرسة الهزيل (رهط حاليًا)، عندما أتيح لنا ذلك أخيرًا. وفي طريقنا، كنّا نرى الحافلات الصفراء التي تقلّ التلاميذ من البلدات اليهودية المجاورة، ولكن قبل وصولي إلى الجامعة، لم أكن أعرف لِما تستخدم هذه الحافلات، وأنّ هناك طرقًا أخرى غير الحمار للوصول إلى المدرسة.

كانت هناك الكثير من الفجوات العميقة التي احتجت لتجسيرها - فجوات لغوية، ثقافية واقتصادية- في هذه القفزة من مدرسة صغيرة عديمة الموارد في القرية وإلى أن أنهيت الدكتوراه في الكيمياء في معهد إسرائيل للتقنية- التخنيون. وعلى غير المعهود (إحصائيًا)، عدتُ إلى النقب- بدوي متعلّم. قلتُ في قرارة نفسي: كيف كانت ستبدو حياة لو لم تُقم تلك المدرسة في حينه؟ إن لم يعطني المعلّم إياه كتاب إثراء لأنّه لحظَ اهتمامي؟ قلت لنفسي: عواد الصغير عانى كثيرًا، ولكني سيكون هناك الكثيرون الذين سيعانون مثله. قررت السعي لتقليص هذه الفجوات لكيلا يشكّل البدوي المتعلم انحرافًا معياريًا، لكيلا يكون استثناءً بل قاعدة عامة. قررت أيضًا ألا يتربع الدكتور عواد- كأكاديميّ بدوي، فوق برج عاجي، بعيدًا عن النشاط والعطاء في المجتمع الذي ينتمي إليه.

في سنة 1995، أقمنا جمعية الخوارزمي التي شكلت ملتقى لأكاديميين من النقب، وسرعان ما أقمنا الائتلاف البدوي في النقب. أدركنا أنّه من أجل توفير الظروف المثلى للأطفال البدو للنجاح أكاديميًا، لا يمكن الاكتفاء بجهود قادة العشائر، بل أنّه هناك حاجة لجهود تعاونية. سرنا في اتجاهين: العمل داخل المجتمع المحلي- إقامة لجان للأهالي لخوض نضال مشترك من أجل جودة التعليم في كل مدرسة وإقناع الأهالي بإرسال أطفالهم، خاصة بناتهن، إلى المدارس. الاتجاه الثاني تطلب جهودًا خارجية، أي العمل على المستوى الحكومي، ولكن أيضًا على مستوى الرأي العام، الإعلام وأعضاء الكنيست، لإطلاعهم على الموارد التي تخصصها الدولة للأطفال في هرتسليا مقابل تلك المخصصة للأطفال البدو في النقب. في تلك الفترة، بلغت نسبة الاستحقاق لشهادة البجروت 5.9%. ست عشرة مدرسة بدوية لم تكن موصولة بشبكة الكهرباء، مدارس عديدة لم تكن موصولة بطرق معبّدة وكانت تغلق في الأيام الماطرة. لم تخصص أية وظيفة تقريبًا لضباط الدوام المدرسي المنتظم أو لأخصائيين نفسيين تربويين، بالإضافة إلى العديد من النواقص والانتهاكات العبثية للحقوق.

التقينا بأعضاء كنيست، من اليمين واليسار، عربًا ويهودًا. حرصنا على أن تقدّم عشرات الاستجوابات، ومن ثم توجّهنا إلى المحاكم. قدّمنا نحو 20 التماسًا للمحكمة العليا إلى جانب الإجراءات التمهيدية للتوجّه إلى المحكمة العليا. استعنا بحقوقيين، بعيادات قانونية- وقد مثّلنا قانونيًا المحامي دوري سبيفاك، الذي عيّن لاحقًا نائب رئيسة محكمة العمل اللوائية في تل أبيب. كلّفت جمعية حقوق المواطن المحامية دانا ألكسندر بمرافقتنا. تلقينا أيضًا الكثير من الدعم من المركز الإصلاحي للدين والدولة في تقديم التماسات إدارية. تلقينا المساعدة أيضًا من محامين عرب مثل سيف ضراغمة وآخرين.

في إحدى الجلسات، قال القاضي أهارون باراك، وقد اقتبست أقواله لاحقًا في خبر رئيسي في صحيفة يديعوت أحرونوت، إنّه لا يصدق أنّ بعض المدارس في عصرنا ما زالت غير موصولة بالكهرباء. أحضروا إلى المدارس مولّدات كهربائية، ولكن اتضح أنّ المدارس تفتقر للبنية التحتية اللازمة للكهرباء، وكانت هناك حاجة لتركيب مفاتيح كهربائية، إضاءة وغير ذلك. قدمنا التماسات للمحكمة العليا لإقامة مدارس وروضات، بناء مكتبات وتخصيص وظائف لأخصائيين نفسيين تربويين، ممرضات للمدارس، معلّمين وغير ذلك. تناول التماس آخر قضية الطرق غير المعبّدة المؤدية إلى المدارس. أسفرت جميع هذه المساعي عن إنجازات- وازدادت الميزانيات.

التقيت بجميع وزراء التربية والتعليم- أمنون روبنشطاين، شلوميت ألوني، يوسي سريد، يولي تمير، ولكنني أذكر بالتحديد لقائي بزڤورون هامر. كان ذلك إنجازًا حقيقيًا. كان من حزب مفدال، يعتمر كيبا، وخشينا أن تضيع جهودنا. جلسنا في غرفة الانتظار في مكتبه، مجموعة أكاديميين وأكاديميات. دخل فجأة، وقال "أين البدو؟" لدي لقاء مع البدو"، من ثم أضاف "لا تبدون مثل البدو". كان مقتنعًا بأنّه سيرى أشخاصًا يرتدون زيًا تقليديًا. بعد التغلّب على الموقف المحرج، سأل "ماذا تريدون؟"، أجبناه: "نحن لا نريد شيئًا، كل ما نطلبه هو أن تعيّن لجنة فحص لتقول الحقيقة حول واقع التربية والتعليم في النقب، لأنّنا متأكّدون من أنّ الموظفين في النقب لا ينقلون لك الصورة كاملة". قال إنّه لم يسمع في حياته عن شيء كهذا، واستدعى مساعده أبراهام معلّم، ثم استدعى د. يعقوف كاتس وطلب منهما تدارس الموضوع وإعداد تقرير تلخيصي وتقديمه له. رأى كلاهما أنّنا نملك المعرفة والقدرات، واستمعا إلى ادعاءاتنا وإلى المعطيات التي عرضناها، وقاما بتركيزها في الوثيقة المدعوة تقرير كاتس. 90% من التقرير

كان مكوّنًا من المعلومات التي زودناها نحن. شكّلت لجنة الفحص هذه بداية الثورة في مجال التربية والتعليم في النقب. ثورة بكل ما تحمله الكلمة من معنى. يمكنني القول إنّه بعد مرور عشر سنوات على إقامة الائتلاف، فإنّ الوضع انقلب رأسًا على عقب- جميع المدارس الآن موصولة بشبكة الكهرباء، ونسبة استحقاق شهادة البجروت ازدادت بستة أضعاف!

علينا الآن الانتقال إلى المرحلة الثانية في الثورة: الارتفاع في نسبة استحقاق شهادة البجروت توقّف، وتبلغ النسبة الآن نحو 36%. النسبة في بعض المناطق في البلاد تصل إلى 90%. أين سنجد الـ 60% من التلاميذ البدو غير المستحقين لشهادة البجروت؟ إلى أي طريق ينزلقون؟ لا شك في أنّه توجد لدينا كفاءات- فهناك مهندسون، أطباء وأكاديميون آخرون. علينا الآن العمل على الاستمرارية، جودة التعليم، التوجيه المهني إلى العالم الأكاديمي وإلى عالم العمل والحدّ من التسرب، خاصة لدى البنين.

كان "لشتيل" دور رئيسي في هذه الثورة. فمن ناحية التشبيك وتوحيد القوى مثلًا، كنا نعرف أنّنا بحاجة لاستشارة قانونية، ووجد طاقم "شتيل" جمعيات مستعدة لمساعدتنا، وشكّل حلقة وصل بيننا. من ناحية مكان العمل المادي- عملنا في مكاتب "شتيل"، من ناحية الموارد - تلقينا دعمًا من :شتيل" والصندوق الجديد لإسرائيل. من ناحية طريقة إدارة الائتلافات وإنشاء شراكات بين الجهات المختلفة- تعلّمنا ذلك من تجربة "شتيل" في الأنشطة الائتلافية. كانت حايا، مديرة "شتيل" في النقب، مركّزة الائتلاف- وقد طورت ودعمت التنظيم المدني الأول في المجتمع البدوي. بالطبع، تلقينا عند الحاجة استشارات متعلقة بالجماعات الضاغطة، الإعلام، تجنيد الموارد. حظينا بمرافقة شاملة ساهمت في حدوث الثورة. الثورة الاجتماعية التربوية العامة بدأت بثورة فردية لدى أبناء وبنات المجتمع البدوي. تعلّمنا كيفية النضال من الداخل والخارج. أفتخر بما حققنا من أجل مجتمعنا.

أفنير عميئيل

اڤنير عميئيل رحمه الله، عامل اجتماعي، نشيط وقائد نضالات اجتماعية. رافق مجموعات من الاحياء والشوارع، شباب في ضائقة وحراك الخيام والفهود السود. رجل كل الناس

كان أفنير عميئيلى مثقفًا وتمتع بقدرة مذهلة على تحليل الأوضاع السياسية على المستويين الكلي والجزئي. كان لديه توجه نقديّ؛ آمن بالعمل الميداني من أجل تغيير السياسات وكان ملتزمًا بقيم العدالة الاجتماعية، المساواة والسلام. كان أفنير مناهضًا للاحتلال، للخصخصة وللخطر الذي يهدد الديمقراطية، وتمتّع إلى جانب ذلك بقدر كبير من التواضع، دماثة الأخلاق وروح الدعابة. كان يحب الإنسان، بأعمق معاني الكلمة.

ولد أفنير في القدس عام 1928 لأبويين مولودين في المغرب. سكنوا في البلدة القديمة ومن ثم انتقلوا إلى حي أوهيل شلومه، بجوار سوق محانيه يهودا. في طفولته، تعلم في مدرسة الإليانس ومن ثم انتقل إلى اليشيفاه. في صباه، تم القبض عليه أثناء تعليقه المناشير ضد الانتداب البريطاني، وسجن مع معتقلي حركات المقاومة. بعد قيام الدولة، ولكونه من أسرى حركات المقاومة المحررين، حصل على منحة تعليمية في الجامعة العبرية. بدأ الدراسة في قسم التاريخ. بعد إنهاء الدراسة، عمل في النوادي التي أقيمت لأطفال الحي اليهودي في البلدة القديمة الذين أخرجوا من بيوتهم. في سنة 1957، أقام قسم العمل الجماهيري في بلدية القدس، وفي سنة 1963، بدأ الدراسة للقب الثاني في الخدمة الاجتماعية في جامعة كيس ويسترن في كليفلاند، أوهايو.

خلال دراسته، عمل أفنير في أحياء مهمشة في كليفلاند. شهد مظاهرات من أجل دمج السود في التعليم، وفي تلك الفترة، أدار الرئيس جونسون مشروعا بعنوان "مكافحة الفقر"، وكان ذلك من

ضمن برامج مختلفة لمكافحة الفقر بشكل عام ولدى عصابات الشوارع بشكل خاص.

في سنة **1964**، عاد أفنير إلى وحدة العمل الجماهيري، وعمل مع عصابات الشوارع وفي العمل الجماهيري في الأحياء، من جملة أنشطة أخرى. قاد أفنير عدة نضالات جماهيرية مستخدما آلية الخدمة الاجتماعية الناشطة. في سنة 1971، دعيت وسائل الإعلام لمؤتمر صحفي للتحذير من تقليص نطاق الحلول لشبيبة في ضائقة. أتى صحافي واحد فقط والتقى بالشبيبة في عصابات الشوارع. أثار اقتباس لأحد هؤلاء الفتيان ضجة كبيرة. صرح الفتيان الغاضبون بأنّ "السود يُظلمون" مجددًا، وكُتب شعار "نحن الفهود السود" على خلفيات بيضاء، وكان لذلك أصداء واسعة. في أعقاب المقالة و "الضجة" العامة، أقيمت مظاهرة شارك فيها ثلاثمائة شخص، من بينهم طلاب ومفكرون. هكذا بدأ نضال الفهود السود، وكان خلاله أفنير وزملاؤه في القسم عناصر موجّهة ومنظّمة وحافظوا على تواصل دائم مع الفتيان وعائلاتهم. بعد أن خمدت نيران النضال، تابع أفنير نشاطه الجماهيري في حي القطمونيم وكان متداخلًا في تنظيمات "أوهيل يوسِف" واحتجاج الخيام.

كان عميئيل، والذي عمل في بلدية القدس لسنوات طويلة، عبارة عن "جهاز كشف الفساد" – للفت أنظار الجمهور إلى الإساءات التي كانت تحدث في المنظمة التي عمل فيها: زار ذات مرة بشكل علني قسم الرفاه البلدي وموظفيه، واعتبر ذلك خرقًا للولاء. وقد أدين سلوكه في ذلك الحين من قبل اتحاد العاملين الاجتماعيين. ولكن في سنة **1991**، قدم له الاتحاد أعلى جائزة مرموقة في المجتمع المهني، على اسم هنيرييتا سولد. منحت له الجائزة عن تفضيله الولاء للمجتمعات المهمّشة على ولائه لمشغليه. وبهذا، تم تكريمه عن نفس النشاط الذي قام به قبل **14** عامًا.

قبيل تقاعده من البلدية، وبعد المشاكل التي واجهته هناك إثر تسميته بـ trouble maker، فوجئَ بحضور تيدي كوليك إلى حفل تقاعده. قال عميئيل إنّه فوجئ بحضور كوليك، وأجاب كوليك قائلًا "لقد أتيت فقط لأتحقق من أنّك ستغادر فعلًا"....

بعد تقاعده من عمله في البلدية، ومع بلوغه سن التقاعد، انضم إلينا أفنير في شتيل، عمّم في البلاد توجّه **community rights practice** الذي جلبه معه بروفسور جيم طورتشنر من جامعة مكغيل في مونتريال. وكانت تلك القاعدة الفكرية لِما أصبح لاحقًا جمعية المرافعة الجماهيرية. بالتعاون مع كارلوس، أرشد أفنير المرشدين والطلاب الأوائل في بن غوريون والذين أقاموا مركز الحقوق الأول. ألهم ذلك منظمات أخرى مثل يديد ومراكز حقوق أقيمت بمبادرة من السلطات المحلية.

رحل أفنير عنا في سنة 2020، في سن الـ 92، ودُفن في مدافن "يكيري يروشلايم" في جفعات شاؤول.

تاغ ميئير

منتدى التشجيع على التسامح الديني ومناهضة التعصّب الديني والعنصرية، يضم نحو 50 منظمة و5 خلايا طلابية.

عيد الأنوار **2011**. مجموعة متطرفة من مشجّعي بيتار القدس تحتفل بفوز فريق بني يهودا في مجمّع المالحة التجاري. من علامات البهجة: هتافات "محمّد مات"، "الموت للعرب" و300 مشجّع يطاردون 10 عمال عرب والذين يصابون جميعهم بجراح. المشاهد الصعبة للعرب الهاربين من الحشد المحرض تنضم إلى قائمة الاعتداءات العنصرية المتزايدة ضد العرب والمسماة بعمليات "تدفيع الثمن" التي حدثت داخل الخط الأخضر دون أن يعترض أحد على ذلك.

القاعدة الأيديولوجية للعمليات الانتقامية من العرب/الفلسطينيين العزّل تستند إلى كتب تحريضية صدرت بين 2006 و2009 لحاخامات من اليمين المتطرف. صدر كتاب "تورات هَميليخ" الذي يشرعن قتل الأغيار (غوييم) في سنة 2009، وهو من تأليف حاخامئين من يشيفات "عود حاي يوسف" في يتسهار، وقد حظي بمباركة 4 حاخامات رئيسيين من الصهيونية الدينية والحريدية القومية. يسمح الكتاب بارتكاب عمليات انتقامية، كتلك التي ارتكبها باروخ غولدشطاين في الحرم الإبراهيمي في سنة 1994، والاعتداء على فلسطينيين/عرب/أغيار عُزّل. إنّه دليل إرشادي ينضم إلى سلسلة كتب إضافية مثل "باروخ هغيفر"، "كومي أوري" ومقالة بعنوان "التكافل" تضمنت تعليمات مفصّلة: النساء يغلقن الطريق والرجال يدخلون إلى القرى للاعتداء على الناس والممتلكات".

أقيم منتدى "تاغ ميئير- أمل، لا إرهاب" في كانون الأول من سنة 2011 لمناهضة سياسة "تدفيع الثمن" والأيديولوجيا الدينية وراء هذه الظاهرة. لذلك، اجتمعنا كمندوبين عن بضع منظمات التي

تعرّضت لمثل هذه الاعتداءات وقررنا الرد على عمليات "تدفيع الثمن" بطريقة أخرى- تاغ ميئير، أمل لا إرهاب. أحد أنشطتنا الأولى كمنتدى هي إضاءة الشموع أمام مجمّع مالحة التجاري لإنارة الظلام، بكل ما تحمله الكلمة من معنى. ومن هنا انطلقنا نحو إضاءة شمعدانات إضافية في أماكن ارتكبت فيها جرائم كراهية وعنصرية في مختلف أنحاء البلاد.

أهم ما نقوم به في "تاغ ميئير" هو الحضور، في أسرع وقت ممكن، إلى الأماكن التي ارتكبت فيها جرائم كراهية. مهما كان نوع الجريمة، فنحن لا نفرق بين العرب واليهود، ولا يهمّنا في أي جانب من الخط الأخضر وقعت الجريمة. نحاول قدر الإمكان للوصول إلى مكان الواقعة خلال 48-24 ساعة، نتبرّأ من المعتدين وندينهم. نقول للضحايا إنّنا اتينا لدعمهم، إنّهم ليسوا لوحدهم وإنّ من ارتكب ذلك لا يمثلنا ولا يمثّل اليهودية، الإسلام أو المسيحية أو غالبية سكان إسرائيل.

أذكر مثلًا الزيارة التضامنية في حي هار نوف بعد المذبحة في كنيس "كهيلات بني توراه" في 2014. تنقلنا بين البيوت، 4 عائلات في مساء واحد، عائلة تلو الأخرى. جلسنا، أصغينا وتألمنا. رافقنا وجهاء من باقة الغربية والذين كنّا قد زرناهم قبل بضعة أشهر بعد تدنيس مسجد في مدينتهم في إحدى عمليات تدفيع الثمن. انضم إلى وجهاء باقة الغربية آخرون من كفر قاسم، اعتمر كلّ منهم "كيبا" على رأسه، وقالوا للمشيّعين: "نحن هنا لنتحدث باسم الإسلام. ما حدث يعارض عقيدتنا". تجدر الإشارة إلى أنّنا نقدم أحيانًا المساعدة المطلوبة، بحسب الاحتياجات التي تُطرح أثناء زيارتنا، قد يكون ذلك أحيانًا حلويات وألعاب للأطفال، أو تمويل لمدة شهرين في بيت لفنشطاين لإعادة التأهيل. المهمة الرئيسية هي وقف دائرة الانتقام والعداء.

نقوم بزيارة تضامنية سنوية من نوع أخر في يوم أورشليم – مسيرة زهور ردًا على مسيرة الأعلام. تمر مسيرة الأعلام عادةً من الحي الإسلامي وتتضمن ترديد أغاني كراهية من قبل العديد من المشاركين. أما نحن، فنمر عبر باب العمود، نوزّع آلاف الزهور، نشتري من المتاجر ونحمل رسالة الحياة المشتركة. نوضح من خلال مسيرتنا أنّه بغض النظر عن ماهية الحل السياسي، فإنّ اليهود والعرب سيتواجدون هنا معًا، سواء أقيم برلمان واحد أم أربعة برلمانات. هذا واقع يتوجب علينا جميعًا تذويته، وكلّما تم ذلك بشكل أسرع، سنحول دون وقوع مزيد من الضحايا. إنّه سباق طويل، ولا شيء يحدث بغمضة عين. لكننا نميّز مع ذلك نزعة تذويت متزايدة. ففي أحداث أيار الأخيرة مثلًا، توجّه إلينا مواطنون بحثوا عن طريقة للتخلص من مشاعر الإحباط التي اعترتهم وطوّروا معنا مبادرات لتوزيع الزهور عند مفارق الطرق في مختلف أنحاء البلاد، لليهود والعرب على حد سواء.

نحرص على تذويت وإبراز أنشطتنا التضامنية، ونسعى لتعزيز الوعي العام لحقيقة أنّ هناك من يرتكب أعمالًا دنيئة، تحريضية وعنيفة في الظلام، وبالمقابل، هناك من يقوم بأعمال تضامنية في النور. نعرف كيف تعمل الأجندة الإعلامية ونحرص على الرد على عمليات تدفيع الثمن خلال مدة زمنية محددة تلقى فيها زيارتنا أصداء إعلامية. يضم منتدانا المصور يوسي زمير، الذي يرافقنا إلى أي مكان. هذا مهم جدًا لبلورة الوعي العام. نحن أيضًا فعالون على المنابر الرقمية، لدينا مجموعا فيسبوك بثلاث لغات، ونشرة إعلامية. نعمل أيضًا في المجال التربوي، حيث نطور مناهج واستكمالات للمعلمين، خاصة من المجتمع المتدين، ونطرح خطابًا فقهيًا يهوديًا وإسلاميًا يخوض في قضايا العنصرية. نعمل على بلورة الوعي في المجال القانوني أيضًا. نستوضح مثلًا ما إذا كان يمكن

المساواة بين التعويضات التي يتلقاها اليهود والعرب سكان المناطق المحتلة ضحايا العمليات الإرهابية. في الوقت الحالي، التعويضات المعطاة للإسرائيليين اليهود تزيد بعشرة أضعاف عن تلك المعطاة للفلسطينيين. نحاول تحسين مكانة العرب ضحايا العمليات العدائية، ونحقق سوابق أمام لجان بين وزارية، بدعم من نخبة من المحامين.

عندما أقمنا "تاغ-ميئير، أمل لا إرهاب"، استشرنا مركز شتيل، خاصة كارلوس، لتعلم أدق التفاصيل في إدارة الائتلافات. فنحن 50 شريكًا. لدينا سكرتارية تجتمع مرة في الشهر، وطاقم شتيل عضو فيها منذ إقامتها. تشاورنا طيلة مسيرتنا مع العديدين في شتيل: مع روت من مركز دعم السياسات حول تعريف وبناء الوظائف، خطط العمل وتجنيد الأموال؛ مع إيتان حول مهارات المتابعة والتقييم، واقترحت أيضًا ياعيل فكرة متعلقة بتطوير برامج لتأهيل الطلاب، وكانت فكرة لامعة. في المحصلة، شتيل هو عبارة عن دفيئة تنبت فيها المبادرات في المراحل الأولى حتى تنمو البذرة وتترسّخ في الحيز. بدون دعم شتيل والصندوق الجديد لإسرائيل، يصعب تخيّل الإنجازات التي حققها منتدى تاغ ميئير بواسطة أنشطته المتشعبة.

راحيل شابيرو

المؤسّسة والمديرة العامة لـ "جسر تربوي"- وهي جمعية تقدم المرافقة والتوجيه للأهالي، إلى جانب الدعم التعليمي والاجتماعي للطلاب- 15,000 قادم جديد في مختلف أنحاء البلاد حتى الآن.

اللحظة التي كنت ألتقي فيها في شوارع اللد بقادمين جدد "جدًا" قدموا إلى البلاد بَعدي، وميّزت في عيونهم نظرة تائهة- في الدكان، في مؤسسة التأمين الوطني، عند ممر المشاة، أمام يافطات الشوارع- كانت لحظة حاسمة بالنسبة لي. فهمت بما كانوا يمرّون مع انتقالهم إلى المكان الجديد، فقد مررت أنا بنفسي، وما زلت أمرّ بنفس التجربة. ولكنّ شيئًا ما كان مختلفًا بيننا- خلال سنوات تواجدي في البلاد، تكيّفت مع اللغة العبرية وفهمتُ إلى حد ما سير الأمور في البلاد. كنت قد عملت في جميع الوظائف المتاحة إلى أن استقريت في وظيفةٍ في البلدية. في تلك اللحظة العابرة، في الشارع، أدركت أنّه على الرغم من كوني أنا أيضًا قادمة جديدة- إلّا أنّني اكتسبت الخبرة الكافية لمساعدة قادمين آخرين للتكيف مع الانتقال الصعب إلى البلاد. أن أكون جسرًا من أجل مجتمعي المحلي، جسرًا متقلقلًا في بادئ الأمر، جسرًا مصنوعًا من حِبال- ولكنه مع ذلك سندٌ لمن يمسك به.

بدأ الناس يتوجّهون إليّ بشكل عفويّ. عائلات قادمة من روسيا، أهالٍ لا يوجد لديهم متسع من الوقت لتعلم العبرية، فجميعنا كان يعمل بأكثر من وظيفة كاملة وفضّلنا إرسال الأطفال إلى "أولبان"، ليُحضروا العبرية إلى المنزل. الكثير من الناس لم يفهموا منظومة القوانين هنا، لم ينجحوا في التواصل مع أبنائهم في الواقع المتغير، بدون فهم الثقافة والأعراف السائدة والمنظومة الرسمية في الدولة. طلاب تسربوا من المدارس ولجأوا إلى المخدرات لأنّهم لم يفهموا اللغة في الدروس، أو لم يفهموا قواعد اللباس في البلاد، ولاقوا معاملة سيئة من زملاء الدراسة. كباحثة في مجال التربية، كنت أذنًا صاغية لهذه الأسئلة، وتساءلت ماذا يمكنني أن

أفعل، وكيف. في الوقت نفسه، كنت أنا نفسي أواجه صعوبات مماثلة؛ أم لثلاثة أطفال، زوجي عامل في مصنع، وعلى غرار الآخرين، واجه أطفالي تعقيدات كهذه في المدرسة.

تشاورت مع صديقات يعشنَ الوضع نفسه، وقررنا أن نبدأ فيما هو قريب ومألوف. علقنا يافطات بالروسية في مختلف أرجاء المدينة: "من تريد أن نكون أمًا جيدة؟ من تريد فهم نظام المدرسة على نحو أفضل؟ أقمنا عدة مجموعات للأهالي. استعنّا بكل الأدوات والمعرفة التي اكتسبناها في مجالاتنا المهنية في روسيا، والمعرفة التي اكتسبناها في البلاد، وحاولنا مساعدة الأشخاص قليلي المعرفة والفرص. وسرعان ما بدأت المدرسة بتوجيه أهال بحاجة للمساعدة إلينا. اتسع نطاق نشاطنا لاحقًا ليشمل مجالات إضافية لدعم مجتمع القادمين. أقمنا مجموعات للشبيبة المتسرّبة، مراكز رعاية، استشارة نفسية ممولة، دروات لتعليم العبرية للكبار، مخيمات تعليمية للأطفال وغير ذلك.

دُعيت إلى تل أبيب، هرتسليا، نتانيا وأشدود لتوجيه الأطفال أبناء القادمين والأطفال الإسرائيليين حول كيفية الانفتاح والتقبّل والتواصل مع أبناء المجتمعات المختلفة. نظّمنا لقاءات بين طلاب عرب ويهود، وبين قادمين جدد وإسرائيليين في مشروع "پسيفاس- فسيفساء". في مشروع آخر بعنوان "عتيد"، أقمنا منظومة دعم لطلاب من عائلات من خلفية اقتصادية- اجتماعية صعبة، وجمعنا بينهم وبين متطوعين في أماكن من شأنها أن تشكّل أفقًا مستقبليًا بالنسبة لهم- بنوك، شركات هايتك. كانت تلك "حقنة" تشجيع ودافعية للطلاب، دافعًا للنظر إلى ما وراء الصعوبات التي يعيشونها في الوقت الحالي. أحد مشاريعنا الرئيسية كان "تعزيز الوالدية"، حيث أقمنا لقاءات مع أهالٍ لتزويدهم بالأدوات المتعلقة بالوالدية في البلاد الجديدة. أقمنا أيضًا مركز رعاية نهارية للأطفال مع التركيز على تحدّث العبرية، لكيلا يندمج الأطفال في جهاز التربية والتعليم مع فجوة كبيرة جدًا في اللغة العبرية.

في البداية، كنا نمرر وِرش العمل بأنفسنا في البيوت. عندما احتجنا لمزيد من اللوازم المكتبة- لمساعدة الناس في الشؤون البيروقراطية- كانت كل منا تدفع المال من جيبها الخاص. ولكن احتياجات المجتمع المحلي كانت أكبر بكثير، وأردنا توسيع دائرة الدعم. عندها، أتينا إلى شتيل، حيث حظينا بالمرافقة من اللحظة الأولى. بدءًا من اختيار اسم الجمعية، إرسال المستندات اللازمة لإقامة الجمعية، بلورة استراتيجية، تحديد المبنى التنظيمي، تقديم طلبات دعم- كان طاقم شتيل إلى جانبنا طيلة الوقت، وزودنا بالأدوات اللازمة للعمل وللحفاظ على استمراريتنا، تنظيميًا واقتصاديًا. تعرفنا عن طريق شتيل إلى جمعيات أخرى، ونجحنا معًا في توسيع نطاق أنشطتنا لتلبية احتياجات المزيد من القادمين الجدد. في سنة 2008، حدثت في البلاد أزمة اقتصادية، والعديد من الجمعيات أغلقت أبوابها. أرشدنا مركز شتيل حول سبل زيادة مدخولاتنا الذاتية في الجمعية، وبفضل هذا الإرشاد، تمكّنا من تجاوز الأزمة ومتابعة التطور. يقدم لنا مركز شتيل الدعم والمساعدة في كل مرحلة، يرافقنا في تطوير الجمعية التي بدأت كنبات غضّ إلى أن أصبحنا جمعية ذات قاعدة متينة تلبي احتياجات كل قادم جديد- من الأهالي والطلاب- يستقر في البلاد.

جلعاد سقيت

المؤسّس والمدير المهني لـ "مدرسة"- مبادرة اجتماعية لتعليم العربية المحكية مجانًا وللجميع. أكثر من 100,000 طالب. ة يتعلمون عن بُعد في المدرسة التي أقامها في سنة 2014.

كنت ذلك الشاب الذي يتعلم العربية في المدرسة الثانوية ويحاول ممارستها في زياراته إلى البلدة القديمة في القدس أو في محادثة عابرة في الشارع- ولكنه لم ينجح في ذلك. كنت ذلك الشاب الذي يتحدث العربية مع الدروز في القاعدة العسكرية، مع أنّ أحدًا لم يتواصل معهم بهذه اللغة. كنت ذلك الشاب الذي يجب أن تتحلى بالصبر إذا صادفته في استراحة القهوة لإنه يبذل جهدًا لتركيب جملة. كنت أقضم اللغة وأمضغ الكلمات بعربيّة مكسّرة، مع أنّني درست العربية الفصحى في المرحلة الثانوية، ومع أنّني تعلّمت العربية خلال الخدمة العسكرية أيضًا. عندما أردت ممارسة العربية التي تعلمتها لمدة 9 سنوات، لاستخدامها قليلًا للتواصل مع الآخرين، وللتحدّث بالعربية كلغة حاضرة في الحيز العام، وليس لتحقيق غرض معين- أدركت أنّني لا زلت أفتقر للأدوات اللازمة لذلك.

بعد إنهاء الخدمة العسكرية، وضعتُ لنفسي خطة: التواصل باللغة العربية. تعاملت مع المهمّة كما لو أنني أنوي تعلّم لغة أخرى. لو أردت مثلًا تعلّم الإسبانية، ماذا كنت سأفعل؟ كنت سأشتري معجمًا للعبارات الشائعة، كنت سأبحث عن فيديوهات على يوتيوب، كنت سأشاهد مسلسلًا تلفزيونيًا بالإسبانية، وأخيرًا- كنت سأتحدث مع الناس. إذا صادفنا شخصًا يتحدث الإسبانية بطلاقة، لن نقول له: "هل خدمتَ في المخابرات الإسبانية؟". هذا ما حاولت فعله مع اللغة العربية: تحرير اللغة العربية بكل ما أوتيت من قوة من سياقات الخوف، الصراع والسياسة. التعاطي معها كلغة جميلة في ثقافة غنية يجب أن أعرفها إذا كنت أعيش في هذه البلاد- ومن ثم أن أتحدّثها.

في بادئ الأمر، تعلمت العربية المحكية فقط بشكل ذاتي، مستخدمًا بعض الكتيبات ومعاجم العبارات الشائعة. لاحقًا، اللقاءات مع الناس في الشارع أفضت إلى محادثات قصيرة. شيئًا فشيء، بدأ أصدقائي يطلبون منّي تعليمهم التواصل بالعربية. فعلت ذلك. جلسنا في صالون منزلنا مع والديّ، هم أحضروا الطعام وأنا أحضرت اللغة العربية. صفقة مربحة لنا جميعًا. لاحقًا، اقترحوا عليّ تصوير الدروس ورفعها على شبكة الإنترنت "لكيلا تبقى محصورة في صالون المنزل". في سنة 2014، لم يكن هناك أي مكان يتيح المجال لتعلّم العربية مجانًا- عودة إلى اللغة الإسبانية، إذا أردتم أن تتعلّموها مجانًا، ستجدون عشرات الإمكانيات المتاحة على شبكة الإنترنت. أما نحن، فقد صوّرنا 3 فيديوهات بيتية، رفعناها على موقع أنشأناه خلال ساعتين، أضفنا بضعة ملفات PDF للتمرين الذاتي، وانتهى الأمر. يبدو ذلك بسيطًا، ولكنه أحدث ضجة كبيرة. آلاف المشاهدات في الأيام الأولى، والتي ازدادت تدريجيًا. توجّهوا إليّ من إذاعة الراديو "غالي تساهل" لإجراء مقابلة: كيف يمكن لإسرائيلي- يهودي- أبيض_ أن يتحدّث بـ "الحاء" و "العين" وأن يعلّم العربية؟ اعتُبرَ ذلك استثنائيًا جدًا.

بعد سنتين- كان لدينا 13 فيديو أوليًّا، مجتمع يضم عشرات الآلاف وحضور بارز على شبكات التواصل الاجتماعي. وعندها، توقفنا للحظة وقلنا لأنفسنا: لم نعد مشروعًا طلابيًا ومجتمعًا مصغّرًا يسعى للتواصل بالعربية المحكية فقط. يوجد هنا شيء أكبر من ذلك بكثير.

حدثت القفزة التالية في 2017. أقمنا جمعية، جنّدنا 170,000 شاقل في "هيدستارت" وفي سنة 2018 أنشأنا موقعًا يشمل دورات محوسبة مجانية ينخرط فيها حاليًا 100,000 طالب وينضم إليها يوميًا 100 طالب جديد، وذلك بالإضافة إلى نشاط مؤثّر وواسع النطاق على شبكات التواصل الاجتماعي والذي يصل إلى مئات الآلاف. تعززت مهنيتنا، طوّرنا وما زلنا نطور المضامين لإتاحة اللغة العربية أكثر فأكثر ولنتمكن من توفير تجربة تعلّمية ناجعة وممتعة للمعنيين.

إلى جانب الدورات التعليمية المتاحة للجمهور، ندير عددًا كبيرًا من المشاريع والشراكات على المستوى القطري؛ نمرّر عشرات الدورات الوجاهية في الشهر لمؤسسات ومجموعات مختلفة تريد تعلّم العربية بطريقة مختلفة عن الطريقة المتبعة في إسرائيل لتعليم العربيّة؛ نتعاون مع وزارات، مع أوساط أكاديمية ومع القطاعين العام والخاص وذلك بهدف تمويل نشاطنا من ناحية، والوصول، من ناحية أخرى، إلى أيّ مكان يريدون فيه تعلّم العربية- وتقديم الخطة المثلى لتعلّم التواصل باللغة العربية. بهذه الطريقة، يمكننا تعميق أثرنا على المستوى التعليمي وعلى المستوى الاجتماعي أيضًا، إذ ينشأ لقاء حقيقيّ بين الطلاب أنفسهم وبين طلاب العربية ومتحدّثيها.

فزنا هذه السنة بجائزة زوسمان- جوينت عن نشاطنا هذا!

خطونا كجمعية خطوة أخرى إلى الأمام حين دعانا "شتيل" للمشاركة في برنامج "خفض الأسوار"، حيث تناولنا قضية مناهضة العنصرية والنهوض بالتعددية الثقافية لمدة 80 ساعة ضمن مجموعة عابرة للحدود- حريديون، علمانيون، يساريون، يمينون، عرب، يهود، نساء ورجال. شكّل هذا المنتدى فرصة للتوقّف، صياغة المفاهيم، تعلّم نظريات عن العنصرية، وساهم ذلك كلّه في تعزيز فهمنا لماهية نشاطنا وموضعته ضمن سياق أوسع. بالإضافة إلى ذلك، طُلب منا أن نكون ضمن مجموعة نشطاء يشاركون أفكارهم- حول أوجه

الشبه والاختلاف. طُلب منا عرض مبادرتنا وشرحها بالتفصيل. وأيضًا على مستوى الشراكة- شعرنا بأنّنا لسنا بمفردنا. على مستوى شبكة الأمان والدعم والأرضية الثابتة وعلى مستوى التشبيك أيضًا. لقد أمكن لمبادرة "مدرسة" أن تبقى مبادرة محليّة ومصغّرة، ولكن التعرّف إلى سائر المشاركين في البرنامج دفعنا للتعاون مع جمعيات من شرقي المدينة والانفتاح أكثر.

إلى جانب هذا الشيء الذي يحتوي على مركبات متعلقة مباشرة بهويتنا في "مدرسة"، اكتسبنا بشكل مستمر عددًا من المهارات الضرورية. كيفية إعداد بيانات التدفق النقدي، كيفية تقديم طلب منحة، كيفية إدارة جمعية. كمبادرين- لا نملك دائمًا المعرفة اللازمة والوقت المطلوب للتعلّم بمفردنا وارتكاب الأخطاء والتصحيح- لذلك، فإنّ منالية صندوق الأدوات العملية في "شتيل"، الاستكمالات، النشرة التي تشكّل دائمًا مرجعية مناسبة، الدعم اللامتناهي والعِلم أنّ هناك دومًا عنوان يمكنك التوجّه إليه ومشاركته تخبّطاتك- هي أرضية متينة تساعدك على تركيز جهودك في التطور والنمو، في توسيع نطاق معرفة العربية في الميادين الرئيسية في المجتمع والتشبيك بين الفئات المختلفة في المجتمع الإسرائيلي.

5.

خلْق مكان،
تصميم حيّز

24 - 29 / 40

عيران بن يميني

ناشط بيئيّ. أقام "مغاما يروكا- نهج مستدام"- وهي منظّمة طلابية من أجل البيئة، وحزب "الحركة الخضراء"، ويشغل حاليًا منصب مدير عام منظمة "الحياة والبيئة".

بدأ كلّ ذلك في إنجلترا. أتيت لدراسة المسرح، ووجدت نفسي متداخلًا في نضال عنيد حول قضية الشارع 11M، الذي خُطِط بناؤه حول مدينة لندن. على سبيل المثال، قام شاب بحفر أنفاق تحت الأرض وسكن فيها، وبالتالي، تعطّل عمل الجرافات لمدة ثلاثة أسابيع لأنهم لم يتمكنوا من تحديد موقعه؛ أقيمت مسيرات جبارة بدمى عملاقة وداخلها أشخاص على أداة كونغو حفروا شقوقًا في الشارع، وداخل هذه الشقوق، كان الناس يأتون لغرس أشجار، وبنيت أكواخ فوق الأشجار التي كانت ستُقطع. كان الهدف من كل ذلك التشويش على واقع ينوي تدمير البيئة من أجل بناء طريق سريع. وفي نهاية المطاف، لم يُستكمل مخطط شق الطريق.

النضال ضد الشارع 11M- والذي لم نكن لي فيه ظاهريًا لا ناقة ولا جمل- زعزعني. بفضله، أدركت أنّ النضال من أجل البيئة يحمل في طياته قضايا كثيرة أخرى. عندما نوت السلطة الحاكمة بناء الشارع، لم تكترث للناس الذين يسكنون هناك، للمجتمعات الكاملة التي ستهجّر من بيوتها، للسيدة التي بلغت عامها التسعين وعليها مغادرة منزل ترعرعت فيه وأرادت البقاء فيه حتى مماتها، للأشجار التي تنمو هناك ويجب قطعها، للحيوانات التي يشكل هذا المكان موطنًا طبيعيًا لها وللفئات المهمشة التي ستجد نفسها مجددًا بعيدة عن مراكز التسوق والمراكز التعليمية التي ستقام في منطقة الطريق السريع- بعيدًا عن الأحياء، وصعبة المنال للأشخاص الذين لا يملكون سيارات خصوصية. بفضل النضال ضد الشارع الالتفافي، أدركت بوضوح أنّ البيئة هي ذاتها في كل مكان، وما

يسري على إنجلترا يسري أيضًا على إسرائيل- ففي غلافنا الجوي، لا يوجد ترسيم للحدود.

عدت إلى البلاد، وانضممت مباشرةً إلى الاحتجاج على شقّ الطريق السريع "عابر إسرائيل" (شارع 6). في هذا النضال، تعلمت الكثير من المبادئ والأسس التي رافقتني لاحقًا، وأدركتُ مدى أهمية استقطاب الطلاب لسيرورة بلورة الوعي وتغيير التعامل مع البيئة. كخطوة أولى- اخترت تشكيل خلايا طلابية في الجامعات. تدارست الموضوع لمدة نصف سنة، وبدأت بالعمل. أقمت طاولة مستديرة في الجامعات، ودعوت الناس للانضمام إلى النضال ضد شارع 6. من أربع خلايا فقط، تبلورت 24 خلية تنشط في الجامعات والكليات في البلاد، وتضم مئات الطلاب النشطاء. تحولت الخلايا الطلابية إلى منظمة، وتحولنا من منظّمة تُعنى بموضوع واحد إلى منظّمة تعنى بعشرات القضايا البيئية على المستوى القطري والمحلي.

أحد أهم النضالات التي خضناها في منظمة "نهج مستدام" كان من أجل تمرير "قانون الشواطئ". قانون يجعل خط الساحل متاحًا للجميع، بدون رسوم دخول، ومع حظر البناء على الساحل. ركّزنا جهودنا في المنظمة حول الأنشطة الجماهيرية والأنشطة المباشرة. في أحد أنشطتنا الرئيسية ضد موقع بناء أقيم على الساحل، تسلقنا الرافعة التي وضعت في المكان على ارتفاع 50 مترًا، علقنا يافطات، وبقي أربعة نشطاء فوق الرافعة لمدة أربعة أيام. لم يتمكنوا من إنزالنا، تعطل العمل وحظي الموضوع بتغطية إعلامية واسعة. في نفس الوقت، وبالتعاون مع جمعية حماية الطبيعة وحركة "أدام طيـڤاع ڤَدين"، عملنا على المستويين التشريعي والقانوني. التصويت على مشروع القانون تأجّل مرتين، وأتينا مرة تلو الأخرى- ولكن بدون جدوى. في نهاية المطاف، حدد التصويت لجلسة الكنيست الأخيرة، قبيل خروجها في عطلة. أتينا في يوم التصويت، راجعنا جدول أعمال الكنيست، ولم نجد ذكرًا لمشروع القانون. توجّهنا إلى مكتب رئيس الكنيست الذي قال لنا إنّ مشروع القانون لم يدرج في جدول الأعمال لأنّه لم يُطبع بعد. كنا منظمة طلابية، ومَن أفضل منّا للقيام بهذه المهمّة؟ توجّهنا إلى المطبعة الحكومية ورأينا بعض الأشخاص يدبّسون الأوراق ببطء. سارعنا في طباعة وتصوير وتدبيس أوراق مشروع القانون، عدنا فورًا إلى مكتب رئيس الكنيست ليُدرجه في جدول الأعمال، وكلفنا النشطاء بالتواصل مع كل من النواب الذين قد يدعمون مشروع القانون، وذلك لحثّهم على حضور الجلسة. في ساعات الليل، نجحنا بتمرير القانون بـدعم من 34 نائبًا ورفض نائب واحد فقط. حققنا ذلك في الدقيقة التسعين. بعد ست سنوات من النضال العنيد، التنقل في مختلف أنحاء البلاد وإقامة المظاهرات، نجحنا في تمرير "قانون الشواطئ".

قدّم لنا مركز شتيل الدعم من المراحل الأولى لإقامة الخلايا الطلابية. توجّهت إليّ ألونا فاردي، طيبة الذكر، وتطوعت لمرافقة المشروع، وقد فعلت ذلك بحماسة. كانت لدى ألونا وجهة نظر تنظيمية شمولية لم يسبق لها مثيل. كان لـ "نهج مستدام" مبنى تنظيمي جيد جدًا، ولكن ألونا ساعدتني على فهم الاحتياجات التنظيمية لكل خلية أو لكل ناشط، وساعدتني أيضًا على إدارة المنظمة بأنجع طريقة ممكنة. بالإضافة إلى ذلك، ساعدتني ألونا على التشبيك بين نضالنا ونضالات أخرى موازية له، وهنا، تمكنّا من ضم مجموعات جديدة إلى نضالنا ضد شق "عابر إسرائيل"- العرب، الذين لم يحصلوا على تعويضات عن مصادرة أراضيهم، تعلمنا كيفية العمل بشكل تعاوني، التماهي مع نضالات أخرى وتمييز القواسم المشتركة بيننا.

منتدى الاسكان العام

الهيئة المدنية المفوضّة بمعالجة قضية الإسكان العام في كل ما يتعلق بمخزون الشقق، معايير الاستحقاق وحقوق السكان الحاليين وأبنائهم في المستقبل.

عندما نتحدث عن الإسكان العام في العقد الأخير، فإنّ أول ما يخطر في بالنا هو الإنجازات؛ مليار شاقل لمساكن شعبية جديدة، بناء 2500 شقة لمسنّين قَدِمَ معظمهم إلى البلاد في التسعينات، قانون الشفافية الذي يمكّن السكان من تتبّع ديونهم ويمنع شركات الرهن العقاري من إخلاء العائلات من المساكن الشعبية بسبب ديون صغيرة تحوّلت إلى ديون باهظة يصعب سدادها. ولكن أهم إنجازاتنا هو النظرة الجديدة إلى موضوع الإسكان العام. قبل خمس سنوات، كان يُنظر إلى الإسكان العام على أنّه مشكلة، وفي حكومة بيبي-لبيد طرحت بوضوح فكرة القضاء على الإسكان العام. "لنعطي هؤلاء المساكين بضعة قروش كل شهر ليستأجروا شقة في السوق الحرة ونلغي نحن الإسكان العام". في أعقاب نشاط المنتدى، فهمت الحكومة أيضًا أن الإسكان الشعبي هو مورد وليس عبئًا، ووضع وزير الإسكان سابقًا، غلينت، ومدير عام الوزارة، ريزنيك، خطة تنصّ على أنّ الإسكان الشعبي هو جزء من مجمل الحلول المطروحة لأزمة الإسكان في إسرائيل!

بدأت مسيرتي مع الإسكان الشعبي عام 2014، كمستشار في مجال السياسات في شتيل، وكمدير عام طاقم اللوبي في المنتدى، يقول داني جيجي. ركّز شتيل المنتدى لأكثر من خمس سنوات، ومن ثم قاد مجال تغيير السياسات والنشاط الإعلامي في المنتدى. كانت شتيل كالصخرة الثابتة في وجه العواصف، وكما نعلم، فإنّ الصخرة في التناخ كانت منبع ماء. حتى تفشي جائحة كورونا، كنا في تقدّم مستمر نحو تحقيق مزيد من الإنجازات، وعندها أتت الكورونا. لم نكن هناك إنجازات، ولكن في الوقت نفسه، لم توضع أنظمة أو قوانين صارمة. ومن ثم تم تشكيل حكومة، وقررت وزارة الإسكان فجأة إخلاء 1200 عائلة من المساكن الشعبية. العائلات التي تصدرّت واجهة النضال، وغالبيتها لم تكن مهددة بالإخلاء، قادت نضالاً دَخَل إلى الأحياء وإلى منزليْ وزير الإسكان ومدير عام الوزارة. دارت معركة مندفعة، ونلتُ أنا أيضًا حصّتي من التشهير والذم، ولكن في نهاية المطاف، أوقفَ أمر الإخلاء وأقيمت لجنة للنظر في معايير الإسكان الشعبي.

الشعور السائد في المنتدى هو شعور الـ "نحن". الرفاق والرفيقات في النضال يتحدثون ويشعرون دومًا بصيغة الجمع. الحقيقة هي أنّ المنتدى وقضية الإسكان الشعبي يبلوران هويتنا ويؤثران علينا بشكل كبير، ولا يهم بأيّة صيغة نقود المنتدى، ففي نهاية المطاف، هويتنا الرئيسية تتمحور حول النضال من أجل الإسكان العام في إسرائيل، وجميع المشاركين في هذا النضال، نساءً ورجالًا، هم إخوتنا وأخواتنا. بواسطة نهج العمل هذا، تمكنا من تحقيق الإنجازات. قائدات هذا النضال هن صاحبات الشأن أنفسهن، بعضهن يحاربن من أجل حقوقهن في الإسكان الشعبي، والبعض الآخر يسكنّ في مساكن شعبية، ولكن جميعهن مستعدات لخوض النضال ليس من أجل أنفسهن فقط، إنّما من أجل أخريات أيضًا. يضم النضال رجالًا ونساءً بالطبع، ولكن النساء هن من يتصدرنَ واجهة النضال.

طريقة أخرى لتحقيق إنجازاتنا كانت إيلاء الانتباه لكل موقف تحاول فيه الدولة اتباع سياسة "فرّق تسد" في تعاملها معنا. أفضل طريقة تنتهجها الحكومة لاستثمار موارد أقل في الإسكان العام هي أن توهمك بعدم حصولك على مسكن شعبي لأنّ فئة أخرى تحصل على المزيد. حاولوا خلق صراع بين الأشخاص الذين يعيشون في فقر وأصحاب الإعاقات، بين القادمين الجدد والمسنين، بين مجموعات القادمين المختلفة، بين المركز والضواحي. كانوا على استعداد لإسكان عائلة عربية إلى حيّ حريديّ وإذا احتج الجانب اليهودي على ذلك وتنازلت العائلة العربية عن الشقة، يوهمونك بأنّ مشكلة الإسكان العام غير قائمة في المجتمع العربي، وأنّ كل ما في الأمر هو أنّ العرب يرفضون السكن في الشقق المقترحة عليهم. في المجتمع الحريدي أيضًا، تُعرض على السكان أحيانًا شقق في مناطق تصعّب عليهم إدارة نمط حياة حريدي. المجموعة الناشطة تضم الجميع، وعندما نجتمع معًا، نرى بوضوح أنّ الدولة تعمل على تجفيف مجال الإسكان العام بأكمله، وفقط من خلال التضامن الجماعي، يمكننا تحقيق الإنجازات. بالطبع، يضمّ المنتدى مجموعات تدعم احتياجات متضررين ومتضررات معيّنين، مثل الأمهات الوحيدات، النساء الحريديات أو أصحاب الإعاقات غير المرئيين (غير مستخدمي الكرسي المتحرك)، ولكن حتى في هذه النضالات الفردية، هناك تضامن ورؤية شمولية، بحيث يتفق الجميع على حل شامل.

خطاب الإسكان الشعبي تغيّر في المنظمات الاجتماعية أيضًا. في احتجاج سنة 2011 والسنوات التي تلته، فضّل الجميع الحديث عن إسكان قابل للتحقيق، وكان هناك تخوف من الحديث عن الإسكان الشعبي، لكيلا يُتسبب ذلك في نفور وانسحاب الطبقة الوسطى. هناك أيضًا، حدث تغيّر مهم في الوعي بأنّ الإسكان العام ليس للمساكين فقط، ففي فيينا، أمستردام وسنغافورة أيضًا توجد مساكن شعبية، ويسكن فيها أبناء الطبقة الوسطى أيضًا.

مؤتمراتنا، أنشطتنا في اللجان والجماعات الضاغطة في الكنيست، موقعنا الإلكتروني، العلاقات التي ننشئها بين مختلف هيئات المساعدة القانونية في الدولة والمؤسسات الأكاديمية، المظاهرات، نشاطنا على فيسبوك، اللقاءات المثرية التي نتعلّم فيها

أنّنا لسنا مساكين أو استغلاليين، بل مواطنين ومواطنات يستحقون مأوى- كل ذلك ساهم في تغيير تعامل الدولة مع قضية الإسكان الشعبي، ولكنه أدى أيضًا إلى تغيير في تعامل سكان المساكن الشعبية وكل من يناضل من أجل حقه في الإسكان الشعبي تجاه أنفسهم. رؤيتنا هي أن يكون الإسكان الشعبي المحرك الرئيسي للحكومة لحل أزمة الإسكان بشكل عامل. لم نصل إلى هناك بعد، ولكننا قطعنا طريقًا طويلة منذ انطلاقنا.

معيقل الهواشلة

من رؤساء المجلس الإقليمي للقرى غير المعترف بها في النقب

كنتُ "يوهان كرويف" في مجمّع الخيام في قرية الغرة؛ لاعب كرة قدم شغوف، حافي القدّمين في ملعب رمليّ مع شباك مرمى مصنوعة من قناني تيمبو. التصويب نحو المرمى، إحراز الهدف، الدِقة في تمرير الكرة، ضرْبها بالرأس: ينطوي ذلك كله على رؤية الآخر وعلى استراتيجية مدروسة والكثير من الأحلام. الكرة مع معيقل، و... غووووول! يتطلب ذلك دائمًا جهدًا جماعيًا. عندما كبرت قليلًا، انتعلت الحذاء المخصّص لكرة القدم وانضممت لفريق كرة القدم العربي "قطار اللد". لتحقيق حلمي في مجال كرة القدم، عملت سائق سيارة أجرة في المدينة. كانت المنطقة في حينه تعاني من آفة السموم والمخدرات التي ملأت الشوارع، فقد كنت ألتقي بين تمرين وآخر بالكثير من الناس الذين تورطوا في هذه الدائرة. كانوا يطلبون مني توصيلهم إلى أماكن اتضح لاحقًا أنّها بؤر لبيع السموم والمخدرات. آلمتني رؤية المعاناة والإهمال والطريق المسدود التي وصل إليها هؤلاء الأشخاص-سواء كانوا عربًا أم يهودًا. كان هؤلاء أشخاصًا لم يولهم أحد أي اهتمام، يتجنّبهم المجتمع، يتغاضى عن وجودهم ويتظاهر بأنّهم غير موجودين أصلًا. ساهمت هذه السَفرات في بلورة موقفي- قررت أنّني أريد أن أكون جزءًا من تغيير الواقع، أريدُ حماية أشخاص آخرين من هذا الهلاك، خاصة هؤلاء الذين لا تراهم الدولة. علّقت حذاء كرة القدم وعدتُ إلى القرية.

تعاني القرى غير المعترف بها من إهمال متعدد السنوات، الأمر الذي يولّد حلقة مفرغة من الفقر، غياب البنى التحتية وفرص العمل، خدمات التربية والتعليم والأحلام للأجيال القادمة. سكان القرى غير المعترف بها متعطّشون للفرص- أذكر عند افتتاح مصانع صودا ستريم في رهط، سارع بعض

الشبان من البلدات المجاورة لتقديم ترشحيهم للوظائف الشاغرة في المصنع. تحتاج هذه الشريحة لإتاحة حقوق وفرص غير مألوفة لهم دومًا، والأهمّ من ذلك، كانت هناك حاجة لحوار حقيقي بين واضعي السياسات والسكان والذي يتناول الصعوبات ويخلق حلولًا ملاءمة. التحدّي مركّب ومتعدد الجوانب، ويسري على مجالات مختلفة: الصحة، التربية والتعليم، الإسكان، إتاحة الحقوق، النضال القضائي. هذه التعقيدات قد تُثبط العزيمة. قبل نحو ثلاثة عقود، اتخذت الخطوة الأولى، وهي التركيز على التحديات الطبية.

لا توجد في القرى غير المعترف بها صناديق مرضى أو عيادات، لذلك، فإنّ سكان هذه القرى لا يتلقون خدمات صحية حيوية التي تعتبر جزءًا لا يتجزأ من روتين الحياة اليومية في تل أبيب أو حيفا. إحدى المشاكل الحارقة هي غياب مراكز رعاية الأم والطفل (الصحيّة)، ولذلك، فإنّ نسبة قليلة جدًا من الأطفال يتلقون التطعيمات اللازمة في السنوات الأولى من حياتهم. لذلك، بادرنا، وبالتعاون مع جمعية الجليل، لإحضار شاحنات مع خدمات طبية لأطفال قرية الغرة، لكيلا يضطر الأهالي للبحث عن طرق أخرى للوصول إلى أقرب مدينة لإعطاء التطعيمات لأطفالهم، وللحصول على المعلومات اللازمة من الطاقم الطبي حول أهمية التطعيمات. خلال سنتين، اتسع نطاق أنشطة جمعية الجليل في الجنوب، ليشمل قرى أخرى غير معترف بها.

في سنة 1997، وجّهت جهودي نحو تحدٍ آخر- التربية والتعليم. في إطار وظيفتي كمسؤول قسم التربية والتعليم في المجلس الإقليمي للقرى غير المعترف بها، تعرّفت إلى "شتيل" وإلى شموليك الذي رافق ودعم نضالات عديدة في مجال التربية والتعليم. أرسلنا معًا أكثر من 500 رسالة إلى وزارة التربية والتعليم، شاركنا في جلسات لجنة التربية والتعليم، في لجنة مكانة الطفل وغير ذلك. بفضل توجّهي إلى رئيس الحكومة في حينه- أريئيل شارون- حصلنا من وزارة التربية والتعليم على معطيات أولية حول وضع التربية والتعليم في القرى غير المعترف بها، وتمكّنا من العمل مع لجان محلية وشركاء آخرين على تطوير المعطيات، تحسينها وتحويلها إلى الوزارات وصناع القرار. اكتشفنا مثلًا أنّ وزارة التربية والتعليم قدّرت أنّه هناك نحو 5,000 طفل في القرى غير المعترف بها خارج الأطر التعليمية. بفضل المسح الذي أجريناه والتوجّه إلى القرى نفسها، بيّنا أنّ العدد أكبر بكثير. قدتُ نشاطًا احتجاجيًا من أجل إقامة رياض أطفال ما قبل إلزامية في القرى غير المعترف بها- بفضل الاحتجاج، أقيمت لأول مرة 39 روضة أطفال في القرى غير المعترف بها.

تحد آخر يواجهنا أنا وزملائي في المجلس الإقليمي للقرى غير المعترف بها، إلى جانب سكان القرى، هو تحدي الإسكان، إخلاء المباني وأوامر الهدم. قبل نحو أربع سنوات، توجّه إليّ سكان قرية غير معترف بها شماليّ عراد والذين تلقوا أمر إخلاء. أتينا إلى القرية مع "بِمكوم"، "شتيل" و "عدالة"، تحدّثنا مع السكان ومع أصحاب مصالح يهود في المكان الذين يشغّلون سكان القرى، لنبلور معًا استراتيجية عمل أمام سلطات الدولة. في إطار تنفيذ استراتيجية العمل، رافقتُ سيرورة إقامة اللجنة في القرية، والتي انضمت لاحقًا إلى المجلس وهي تتلقى دعمًا قانونيًا من مركز "عدالة".

تحدي الإسكان متعلق أيضًا بتنظيم مكانة القرى غير المعترف بها وسكانها. في سنة 2013، نشر المجلس بالتعاون مع جمعيتيْ "بِمكوم" و "سِدرة" مخططًا رئيسيًا للاعتراف بالقرى غير المعترف بها، والذي يطرح بديلًا لقضية التخطيط والاعتراف بجميع القرى البدوية. في هذا السياق، أحد أهم إنجازاتنا في المجلس هو اعتراف الدولة بـ 11 قرية حتى

الآن، وتمكين المجلس من إصدار تصاريح إقامة للأشخاص المقيمين في القرى غير المعترف بها ليتمكنوا من تلقي الخدمات من وزارة الداخلية ومؤسسة التأمين الوطني. هذه التصاريح أتاحت للسكان المساعدات التي تقدمها الدولة للفئات المستضعفة. ففي فترة الإغلاقات مثلًا، ساعدنا السكان على الحصول على المنحة التي وزّعت لمرة واحدة، توجّهنا إلى مئات الأشخاص وساعدنا السكان على تعبئة الاستمارات المطلوبة.

يرافق "شتيل" المجلس منذ بداية سيرورته في توفير البنى التحتية وشبكة العلاقات التي تثري وتدعم النضال: يرافقنا شموليك، سليمان وسلطان طوال الوقت في بلورة أساليب العمل أمام سلطات الدولة، إجراء مسوح وأنشطة في البلدات نفسها لجمع المعطيات والاستماع إلى الشهادات والآراء والاحتياجات التي نسعى إلى تلبيتها في نشاطنا اليومي في القرى التي لا تزال مسلوبة الاعتراف.

ألونا ڤاردي

الونا ڤاردي رحمها الله من مؤسسات حركة البيئة في اسرائيل. جمعت في عملها وحياتها الشخصية بين الايمان بالسلام، والعدالة البيئية وحقوق الانسان. مستشارة نقدرها ونحبها في شتيل، كانت من قيادات مؤسسة اصدقاء تيبت في إسرائيل

كانت ألونا إحدى الطليعيات والمؤسّسات للحركة البيئية في إسرائيل. امرأة ذكية، سخية ومثقفة انخرطت في مجال البيئة بالمفهوم الواسع للكلمة- بيئة تحسّن من جودة حياة الناس الذين يعيشون فيها بسلام. كانت امرأة محبوبة لدى الجميع، عميقة ونجمة حقيقية، ولكن متواضعة إلى أبعد حدود. أحاطت بها مجموعة أصدقاء أصبحوا بفضلها أصدقاءً للبيئة.

انضمت ألونا إلى شتيل في سنة 1995، تحديدًا إلى مجال دعم المنظمات البيئية. أتت إلى شتيل بعد سنوات من العمل في جمعية حماية الطبيعة، حيث عملت كمرشدة، بكلّ ما تحمله الكلمة من معنى، للعديد من النشطاء في الحركة البيئية. حتى بعد مغادرتها عملها هناك، استمرت في مرافقة النشطاء وخلّفت وراءها مجموعة من القياديين والقياديات الشباب المتبحّرين في المجال. شاركت في تحرير مجلّتيْن في مجال جودة البيئة، طوّرت برامج للدراسات البيئية لكلية التربية في جامعة تل أبيب وركّزت مؤتمرًا دوليًا لجمعية حماية الطبيعة في إسرائيل.

في إطار عملها، أدركت ألونا أهمية العمل الميداني المعمّق وضرورة تعزيزه والنهوض به. أتقنت فنون تطوير المشاريع من بدايتها، وقيادتها تدريجيًا نحو الاستقلالية. من جملة أمور عديدة، ساهمت في إقامة ائتلاف الصحة العامّة في شتيل، وشهدت تطوّره وتبلوره إلى أن أصبح مؤسّسة مستقلة أحدثت تغييرًا حقيقيًا. ميّزت تخوّف المواطنين من إشعاع الهوائيات الخلويّة وأقامت منتدى لتنظيم موضوع الإشعاع غير المؤين- منتدى الاستخدام الخلوي السليم، والذي أحدث تغييرًا ملموسًا في

السياسة العامة. شكّلت ألونا همزة وصل بين البيئة والمجتمع، بين الأخضر والأحمر، وأقامت مجموعة مكونة من منظمات ونشطاء نجحوا- أمام مساعي التطوير والبناء واسعة النطاق- في نضالهم من أجل الحفاظ على حق السكان في منطقة بلدية خضراء متاحة للجمهور- عيمق هتسـفائيم في القدس.

على مدار خمس سنوات، ركّزت ألونا، بالتعاون مع صندوق البيئة الخضراء، ومن خلال لجنة توجيه تضم مختلف منظمات البيئة في إسرائيل- "مؤتمر القوة البيئية"، وهو المؤتمر السنوي للمنظمات البيئية. بذلك، قطعت ألونا شوطًا كبيرًا نحو بلورة حركة واحدة ومتجانسة. أسّست أيضًا الجائزة السنوية في مجال البيئة (والتي سميّت لاحقًا الكون الأخضر) وسلّمت زمام القيادة لاحقًا للمنظمة الجامعة "الحياة والبيئة".

إلى جانب عملها في شتيل من أجل الحركة البيئية في إسرائيل، كانت ألونا شريكة في إقامة منظمة أصدقاء التِبت في إسرائيل وترأسّتها لسنوات طويلة، حتى رحيلها. تعرّفت ألونا إلى منطقة التبت وإلى زعيمها الروحي الدالاي لاما في مطلع التسعينات في القرن الماضي، أثناء تركيزها للمؤتمر الدولي، بمرور 40 عامًا على إقامة جمعية حماية الطبيعة، والذي حلّ الدالاي لامًا ضيفًا عليه. في فترة مرضها، بادرت في سنة 2006 لدعوة الدالاي لاما لزيارة إسرائيل، وقد حضر فعلًا إلى البلاد، حيث حلّ ضيفًا على مركز شتيل والصندوق الجديد لإسرائيل، من ضمن جهات أخرى. كانت ذروة الزيارة التقاءه بنشطاء منظمات التغيير المجتمعي في إسرائيل. أثناء زيارته، أشاد الدالاي لاما بألونا، معربًا عن تقديره واحترامه لها.

في المحادثة الأولى لألونا مع راحيل ليئال، التي شغلت في حينه منصب المديرة العامة الجديدة لشتيل، قالت لها: "ربما لا تشعرين بذلك بعد، ولكن شتيل ليس مجرد مكان عمل، إنّه رسالة، وهذه المنظمة ستغير حياتك. سترين العالم من منظور آخر". وكعادتها، كانت محقة. بنظرة للوراء، فإنّ ألونا هي من أثرت على شتيل، بمعتقداتها ووجهات نظرها، بنظرتها الثاقبة، بتفاؤلها وبنشاطها.

رحلت ألونا في يوم السبت، الموافق 14 تشرين الأول 2006، وهي في سنّ الخمسين، بعد صراع عنيد مع مرض السرطان دامَ سنة ونصف.

شهيرة شلبي

عضو في المجلس البلدي لمدينة حيفا عن الجبهة الديمقراطية للسلام والمساواة، من مُؤسّسات كيان- المنظّمة النسوية الفلسطينية الأولى، ومن مُؤسّسات مركز مساعدة ضحايا الاعتداء الجنسي الأول باللغة العربية في البلاد.

ترعرعتُ في منزل مسيّس. كناشطٍ في الجبهة الديمقراطية للسلام والمساواة وفي الحزب الشيوعي، كان والدي يشارك في البرامج واللقاءات السياسية، المظاهرات المناهضِة للاحتلال والحروب، فعاليات اليوم العالمي للمرأة واجتماعات الحزب. كثيرًا ما كنت أرافقه، ولم أكن أفهم كطفلة ماذا كنت أفعل في كل لقاء، بعضها كان مملًا والبعض الآخر شيقًا. أسرتني الحماسة، الجلبة، عدم تقبل الخلل والتشوهات القائمة في المجتمع والرغبة في التغيير. وكفتاة يافعة، انضممت إلى الشبيبة الشيوعية. عندما بدأت الدراسة في جامعة حيفا، انضممت إلى الجبهة الطلابية، وأنا حاليًا عضو في المجلس البلدي في حيفا. طفلة وفتاة وامرأة مسيّسة- دائمًا وأبدًا.

أثناء دراستي لموضوع الخدمة الاجتماعية، قررت التطوع في منظمات نسائية في حيفا. ترجمت للعربية لقاءات مجموعات الدعم في ملجأ النساء المعنّفات، ومن ثم انتقلت للتطوع في مركز مساعدة ضحايا الاعتداء الجنسي. وبالتعاون مع متطوعات أخريات، تمكنّا من تمييز فجوة قائمة في المجال: اعتمدت المتضررات- واللواتي تكون حياتهن أحيانًا معرّضة للخطر- على منالية المترجمات. أقمنا بالتعاون مع مركز مساعدة ضحايا الاعتداء الجنسي المركز الأول في البلاد باللغة العربية لمساعدة ضحايا الاعتداء الجنسي. أقمت لاحقًا خط طوارئ باللغة العربية لضحايا العنف، والذي كان يعمل قطريًا وعلى مدار الساعة. انتقلت بعد ذلك إلى تركيز خط الطوارئ للنساء المعرضات للعنف الأسري، وفي مرحلة ما أدركت أنّنا لا نستطيع، كجمعية تجنّد مواردها من خارج البلاد، إدارة منظومة خطوط

الطوارئ بمفردنا. وبعد جهدٍ، نجحنا في إقناع وزارة الرفاه بتولي مسؤولية الخطوط، الأمر الذي ضَمنَ استمرارية المشروع- حتى وإن أجريت فيه بعض التعديلات.

كلّما تعمّقت في عملي مع النساء المعنّفات، أدركتُ أنّ تقديم الخدمات للمرأة نفسها غير كاف. لتحقيق تغيير حقيقي وجذري، يجب السعي لمنع العنف. ولذلك، أقمنا في سنة 1998، بالتعاون مع ناشطات عربيات أخريات، جمعية كيان- المنظمة النسوية الفلسطينية الأولى. كان هدفنا الانخراط في مجال الأبحاث وبناء مركز فكريّ-فلسفيّ لتغيير الخطاب حول مكانة المرأة عامة والمرأة العربية خاصةً. بالإضافة إلى الكتابة، عملنا على تطوير النشاطية الاجتماعية-السياسية لدى النساء العربيات. ذهبنا إلى بلدات عربية للالتقاء بالنساء، وشجعناهن على إقامة مشاريع ومبادرات. تُنفّذ حاليًا آلاف المشاريع في مختلف أنحاء البلاد. لقد حققت هذه المبادرة النجاح المنشود لأنّها وصلت إلى كل امرأة وكل بيت، والنتائج واضحة على أرض الواقع- المزيد من النساء يلتحقن بالتعليم العالي ويتواجدن في سوق العمل، والخطاب حول موضوع الجندر أصبح أكثر ليبرالية.

تعزيز الحضور النسائي في الحيز العام لم يمرّ مرور الكرام- فنحن لم نثر الجدل فحسب، إنما غضب العديدين أيضًا لأنّنا أخرجنا الجن من عنق الزجاجة، فقد طالبنا بالتحدث عن الاغتصاب داخل العائلة، العنف ضد النساء، حقوق النساء، حق النساء على أجسادهن وحرية النساء وإرادتهن الحرة. تلقينا ردود أفعال معارضة من الحركات التقليدية، الحركة الإسلامية والحركات السياسية أيضًا، لأنّنا أردنا للأحزاب أن تتناول موضوع الجندر إلى جانب القضايا الوطنية وألّا تُهمّش هذه القضية. كان خطابنا راديكاليًا ونادى بالحرية المطلقة للنساء وإحقاق حقوقهن بشكل متساوٍ. تطرقنا في نقاشاتنا إلى مدى الراديكالية التي نبثّها للخارج، والثمن المترتب عليها من حيث قدرتنا على الوصول إلى الجمهور الواسع، بدون إثارة عِداء ومعارضة.

كان خطابنا راديكاليًا، ولكننا كنا في حيرة من أمرنا، فقد كان هدفنا الوصول إلى أكبر عدد ممكن من النساء لتعزيز وعيهن لحقوقهن وتزويدهن بالأدوات والعناوين التي يمكن التوجه إليها في حالات الضائقة. من ناحية أخرى، من المهم لنا طرح خطاب راديكالي وريادي حول التغيير الاجتماعي الحقيقي.

في سنة 1994، أقمنا جمعية "البديل" لمحاربة ظاهرة قتل النساء. رافق فتحي مرشود من شتيل سيرورة إقامة المنظمة بدءًا من مرحلة التأسيس والتخطيط الاستراتيجي، وحتى بناء خطة عمل. ساعدتنا هذه المرافقة على تأسيس وتطوير نشاطنا التنظيمي. لاحقًا، عملت أنا أيضًا في شتيل لمدة عقدٍ من الزمن، حيث قدت عدة مشاريع، أهمها تطوير مجال المجتمع المشترك. أدرت برنامجًا بعنوان "حيفا مدينة مشتركة" وألّفنا كتاب "حيفا من مدينة مختلطة لمدينة مشتركة". طورنا نماذج للشكل الأمثل للمدينة المشتركة في مجالات التربية والتعليم، الإسكان، حُسن الجوار، العمل والثقافة، وذلك بمشاركة جهات دولية. في سنة 2018، تبنت بلدية حيفا الخطة وبدأت بتطبيقها. في منصبي الحالي كعضو مجلس بلدي في حيفا (منذ سنة 2018) أتابع دعم السياسات والجهود الساعية إلى خلق حيز حضريّ آمن للنساء، ولتعميم وترسيخ قيم المدينة المشتركة والتي بلورتها أثناء عملي في شتيل.

يوسي سعيدوف

من مؤسّسي "15 دقيقة"، جمعية مستهلكي المواصلات العامة في إسرائيل، والتي تشكّل عنوانًا لـ 15,000 توجّه من الجمهور في السنة، وتقود الحركة الجماهيرية لإقامة متنزّه السكة الحديدية في القدس.

عندما كنت في الثلاثين من عمري، وأبًا لطفلة لم يتعدّ سنّها نصف سنة، تغيّر مسار حياتي إثر لقاء عرضيّ مع جارة لي في البناية التي كنت أسكن فيها في القدس. كل ما عرفته عنها كان اللافتة المعلّقة على الباب: عائلة ليـڤين. عندما رأيتها، رددتُ ضاحكًا أغنية "ما بِك السيدة ليـڤين؟"، وكان ردّ فعلها مفاجئًا بالنسبة لي. قالت: "تسألني ما بكِ؟ سأخبرك ما بي!"، وأعلمتني بأنّ البلدية تروّج لمخطط بناء أوتوستراد ضخم خلف المنزل.

حتى ذلك الحين، كنت أعمل صحافيًا وأغطي الإساءات المدنية التي ترتكب في المدينة، ولكنّ تلك اللحظة كشفت الستار عن خطر حقيقي أخافني شخصيًا ودفعني لاتخاذ خطوة في هذا المضمار. توجّهت إلى بعض سكان الحي لنحاول تغيير هذا القرار القاسي، التقينا في صالون منزلي. لم يكن أيّ من الأشخاص السبعة الذين حضروا اللقاء ثريًا أو محاميًا أو لديه شبكة علاقات خاصّة. وكمن قام بتغطية الأنشطة البلدية في عهدَي لوپليانسكي وأولمرت، كنت متشائمًا إلى حد كبير.

أدركنا في هذا اللقاء أنّه لا يمكن وقف مخططات بناء الطريق السريع بالمعارضة والاحتجاج. ولكننا نجحنا في تشخيص احتياج مشترك: كنّا نفتقر لمتنزّه في الحي. كنّا نضطر للسير مسافة طويلة برفقة أطفالنا للوصول إلى مساحات خضراء في أحياء بعيدة. ومن هذين المنطلقيْن، تمكّنا من تحويل التهديد إلى رؤية. ما يحثّك على الخروج من المنزل هو الخوف، ولكن ما يدفعك للبقاء في الخارج، وخوض نضال طويل، هو الأمل. البديل الذي خلقناه ولّد قاسمًا مشتركًا وواسع النطاق: فكرة

إنشاء متنزه أضاف تسعة أحياء أخرى إلى الصورة. لقد نشأ مجتمع محليّ قوي ومتين.

من وجهة نظري، تقوم هذه السيرورة على ثلاث ركائز: المعرفة المعمّقة حول الموضوع، معرفة ميدان اللَعِب جيدًا- مجموعات ضغط وسياسات- ومجتمع محلي يعطيك الشرعية للاستمرار.

الجدوى المركزيّة للبديل الذي طرحناه دفعت صنّاع القرار للتخلّي عن مخطط الطريق السريع. أمّا المتنزّه، والذي خُطّط بشكل جزئيّ ومؤقّت- على مسافة كيلومتر ونصف لبضع سنوات فقط، فقد أقيم على امتداد السكة الحديدية التاريخية، من المحطة القديمة المجاورة لحديقة الجرس وحتى المالحة- أي على امتداد 6 كيلومترات. تشكل الحديقة ملتقى للسكان من جميع الشرائح في القدس- وقد تم تعديل مسار القطار الخفيف المستقبلي لعدم المساس به.

توجد في مجال المواصلات العامة هوّة عميقة بين صنّاع القرار والمستهلكين. من يقرّر أي خط سيمر بجوار منزلك، لا يسكن في محيطك ولا يستخدم غالبًا المواصلات العامة. تتخذ القرارات في وزارة المواصلات، ونكون البلدية جهة استشارية. في القدس، حيث تعيش مليون نسمة وحيث أنّ المساحة أكبر من مساحة تل أبيب وحيفا مجتمعتيْن، فإنّ هذه الفجوة مصيرية. عندما تتحدث إلى صنّاع القرار عن المتنزّهات، يقولون لك "لديكم حديقة ساكِر". عندما تتحدث عن المواصلات العامة، يقولون لك "لديكم قطار خفيف". بالنسبة لي أنا شخصيًا، ولحاجتي للعديد من الخدمات بجوار المنزل، لكوني ضعيف البصر أيضًا، فإنّ هذه الإجابات لا توفّر حلًا عمليًا يلبّي احتياجاتي اليومية.

هكذا نشأت "15 دقيقة"، جمعية مستهلكي المواصلات العامة في إسرائيل. هدفنا الرئيسي هو توفّر خط حافلة يصلّ خلال ربع ساعة من حي القطمون إلى المحطة المركزية. بين ليلة وضحاها، تلقينا كمًّا هائلًا من التوجّهات من سكان أحياء أخرى، مطالبين بحلول لمختلف المشاكل، إلى أنّ أقيمت الجمعية في نهاية المطاف. إقامة خط محلي في الحيّ استغرقت أربع سنوات، ولكن الحِراك ساهم في تحقيق إنجازات عديدة أخرى. إلغاء العقد المروع مع "سيتي باس" حول تشغيل القطار الخفيف؛ التخفيف من حدّة التلوث الناتج عن المحطة المركزية، وعلى إثره، دفع تعويض مالي غير مسبوق- وقد خُصّص المال لخلق تغيير بيئيّ مستدام؛ صعود المسافرين عبر جميع أبواب الحافلات؛ 15,000 توجّه في السنة عبر تطبيق "15 دقيقة"- من قِبل أشخاص لم يكن لديهم في السابق عنوان يتوجهون إليه، وقد ساهمت توجهاتهم في إحداث تغييرات جذرية.

أتداخل اليوم في مجال ريادة المشاريع من موقع آخر، أكثر تفاؤلًا. أحاول دائمًا أن أتحدى نفسي من جديد، أتّبع "قاعدة تعويق" خاصّة بي- أحبّ العودة إلى النشاطية بكل قواي وطاقاتي. بهذه الطريقة بدأت بمشروع إقامة المتنزه على طريق الخليل، والتي بدت في السابق فكرة غير واقعية، ولكنها أمست الآن، وبدون أدنى شك، فكرة قابلة للتطبيق، ولكن يبقى السؤال: "متى". بهذه الطريقة أيضًا قدتُ نضالي الشخصي، لإقامة مجتمع محلي لمرضى التهاب الشبكية الصباغي- وأنا ومنهم- وهو مرض يؤدي إلى تقلّص مجال الرؤية. الأشخاص الذين شعروا بأنّهم يعايشون بمفردهم تجربة فقدان البصر، لم يعودوا كذلك. الدواء المكلف جدًا الذي نجحنا في إدخاله إلى سلة الأدوية، أنقذ عشرات الشبان والشابات ومكّنهم مجددًا من إدارة حياة مستقلة.

هذه المبادرة أيضًا، إقامة جمعية "15 دقيقة" و "في شوارعنا"- وهو مشروع جديد لإقامة جمعية للمشاة في إسرائيل- رأت النور بفضل الأدوات التي اكتسبتها عن طريق "شتيل". تعرفت إلى "شتيل" أثناء العمل على مشروع متنزه السكة الحديدية، ومن ثم شاركت في دورة المبادرين الاجتماعيين. وقد تعلّمت في "شتيل" أيضًا موضوع العمل مع المتطوعين، وهو شريان حياة لكل مبادرة اجتماعية. كذلك الأمر بالنسبة لتجنيد الأموال وآلية عمل الجهاز الحكومي على المستوى الاقتصادي- لقد اكتسبت معرفة لا غنى عنها. ولكن الأهم من كل ذلك بالنسبة لي هو أنّ "شتيل" ليس جهة رسمية، إنّما بيت حقيقي. عندما أذهب إلى هناك، أتنقل من غرفة لأخرى، أتحدث مع الناس، نتبادل الأفكار والتجارب، وأهم ما في الأمر هو أنّني أشعر بالراحة. أصبحت حاليًا جزءًا من الطاقم الاستشاري من قِبل "شتيل"، ويمكنني نقل المعرفة التي أحملها في جعبتي لمبادرين اجتماعيين أقل خبرة. إنّها بالنسبة لي سيرورة تتمازج من العِبرة التي ترافقني في كل مشروع: المجتمع الذي يلهم أعضاؤه بعضهم بعضًا، هو أساس حتميّ لصنع تغيير اجتماعي.

٦.

التغيير يبدأ من الداخل

30 - 33 / 40

حنان الصانع

حنان الصانع، مديرة فرع بئر السبع ومسؤولة عن مركز حقوق النساء البدويات، منظّمة إيتاخ-معكِ- حقوقيات من أجل العدالة الاجتماعية.

عندما كنت في الـ 11 من عمري، أدرت الحسابات في الشق-ديوان الرجال في حي المحطّة البدويّ في اللد؛ طفلة صغيرة تعدّ النقود، تصنّف، تفصل بين المدخولات والمصروفات من سوق الحلال المُعَد للرجال فقط. سُمح لي بالمشاركة في هذا النشاط التجاريّ لأنّه لم يكن هناك في العائلة سوى ولدان، والعمل كان يوميًا، كثيرًا وشاقًا. كنت نَشِطة، واعتبرتُ ماهرة وذات قدرات خاصة عندما كنت أرتّب مستندات التجار. لاحقًا، عندما طلبت الالتحاق بالتعليم العالي- الابنة الصغرى والوحيدة التي تفعل ذلك من بين 9 شقيقات- لقيت دعمًا من الشيخ، الذي كان يعرفني من صِغري، من أيام الديوان. ولكن عدة شروط حالَت بيني وبين التعليم العالي: أين سأتعلّم، ماذا سأتعلّم، ماذا سأرتدي، أين سأسكن، بمَ سأعمل ومن سأتزوج. بدا ذلك كلّه مقيّدًا ومكبِّلًا، ولكنّ تلك اللحظة كانت بالنسبة لي بمثابة وعد وبادرة للانكشاف على آفاق لم أعرفها من قبل. قبلت الشروط كلّها- فأهم ما في الأمر هو أنّ أتعلّم.

في الجامعة، واجهت صعوبات في منالية الخدمات. الوصول من اللقية- حيث يقع منزل عمّي- إلى بئر السبع كان يتطلّب السفر في المواصلات العامة التي لم نكن متوفرة لدينا، مع أنّ القرية قريبة جدًا من بئر السبع. الإتاحة اللغوية شكّلت أيضًا تحديًا كبيرًا- لم أكن أجيد العبرية بالمستوى الأكاديمي المطلوب. بذلت جهودًا حثيثة، نقلة نوعية حقيقيّة من ديوان الرجال في حي المحطة إلى أبواب الجامعة. وعندما بلغتُ المراد، أدركت أنّ ذلك غير كاف.

خضتُ تحديًا يوميًا مع اللغة العبرية، مقالة تلو الأخرى، درس تلو الآخر. تقدمت ببطء. ومنذ السنة الأولى في الجامعة، وجدت نفسي في تحدٍ مع اللغة العبرية من أجل أشخاص آخرين أيضًا. تطوعت في سوروكا لمساعدة النساء على زيادة فهمهن لِما يقوله الأطباء وللتوسط بينهم. رأيت ذات مرة طبيبة وممرّضًا يصرخان على امرأة بدوية كانت تبكي بجوار طفلها. استفسرت عمّا حدث، قيل لي إنّ الأم جعلت طفلها يبتلع دواءً مُعدًّا للاستخدام الخارجي فقط. أدركتُ أنّ المرأة لم تستطع قراءة التعليمات ولم تفهم ما قالته لها الطبيبة والممرض، أيّ أنّها عرّضت حياة طفلها للخطر. وهنا، اكتشفت ظاهرة الأمية المقلقة والخطِرة لدى النساء البدويات، خاصة في القرى مسلوبة الاعتراف.

دفعتني هذه التجربة الصادمة للانضمام إلى مشروع استكمال التعليم لدى النساء في القرى البدوية مسلوبة الاعتراف. أثناء التدريس، عملتُ مع النساء على قصصهن، تجاربهن، أشياء حصلت لهن، أحلامهن ورغباتهن. كان ذلك منهاجنا التعليمي. كانت تخبرني إحداهن بأحوالها، وكنا نستخلص مما قالته كلمة أو كلمتين رئيستين لنتعلّم كيفية كتابتهما وقراءتهما- أولًا بالعربية ومن ثم بالعبرية. تحدثنا عن كل شيء. العنف، تعدد الزوجات، مكانة المرأة، العوائق في التعامل مع السلطة، القبلية، التاريخ البدوي. كان كل ذلك عبارة عن مادة خام ملائمة للدرس- طالما كان مطروحًا من النساء أنفسهن. ومع هذا المخزون، تقدّمت النساء لامتحانات البجروت باللغة العبرية، وتفوقنَ. أما وزارة التربية والتعليم، والتي كانت في بادئ الأمر متشككة إلى حد كبير، فقد حاولت جاهدةً تطوير نموذج للسيرورة التي خضناها، بغية إتاحته وتعميمه في مراكز أخرى لاستكمال التعليم. تسنّى لي لاحقًا عرض النموذج أمام لجنة مناهضة التمييز الجندري التابعة للأمم المتحدة.

عند دخولنا أية قرية أو بلدة مسلوبة الاعتراف، كنا نتوجّه أولًا إلى الشيخ. حدّثته عن المرأة التي صادفتها في المشفى، قلت له: في السابق، كانت النساء مستقلّات في حيّزهن الخاص، في المرعى، كنَ ينسجن خيامهن بأيديهن، يُدرنَ بيوتهن ويحظين بالاحترام، ولم يكنّ بحاجة للقراءة والكتابة من أجل ذلك. أما اليوم، فبدون تعليم أساسي، لا كرامة للمرأة في بيتها، وهي ليست شريكة، الأبناء هم من يديرونها، ودائرة الفقر والعنف آخذة في الاتساع. وافق الشيوخ، بشروط معينة، وتمكّنت النساء من التعلّم والتقدّم. ألتقي بيناتهن طالبات الجامعات والكليات، ويبدو أنّ الحلقة المفرغة الهدّامة لـ 3600 امرأة قد توقّفت.

أهتم اليوم باحتياجات المجتمع البدوي في ميادين إضافية، وتسعدني رؤية النساء، اللواتي كنّ مخرسات قبل عقد ونصف، يتظاهرن اليوم ضد هدم المنازل، يناضلن من أجل وضع صناديق اقتراع في البلدات مسلوبة الاعتراف، ويطالبنَ بالمشاركة، سماع الآراء الأخرى والتعبير عن آرائهن.

كان "شتيل" شريكًا لنا في جمعية 'سدرة'، في مشروع استكمال التعليم، وفي منتدى التعايش السلمي في النقب من أجل المساواة المدنية، حيث نتناول موضوع السياسات. بالنسبة لي أنا تحديدًا، فإنّ "شتيل" النسبة لي هما حيدقًا وشموليك (يعملان في "شتيل")، فقد كانا دومًا متاحيْن وداعميْن. آذان صاغية في أي وقت، حتى في أيام الجمعة والسبت. لم يهتما بالوقت أو المال أو الوصف الوظيفي. صبّ كلاهما جلّ جهودهما في تلبية احتياجاتنا. كجذعٍ متين تتكئ عليه نبتة نضرة في وجه ريح عاصفة. تعلّمنا منهما طرق وأساليب العمل، قدّما لنا الدعم على المستويين التقني والمضاميني. إزاء كلّ حاجة مطروحة وكل قضية نسعى لدفعها قدمًا- حظينا، ونحظى دائمًا، بمرافقة

شموليك. يرشدنا حول كيفية كتابة أوراق المواقف، التوقيت المناسب للتوجه إلى رؤساء المجالس، كيفية إقامة منتدى، كيفية وضع خطة خمسية. يتقدم معنا مرحلة تلو الأخرى. بات واضحًا أنّنا إذا أردنا تغيير سياسة ما، فنحن بحاجة لشموليك.

شاركت في الدورة الأولى في "شتيل"- إدارة الموارد، بفضل حيدفا. فقد شجّعتني، أو بالأحرى أقنعتني، بالسفر من النقب إلى حيفا للمشاركة، وبأنّني ملزمة بذلك. وضّحت لي أنّه لا يمكن إحداث أي تغيير مدني حقيقي بدون الإلمام بمجال إدارة الموارد الروتيني والممل، وقد كانت محقة. مرة في الشهر، كانت حيدفا تدعونا إلى منتدى للاستشارة والتدريب؛ كانت هناك خلافات وتعقيدات، ولكن نشأ مجتمع مصغّر من نشطاء التغيير. قدّم "شتيل" الدعم اللازم وساهم في بناء علاقات لم نبنيها نحن لأنفسنا. بنى مجتمعًا مصغّرًا مكوّنًا من فئات اجتماعية مختلفة. من السهل التخلي عن رسالتنا والتخلص من أعباء ومشاق الطريق نحو تحقيق المساواة المدنية بدون مرافقة، دعم أو شركاء يدفعوننا قدمًا.

نبيلة إسبنيولي

من مؤسّسات مركز الطفولة لتمكين النساء والنهوض بمجال الطفولة المبكرة في المجتمع العربي في إسرائيل، رافعت من أجل قانون التعليم الإلزامي المجاني للأطفال في الفئة العمرية 3-5 سنوات، ومن المرافِعات من أجل تغيير قانون الأحوال الشخصية ورفع سن الزواج لـ 18 عامًا.

كنت الابنة السابعة في عائلة تضمّ عشرة أطفال. قرر والداي إنجاب المزيد من الأطفال إلى أن يأتي الابن، وكان الطفل التاسع ابنًا، تلاه ابن آخر، العاشر. أما أنا، فقد كنت "اللا-ابن"، ثمرة المحاولات المتكررة، والفرق بيننا كان واضحًا لي منذ نعومة أظفاري، مما أثارَ لديّ الرغبة في التغيير.

في تلك المرحلة، اعتبرت العمل الاجتماعي مهنةً تصنع التغيير في المجتمع، وفور إنهاء المرحلة الثانوية، انخرطت في هذا المجال في أحد الأحياء المهمّشة في الناصرة، وإن لم أكن مؤهّلة بعد للعمل في المجال. كان هناك نقص في العاملين الاجتماعيين، وكنت في حينه ارتقب الالتحاق بالجامعة لدراسة هذا الموضوع. ولكنني فوجئت بعدم قبولي. عندما فتحت المغلف الذي وصلني من جامعة حيفا، بدأت أبكي. قالت لي شقيقتي، التي كانت طالبة جامعية في حينه: "من يبكي سيبكي وحده. قاتلي من أجل حقك في الدراسة". أخذتُ بنصيحتها وتلقيت ردودًا مختلفة: مستواك باللغة العبرية، مستواك باللغة الإنجليزية، نسبة ذكائك. في الحقيقة كنت عربية واحدة "زيادة عن اللزوم" للقسم، فقد سَبَق وقبلوا ستة آخرين في تلك السنة الدراسية. وعندها، بدأ نضالي ضد الظلم الذي مورس بحقي أنا وأبناء مجتمعي. توجّهت إلى رئيس القسم مع الردود المختلفة التي تلقيتها وتوصيات من عاملين اجتماعيين معروفين، والذين كانوا مطّلعين على نشاطي ومساهمتي في الحقل، وقلت له إنّني أريد فهم أسباب الرفض. بعد مرور أسبوعين على بداية السنة الدراسية، قبُلت للدراسة في القسم، والأهم من ذلك، تحققتُ من قوتي ومن قدرتي على التغيير. كان ذلك النضال الأول الذي أخوضه، وقد نجحت فيه. بدأتُ الدراسة، ومنذ ذلك

الحين، لم أكف عن النضال، ليس فقط من أجلي ومن أجل إثبات وجودي، إنّما أيضًا إلى جانب نساء أخريات، ومن أجل النساء والمجتمع الفلسطيني بشكل عام.

انخرطتُ في مجال الطفولة المبكرة وأثره المباشر على الفرص المتاحة للنساء بمحض الصدفة، تقريبًا. عدتُ من ألمانيا مع لقب أكاديميّ في علم النفس السريريّ، وكنت أبحث عن عمل في مجال مؤثّر ينهض بالمجتمع العربي. وجدت وظيفة شاغرة في تأهيل الحاضنات لمرحلة الطفولة المبكرة في مدينة عكا. عندما باشرت البحث عن مواد حول الموضوع، لم أجد شيئًا تقريبًا. كانت هناك مواد أولية فقط. بدأت بالبحث والكتابة والتبحّر في المجال، وهنا، أدركت مدى النقص في هذه المواد. كرد فعل على ذلك، أسّست في عام 1989 مركز الطفولة في الناصرة- مركز للنهوض بالتربية للطفولة المبكرة، تطوير برامج تعليمية وتمكين النساء الفلسطينيات المواطنات في الدولة.

في الفترة ما بين 1992 و 1999، صببنا في مركز الطفولة جل تركيزنا على تعزيز الوعي حول أهمية موضوع الطفولة المبكرة في المجتمع العربي وإدراجه على أجندة المجتمع المحلي. تطلّب ذلك عملًا شاقًا ومتواصلًا، ولكن في نهاية المطاف، نجحنا في تجنيد المجتمع والمجالس المحلية وخلق تغيير داخليّ أولًا، إلى جانب الاعتراف بأنّ ذلك يشكّل مدخلًا للنساء إلى سوق العمل. إن لم تضطر المرأة للبقاء في المنزل لرعاية أطفالها في ساعات النهار، فإنّ الإمكانيات المتاحة أمامها للتطور والعمل والدراسة تتغّير جذريًا. وفّرت رياض الأطفال أيضًا الكثير من فرص العمل للنساء. عندما باشرنا نشاطنا، لم نكن هناك تقريبًا أية روضة أطفال في المجتمع العربي، أما الآن، فهناك أكثر من 3,600 روضة أي 3,600 مكان عمل للمربيات، لمساعِدات المربيات، للمفتشات، للأخصائيات النفسيات وللمستشارات. افتُتِحت أيضًا 9 كليات لتأهيل المربيات في مختلف أنحاء البلاد. باختصار، شهد المجال بأكمله تطورًا ملحوظًا.

لم نكن السيرورة سهلة. في عام 1999، عندما أعلنَ عن قانون التعليم المجاني، كنا قد وضعنا البنى التحتية المادية والبشرية الملائمة لدفع السيرورة قدمًا، ولكننا اكتشفنا أنّ قائمة البلدات المستحِقة حسب "الأولويات الوطنية" لم تشمل أية بلدة عربية. توجّهنا إلى المحكمة العليا وطالبنا بإدراج معايير واضحة للاستحقاق. اقترحنا ربط الاستحقاق بالمستوى الاجتماعي- الاقتصادي، فقد احتلت القرى العربية أدنى درجات السلّم الاجتماعي-الاقتصادي. في نهاية المطاف، وبعد التغيير في الحكومة، صودق على المقترح، واعتبرَ ذلك إنجازًا كبيرًا. على مدار سنوات طويلة، بذلنا كل الجهود الممكنة لدفع هذا الموضوع قدمًا، ومع المصادقة على القانون، أحدثنا ثورة حقيقية. فبينما اقتصرت نسبة أطفال الروضات في البلدات العربية على 12% فقط حتى سنة 1992، تزيد نسبتهم الآن عن 90%.

إلى جانب تعزيز هذا المجال والذي زاد إلى حدٍ كبير من إمكانيات تشغيل النساء في المجتمع العربي، سعينا أيضًا للنهوض بمكانتهن بطرق مختلفة. قمنا بتطوير مشاريع لريادة الأعمال، أصدرنا دليل الكفاءات الأول الذي ضمّ أسماء مئات النساء العربيات من مختلف المجالات للحدّ من ظاهرة الإقصاء في المجتمع وغيّرنا القانون لتمكين النساء من اللجوء إلى المحاكم المدنية، وليس الدينية فقط، في قضايا الأحوال الشخصية والأسرة، الأمر الذي أدى إلى رفع سن الزواج القانوني حتى 18 عامًا. لم يلقَ هذا النضال ترحيبًا كبيرًا، فردًا على ذلك، أهدرت الحركة الإسلامية دمنا ونشرت أسماءنا

كنساء يروجن للفاحشة المدعوة "مدننة". ولكن النتائج منحتنا المزيد من القوة وشجّعتنا على تحسين عملنا.

في بداية الطريق، شاركتُ في استكمالات نظّمها "شتيل" في مواضيع الإدارة، تغيير السياسات والعمل التنظيمي والتي ساعدتني على إقامة وتطوير مركز الطفولة. ولكن أحد أهم الأمور التي منحني إياها "شتيل" كان فرصة المشاركة في منتدى التربية للطفولة المبكرة الذي بادر إليه في سنة 1992. أقمنا لجنة عمل وائتلافًا للنهوض بالتربية للطفولة المبكرة في المجتمع الفلسطيني. كنتُ الرئيسة وكان جابر عساقلة مركّز المنتدى نيابة عن "شتيل". كان شريكًا في جميع الخطوات التنفيذية، بدءًا من تنظيم الأيام الدراسية، التوجّه إلى المجالس المحلية، مسح التحديات، المرافعة في الكنيست والتواصل مع الجهات المناسبة. أما نحن، فقد تولينا مهمّة التمثيل، المناقشة، استعراض معرفتنا وإسماع صوت المجتمع، كل ذلك بدعم من طاقم شتيل الذي قدم المساعدة والاستشارة والمرافقة وساهم في تطوير مهاراتنا. بدعمٍ من طاقم شتيل، تمكّنت من تطوير مهارات قيادية في المجال. كان ذلك بالنسبة لي نموذجًا ناجحًا لكيفية العمل مع المجتمع المدني، وليس نيابة عنه. دعم يطور ويعزز قدرات المؤسسات ويوفر لها الظروف المناسبة للنمو وقيادة سيرورة التغيير بنفسها. كان ذلك النهج الذي اعتمدته أنا نفسي في عملي مع النساء في المجتمع، وأومن بأنّ هؤلاء النساء يسعين دون كلل أو ملل لتوسيع نطاق الأثر وأصداء التغيير.

پنينا پويفر

المديرة العامة ومُؤسّسة "المؤسسة العمومية للمجتمع الحريدي"- وهي المؤسسة الأم للنهوض بمجتمع حريدي فعّال ومؤثّر.

كشابة حريدية، ومطلقة، خرجت من "سفينة نوح" المحمية. الرغبة في رؤية تغييرات تصبّ في مصلحة المجتمع الحريدي رافقتني منذ صغري: الرغبة في رؤية نساء جالسات حول طاولة صنع القرار، كشريكات متساويات، ودعم ومرافقة الجيل القادم من الرجال الذين حرموا من اكتساب مهارات حياتية أساسية- أدركت أنّ الثمن الاجتماعي الذي دفعته إثر الطلاق، يمكنني تسخيره من أجل النهوض بقضايا اجتماعية واقعة خارج "مناطق الراحة" المألوفة.

شاركتُ في مختلف أشكال النشاط الاجتماعي والسياسي. أقمت الخلية الحريدية في حزب العمل، لدعم ترشيح امرأة حريدية في الانتخابات التمهيدية؛ انضممت إلى الهيئة الإدارية لحركة "يروشاليم" والتي ترشّحت معها للمجلس البلدي بعد أن فزت مرتين في الانتخابات التمهيدية التي أجريت؛ أقمت مشروعًا لا زلت أديره بالتعاون مع "عير عميم"، واسمه "ميزراح- شرق" والذي يهدف إلى التعريف بقضايا شرقي القدس والاحتلال للمجتمع الحريدي المقيم بالجوار. مع أنّني لم أدخل المجلس في نهاية المطاف، إلّا أنّني أدركت طوال هذه السيرورة أنّه تزامنًا مع نضالنا، أنا وأمثالي، من أجل التمثيل السياسي خارج الأحزاب الحريدية، هناك حاجة ملحة لمجموعة ضغط مؤثرة يمكننا من خلالها إحداث التغييرات التي تشكّل محورًا رئيسيًا في نشاطنا.

أقمت مؤسسة جامعة لنشطاء حريديم المعنيين بتعزيز انتماء الحريديم للدولة، إلى جانب تحقيق المساواة بين جميع المجتمعات وداخل المجتمع الحريدي أيضًا. كمؤسسة جامعة، نتيح المجال

لكل ناشط للترويج لأجندته ودفعها قدمًا، ونساعد جميعنا بعضنا بعضًا، وكـأنّنا في دار أيتام، في معالجة القضايا التي لا يتناولها أحد داخل المجتمع الحريدي وخارجه. في المجتمع الحريدي، نتناول قضايا حساسة وحارقة مثل مكانة المرأة، الاعتداءات الجنسية وتعليم المواضيع الأساسية للبنين. يتم التعامل مع هذه القضايا خارج المجتمع الحريدي، وكأنّها "شأن داخلي" من غير المجدي سياسيًا معالجتها والتعامل معها. تَوجّهنا لتعزيز الانتماء للدولة قائم على المساواة المدنية الكاملة- في الحقوق والواجبات.

منذ إقامة المؤسسة، نجحنا في إحداث عدة تغييرات جذرية في المجتمع الحريدي وفي التوجه العام الإسرائيلي، وفي سيرورة تعزيز الانتماء للدولة.

ففي مجال تعليم المواضيع الأساسية مثلًا، إذا كان يدور الجدل الدائر بيني وبين آخرين قبل عقدٍ من الزمن حول وجوب أو عدم وجوب تعليم المواضيع الأساسية للبنين الحريديين، فإنّ هذا الجدل لم يعد قائمًا اليوم. يدرك اليوم أبناء مجتمعي أهمية تعلم المواضيع الأساسية، ولكن السؤال المطروح هو كيف نوفر لهم ذلك. نخوض أيضًا نضالًا من أجل الاعتراف بالمؤسسات التعليمية الحكومية- الحريدية. فما نريده هو أن يتعلم المزيد من الأطفال الحريديين في مؤسسات ممولة ومراقبة، تدرّس المنهاج الكامل للمواضيع الأساسية. نضالنا من أجل اعتراف مؤسّسي ومقنّن بواسطة قانون المؤسسات التعليمية الحريدية-الحكومية مطروح حاليًا على طاولة النقاش كمشروع قانون. الأهمية الداخلية لهذا الموضوع بالنسبة للمجتمع الحريديّ تنعكس في تقليص ظاهرة الفقر (معظم العاملين والعاملات الحريديين فقراء) وفي القدرة على متابعة الالتزام بنمط الحياة الحريدي الخاص إلى جانب التعليم وحسن الحال الجماهيري. بالطبع، فإنّ حجم المجتمع الحريدي يجعل منه قوة مؤثرة على اقتصاد الدولة وعلى العلاقة مع الأقلية الحريدية. سبل التقارب التي تم تجريبها حتى الآن عن طريق برامج التأهيل والدمج التشغيلي أثبتت فشلها، ولذلك، فإنّ إصرارنا على الاستثمار في التربية والتعليم لاقى آذانًا صاغية، وسنقطف ثماره معًا.

مثال آخر هو حملة دعم ضحايا حاييم فالدر. بعد التقرير الذي نُشر عنه، رأينا أنّ بعض الجهات تختار آلية الإسكات. أما نحن، فقد قررنا العمل دون المرور عبر القنوات المعتادة. قمنا بطباعة أكثر من ألف منشور وتوزيعهم في جميع المدن والأحياء الحريدية مع رسالة واضحة للضحايا، ذكورًا وإناثًا. وضعنا مناشير في صناديق البريد التابعة لأفراد، تواصلنا مع الناس بشكل مباشر، بدون وسطاء، ونجحنا في تغيير الخطاب من خطاب قمع وإخراس إلى خطاب ثقة ودعم للضحايا. لتمويل التكاليف، جندنا تبرعات بواسطة حملة التمويل التشاركي على موقع "هيدستارت"، جنّدنا نحو ربع مليون شاقل من المجتمع الحريدي في البلاد والعالم وأثبتنا أنّ صوتنا مهم للجمهور. قبل أسبوعين، أقيمت مظاهرة لفتيات حريديات ضد مديرة تبيّن أنّها معتدية، مطالبات بفصلها من منصبها. هذه الأمور لم نكن ستحدث بدون تشبيك ودعم مستمر من نشطاء وناشطات من المجتمع الحريدي على قد كبير من المسؤولية.

في مجال النهوض بمكانة المرأة، نجحنا في دفع الخطاب قدمًا. قبل سنة تقريبًا، أقيم مؤتمر للنساء في بلدية بني براك، جميع المتحدثين كانوا رجالًا، وجميع الحضور كانوا نساءً. بفضل النشاط الإعلامي الذي قمنا به عبر شبكات التواصل الاجتماعي، أدرك الناطق بلسان البلدية وسائر أعضاء الطاقم أنّ المؤتمر لم يظهر على أحسن حال، وكان ذلك نجاحًا بالنسبة لنا لأنّنا أدركنا أنّ الخطاب تغير.

فجأة، هناك من يناقش موضوع مكانة المرأة. انتقلنا من وضع لا يكترث فيه أحد لمكانة المرأة في المجتمع الحريدي إلى وضع يدور فيه جدل عام حول الموضوع.

ترى المنظّمة العمومية للمجتمع الحريدي أنّ الحريديم هم مواطنون في دولة إسرائيل وليسوا ضيوفًا فيها. أجندتنا- مكانة المرأة، منع الاعتداءات الجنسية، مناهضة العنصرية المجتمعية وبالطبع، المدارس الحريدية الحكومية- موجّهة نحو الداخل والخارج في آن واحد. مطالبنا تجاه الخارج، أي تجاه الدولة، هي التعامل مع الحريديم كمواطنين، والاعتراف بحقهم في التعليم، المساواة والأمان الشخصي. في الوقت نفسه، ننشط داخل المجتمع الحريدي من أجل تعزيز التوجّه المدني كجزء من النسيج الضام لمختلف الفئات التي تعيش معًا في نفس الحيز، وسلامتها ورفاهها مرتبط بشكل وثيق بنمو وازدهار سائر الفئات- بغض النظر عن الدين والعرق والجنس.

تعاون "شتيل" معنا على المستوى الاستراتيجي كان مهمًا جدًا بالنسبة لنا، وساعدنا على التركيز منذ البداية- من مرحلة وضع خطة العمل، تشخيص مجموعات الهدف، استقطاب شركاء للائتلافات والتشبيك مع مؤسسات أخرى. رؤية "شتيل" بعيدة المدى، فالأمور التي تبدو هامشية، طلائعية وبعيدة عن الإجماع، تحظى فجأة بالإجماع، بفضل مرافقة "شتيل" لنا. الدعم الذي تلقيناها في بداية المبادرة مكّننا من خلق تغيير في المجتمع الحريدي، والذي يتغلغل في المجتمع الإسرائيلي بأسره.

نتانئيل شالر

مدير عام حاڤروتا، وهي جمعية قائمة منذ سنة 2007 لتلبية احتياجات أفراد مجتمع الميم المتدينين.

كنتُ في جنازة لصديق من الجيش قرر وضع حدّ لحياته، كان صديقًا جيدًا، رافقني منذ التجنيد وحتى التسريح من الخدمة العسكرية، واستمرت صداقتنا لِما بعد ذلك. كنت في منتصف فترة التدريب في إطار دراسة الحقوق. سألني هذا الصديق ذات مرة، أثناء الخدمة العسكرية، ما إذا كنتُ مثليًا وأخبرني بأنّه من عائلة حريديّة، بأنّه أفصحَ أمام عائلته عن ميوله الجنسية وبأنّهم قطعوا علاقتهم به. كنا صديقيْن مقربيْن، وفجأةً، أدركت خلال الجنازة أنّ عائلته لا تعرفه منذ أن كان في السابعة عشر من عمره. لم يعرفوا كيف كان شكله! طلبوا منا، نحن أصدقائه، أن نريهم صورًا له ليميزوا ابنهم. كانت هذه التجربة صادمة جدًا بالنسبة لي، وشعرت بأنّني ملزم بفعل شيء ما. أصبحتُ الناطق بلسان المنظمات حاڤروتا، بات كول وشوڤال، ولاحقًا- مدير عام حاڤروتا.

إحدى القضايا الرئيسية التي تناولناها كانت علاجات التحويل. تُبيّن معطياتنا أنّه على الرغم من الوعي والخطاب العام، هناك ازدياد في عدد علاجات التحويل. إحدى القصص المُحزنة التي اطّلعنا عليها كانت لفتى في الرابعة عشر من عمره، أفصح أمام والديه عن ميوله الجنسية. رأى الوالدان أنّه ربما تُستحسن معالجة الموضوع وتغيير ميوله، ومنذ ذلك الحين، لا يغادر الفتى سريره، لا يأكل، وكل ما يفعله هو الاستلقاء في الغرفة. أقمنا المركز لمحاربة ظاهرة التحويل. المركز هو ثمرة تعاون بيننا وبين بلدية تل أبيب، ويتضح لنا كل يوم مدى ضرورة وجود مركز كهذا. يرى المركز أنّ التحويل ليس علاجًا، بل العكس تمامًا- إنّه مضرّ. على مدار فترة طويلة، دأبنا على جمع معطيات، أبحاث ومعلومات من شأنها مساعدة المتوجّهين إلينا وأفراد عائلاتهم، ونسعى جاهدين لإتاحة هذه

المعلومات لكلّ من يحتاج إليها. وجدنا أيضًا أنّ العلاج الذي يتلقاه الناس أحيانًا من الأخصائيين المهنيين ليس دومًا العلاج المناسب لهم. على سبيل المثال، يحتاج المتوجهون القادمون من خلفية متديّنة للتحدث إلى شخص قادر على فهم لغتهم وخطابهم. لذلك، نقدم المساعدة اللازمة في هذا المجال أيضًا، أي التشبيك بين المتوجّهين إلينا وبين المُعالجين المناسبين. أنشأنا مؤخرًا مجموعة علاجية لمتضرري علاجات التحويل، ويرافقها أخصائيون نفسيون وأخصائيون مهنيون.

تحتلّ مسألة الهالاخاه حيزًا كبيرًا في عملنا. يتوجّهون إلينا ويطلبون تلقي الاستشارة، خاصة من قِبل شخصية ضليعة في الهالاخاه ومقبولة عليهم. يتعاون معنا عددٌ من الحاخامات يمكننا أن نوجّه إليهم كل من يتوجّه إلينا بطلب المساعدة. فبالنسبة للمؤمنين، يعتبر ذلك طامة كبرى وإثمًا عظيمًا. يثير ذلك أيضًا قلق العائلات بخصوص قدرة ابنهم على تكوين أسرة- دعونا لا ننسى أنّ هذه الفئة تعتبر القيم الأسرية أمرًا جوهريًا. من البديهي أنّ يطلب هؤلاء الأشخاص النصائح من حاخامات، ونفعل نحن كل ما بوسعنا للتشبيك بين الأطراف. يزداد الأمر تعقيدًا لدى الحريديم لأنّنا لا نجد الكثير من الحاخامات الحريديم المستعدين للإجابة عن أسئلة كهذه، لكننا لا نستسلم ونتابع البحث. نعمل كثيرًا أيضًا مع مربّين متديّنين، مع حاخامات-معلّمين (وهو اصطلاح مأخوذ من عالم اليشيفوت والمدارس التحضيرية الدينية) ومع حاخامات، وذلك على مستوى التوعية والتثقيف، ليتمكنوا من تقديم الإجابات المُثلى للطلاب اليافعين الذين يتوجّهون إليهم، أو الذين سَبَق وتوجّهوا إليهم.

نعمل أيضًا على دعم وتعزيز مجتمع الميم، وذلك لأنّ الأشخاص المتدينين والحريديم معتادون على التآلف في الحياة الجماهيرية، والمثلية تؤدي بهم إلى العزلة (إلى حدٍ مثير للقلق أحيانًا). في استقبال السبت الذي نظّمناه لجميع أفراد مجتمع الميم، ذهبنا إلى نُزلٍ بعيد عن منطقة المركز، في مكان يسمح لهم بالانقطاع عن بيئتهم والتواجد معنا طوال يوم السبت. إنّه استقبال السبت المألوف، بجميع طقوسه الدينية، الصلوات، الوجبات، الزميروت (الترانيم اليهودية) وما إلى ذلك. دخلَ السبت، وفي الصلاة التي أقيمت في الكنيس، ظهر شخص يضع قناعًا أبيض يغطّي وجهه بالكامل، كما في المسرح. حاولنا التواصل معه ولكننا لم ننجح في ذلك، وظلّ معنا طوال الأمسية بقناعه الأبيض. أقمنا الصلاة، تناولنا الطعام، رنّمنا وتبادلنا الأحاديث حتى ساعات الليل. في صباح اليوم التالي، أتى لبعض الوقت، وفجأة، خرج وعاد بدون القناع. رنّم مع الجميع وشارك. وبانتهاء السبت، قال إنّه قضى أهمّ سبت في حياته.

كثيرًا ما نتناول أيضًا موضوع الظهور والتسويق. أحرص دومًا على نشر صور من أنشطتنا. ليس لغرض الترويج فحسب، فالحديث هنا يدور أيضًا حول مسألة حياة أو موت. السرية والإخفاء يؤديان إلى ردود أفعال متطرفة، ونحن نحارب هذا الظاهرة بواسطة التوثيق والتعميم وإثبات وجودنا في الحيز العام. من يجد نموذجًا يقتدي به، من يعرف أنّ هناك مجتمعًا داعمًا يمكنه الانتماء إليه، ربمّا لن ينتحر لمجرد انجذابه لأشخاص من نفس الجنس. هذا التطبيع مهم جدًا، وأجد أنّ هناك تقبّلا وتجاوبًا متزايدًا مع فكرة الصور.

كان مركز شتيل داعمًا لي ولِحاڤروتا منذ البداية- كيفية التسويق لنشاط مًا، كيفية بناء ميزانية، كيفية تجنيد موارد، كيفية إدارة طاقم، كيفية بلورة خطة عمل. وإلى جانب ذلك كلّه، كان مركز شتيل مستعدًا دائمًا لتقديم الدعم والتوجيه في المسائل

الجوهرية. تم تعيين مستشارتَين لمرافقتي، ملينا وإلينور، وأشعر بأنّ العديد من إنجازات حاڤروتا لم تكن ستتحقق بدون مرافقتهما واهتمامهما. أمستَ جمعية "حاڤروتا" شجرة متينة ومترسّخة عميقًا وتعطي الكثير للمجتمع الإسرائيلي: فهي تُعنى بالتوعية والتثقيف، تلبي العديد من احتياجات مجتمع الميم المتدين، تصنع تغييرًا في تقبّل مجتمع الميم المتديّن، كل ذلك بفضل تفاني والتزام مركز شتيل بمرافقتنا ودعمنا على طول الطريق.

7.

سنسعى دومًا
لتحقيق العدالة

لارا تسينمان

رئيسة مؤسسة عائلات القتلى والقتيلات، من داعمي قانون حقوق مصابي الجرائم وإقامة مراكز دعم ومساعدة.

"لارا"، توجّه إليّ في الممرّ مراسلٌ للشؤون القانونية، "ماذا تفعلين هنا؟"، لم أجبه، في الواقع، لم أعرف بالضبط ماذا كنت أفعل في جلسةٍ حول قضية مقتل ابن ما لأمٍ ما. ليست أنا. "ماذا تفعلين هنا؟" سألتني أيضًا موظفة الطباعة في المحكمة، والتي كانت تعرفني. وفي هذه المرة أيضًا، التزمت الصمت. بعد مرور شهر على انتهاء المحكمة في قضية مقتل ابنتي، وجدت نفسي أعود مرة تلو الأخرى إلى مبنى المحكمة، وكأنّني إن جلست هناك وحضرت جلسة تلو الأخرى، سأفهم بطريقة أو بأخرى ما ألمَّ بنا نحن أيضًا. كيف يمكن لأي إنسان إنهاء حياة إنسان آخر، كيف يمكن لأي إنسان قتل إنسان آخر وتدمير عائلة كاملة بلحظة؟ أحضر جلسات المحاكم منذ 26 عامًا، ولكنني لم أفهم بعد.

قال لي بعض الأصدقاء والأقرباء: أنت تدفعين بنفسك نحو الأسفل بحضورك جميع هذه الجلسات. عودي إلى برمجة الحواسيب في التخنيون، اقرأي، استمعي إلى الموسيقى، سافري، أعيدي لنا لارا التي نعرفها، الاجتماعية والمحبّة للإنسان، اخرجي من صالة المحكمة. كان هناك من اختار التجاهل، وكأنّه شيء يمكن تخطيه، وآخرون أخافهم وأفزعهم حضوري، خشية أنّ أقول شيئًا مؤلمًا، يصعب تحمّله. سرعان ما أدركت أنّه من غير المشروع تقريبًا الحديث عن معايشتنا لتجربة القتل، وأنّ القتل يعتبر موضوعًا قذرًا يستحسن عدم تناوله. وضعت لنفسي هدفًا، بأنّ أتصرف بشكل اعتيادي تمامًا، وفي نهاية المطاف، اخترت الانعزال: لا تريدون أن تعرفوا أو لا تتحمّلون ذلك؟ حسنًا، لن أتحدث عن الموضوع.

في ذاك اليوم في المحكمة، عند انتهاء الجلسة، توجّهت إلى والدة القتيل وعرّفتها بنفسي. قلت إنّي آسفة جدًا لِما ألمّ بها، وإنّني سأساعد قدر المستطاع بناءً على خبرتي، والتي لم تكن غنية بعد في حينه. كان عناقنا طويلًا وحميمًا. ولأول مرة، شعرت بأنني بدون قناع، بأنّني أستطيع التحدث بحرية وبأنّ أحدًا يفهمني. نشأ رباط متين وفطري. تماهٍ فوري بين امرأتين هُدمَ عالمهما بنفس الطريقة. كان بإمكاننا التحدث فيما بيننا عن كل شيء. وكلما ازدادت أحاديثنا وتعمقت معرفتنا ببعضنا البعض، أدركنا أنّنا أمام قسوة وصلابة الجهاز القانوني الذي لا يعتبرنا نحن، عائلات القتلى، ضحايا. في الواقع، تواجه عائلات القتلى مختلف الأزمات، ولا يمكنها حتى السماح لنفسها بالتركيز في الحزن على فقيدها وتخليد ذكراه. تجد نفسها في عالم إجرامي غريب ومنفّر، وإذا حالفها الحظ، يلقى القبض على القاتل. في تلك المرحلة، كنا امرأتين تعايشان نفس الألم، واللتين وجدتا بعضهما بعضا وبحثتا عن عائلات أخرى تعيش نفس الحالة.

بعد سنتين، استجبنا لنداء أورا بيريز، والتي قتلت ابنتها هي أيضًا، وكانت تدعى تمار. كانت أورا قد دعت كل من مرّ بتجربة مشابهة للتواصل معها. أقمنا معًا مؤسسة تضم عائلات فقدت عزيزًا لها. اجتمعنا وقررنا العمل على تغيير الوضع القائم ودعم حقوق العائلات في الإجراءات الجنائية. في تلك الفترة، لم يكن أحد يُعلمنا بجلسات المحاكم أو حتى بتسويات الادعاء. كنّا شفافين بالنسبة للجهاز القضائي.

خضنا في المؤسسة سيرورة لتغيير مكانة ضحايا جرائم الإماتة. في سنة 2001، سُنّ قانون حقوق ضحايا جرائم الإماتة، والذي يلزم جميع الجهات ذات الصلة بتقديم المعلومات وبقبول موقف العائلات من تسويات الادعاء ومن خفض ثلث مدة عقوبة السجن للقَتَلة (ومرتكبي مخالفات أخرى). في سنة 2009، وفي أعقاب التوصيات التي قدمناها للجنة بين الوزارية، وقرار الحكومة، أقيمت مراكز مساعدة، مموّلة من قِبل وزارة الرفاه والضمان الاجتماعي، وهي تقدّم للعائلات علاجًا نفسيًا ومساعدة قانونية، فبعض العائلات تنهار اقتصاديًا ونفسيًا بسبب الكارثة التي ألمّت بها. إلى جانب مساعينا لإحقاق حقوق ضحايا الجرائم، بذلنا جهودًا حثيثة في دعم التشريع الذي يهدف إلى محاربة وتقليص نطاق ظاهرة القتل، وطرح موضوع مكافحة العنف على الأجندة العامة، بما في ذلك التوعية في المؤسسات التعليمية، التعاون مع أبحاث أكاديمية، تنظيم مؤتمرات والمشاركة الفعالة في مراسم إحياء ذكرى القتلى والقتيلات. تشعر العائلات في الوقت الحالي بأنّها أكثر حضورًا، مقارنةً بالسنوات الماضية. بالإضافة إلى المساعدة المؤسسية، فإنّنا نحرص دائمًا على مرافقة العائلات، خلال فترة الحداد، في المحاكم. يهمّنا أن يعرفنَ من البداية أنّهن لن يبقين وحدهن وأنّ هناك عائلات أخرى في نفس الوضع.

أتينا إلى "شتيل" في بداية طريقنا، بدون أي خبرة في النشاط الجماهيري. هناك أشخاص يبلورون ويطورون أفكارًا رائعة، ولكنها تذوي لعدم وجود توجيه. حظينا نحن بدعم "شتيل"، ابتداءً من الإرشاد والتوجيه حول كيفية إقامة جمعية، التوقيت الأنسب لفتح حساب بنكي، طرق التعامل مع المتطوعين، موعد تقديم التقارير، وصولًا إلى كيفية تشكيل لجنة فرعية في الكنيست وتقديم أوراق موقف وتوصيات التي ستقبل وتخلق تغييرًا جذريًا في حياة ضحايا الجرائم. قبل أن نصبح جمعية مسجلة، دعينا للمشاركة في ائتلاف يضم عدة مؤسسات، بتركيز "شتيل"، والذي تناولَ موضوع حقوق ضحايا الجرائم. بمساعدة كارلوس وشلوميت، أصبحت أهدافنا أكثر وضوحًا- خلافًا لأهداف مؤسسات أخرى

في الائتلاف. كان "شتيل" حاضرًا دومًا- وخاصةً كارلوس وشلوميت- لملء الفراغات. في تلك الفترة، لم يكن لدينا مستشار قانوني. العمل المشترك مع المؤسسات الأخرى في الائتلاف، والتي كان لديها مستشارون قانونيون، ساعدنا نحن أيضًا. وعندما كانت المؤسسات الأخرى في الائتلاف تقدّم أوراق موقف، كنّا نتعلّم منها كيفية كتابة أوراق موقف. لم يتعالَ علينا أحد، كما تُعامَل الضحايا في بعض الأحيان. كانت لي أنا أيضًا مساهمة كبيرة- كنت أجيد الإنجليزية واستخدام الإنترنت، ولذلك، كثيرًا ما كنت أساعد المؤسسات الأخرى في الائتلاف على جمع مواد من دول أخرى.

في إحدى الجلسات، في سنة 2007، توجّهت إليّ شلوميت قائلةً: "لارا، عليك الانضمام للجنة بين الوزارية برئاسة نائب مدير عام وزارة الرفاه، إنّهم يعملون على بلورة خطة دعم لمجموعات ضحايا مختلفة؛ حضور منظّمتكم هناك ضروري". عندما تقول شلوميت شيئًا كهذا- فهي حتمًا تعرف. دخلت اللجنة- التي كان من المفترض أن تعمل لثلاثة أسابيع، ولكنها عملت فعليًا لمدة سنة ونصف- وفي نهايتها، قبلت فقط التوصيات التي قدمناها بخصوص ضحايا جرائم الإماتة. بدون توجيه من "شتيل"، لا أعتقد أنّنا كنا سنحقق إنجازات مهمة كهذه في المجال التشريعي، ولما وجد ضحايا جرائم الإماتة عنوانًا يعتمدون عليه.

أميتاي كورن

هو المدير العام وأحد مؤسّسي موقع "كل الحق"، الذي يوفر معلومات موثوقة ومجانيّة حول الحقوق الاجتماعية. في السنة الماضية، استعان بالموقع نحو خمسة ملايين شخص في إسرائيل.

و إكزيت !

في سنة 2006، احتفلنا ببيع شركة تيفِنسوفت لشركة ميركوري (لاحقًا HP). في إطار اتفاقية البيع، كنت ملزمًا بمتابعة العمل في الشركة لثلاث سنوات إضافية، ليتسنى لي بذلك أخذ استراحة من جلبة الحياة في مجال ريادة الأعمال. بانقضاء هذه السنوات (ببطء...)، أدركت أنّني لا زلت مفعمًا بحيوية وطاقة رواد الأعمال، وأنّ الأنسب بالنسبة لي هو ربط خبرتي في مجال ريادة الأعمال- التكنولوجيا بهدف اجتماعي. ولكنني لم أكن أعرف ماهيته بعد.

التقيتُ بإيرز بيرلموتر الذي ربطتني به سابقًا علاقة عمل، ودارت بيننا محادثة تطرّق خلالها إيرز إلى حقيقة أنّ الناس لا يعرفون حقوقهم، لذلك، فهم لا يقومون بتحصيلها. وهنا طرحت الفكرة: بناء موقع إنترنت يعرّف الناس بحقوقهم في جميع الميادين، باللغتين العبرية والعربية. لا زلنا مختلفين حتى الآن حول ما إذا استغرقنا اتخاذ هذا القرار أسبوعًا أم شهرًا. انطلقنا كشركة ناشئة: طاقم مصغّر وملتزم، يعمل من المنزل (ومن القطار...)، وتحيط به سحابة كثيفة من الشكوكيّة الساخرة الآتية من كل حدب وصوب.

استغرقتني دراسة الموضوع سنة كاملة، وأدركتُ أنّ موضوع إتاحة الحقوق مؤطّر بشكل خاطئ. اعتاد الناس ربط موضوع الحقوق بالفئات الأكثر تهميشًا في المجتمع: المرضى وأصحاب الإعاقات. قابلتُ العديد من الأشخاص، وأدركتُ من خلال نموذجين أنّ هذا التأطير إشكاليّ: أحدهما- عندما سألتُ أهالي (ميسورين) لأبناء على طيف

التوحد عن حقوقهم، قوبلتُ بابتسامة مريرة. كلّ معلوماتهم كانت مستقاة من أهالٍ آخرين التقوا بهم في الأطر التي يرتادها أبناؤهم أو من مواقع إنترنت غير محدّثة تابعة لجمعيات مختلفة. الثاني كان مرتبطًا بحقوق العمل. أنا نفسي كنت عامل بناء قبل أن أصبح رأسماليًا. عايشت الواقع من كِلا جانبيه. كنت أعرف أنّه لا يتم تحصيل الحقوق بشكل كامل في هذا المجال؛ وكيف يمكن ذلك- إن لم يكن واضحًا ما هي هذه الحقوق؟

قوانين، أحكام قضائية، أنظمة، استئنافات، سوابق قضائية- كيف يمكن إتاحتها؟ هذا هو السؤال الرئيسي الذي وَجبَت علينا الإجابة عنه. براءة الاختراع التي طورناها- وهي في المقام الأول مزيج من الجهل والجسارة- هو التعامل مع المشكلة على أنّها تحدي إدارة معلومات، والجزم بأنّ الأمر قابل للتحقيق. عدم إلمامنا باللغة القانونية ساعدنا في البحث عن الإتاحة، الوساطة، لنا نحن أولًا- هل المعلومات مفهومة لنا؟ مختلفة؟ ماذا ينقصها؟ في نهاية 2010، توفرت لدينا 800-700 صفحة معلومات منقوصة جدًا... ولكنّ كل من رآها وجد فيها أهمية ما. أطلقنا الموقع. الآن، بعد 12 عامًا- باتت المعلومات على موقع "كل الحق" واضحة وبسيطة، تدفع القارئ نحو اتخاذ الخطوات والتدابير اللازمة، وهي معروضة بقالبٍ ثابت: من هو صاحب الحق، عملية تحصيل الحق، ما العمل إذا ألغي الاستحقاق، ما هي الحقوق الأخرى المستحقة للشخص، وما هي منظمات الدعم والمساعدة في المجال. إنّها أكبر قاعدة بيانات مجانية حول حقوق سكان البلاد. إنّها متاحة ومحدّثة باستمرار، بحيث أنّها تشكّل مرجعية للخبراء المهنيين من مجاليّ الحقوق والعمل الاجتماعي أيضًا. منذ حزيران 2021، يموّل الموقع بالكامل من قبل وزارة العدل، ولكننا نتمتع بـ "الحرية الأكاديمية" في كتابة المحتوى. يمكننا اعتبار ذلك Exit من نوع آخر...

بالنسبة لـ "شتيل"، فإنّ فكرة معالجة الخلل في عملية تحصيل الحقوق انبثقت عند التحاق إيرز ببرنامج "خبراء اقتصاديين مجتمعيين" التابع ل "شتيل"، بإدارة عيران كلاين. كانت تلك نقطة انطلاقنا. فلولا المعلومات والتجربة العملية، لما عرفنا عن وجود هذه الفجوة، ولما فعلنا شيئًا في هذا المضمار. وفي سنة التخطيط أيضًا، استعنا كثيرًا بعيران الذي رافقنا في وضع خطة العمل، عرّفنا بمنظمات اجتماعية كـ "يديد" التي تعنى بتحصيل الحقوق، وبقسم الأبحاث في بنك إسرائيل ومؤسّسة التأمين الوطني. ولاحقًا أيضًا، كلما واجهنا معضلة أو كان لدينا استفسار ما، عرفنا أنّه لدينا عنوان يمكننا التوجه إليه. لو كان مشروعنا مصلحة تجارية، لربّما حصل "شتيل" على 30%، على الأقل، من أسهم الأساس :-)

يوفي تيروش

حقوقيّة نسوية وباحثة ومحاضِرة للحقوق، تخوض نضالًا ضد إقصاء النساء والفصل بين الجنسين في إسرائيل.

في مطلع العقد السابق، بدأت أشعر بوجوب إعادة النظر في تصوّري للدولة كمكان متقدّم في سياق الالتزام بالمساواة الجندرية. لقد ترعرعنا جميعًا على هذا العُرف؛ على الطليعيات، غولدا مئير وحانا سانش، ولدينا أيضًا تشريعات متقدمة جدًا في مجال المساواة. فجأة، بدأنا نرى ظواهر تبدو آتية من عصر آخر. اكتشفت أنّه افتُتحت في إسرائيل برامج ومسارات أكاديمية منفصلة للرجال والنساء، لتحقيق هدف لا شك في أهميته، وهو دمج الحريديم في المؤسسات الأكاديمية وفي سوق العمل. تعجّبت لهذا الموضوع، وكلّما تعمّقت أكثر، زاد تعجّبي لأنّني اكتشفت أنّ هذا الفصل ينطوي على التمييز أيضًا، في جميع الحالات تقريبًا، وبسبب القاعدة المنطقية التي يستند إليها. لم يكن بإمكان المحاضِرات في المسارات المنفصلة تدريس الرجال، مع أنّ العكس لم يكن صحيحًا، وبهذا، تم المساس بالمساواة المهنية للمحاضرات. المواضيع التعليمية المتاحة للطالبات اليهوديات كانت مختلفة عن تلك المتاحة للرجال، وتم توجيه مساراتهن نحو مهن أدنى رتبةً وأقل أجرًا. بالإضافة إلى ذلك، خرج هذا الفصل الجندري عن حدود غرفة الصف، ووصل إلى الحيز العام- فصلٌ في الكافيتريا والمكتبة، مشهدٌ يذكرنا بالفصل العنصري بين السود والبيض في الولايات المتحدة قبل قرنٍ. في أماكن معينة، هناك أيضًا رقابة على حشمة الطالبات: "إذا أتيتِ بدون جوارب، لن تدخلي الامتحان".

حدث ذلك كلّه في إطار مجلس التعليم العالي، وهو جسم رسميّ في الدولة، دون إيلاء أي اهتمام لأثر التسويات الجديدة على المساواة للنساء في المؤسسات الأكاديمية. وكما توقعت، فإنّ تدابير الفصل الأولية جرّت وراءها سلسلة محتومة من

العواقب. انتقل الفصل الجندري من برامج اللقب الأول إلى برامج اللقب الثاني، ومن ثم إلى برامج التأهيل المهني تحت رعاية الدولة. سبق ورأينا بعض النواب يطالبون بعدم جلوس النساء بجانبهم في جلسات الكنيست، أنشطة ثقافية تموّلها البلديات والتي تسمح للرجال فقط بالدخول، مساعِدات برلمانيات لم يُسمح لهن بالدخول إلى مبنى الكنيست بسبب تنانيرهن القصيرة، شابات رفض سائق حافلة نقلهن لأنّ بناطيلهن "غير محتشمة".

على الرغم من الأهداف شديدة الأهمية، والرغبة في تبنّي توجه قائم على التسامح والحساسية الثقافية، إلّا أنّه لا يمكننا كمجتمع التضحية بالمساواة الجندرية وبكرامة الإنسان للنساء. ليس في الحيز العام وليس تحت رعاية مؤسسات الدولة.

ولذلك، كرّست جلّ نشاطي في العقد الأخير لتعزيز خطاب لم يتبناه المجتمع الإسرائيلي من قبل. بادرتُ لمؤتمرات أكاديمية، بدأت أبحث الموضوع وأكتب وأتحدث عنه، أيضًا في الإعلام الشعبيّ. أحاضرُ لمجموعات مختلفة، وأقدّم الاستشارة خلف الكواليس في إجراءات قضائية، كل ذلك سعيًا لتوضيح المعضلات وإيجاد الطرق لحلها وتحقيق التوازن السليم بين الدمج والمساواة.

طيلة سبع سنوات، قدتُ التماسًا للمحكمة العليا طالبتُ فيه بالنظر في قانونية الفصل بين الجنسين في المؤسسات الأكاديمية. في تموز 2021، أصدرت المحكمة العليا قرارها بهيئة موسّعة تضمّ خمسة قضاة. كانت تلك سنوات عصيبة، شملت أيضًا اعتداءات شخصية، وليست موضوعية دائمًا. اتّهمت بأنّ موقفي يفرض قيمًا نسوية دخيلة على المجتمع الحريدي، بأنّني معادية للدين وبأنّني أريد للحريديم "البقاء في جحورهم". ولكن ذلك لم يكن بالنسبة لي لعبة مجموع صفري فيها رابحٌ وخاسرٌ.

التحدي الحقيقي أمامنا هو إيجاد الطريقة المناسبة للعيش هنا معًا. أقرّت المحكمة في قرارها بأنّ الفصل بين الجنسين يمسّ بالمساواة وبكرامة الإنسان للنساء، ولكن الفصل مبرر على ضوء الهدف المراد تحقيقه، وهو دمج الحريديم، وطالما كان معقولًا- أي وقف التمييز ضد المحاضرات والطالبات. واجبنا الذاتيّ اليوم هو التحقق من أنّ التمييز ضد المحاضِرات والطالبات في المؤسسات الأكاديمية يتقلص حقًّا، كما أمرت المحكمة العليا.

كانت تلك المرة الأولى التي تتناول فيها المحكمة العليا مسألة قانونية الفصل بين الجنسين، ومن ضمن ذلك موضوع الفصل في المؤسسات الأكاديمية، وهو إنجاز مهم جدًا خاصة وأنّه أصبح قضية يعيها المجتمع ويتناولها.

قبل نحو 5 سنوات، خطونا خطوة إضافية في النضال وفي مساعي التأثير على الخطاب العام، وبالتعاون مع "شتيل"، أقيم منتدى مناهضة إقصاء النساء. يضم المنتدى مؤسسات ناشطة في المجال، ويشكّل فرصة لإنشاء تعاون فيما بينها. أحد أهم نواتجه هو ملتقى للحوار بين المؤسسات المختلفة وبين نسويات علمانيات، حريديات وأخريات من التيار الديني-القومي، وتوضيح المعضلات معًا. إنّه منبر لمسح التحديات والاستراتيجيات المختلفة، ولتوزيع المهام بين النشطاء. كان "شتيل" الأرضية التي نما فيها مجتمع متنوع قاد نشاطًا مشتركًا يكشف الستار عن مدى اتساع نطاق هذا التحدي. نجحنا في وقف جزء منه، على سبيل المثال، الالتماس لمنع الفصل في برامج التأهيل المهني. ولكن لا تزال هناك منابر عديدة أخرى. رسالتي هي أنّ كل من يريد أن يكون جزءًا من المجتمع الإسرائيلي سيلقى ترحيبًا، ولكن عليه أولًا أن يأخذ بالحسبان أنّ النساء حاضرات فيه، في كل مكان.

إيتسيك داسا

المؤسّس والمدير العام سابقًا لجمعية تيبكا ("المدافع عن العدل" باللغة بالأمهرية")، مؤسّس عيادة النهوض بالمساواة في جامعة بار إيلان، أول محامٍ في إسرائيل من أصول أثيوبيّة.

2002. دخل إلى مكتب المدير أبٌ متحمّس يريد تسجيل ابنه للصفّ الأول في المدرسة الابتدائية المجاورة لمنزله. دخلَ مترددًا بعض الشيء، وهو ما يميّز عادةً القادمين الجدد من أثيوبيا، هؤلاء الذين آمنوا بكلّ سذاجة بأنّ قرارات السلطة الحاكمة تهدف إلى تحسين وضع المواطن البسيط. قال المدير لذاك الآب: "أنا آسف، لقد وصلت المدرسة إلى 25 بالمئة من الطلاب المنحدرين من أصول أثيوبية، وهي الحصّة المقرّرة لهم في المدرسة، عليكم إيجاد مدرسة أخرى لابنكم". انزعج الأب من القرار، ولكن على غرار الكثيرين من القادمين الجدد الأثيوبيين، لم يخطر في باله أنّ الدولة ستميّز ضد ابنه وستمنعه من الالتحاق بالدراسة إلى جانب أصدقائه من الروضة والحي لمجرّد أنّ والديّه أثيوبيان. المحادثة مع المدير سجّلت صوتيًا، أذيعت على شاشة التلفزيون وأحدثت ضجة كبيرة.

لم يتصرّف المدير من تلقاء نفسه إنّما طبّق سياسة معلنة لوزارة التربية والتعليم والتي اعتُمدت في المدارس منذ سنة 1992. وُضعت هذه السياسة، ظاهريًا، لحلّ "مشكلة" النسبة المرتفعة للطلاب أبناء مجتمع القادمين من إثيوبيا في مدارس معينة. فكرة تقديم التماس للمحكمة العليا لم تكن أمرًا بديهيًا بالنسبة لهذا الأب، ولكن لم يكن هناك أمامه أي خيار آخر. في أعقاب الالتماس، وجدَ للطفل مكان في الصفّ وأُلغيت سياسة الحصّة المقررة في وزارة التربية والتعليم.

عدم دراية مجتمع القادمين من إثيوبيا بـ "قوانين اللعبة" في الدولة الجديدة كان بارزًا جدًا، وبالتالي، كانت هناك حاجة ملحة للدفاع عن حقوقهم القانونية والنهوض بمكانتهم في إسرائيل. هكذا نشأت جمعية "تيبيكا" (المدافع عن العدل باللغة

الأمهرية)، والتي نشطت على أربعة منابر رئيسيّة: المجال القانوني- استشارة وتمثيل قانوني، بما في ذلك تقديم التماسات للمحكمة العليا؛ صنّاع القرار وواضعو السياسات- بلورة وعرض أوراق مواقف في مجالات مختلفة؛ مصمّمو الرأي العام- استخدام ناجع لوسائل الإعلام وإقامة أيام دراسية ومؤتمرات؛ ومجتمع القادمين من إثيوبيا - تعزيز الوعي للحقوق والواجبات.

هناك مؤشّران "متضادان" لتقييم مدى نجاح جمعية تبيكا: أولًا، عدد التوجهات في مجال الإساءات المدنية تضاعفَ، الأمر الذي يدل على ارتفاع الوعي تجاه الموضوع في المجتمع المحلي. في السنوات الأولى لنشاط الجمعية، لم يكن الناس مدركين لحقوقهم ولطرق تحصيلها، ولذلك، فإنّ نسبة قليلة من القادمين الجدد توجّهوا للمطالبة بحقوقهم. على مر السنين، ازداد عدد التوجهات تدريجيًا. ثانيًا، شهدنا لاحقًا تراجعًا في عدد التوجّهات، الأمر الذي دلّ على أنّه لنشاط الجمعية أثر حقيقيّ، أنّ المشغّلين أدركوا أنّ هناك عنوان قانوني للعمال المنحدرين من أصل أثيوبي، الأمر الذي يشكّل عامل ردع. في معظم الحالات، كان يكفي إجراء مكالمة هاتفية واحدة من طالب متطوّع في تبيكا لمشغل ما يقول فيها "نحن نمثّل السيدة..."، ليجيب الطرف الآخر قائلًا: "حسنًا، فهمت، سنعالج الأمر".

من البداية، عندما قررت دراسة الحقوق، كان الهدف اكتساب أداة للتغيير الاجتماعي. ولكنني أدركتُ مدى صعوبة المهمّة فقط أثناء العمل. ولكنني ما زلتُ متفائلًا- سواء بفضل الإنجازات التي تحققت على طول الطريق، وأيضًا لأنّ هذه هي الطريقة الوحيدة التي تقيني من التشاؤم.

الواقع الحالي لليهود المنحدرين من أصل أثيوبي أفضل بكثير مما كان عليه في السابق. الأجيال الشابة غير مستعدة للتنازل، فعند ارتكاب ظلم بحقهم، نجدهم يحتجون على ذلك، وهذا يدلّ على رؤية مشتركة وتضامن جماهيريّ. مع ذلك، نستشعر في السنوات الأخيرة تنافرًا بين المنظمات الناشطة على المستوى القطري والنشطاء الشباب من المجتمع المحلي. يبدو أنّ الأجيال الشابة لا تعي أنّ المظاهرات والاحتجاجات هي وسيلة وليست غاية، ومن ناحية أخرى، فإنّ المنظمات غير قادرة على استقطاب وتسخير الطاقات الشابة لتلبية مصلحة مجتمع القادمين من إثيوبيا. على سبيل المثال، اندلع في سنة 2007 احتجاج في أعقاب "قضية إبادة وجبات الدم- الثانية". طالب عدد من الطلاب والشباب (من بينهم غادي يبركان) بقيادة الاحتجاج دون تدخّل المنظمات الكبيرة. في تلك الفترة، كنت أشغل، إلى جانب منصبي كمدير عام تبيكا، منصب رئيس ممثّلية منظمات اليهود الإثيوبيين. تحاورنا مع الشباب ووافقنا على أن يقودوا الاحتجاج الميداني وأنّ تقدم لهم المنظّمات دعمًا لوجستيًا ومهنيًا. أخذ المحتجون الشباب على عاتقهم مهمة صياغة وثيقة المطالب التي ستقدّم لرئيس الحكومة. ولكن في يوم الاحتجاج، اتضح لي أنّ وثيقة المطالب غير قائمة. اتصلت على الفور بصديقي من شتيل، شموليك دافيد، وأخبرته بالأمر. خلال بضع دقائق، تمكّنا من صياغة وثيقة المطالب، وبعد ساعة واحدة فقط، كان بحوزتي عدة نسخ مطبوعة منها. شكّلت هذه الوثيقة ركيزة لبلورة الخطة الخمسية للمواطنين اليهود من أصل إثيوبي، على الرغم من تحفظي على جزء منها. بهذا، أسفرت المظاهرة عن تغيير حقيقي.

كان مركز شتيل حاضرًا لمعالجة جميع توجّهاتي. حتى بعدما أنهيت عملي في تبيكا وبادرت لإقامة عيادة النهوض بالمساواة في جامعة بار إيلان، كان جدعون أمبيا وكارلوس أول المبادرين لإجراء عصف ذهني وتقديم مساعدة مهنية. شكّلا حلقة وصل

بيني وبين الطاقم الاستشاري في شتيل، وقمنا معًا ببلورة رؤية وأهداف العيادة. تلقيت من شتيل أيضًا دعمًا واسعًا في الجانب التنظيمي، العملي- للعيادة وللجمعية على حد سواء. كنت آتي محمّلًا بالأسئلة- ما العمل باختصار؟ كيف نحدد الأهداف والرؤية؟ كيف نجنّد الموارد؟ كيف نكتب طلبات الدعم؟ كيف نحدد الأولويات؟ كيف نتعاون مع منظمات أخرى؟ كيف نصيغ بيانًا صحفيًا للنشرات الإخبارية؟ كيف نتابع تعميم القصّة لاحقًا؟ وجدت لدى شتيل إجابات عن جميع هذه الأسئلة. هذا الدعم الذي تلقيناه في مختلف المجالات أضفى شيئًا من التفاؤل الضروري من أجل دعم متضرري التمييز على خلفية الانتماء الجماعي ودعم تطبيق القوانين المتعلقة بالمساواة.

سوزان ڤايس

مؤسّسة ومديرة مركز عدالة للنساء- جمعية قانونية-عمومية أقيمت في سنة 2004 بهدف الدفاع عن حق النساء في المساواة، الكرامة والعدالة في إطار المحاكم الحاخامية.

عندما أتيت إلى البلاد كمحامية شابة متخصصة في قانون الأحوال الشخصية، فوجئت بحالة الفوضى التي تعمّ المحاكم الحاخامية. أتيت لتحقيق العدالة، وكل ما رأيته كان نقيض ذلك. في إحدى القضايا الأولى، مثّلت امرأة شابة كانت قد اعتنقت اليهودية، والتي أرادت استرجاع حضانة طفلها. أتينا إلى المحكمة جاهزات ومزوّدات بجميع الوسائل القانونية التي تدعم حجّتنا؛ وقف أمامنا محامي الزوج. لا أعرف ماذا كان يحمل في جعبته، لأنّ جزءًا كبيرًا من الجلسة دار بينه وبين الحاخامات في المحكمة باليديشية! وهي لغة لا نفهمها أنا وموكّلتي. لم أستوعب كيف يمكن إدارة جلسة قضائية بهذا الشكل، وفور انتهائها، قدّمت التماسًا للمحكمة العليا. ولكن المحكمة العليا اختارت عدم التدخّل، متذرعة بحجج مختلفة، ومن منطلق سياسي يتجنب التأثير على ما يحدث في المحاكم الحاخامية. أما المرأة التي مثّلتها، فقد استسلمت بعد أنّ تملّكها الشعور بالعجز. تنازلت الأم عن طفلها أمام منظومة لامبالية ومسيّرة لم تستطع حتى فهم لغتها. تحققت من أنّني أواجه مشكلة معقدة، فلا عدالة للنساء ولا عدالة للأطفال، بل وأنّ العدالة غائبة بشكل عام.

تسنّى لي كمحامية خاصّة أن أرى عن كثب الاستغلال الذي تسمح هذه المنظمة بممارسته. المزيد والمزيد من النساء المقيّدات بأكبال علاقة زوجية يرفضن البقاء فيها. يرفض الأزواج الطلاق منهن، حتى يتعهدن بإعطائهم حضانة الأطفال، التنازل عن النفقة المستحقة لهن، وأحيانًا دفع المال للزوج من أجل نيل الحرية. كوكيلةٍ لهؤلاء النساء، لم أكن أعلم متى سينتهي إجراء تقديم الملف، وما الذي يجب أن تثبته النساء لكي يفزنَ

بالدعوى. لم ولا توجد بعد أي أنظمة واضحة وشفافة في المحاكم الحاخامية. في بعض الأحيان، كنت آتي إلى المحكمة وأقابل برفض سماع الدعوى. كانوا يتجنبون إصدار حُكم قاطع في الدعوى، لتجنّب "ممارسة الضغوط" على الزوج- وهو أمر إشكالي وفقًا للهلاخاه. كانت الدعوى تستغرق سنوات طويلة، وكان يتعيّن على النساء التفكير مليًا في ثمن حريتهن.

افتتحت مركز عدالة للنساء في سنة 2004، وهو مكوّن من طاقم محاميات، ورفعنا معًا دعاوى مدنية في جميع أنحاء البلاد ضد رافضي الطلاق، لنوضّح أن الرجل يؤذي زوجته عند رفضه الطلاق منها، لنجعله يدفع ثمن رفضه، وبالتالي، تغيير التوجه والموقف الراهن من ظاهرة رفض الطلاق. بدل من أن يكون حقًا شرعيًا، أصبح رفض الطلاق مخالفة مدنية. عالجنا قضايا نساء مقيّدات (عغونوت) لرفض أزواجهن الطلاق منهن وقدمنا لهن المساعدة اللازمة، ولكن هدفنا الرئيسي كان تغيير الوضع الراهن. جعل الدولة أكثر ديمقراطية ومساواةً. السماح بالزواج المدني، حماية النساء المقيدات، حماية الأطفال اللقطاء الذين يدرجون في "القائمة السوداء" لدى الحاخامية ويُحرمون من النفقة، الميراث أو حتى من حقهم في الالتقاء بأهاليهم البيولوجيين، والنساء معتنِقات اليهودية اللواتي تستطيع المحكمة إلغاء يهوديتهن بعد سنوات، وغير ذلك.

في إطار أنشطة المركز، قمنا بتطوير وصياغة اتفاقيات ما قبل الزواج وما بعد الزواج والتي تخفّف من وطأة إشكالية رفض الطلاق. تشمل هذه الاتفاقيات مسألة الدعاوى المدنية، وقد نُشرت في سنة 2015. منذ نشرها، قامت جمعية مختلفة بتبنيها، والمزيد من الأزواج يوقعونها قبل الزواج.

أحد تحدياتنا الأساسية هو التعامل مع المحكمة العليا التي تجنّبت إصدار أحكام قضائية ضد الهيئات الدينية، ورفضت البتّ في هذه القضايا، وآثرت إيجاد حل براغماتيّ وعينيّ. حلّ لا يخلق سابقة قانونية ولا يمثّل موقفًا عامًا. أمام واقع كهذا، قررنا في المركز الاستمرار في تقديم التماسات للمحكمة العليا، وحتى إن لم نفز، فما يهمّ هو التعبير عن موقفنا، فهذا ما يؤثر على الرأي العام ويصنع تغييرًا شاملًا. أدركت أنّ التغيير يجب أن يأتي من الأسفل. ليس من الهالاخاه، ليس من الخارج- من المحاكم الحاخاماتية أو من المحكمة العليا، إنّما من الناس.

لهذا السبب، يوجد لشتيل دور مهمّ جدًا في نشاطنا على مدار السنوات الماضية. فهم يساعدوننا في كلّ ما يتعلّق بالتأثير على الرأي العام- تنظيم مجموعات دعم، بناء مجتمع محلي، التوجه إلى أعضاء كنيست لتقديم المساعدة في المجال التشريعي. تعلمت منهم كيفية الاستفادة من قوة وأثر وسائل التواصل الاجتماعي- أنشأنا موقعًا نشطًا، أنشأنا وطورنا "بودكاست" باسم "زائرات لدى الحاخامية"، وأقمنا منتدى أسميناه "دمعة المظلومين" الذي يسعى لاستقطاب أكاديميين وشخصيات دينية لتناول قضية الأطفال اللقطاء. هذه الأمور عمليّة ولها أثر، وتغيير الخطاب هو حاجة ملّحة. نجد اليوم أنّ أعدادًا متزايدة من الأزواج يتزوجون خارج الحاخامية، أو يوقعون اتفاقية ما قبل الزواج، وها نحن نخطو خطوة إضافية نحو دولة أكثر عدلًا واحتواءً.

ميندي (أماندا) ليطون-بليشي

رئيسة الهيئة الإدارة لمنظّمة "بِزخوت" ومُؤسّسة جمعية مكافحة الألم، تعمل من أجل الاعتراف بالألم المزمن كمرض وتقديم العلاج المتاح والملاءم للألم المزمن. عضوة في المجلس العمومي للصندوق الجديد لإسرائيل.

في ربيعي العشرين، تحولت من شخص فعّال كان يخطط لحياة مليئة بالنشاط والعمل إلى شخص مقعد على كرسي متحرك. لم تمض أربعة أشهر على الدورة التمهيدية للخدمة العسكرية عندما بدأت تظهر لديّ كسور المسيرات التي اضطرتني للخضوع لعملية في الركبة تلتها مضاعفات. ومن هناك- متلازمة ألم عصبي حاد. من ثم عكازيْن، وفي نهاية المطاف كرسي متحرك لا يمكنني بدونه وبدون المسكنات القوية أداء وظائفي اليومية المعتادة. أدركت أنّني لن أتمكن من المساهمة بدور الضابطة التي طالما أردت أن أكون، وأنني لن أكون معالجة بالدراما كما تخيلت. جميع النوايا والخطط توقفت فجأة، وأصبح جسدي حاجزًا بيني وبين أحلامي. الأوجاع الجسدية كانت صعبة جدًا، ورافقتها أوجاع أخرى؛ أولًا، حالة مرضية معقدة مكثت بسببها في المشافي عدة مرات، نظرات المحيط واللقاءات مع أطباء آلمني جفاؤهم وعدم حساسيتهم. تحولت من شخص أراد تكريس حياته لمساعدة الآخرين إلى شخص يحتاج للمساعدة. أصبحت شخصًا آخر.

أذكر لحظة شكّلت بالنسبة لي مفترق طرق، عندما اجتزت شارعًا ووقفت سيارة عند المنحدر الذي استخدمه للعبور، ليعيق بذلك قدرتي على متابعة طريقي. قال لي السائق مسرعًا "سأعود بعد دقيقة"، ومن ثم اختفى وعاد بعد دقائق طويلة ليفسح لي الطريق. في تلك اللحظة- وأنا عالقة على الطريق- أدركت أنّ أمامي إمكانيتين اثنتين فقط: إما أن أستسلم أو أنّ أفعل شيئًا ما من أجل تحسين حياة ذوي الإعاقة.

بدأت أتطوع في منظمة "بِزخوت"- مركز لدعم حقوق ذوي الإعاقة- خاصة في مجال تمثيل المنظمة ودعم التشريعات في الكنيست، وكنتُ متداخلة في دعم الجزء الأول من قانون المساواة في الحقوق لذوي المحدودية. في تلك المرحلة، كان الخطاب السائد في المجتمع وفي الكنيست أيضًا يتمحور حول الشفقة والإحسان فقط: "يجب مساعدة ذوي الإعاقة والضعفاء في المجتمع"- وهو العكس تمامًا مما أردنا تحقيقه. من المدهش رؤية التغيير الذي طرأ على اللغة منذ ذلك الحين، ومدى تأثيرها على الواقع. انضممت لاحقًا إلى الهيئة الإدارية، وأشغل حاليًا منصب رئيسة الهيئة الإدارية. خلال السنوات الماضية، دعمنا قوانين متعلقة بإتاحة الحافلات وصناديق الاقتراع لذوي الإعاقة، دمج الأطفال ذوي الاحتياجات الخاصة في مدارس عادية، وغير ذلك. نشاطي في منظمة "بِزخوت" منحني القوة والقدرة على العمل من أجل الآخرين، ومن أجلي أنا أيضًا.

من حين لآخر، كنت ألتقي بأطباء مختلفين وأحدّثهم عن تجربة الألم المزمن، ماهيته وكيفية التعامل معه. أدركت مدى قلة الوعي والفهم لهذا الموضوع- خاصةً لدى الأشخاص الذين يُفترض أن يفهموا ويعرفوا ويعالجوا. تعززت قناعتي، التي تبلورت تدريجيًا، بضرورة إقامة جمعية متخصصة بموضوع الألم. اتخذت الإجراءات اللازمة لإقامة جمعية كهذه في البلاد، وفي الوقت نفسه، شاركت في إقامة منظمة جامعة أوروبية لمرضى الألم المزمن، وكنت رئيستها الأولى.

خضنا في جمعية مكافحة الألم نضالًا من أجل الاعتراف بالألم كمرض قائم بحد ذاته. في سنة 2005، عندما بدأنا العمل من أجل إدخال 6 أدوية وعلاجات للألم إلى سلة الأدوية المدعومة حكوميًا، أحدثنا ثورة حقيقية في الانتقال من خطاب يتمحور فقط حول إطالة عمر الأشخاص إلى خطاب يُعنى بجودة حياتهم أيضًا. في تلك الفترة، وعلى الرغم من الآلام الشديدة، كنت أذهب إلى جلسات العلاج الطبيعي، من ثم إلى الكنيست، من ثم إلى تمرين كرة المضرب والعودة بعد ذلك إلى العمل في الجمعية. تعلمت تدريجيًا ألا أسمح للألم بإلغائي وابتلاعي، بل أن أتعايش معه. كل ما يساهم في إدارة الألم ينقلك من حالة العجز إلى النشاط والاستقلالية والحياة.

ناضلنا أيضًا من أجل تحسين طرق العلاج وأهمية التفاهم والثقة بين المعالج والمتعالج. أرشدنا المتعالجين عن طريق مركز توجهات الجمهور أساسًا، وأرشدنا المعالجين وكوادر وزارة الصحة في المحاضرات وفي تمثيل احتياجات الأشخاص الذين يعانون من ألم مزمن. بالإضافة إلى الدعم، كنا أيضًا نفتقر للتخصص في هذا المجال في البلاد، انتظار الأدوار استغرق شهورًا وكل طبيب كان يعرّف نفسه كمعالج للألم. اليوم، وبعد عمل شاق، وبفضل التخصص في علاجات الألم الذي أدخلناه إلى المراكز الطبية في البلاد، هناك المزيد من الأطباء المتخصصين المتاحين لمعالجة المرضى، وهناك قدر أكبر من التفهم لعالم هؤلاء الأشخاص. لقد أحدثنا تغييرًا إدراكيًا جذريًا في الجهاز الصحي، على سبيل المثال، عندما يحضر الآن أي متعالج إلى قسم الطوارئ، فهو يُسأل دائمًا عن درجة الألم الذي يشعر به.

تعاونًا لاحقًا مع أخصائي نفسي طبي، يُدعى غابي غولان، لتطوير نموذج للتعامل مع الألم المزمن، وبدأنا بتوجيه مجموعات. زودنا المشاركين بالأدوات اللازمة للتعامل مع الألم وبحيّز انتماء، وشجعناهم على الاستقلالية وخلق حياة ذات معنى، على الرغم من الآلام الشديدة.

في بداية الطريق، شعرت أنا أيضًا بأنني وحدي، لم يكن لدي عنوان للاستشارة، إلى أن أتيت إلى شتيل. كانوا يرافقوننا في منظمة "بِزخوت" في إدارة وتركيز وتوجيه الحملات الكبيرة. عندما أقمت الجمعية، رافقتني مستشارة تدعى تمار والتي أرشدتني حول كيفية العمل بطريقة تنظيمية منظّمة بدءًا من تشكيل اللجنة الإدارية، مرورًا ببلورة وتطوير هيئات المنظمة وحتى اختيار الحملات المجدية وتحقيق إمكاناتها على أفضل نحو ممكن. الشعور بأنني لست وحدي في هذا النضال كان مهمًا جدًا. لقد بعث مركز شتيل الروح والحماس في نشاط الجمعية، بالنسبة لي، هذا ما يبعث الحياة في المنظمة، وكما نردد دومًا في الجمعية- الحياة تنتصر على الألم.

ساري ريفكين

المديرة العامة لشتيل بين 1984 و1997، والمديرة العامة المؤسّسة لجمعية "يديد-مراكز الحقوق في المجتمع". حائزة على جائزة ربابورت للنشاط النسائي الريادي وصانع التغيير (2014).

مثل العديد من سكان نيويورك، كنت أرافق أبي في أيام الأحد إلى ملعب البيسبول. كان بإمكاننا الدخول لو أردنا ذلك، ولكننا بقينا في الخارج لسماع صوت المعلّق الرياضي وهتاف التشجيع. كان ذلك في الستينات، ولم يكن يُسمح بعد للسود بالدخول إلى المباريات كجمهور، وعند مدخل الملعب حيث تواجدنا، أجريت مظاهرة تنادي بوضع حد لهذا التمييز. كنت طفلة صغيرة، في الخامسة من عمري، كان ذلك صيفًا بروكلينيًّا حارًا، وكنت أشعر بالملل الشديد. سألت: "متى سنغادر؟". قوبلت بالصمت. تابعت القول: "متى سنغادر يا أبي؟ مللت من هذه المظاهرة!" ويستمر الصمت. انحنى أبي، نظر إليّ لثوانٍ ثم قال: "لن نذهب إلى أي مكان قبل أن ننجح. لن نتوقف عن ذلك حتى يسمح للسود بدخول الملعب، مثلي ومثلك". لقد رافقتني هذه اللحظة طيلة حياتي. محاربة الظلم وعدم الاستسلام، حتى ننجح.

أحمل هذا الوعي في جعبتي منذ طفولتي، وباتَ واضحًا بالنسبة لي عندما كبرت ما الذي أريد أن أفعله في حياتي- أريد الإصلاح. خلال دراستي للقب الثاني في الخدمة الاجتماعية الجماهيرية، حظيت لأول مرة بفرصة الإصلاح. كان ذلك في إطار تطوير مركز للحقوق الاجتماعية للنساء المستفيدات من خدمات الرفاه في بالتيمور. ساعدنا هؤلاء الأمّهات أولًا على أن يعرفن حقوقهن في نيل المخصصات والمساعدة من قبل الدولة، ومن ثم المطالبة بها وتحصيلها. نجحنا بذلك في تغيير ظروفهن الحياتية. ثم طالبنا بالإسكان المنصف والمتاح لجميع هذه العائلات أحادية الوالدية التي كانت تعيش في ظروف سيئة للغاية. في إطار تلك الحملة، أدركت مدى

قوة وتأثير المجموعة والتنظّم المشترك، خاصة عندما يدور الحديث حول فئات مهمّشة. أدركت أيضًا ضرورة تعزيز الوعي للحقوق والصعوبات الجمّة التي تضعها البيروقراطية أمام كل من يطالب بتحصيل حقوقه.

لاحقًا، أقمتُ في البلاد جمعية "يديد"- لتعزيز الوعي والمساعدة في الشؤون البيروقراطية لكيلا يؤدي ذلك بأصحاب الحقوق للإحباط واليأس، خاصة سكان الضواحي والفئات المستضعفة. لا يمكن للمجتمع المدني الاكتفاء بإقامة مكاتب مكيّفة في مركز البلاد، بل عليه التواجد في الحقل والعمل في الضواحي البعيدة، إلى جانب الأنشطة الداعمة وواسعة النطاق على مستوى قطري. كان ذلك المبدأ الذي ارتكز عليه نشاطنا في مراكز الحقوق من سنة 1997 وحتى سنة 2020: من رهط وأشكلون في الجنوب وحتى صفد، كريات شمونة وحتسور هغليليت في الشمال. قدمت المراكز المساعدة والدعم المجانيين لنحو 30 ألف شخص وعائلة في السنة. لم نجر اختبارات دخل، لم نضع شروطًا مسبقًا لتلقي خدماتنا. عملنا في بلدات عربية ويهودية، وقدمنا الدعم لكل من توجّه إلينا واستعان بخدماتنا. قدمت مراكز يديد للمتوجهين دعمًا في تحصيل حقوقهم، في مواجهات الضوائق اليومية وفي التعامل مع سلطات الدولة: سواء في مجال الإسكان الشعبي، أمام وزارة الرفاه أو في مجال حقوق العائلات أحادية الوالدية.

في زيارتي لأحد مراكزنا في سديروت التقيت بامرأة تبكي. قالت إنّها أرسلت ابنها إلى المدرسة في الصباح مع قطعتي خبز جافتين. اكتشف أصدقاؤه ذلك وسخروا من ابنها الذي عاد إلى المنزل باكيًا. من يتقاضى أجرًا عاليًا لن يفهم كيف يمكن لعائلة أن تكتفي بأجر يقل عن 2,500 شيكل جديد، وكيف يمكن لطفل الذهاب إلى المدرسة مع قطعتيْ خبز جافتين. رافقنا هذه الأم في سيرورة تحصيل حقوقها، ولكننا اكتشفنا أيضًا وجود ثغرة في هذا الموضوع. انطلاقًا من قصة هذا الطفل الجائع والباكي- وإثر الضغوط التي مارسناها- ساهمنا في تخصيص ميزانية حكومية بقيمة 200 مليون شيكل جديد للأمن الغذائي في سنة 2014. استندنا إلى الواقع الفعلي لنقوم بنشاط داعم على مستوى السياسات يساهم في تغيير هذا الواقع.

سأتحدث عن شتيل الذي يعتبر عنصرًا مكملًا لهذا النشاط في مناخ معينة. لنعود إلى الوراء قليلًا. قبل قدومي إلى البلاد، وأنا في الولايات المتحدة، أثار اهتمامي نشاط الصندوق الجديد لإسرائيل. قدمنا إلى البلاد في مطلع الثمانينات وكنتُ ناشطة في جمعية "שותפות - شراكة" في حيفا التي جمعت بين يهود وعرب، وأردت العمل من أجل تحقيق العدل والمساواة في المجتمع الإسرائيلي. منذ سنة 1984، شغلت طيلة 14 عامًا منصب المديرة العامة لشتيل، وأفتخر بمشاركتي في بناء وتطوير المنظمة. لقد حولّتها من هيئة صغيرة ذات فكرة رائعة إلى منظمة توفر بنية تحتية داعمة لمئات منظمات التغيير المجتمعي وتساعدهن على بناء قدراتهن من أجل التأثير على السياسات، تجنيد الأموال لبناء المنظمة وتنفيذ برامج ومشاريع تحقق أهداف المنظمة.

كانت منظمات التغيير المجتمعي في تلك الفترة في مراحل التطوير والبناء. أتينا للعمل مع جميع هذه المجموعات والمجتمعات المحلية في مناطق الضواحي في إسرائيل، بدءًا من المجتمع البدوي في النقب، مرورًا بمجتمع القادمين من الاتحاد السوفييتي سابقًا، مجتمع القادمين من إثيوبيا، الأمهات الوحيدات وسكان المساكن الشعبية. كان شتيل الجهة الوحيدة التي ساعدت الجمعيات وهذه المجتمعات المحلية والتنظيمات على التطور

والنمو. مفهوم المجتمع المدني والمنظمات الجماهيرية كان جديدًا في البلاد. تعلمنا الكثير من الخبرة التي حملناها في جعبتنا أنا وآخرون من الولايات المتحدة وأماكن أخرى في العالم. نشطت في البلاد عدة منظمات، ولكنها لم تكن ممأسسة وكبيرة، وكانت غالبًا منظمات خدماتية. أما نحن، فقد بحثنا ووجدنا الأطر الأكثر جماهيرية ومنظمات الحقوق والمرافعة، كل من عمل في مجال العدالة الاجتماعية، التشغيل، الحقوق- كلّ من أثّر على حياة الناس اليومية. قمنا ببلورة وترسيخ مفهوم "التغيير المجتمعي" بكل ما أوتينا من قوة. كان توجّهنا أنّ الظلم وانعدام المساواة القائمين في المجتمع قابليْن للتغيير بواسطة المواطنين المتحدين معًا، بالتعاون مع الجهات المهنية، لتحسين واقع المجتمع. كنا أول من يقيم ائتلافات لمنظمات ساهمت في تغيير تشريعات وسياسات. كان الصندوق الجديد لإسرائيل وشتيل أول القائلين إنّ منظمات القطاع الثالث لا تحتاج فقط للمال من الجهات المانحة، إنّما أيضًا للاستشارة، التأهيل والمرافقة التي ستساهم في بناء قدراتهن المستقلة على التأثير والنجاح.

أحب تحقيق الأشياء، خاصة تلك التي يدّعي البعض أنّ تحقيقها مستحيل... من المهم، بل ومن الضروري أيضًا النظر إلى الوراء والاعتزاز بما حققنا. إلى جانب ذلك، يجب أيضًا النظر إلى المستقبل، إلى ما ينتظر الإصلاح والتغيير والتطوير. سنواصل العمل، حتى ننجح.

אסתי שושן إستي شوشان / **ג'אבר עסאקלה** جابر عساقلة
ישי מנוחין يشاي مينوحين/ **סופי סוסונוב-הדר**
صوفي سوسانوف -هدار / **אורי קול** أوري كول
חיים בר יעקב حاييم بار يعقوڤ / **מרינה זמסקי** مرينا زامسكي
שולה קשת شولا كيشت / **נגיסט מנגשה** نيغيست مينغيشا
פתחי מרשוד فتحي مرشود / **לילי בן עמי** ليلي بن عامي
יוסי אוחנה يوسي أوحانا / **נג'מה עבאס** نجمة عباس
יוהן אטלן يوهان أطلان / **טובי פנסטר** طوبي فنستر
ויויאן סילבר ڤيڤيان سيلڤر / **אמל אלסאנע** أمل الصانع
נדיה טטרנקו نادية تتارينقو / **עוואד אבו פריח** عواد أبو فريح
אבנר עמיאל أفنير عميئيل / **תג מאיר** تاغ ميئير
רחל שפירו راحيل شابيرو / **גילעד סוויט** جلعاد سڤيت
ערן בן ימיני عيران بن يميني / **פורום הדיור הציבורי**
منتدى الإسكان العام / **מעיגל אלהואשלה** معيقل الهواشلة
אלונה ורדי ألونا فاردي / **שהירה שלבי** شهيرة شلبي
יוסי סעידוב يوسي سعيدوڤ / **חנאן אלסאנע** حنان الصانع
נבילה אספניולי نبيلة إسبنيولي / **פנינה פויפר** پنينا پويفر
נתנאל שלר نتانئيل شالر / **לרה צינמן** لارا تسينمان
אמתי קורן أميتاي كورن / **יופי תירוש** يوفي تيروش
איציק דסה إيتسيك داسا / **סוזן וייס** سوزان ڤايس
מנדי לייטון-בלישה ميندي ليطون-بليشه
שרי ריבקין ساري ريفكين